

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

ROKASGRĀMATA

ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma

2022. gads

EIROPAS SOCIĀLĀ FONDA PROJEKTS NR.9.1.2.0/16/I/001
“BIJUŠO IESLODZĪTO INTEGRĀCIJA SABIEDRĪBĀ UN DARBA
TIRGŪ”

Ģimenes un audzūģimenes atbalsta biedrība

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma izstrādāta Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.9.1.2.0/16/I/001 “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū” ietvaros.

Rokasgrāmatas izstrādi veica Ģimenes un audžuģimenes atbalsta biedrība “DOMUS” sadarbībā ar Latvijas Universitāti.

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs un Ieslodzījuma vietu pārvaldes īpašums.

SATURS

SAĪSINĀJUMI	5
TERMINU SKAIDROJUMS	6
ROKASGRĀMATAS MĒRĶIS UN AKTUALITĀTE	8
IEVADS	9
1. SOCIĀLĀ DARBA RAKSTUROJUMS IESLODZĪJUMA VIETĀS UN PAŠVALDĪBU SOCIĀLAJOS DIENESTOS DARBĀ AR PERSONĀM IESLODZĪJUMĀ UN PĒC IESLODZĪJUMA	11
1.1. TERMINU LIETOJUMA ATŠĶIRĪBAS SOCIĀLĀ DARBA TEORIJĀ UN SOCIĀLAJĀ DARBĀ IESLODZĪJUMA VIETĀS.....	12
1.2. SOCIĀLĀ DARBINIEKA KOMPETENCE UN PIENĀKUMI	13
1.3. VĒRTĪBAS UN ĒTISKIE PRINCIPI.....	20
1.4. SOCIĀLĀ DARBA PROCESS	24
1.5. TEORIJU UN METOŽU PIELIETOJUMS	28
2. SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE IESLODZĪJUMA VIETĀS	40
2.1. SOCIĀLĀ DARBA NOZĪME RESOCIALIZĀCIJAS PROCESĀ	43
2.1.1. RESOCIALIZĀCIJAS PROCESA RAKSTUROJUMS	43
2.1.2. SOCIĀLO PROBLĒMU RISINĀŠANA	46
2.1.4. SOCIĀLĀS UZVEDĪBAS KOREKCIJAS PROGRAMMAS UN RESOCIALIZĀCIJAS PROGRAMMAS	49
2.2. IESLODZĪJUMĀ ESOŠU PERSONU RAKSTUROJUMS	52
2.3. PIEEJAS IESLODZĪJUMĀ ESOŠU PERSONU KONSULTĒŠANĀ.....	62
2.3.1. SIEVIETES IESLODZĪJUMĀ.....	67
2.3.2. PERSONAS AR GARĪGĀS VESELĪBAS PROBLĒMĀM IESLODZĪJUMĀ	68
2.3.3. PERSONAS AR ATKARĪBĀM IESLODZĪJUMĀ.....	71
2.3.4. SENIORI IESLODZĪJUMĀ	72
2.3.5. PERSONAS AR AGRESĪVU UZVEDĪBU IESLODZĪJUMĀ	73
2.3.6. NEPIĻNGADĪGĀS PERSONAS IESLODZĪJUMĀ	76
2.4. STARPINSTITUCIONĀLĀ SADARBĪBA.....	78
2.5. ĢIMENES ATTIECĪBU UZTURĒŠANA	80
2.6. PIRMSATBRĪVOŠANAS POSMS.....	83
2.7. IESLODZĪJUMA VIETU SOCIĀLO DARBINIEKU RESURSI	84
3. SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE PAŠVALDĪBU SOCIĀLAJOS DIENESTOS DARBĀ AR PERSONĀM IESLODZĪJUMĀ UN PĒC IESLODZĪJUMA	88
3.1. PERSONU PĒC IESLODZĪJUMA RAKSTUROJUMS.....	94
3.2. PERSONU PĒC IESLODZĪJUMA KONSULTĒŠANA	96

3.3. SOCIĀLAIS DARBS AR ĢIMENĒM, KURĀS KĀDS NO ĢIMENES LOCEKĻIEM ATRODAS IESLODZĪJUMĀ VAI NESEN ATBRĪVOTS NO IESLODZĪJUMA	98
3.4. PAR VARDARBĪBU TIESĀTA PERSONA ĢIMENĒ	102
3.5. PAŠVALDĪBU SOCIĀLAIS ATBALSTS PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA	105
3.6. SOCIĀLAIS DARBS AR NEPIĻNGADĪGĀM PERSONĀM, KAS ATBRĪVOTAS NO IESLODZĪJUMA.....	109
NOBEIGUMS.....	112
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	113
PIELIKUMI	120

SAĪSINĀJUMI

BT – Bāriņtiesa

CPT – Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai

Cēsu AIEŅ – Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem

ES – Eiropas Savienība

IeV – ieslodzījuma vieta/as

IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde

KBT – Kognitīvi biheiviorālā teorija

LM – Labklājības ministrija

MK noteikumi – Ministru kabineta noteikumi

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

NVO – Nevalstiskās organizācijas

Piem. – piemēram

RVN – Risku un vajadzību novērtēšana

STIS – Starpinstitucionālā sanāksme

TM – Tieslietu ministrija

VPD – Valsts probācijas dienests

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

TERMINU SKAIDROJUMS

Aizspriedumi – nepamatots (visbiežāk – negatīvs) viedoklis un attieksme pret personām ieslodzījuma vietās, kas izveidojušies bez pierādījumiem vai sistemātiskiem novērojumiem. Aizspriedumi var nostiprināties diskriminējošos paradumos un likumos, kas ierobežo šo personu turpmākās iespējas¹. Viens no sociālā darba uzdevumiem ir mazināt sabiedrības aizspriedumus pret personām ieslodzījuma vietās un personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas.

Apcietinātais – persona, kurai izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa piemēroja drošības līdzekli — apcietinājumu, vai persona, kura soda izciešanai pārņemta no ārvalsts vai kurai piemērots pagaidu apcietinājums, un kura ievietota izmeklēšanas cietumā².

Dzimumnoziedzumi – visi noziedzīgie nodarījumi (noziedzumi un kriminālpārkāpumi), kas veikti pret tikumību un dzimumneaizskaramību.

Ieslodzījuma vietas – brīvības atņemšanas iestādes un izmeklēšanas cietumi. Ieslodzījuma vietu veidi: 1) izmeklēšanas cietumi; 2) slēgtie cietumi; 3) daļēji slēgtie cietumi; 4) atklātie cietumi; 5) audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem³.

Ieslodzītie – apcietinātie un notiesātie (kopā).

Marginalizācija – sociāla parādība, kas izpaužas kā personas, vai personu grupas atstumšana un ierobežošana vai pašnorobežošanās⁴. Marginalizācijas rezultātā personām ieslodzījuma vietās un personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas var tikt ierobežota vai apgrūtināta dalība sociālajos, ekonomiskajos, kultūras un politiskajos procesos.

Notiesātais – persona, kura ar tiesas spriedumu ir notiesāta ar brīvības atņemšanas sodu, kurš jāizcieš brīvības atņemšanas iestādē, vai ar arestu, vai persona, kurai tiesas piespriests vai prokurora priekšrakstā noteiktais sods ir aizstāts ar brīvības atņemšanu.⁵

Pēc ieslodzījuma – pēc soda izciešanas ieslodzījuma vietā.

Personas ieslodzījumā – var būt gan apcietinātas, gan notiesātas personas, kas atrodas ieslodzījuma vietā.

Reintegrācija – atkaliekļaušanās sabiedrībā. Sociālajā darbā reintegrācija tiek aplūkota saistībā ar iekļaušanos sabiedrībā pēc soda izciešanas vai atjaunojošā taisnīguma procesā, pēc ilgstošas slimības, militārā dienesta, dzīves ilgstošās aprūpes institūcijā, kā arī saistībā ar atkaliekļaušanos darba tirgū vai izcelsmes sabiedrībā pēc dzīves ārvalstīs.

Resocializācija – sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību, veidot sociāli pozitīvu viņa vērtību izpratni, veicināt notiesātā spēju iekļauties sabiedrības noteiktajās normās un atkārtoti neizdarīt noziedzīgus nodarījumus pēc atgriešanās no soda izciešanas vietas.

¹ Barker, R. L. (2014). The social work dictionary (6th ed.). Washington, DC: NASW Press.

² Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. (18.07.2006.) Saeima, Latvijas Vēstnesis, 04.07.2006. Izgūt no <https://likumi.lv/ta/id/138990-apcietinajuma-turesanas-kartibas-likums>

³ Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums (01.01.2003.). Saeima, Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/68492-ieslodzijuma-vietu-parvaldes-likums>

⁴ Harris, J., White, V. (2018). A dictionary of social work and social care (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

⁵ Latvijas Soduzpildes kodekss. (01.04.1971). Augstākā Padome, "Ziņotājs", 1, 01.01.1971., Izgūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

Rokasgrāmata – Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma.

Sociālais darbs ar personām pēc ieslodzījuma – sociālās iekļaušanās un nodarbinātības veicināšana personām pēc soda izciešanas ieslodzījumā, kā arī ar personām, kuras izcieš alternatīvus soda veidus (piespiedu darbs, nosacīts sods). Darbs var ietvert atbalstu izglītības, ģimenes, mājokļa jautājumu risināšanā, kā arī atbalstu iespējamās marginalizācijas mazināšanā un recidīvu preventīvā novēršanā⁶.

Sociālais darbs ieslodzījuma vietā – ņemot vērā konkrētās ieslodzījuma vietas sistēmas specifiku un iespējas, sociālais darbs ieslodzījuma vietās ietver sociālu, psihoemocionālu un praktisku atbalstu personai ieslodzījumā. Sociālais darbinieks ieslodzījuma vietā palīdz uzturēt sociālās saites ar ģimeni, draugiem un kopienu, palīdz uzturēt un attīstīt sociālās prasmes, veicina resocializāciju un jaunu likumpārkāpumu nepieļaušanu ieslodzījuma vietā un pēc soda izciešanas⁷.

Sociālā dezadaptācija – traucējumi cilvēka spējās pielāgoties mainīgajiem sociālajiem apstākļiem vai problemātiskām, stresu radošām situācijām. Izteikti novērojama personām, kuras ilgstoši atradušās ieslodzījuma vietā. Sociālo dezadaptāciju var ietekmēt vājas sociālās prasmes, personības vai psihosomatiski traucējumi, sociālās pieredzes un izglītības trūkums. Var izpausties īslaicīgi (piem., īslaicīgas aizturēšanas situācijā) vai ilgstoši, radot paaugstinātu trauksmi un sociālos konfliktus⁸.

Sociālā iekļaušana – process, kura mērķis ir nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām personām, tai skaitā personām pēc ieslodzījuma, nodrošināt iespējas, pakalpojumus un resursus, kuri nepieciešami, lai pilnvērtīgi piedalītos sabiedrības ekonomiskā, sociālā un kultūras dzīvē⁹. Latviešu valodā termins tiek lietots divās formās – sociālā iekļaušanās un sociālā iekļaušana. Sociālā iekļaušanās ir indivīda aktīva un iniciēta rīcība, kad persona pati izrāda vēlmi piedalīties un sadarboties.

Sociālā funkcionēšana – cilvēka spējas darboties dažādās jomās, un īstenot atbilstošas sociālās lomas, kuras nemitīgi tiek pakļautas apkārtējās vides ietekmei un ietver sabiedrības gaidas un objektīvās prasības.

Sociālā kontrole – sociālās uzvedības, normu un vērtību uzturēšanas mehānisms, ar kura palīdzību sabiedrība ar formāliem likumiem un noteikumiem vai neformālu spiedienu panāk vēlamu un sabiedrības vairākuma atbalstošu uzvedību¹⁰. Sociālais darbs ieslodzījuma vietā ir tieši saistīts ar ieslodzījumā esošo personu uzvedības izmaiņām atbilstoši sabiedrībā akceptētajām normām.

⁶ Patterson, G.T. (2020). Social work practice in criminal justice system 2nd.ed. New York: Routledge

⁷ Patterson, G.T. (2020). Social work practice in criminal justice system 2nd.ed. New York: Routledge

⁸ Šilņeva, L. (Red.). (2000). Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskola "Attīstība"

⁹ Labklājības ministrija (n. d.) Izgūts no <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana>

¹⁰ Barker, R. L. (2014). The social work dictionary (6th ed.). Washington, DC: NASW Press

ROKASGRĀMATAS MĒRĶIS UN AKTUALITĀTE

Rokasgrāmata ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma tiek izstrādāta IeVP īstenotā Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.9.1.2.0/16/I/001 “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū” ietvaros.

Rokasgrāmatas aktualitāti nosaka Latvijas Valsts kontroles 2019. gada Revīzijas ziņojumā “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” pašvaldību aptaujas rezultāti, kas liecina, ka precīza informācija par bijušā ieslodzītā resocializāciju nav pieejama, jo nepastāv atsevišķa mērķa grupa “bijušais notiesātais” un palīdzība pieejama vispārējā kārtībā.¹¹ Tajā pat laikā tādas sociālās iekļaušanās problēmas kā dzīvesvietas trūkums pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, nodarbinātības iespēju ierobežojums, sociālā atbalsta trūkums, sociālā stigma, sociālā dezadaptācija paaugstina recidīva risku. Lai nodrošinātu sociālā darba nepārtrauktību starp ieslodzījuma vietu un pašvaldību sociālajiem dienestiem, pastāv šķēršļi, kas saistīti ar grūtībām izprast mērķa grupas specifiku un fragmentāru starpinstitutionālo sadarbību.

Jāņem vērā, ka rokasgrāmata tiek izstrādāta periodā, kad Latvijā vērojama sociālā darba profesijas attīstības intensificēšanās. Labklājības ministrijas īstenotā Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros jau ir izstrādātas metodikas darbam ar dažādām mērķa grupām, izdota monogrāfija par sociālā darba teorijām, par sociālo darbu ar gadījumu, kā arī tiek izstrādāta sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.

Rokasgrāmatas mērķis ir 1) pilnveidot ieslodzījumu vietu sociālo darbinieku profesionālo kompetenci, lai mazinātu noziedzīgas uzvedības riskus brīvības atņemšanas soda izpildes laikā un pēc tā izciešanas, kā arī, lai nodrošinātu šo personu veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā; 2) pilnveidot sociālo darbu ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma pašvaldību sociālajos dienestos. Rokasgrāmatas plašākais mērķis ir veicināt ikviena sociālā darbinieka profesionālo kvalifikāciju, izprotot sociālā darba izaicinājumus dažādās prakses vietās un darbības atbilstību sociālā darba vērtībām, gan apzinoties savas darbības tiešo un netiešo ietekmi uz sociāli marginalizētām iedzīvotāju grupām.

Rokasgrāmatas mērķauditorija ir ieslodzījuma vietās un pašvaldību sociālajos dienestos praktizējoši sociālie darbinieki. Rokasgrāmata izstrādāta, izmantojot IeVP veikto priekšizpēti, apzinot darbinieku vajadzību, labās prakses piemērus Latvijas ieslodzījuma vietās, sociālajos dienestos, kā arī starptautisko pieredzi un īstenotos pētījumus.

Rokasgrāmatas saturs ir strukturēts trīs daļās: 1) sociāla darba raksturojums ieslodzījuma vietās un pašvaldību sociālajos dienestos darbā ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma; 2) sociālā darba prakse ieslodzījuma vietās; 3) sociālā darba prakse pašvaldību sociālajos dienestos darbā ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma. Teorētiskās nodaļas ir papildinātas ar pielikumiem, ilustratīviem piemēriem aprakstu un citātu formā.

Autori cer, ka iepazīšanās ar Rokasgrāmatas saturu kā kopveselumu palīdzēs izprast sociālā darba vienojošās vērtības un atšķirības dažādajās prakses vietās, tādējādi attīstot kvalitatīvus un pēctecīgus atbalsta pakalpojumus personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietās.

¹¹ Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” ar pielikumu - A. Jalili Idrissi “Resocializācijas sistēmu salīdzināšana” eksperta viedoklis.

IEVADS

Laika gaitā mainījušies ne vien sabiedrības uzskati sodāmu rīcību un par kriminālsodu izpildes kārtību, bet mainījusies ir arī sabiedrības izpratne par vēlamajiem mērķiem saistībā ar kriminālsodu izpildi. Mūsdienās vairs netiek apšaubīts brīvības atņemšanas pretrunīgums – **brīvības atņemšana ir kriminālsods, kas vienlaikus ar taisnīgu sodu par izdarītu noziedzīgu nodarījumu var radīt arī negatīvu ietekmi uz ieslodzījumā esošajām personām, īpaši gadījumos, ja piespriests soda termiņš ir garš.**

Sabiedrības drošība un pasargāšana ir viens no brīvības atņemšanas soda mērķiem un arī attaisnojumiem, taču tas ir sasniedzams tikai tad, **ja ieslodzījuma perioda laikā tiek nodrošinātas, ka pēc atgriešanās sabiedrībā persona ne tikai vēlas, bet arī spēj sociāli funkcionēt, neveicot jaunus likumpārkāpumus.** Brīvības atņemšana ir laika periods, kas dots ieslodzījumā esošajai personai, lai apzinātu un mainītu tās uzvedības vai domāšanas problēmas, kas personu novedušas līdz ieslodzījuma vietai. Augstais recidīva līmenis, kas pētījumos tiek norādīts vidēji 50%¹², liecina gan par to, ka joprojām nepieciešama gan resocializācijas darbinieku un sociālo darbinieku profesionālās kompetences pilnveidošana, gan šo darbinieku ierobežojumu apzināšanās, gan arī sistēmā pastāvošu grūtību novēršana, piemēram, ieslodzījumā esošo personu tendence dalīties grupējumos. Jāprecizē, ka Latvijā veikts pētījums, kurā padziļināti analizēts un secināts, ka pilnu sodu izcietušajiem cietumā recidīvs ir 51%, savukārt tiem, kas sodu izcieš probācijā, recidīvs ir 15–25%¹³.

Lielākā daļā personu, kas nonāk ieslodzījuma vietās, dzīves laikā piedzīvojuši virkni dažādu sociālo problēmu: dzīvi nabadzībā, ģimenes locekļu un paša pastiprinātu apreibinošo vielu lietošanu, atkarības, nonākšanu ārpusģimenes aprūpē, dažāda veida vardarbību, dzīvesvietas zaudēšanu, nonākšanu parādsaistībās, mentālās problēmas u.c. Pārdzīvotās situācijas ieslodzījumā esošajām personām var atšķirties, tāpēc runāt par kopēju ieslodzījumā esošo personu profilu var tikai nosacīti. Pētījumi liecina, ka ieslodzījumā esošās personas salīdzinoši bieži savas dzīves laikā ir piedzīvojušas traumatisku pieredzi. Analizējot 20 valstis un 21 099 ieslodzījumā esošās personas, post traumatiskā stresa sindroms tika konstatēts 6,2% vīriešu un 21,1% sieviešu¹⁴. Alkohola lietošanas problēmas ir konstatētas 16–51% vīriešu un 10–30% sieviešu, narkotisko vielu lietošanas problēmas 30% vīriešu un 51% sieviešu¹⁵. Starpvalstu pētījumā, kurā tika ietvertas 24 valstis un 30 000 ieslodzītie, tika secināts, ka 4% ieslodzīto piedzīvo psihozes, vairāk nekā 10% ieslodzīto tika diagnosticēta depresija¹⁶. Savukārt pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma šīs personas piedzīvo dažādas reintegrācijas problēmas – dzīvesvietas trūkums pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, nodarbinātības grūtības, vājas saiknes ar tuviniekiem un kopienу, sabiedrības nosodījums, kas paaugstina nozieguma recidīva risku¹⁷. **Sniegtajam atbalstam ir jābūt**

¹² Yukhnenko, D., Sridhar, S., & Fazel, S. (2020). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update. *Welcome open research*, 4, 28. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3>

¹³ Ķipēna, K., Zavackis, A., Nikišins, J. (2013). Sodu izcietušo personu noziedzīgo nodarījumu recidīvs. Jurista vārds. Izgūts no: <https://juristavards.lv/doc/259267-sodu-izcietuso-personu-noziedzigo-nodarijumu-recidivs/>

¹⁴ Barnayi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S., & Mundt, A. P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40(1), 134–145.

¹⁵ Fazel, S., Yoon, I. A., & Hayes, A. J. (2017). Substance use disorders in prisoners: An updated systematic review and meta-regression analysis in recently incarcerated men and women. *Addiction*, 112(10), 1725–1739.

¹⁶ Fazel, S., & Seewald, K. (2012). Severe mental illness in 33,588 prisoners worldwide: Systematic review and meta-regression analysis. *British Journal of Psychiatry*, 200(5), 364–373.

¹⁷ Patterson, G.T. (2020). *Social work practice in criminal justice system* 2nd.ed. New York: Routledge

pēctecīgā un mērķtiecīgi paplašinātā, aptverot visu periodu, t.i., pirms nonākšanas apcietinājumā, ieslodzījuma laikā un pēc ieslodzījuma.

Projekta “*Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū*” ieviešana liecina, ka, ja pirms dažiem gadiem Latvijas ieslodzījuma vietu attīstība lielā mērā tika saistīta ar mūsdienīgas ieslodzījuma vietu infrastruktūras izveidošanu, tad šī brīža aktualitāte ir ieslodzījuma vietās strādājošā personāla, arī sociālo darbinieku, profesionālā pilnveide un kapacitātes uzlabošana. **Būtiski, ka sociālajā darbā ar personām, kuras atrodas ieslodzījumā, jāizmanto nestandarta situācijām raksturīgas sociālā darba vērtības, ētikas principi, pieejas un metodes –** darbiniekam jābūt elastīgam un pieņemošam sistēmā, kura ir pakļauta normatīvajam regulējumam vairāk kā jebkura cita sociālā darba prakses vieta un jāpiesaista resursi salīdzinoši slēgtā sistēmā. Svarīgi ir uzsvērt, ka sociālais darbs ieslodzījuma vietās paredz tādu pašu attieksmi un sociālā darba vērtību noturību kā jebkurā citā prakses vietā, to nedrīkst ietekmēt vides specifika. Atšķirībā no citām praksēm, sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās ir nepieciešama niansētāka izpratne par šīs sistēmas nosacījumiem, tāpēc Rokasgrāmatā tam veltīta liela uzmanība.

“Strādājot cietumā, ir tas spilgtums, enerģiskums, kustība. Nekur citur sociālais darbs nav tik spilgts. Jā, ir sava specifika – mēs skatāmies no šejienes uz ārpusi, nevis kā agrāk.” (Sociālais darbinieks IeV)

Jau Rokasgrāmatas ievadā gribam akcentēt, ka, atrodoties apcietinājumā vai ieslodzījumā izciešot brīvības atņemšanas sodu, šīm personām, tāpat kā jebkuram citam iedzīvotājam, ir tiesības atteikties no sadarbības ar sociālo darbinieku. Izmaiņas domāšanā un rīcībā iespējamas tikai ilgtermiņa intervences rezultātā. Tomēr intervētie ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki atzīst, ka motivācija sadarbībai lielākoties parādās tikai tad, ja persona tajā saskata izdevīgumu, piemēram, iespēju pretendēt uz pirmstermiņa atbrīvošanu. Šīs ir būtiskas nianse, kas palīdz saprast, kādas ir faktiskās intervences iespējas sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās.

Īpašs notikums ieslodzījumā esošo personu dzīvē ir atbrīvošana no ieslodzījuma. Latvijā 2013. gadā ratificēta papildinātā Eiropas Sociālā Harta, kas nosaka cilvēka sociālo tiesību (uz darbu, mājokli, veselības aprūpi un sociālo drošību) realizāciju bez diskriminācijas.

Nediskriminējoša attieksme un cieņa pret ikvienu cilvēku ir būtiski sociālā darba ētikas principi. Tomēr sabiedrības vairākuma viedoklis par dažādām sociālajām grupām ievērojami atšķiras. Notiesātie, kas sodu izcietuši par tīšiem vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem vai noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību un tikumību, ir iedzīvotāju grupa, pret kuru sabiedrības attieksme var būt ļoti piesardzīga, pat noraidoša un reizēm arī naidīga vai diskriminējoša.

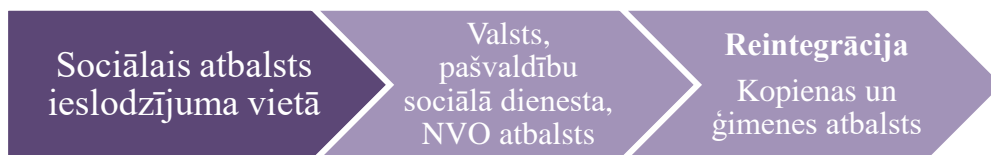
Rokasgrāmatas autori uzskata, ka ir vairāki būtiski jautājumi, kuros nepieciešams iedziļināties:

- Kāda ir sociālo darbinieku loma, to funkcijas un veicamie uzdevumi?
- Kā veidot attiecības ar personām ieslodzījumā un personām, kas ir atbrīvotas no ieslodzījuma?
- Kādas ir mērķa grupas pārstāvju gaidas, sabiedrības gaidas un kādas ir pašu darbinieka gaidas pret sevi kā sociālo darbinieku?
- Kā nostiprināt sociālā darba vērtības, veicot sociālo darbu ieslodzījuma vietās?

1. SOCIĀLĀ DARBA RAKSTUROJUMS IESLODZĪJUMA VIETĀS UN PAŠVALDĪBU SOCIĀLAJOS DIENESTOS DARBĀ AR PERSONĀM IESLODZĪJUMĀ UN PĒC IESLODZĪJUMA

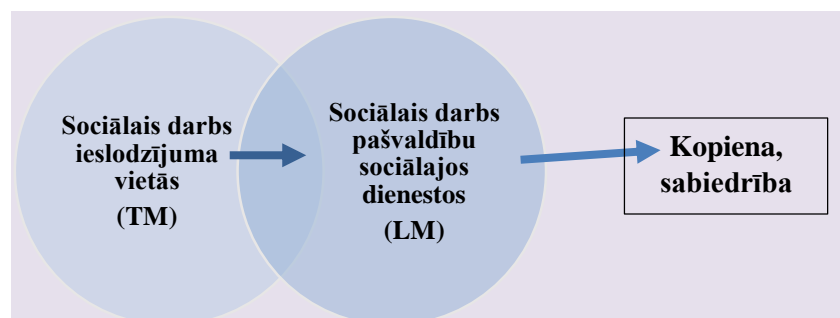
Lai arī sociālie darbinieki iesaistās ieslodzīto resocializācijas procesā, sociālais darbs ieslodzījuma vietās ir tikai viens no šī kopējā procesa elementiem. Turklāt jāuzsver, ka Latvijā sociālā darba specifika katrā ieslodzījuma vietā būtiski atšķiras.

Sociālo darbu raksturo starpdisciplināritāte, kas nozīmē gan to, ka sociālais darbs integrē dažādu nozaru zināšanas, gan to, ka sociālā darba prakse attīstās dažādās institūcijās, piemēram, skolās, bērnu un jauniešu centros, slimnīcās, kā arī ieslodzījuma vietās. Lai gan profesijas standarts visiem vienāds, dažādās prakses vietās var būt atšķirīgi veicamie pienākumi un uzdevumi, var būt attīstīties atšķirīgs terminu, metožu, pieeju lietojums. Turklāt viena un tā pati persona nereti dzīves laikā atbalstu saņem no dažādu institūciju darbiniekiem. Starpinstitucionālā sadarbība un atbalsta pakalpojumu pēctecīgums lielā mērā ir veiksmes atslēga uz ieslodzījumā esošo/bijušo personu iekļaušanos sabiedrībā (skatīt 1. attēlu).

1.attēls. *Ieslodzījumā esošo personu sociālā atbalsta pēctecīgums.*

Attēlotā pāreja ir jāskata kompleksi ar atšķirīgajām atbalsta sistēmām (skatīt 2. attēlu). Ja sociālā darba organizācija ieslodzījuma vietās ir TM pārziņā, tad sociālais darbs pašvaldību sociālajos dienestos ir saistīts ar LM, kas reizēm izskaidro sociālā darba prakses atšķirības. Savukārt reintegrācija sabiedrībā jau būtu attiecināma uz sociālo darbu kopienās, kas šobrīd Latvijā ir vērojams tikai epizodiski, un plašāku sabiedrību kopumā.

2. attēls. *Atbalstu sistēmu pāreja.*

Svarīgi saprast, ka pirms nonākšanas ieslodzījuma vietas atbalsta sistēmā, pāreja ir notikusi pretējā virzienā, t.i., sākot ar ģimeni, kopienu un plašāku sabiedrību, tad pārejot uz sociālo atbalstu, ko nodrošina pašvaldību sociālie dienesti. Gadījumos, kad sniegtais atbalsts nav bijis pietiekams, kad tomēr tiek veikti likumpārkāpumi un persona nonāk ieslodzījuma vietā, tad atbalstu nodrošina jau sociālie darbinieki ieslodzījuma vietās.

1.1. TERMINU LIETOJUMA ATŠĶIRĪBAS SOCIĀLĀ DARBA TEORIJĀ UN SOCIĀLAJĀ DARBĀ IESLODZĪJUMA VIETĀS

Sociālais darbs ieslodzījuma vietās ir tieši saistīts ar katras ieslodzījuma vietas specifiku un normatīvo aktu regulējumu. Ja parasti sociālo darbu uztveram kā pietiekami radošu profesiju, kas ļauj elastīgi meklēt dažādus inovatīvus risinājumus iedzīvotāju sociālo problēmu mazināšanai, tad ieslodzījuma vietās sociālo darbinieku profesionālā darbība ir salīdzinoši stingrāk reglamentēta.

Rokasgrāmatas turpinājumā vēršam lasītāju uzmanību uz atšķirībām terminu lietojumos sociālā darba teorijā un sociālajā darbā ieslodzījuma vietās (skatīt 1.tabulu)

Termini	Sociālā darba teorijā	Sociālajā darbā ieslodzījuma vietā
Izvērtēšana un novērtēšana	Sociālā darba procesu uzsāk ar izvērtēšanas stadiju, savukārt terminu novērtēšana lieto noslēguma fāzē.	Ieslodzījuma vietās resocializācijas process tiek uzsākts ar “ risku un vajadzību novērtējumu ”, taču jāņem vērā, ka resocializācijas process nav tas pats, kas sociālā darba process. Sociālais darbs ir tikai viens no resocializācijas līdzekļiem (<i>papildus skatīt 2.2.nodaļu</i>), tādējādi RVN iekļautā informācija dažos gadījumos, ja ieslodzījumā esošā persona izmanto sociālā darbinieka konsultācijas, var būt pielīdzināma sākotnēji iegūtai informācijai sociālā darba praksē sociālajos dienestos. RVN informācija sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās ir pieejama.
Sociālā rehabilitācija	Sociālajā darbā ar sociālo rehabilitāciju saprot cilvēka sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai atgrieztu cilvēku sabiedriskajā un darba dzīvē, atjaunojot vai apmācot tām prasmēm, kas dažādu apstākļu dēļ ir zudušas.	Ieslodzījumā esošo personu sociālā rehabilitācija ir līdzekļu kopums, kas brīvības atņemšanas soda izpildes ietvaros tiek īstenots, lai notiesātais saglabātu vai apgūtu sociālās iemaņas, profesionālās vai vispārīgās zināšanas un prasmes ¹⁸ . Sociālā rehabilitācija ierastajā izpratnē dēļ ieslodzījuma vietas ierobežojumiem faktiski nav pat iespējama, jo – atkarībā no ieslodzījuma vietas veida – komunikācijai ar sabiedrību var būt dažādi ierobežojumi.
Klienta lieta un resocializācijas lieta	Sociālā darbā ar gadījumu tiek iekārtota klienta lieta , kas ir digitāls vai papīra formāta daudzpusīgas informācijas kopums, kas saistīts ar klienta sociālo situāciju. Sociālie darbinieki klienta lietās iekļauj gan obligāto dokumentāciju, kuru noteica institūcija, gan sociālā darba procesu atspoguļojušo informāciju, gan papildu informāciju, kas	Ieslodzījuma vietās ir resocializācijas lietas , kuras iekārto vecākie inspektori. Sociālo darbinieku veiktās darbības tiek atspoguļotas sarunu aprakstos un citā sociālo darbinieku dokumentācijā.

¹⁸ Latvijas Soduzpildes kodekss. (1971). Augstākā Padome, "Ziņotājs", 1, 01.01.1971., Izgūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

	saistīta ar izmantotajām metodēm, pieeju vai teoriju.	
Resocializācija	Resocializācija ir termins, no kura sociālā darba profesionāli pakāpeniski atsakās, taču ieslodzījuma vietās šis ir viens no pamattermiem.	Ieslodzījuma vietās resocializācijas mērķis ir pievērst ieslodzītā uzmanību viņa prettiesiskajām darbībām, likt apzināties tās un mainīt savu attieksmi, strādājot ar sevi un risinot dažādas problēmas ¹⁹ . Ieslodzījuma vietās vecākie inspektori izstrādā resocializācijas plānus , savukārt sociālajos dienestos sociālie darbinieki klientiem izstrādā sociālās rehabilitācijas (intervences) plānus . Saturiski abi plāni var būt līdzīgi, taču galvenā atšķirība ir speciālisti, kas izstrādā un sadarbībā ar klientu īsteno šos plānus.
Personas ieslodzījumā	Atbilstoši sociālā darba pamata vērtībām un ētiskajiem principiem korekts termina lietojums ir “ personas ieslodzījumā ” un “ personas pēc ieslodzījuma ”. Šāds terminu lietojums mazina stigmatizējošu attieksmi.	Tiesībsargājošās iestādēs un plānošanas dokumentos pārsvarā tiek lietoti normatīvajos aktos izmantotie termini – ieslodzītais/apcietinātais ²⁰ .

1. tabula. *Terminu lietojuma atšķirības.*

1.2. SOCIĀLĀ DARBINIEKA KOMPETENCE UN PIENĀKUMI

Salīdzinot sociālo darbu ieslodzījuma vietās un pašvaldību sociālajos dienestos, atšķirības pastāv arī starp sociālajam darbiniekam nepieciešamajām kompetencēm, veicamajiem pienākumiem un institucionālo ietvaru.

Sociālā darbinieka profesijas standarts²¹ nosaka profesionālās darbības pamatuzdevumus un pienākumus, kā arī zināšanas, prasmes un kompetences. Profesijas standarts nosaka, ka sociālā darbinieka profesionālie pienākumi un uzdevumi ir:

1. **Sociālā darba ar indivīdiem un ģimenēm veikšana** (vadīt gadījumu; īstenot krīzes intervenci; veikt sociālo darbu ar gadījumu, izmantojot psihosociālo konsultēšanu; veikt sociālo darbu ar grupu; īstenot sociālpedagoģisko darbību).
2. **Sociālā darba kopienā īstenošana** (sekmēt kopienas iedzīvotāju līdzdalību, iesaistīšanos un pašpalīdzību; plānot uz sociāli ekonomisko izaugsmi orientētu un kopienas iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu pakalpojumu ieviešanu; izvērtēt sniegto pakalpojumu efektivitāti).

¹⁹ Ir izstrādātas Resocializācijas pamatnostādnes, kurās tiek noteikti rīcības virzieni: 1) samazināt notiesātā antisociālas personības iezīmes un kriminālās attieksmes; 2) novērst resocializācijas īstenošanas šķēršļus, kas saistās ar notiesātā veselības stāvokli, t.sk. atkarībām; 3) nodrošināt izglītības vai profesijas apguvi brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā, kā rezultātā bijušais notiesātais pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes sāk darba meklējumus; 4) uzlabot notiesātā sociāli pozitīvas attiecības ar ģimeni, veicinot atgriešanos tajā; 5) samazināt iespēju notiesātajam atgriezties kriminālā vidē.

²⁰ Rokasgrāmatā terminu lietojums ir pakārtots nodaļu un apakšnodaļu saturiskai atbilstībai sociālā darba teorijai vai resocializācijas procesam ieslodzījuma vietās.

²¹ Sociālā darbinieka profesijas standarts (2020). Izgūts no <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-145.pdf>

3. **Sociālās politikas īstenošana** (izstrādāt uz personu centrētus sabiedrības sociālo problēmu risinājumus un salāgot tos ar citu rīcībpolitiku jomu prioritātēm; plānot un īstenot uz personu centrētu sabiedrības sociālo problēmu risinājumu ieviešanu).

Personai, kura ir ieguvusi sociālā darbinieka kvalifikāciju, ir jābūt pamata zināšanām un darba prasmēm uzskaitītajos līmeņos. **Gan ieslodzījuma vietās, gan pašvaldību sociālajos dienestos sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešams vismaz bakalaura grāds sociālajā darbā un sociālā darbinieka kvalifikācija. Lai ieslodzījuma vietā veiktu RVN procedūru un/vai īstenotu kādu no resocializācijas programmām papildus, ir nepieciešamas mācības attiecīgā RVN instrumenta lietošanā vai konkrētās resocializācijas programmas vadīšanā.**

Standartā minēts, ka ieslodzījuma vieta ir viena no vietām, kur tiek īstenots sociālais darbs, taču specifiskas zināšanas un prasmes darbam tieši ieslodzījuma vietā standartā netiek norādītas. Tajā pašā laikā, caurskatot standartā uzskaitītās prasmes un attieksmes, profesionālās zināšanas, kompetences, var secināt, ka standartā un attiecīgi sociālā darba izglītības programmās ir ietvertas sociālajam darbam ieslodzījuma vietās nepieciešamās kompetences, piemēram,

- mērķa grupas specifika: psihosociālā portreta noteikšana, sociālo vajadzību raksturojums, zināšanas par mērķa grupai aktuāliem jautājumiem;
- cilvēka attīstība un veselība, veselīgs dzīvesveids un riskanta uzvedība, risku novērtēšana;
- resocializācijas pamatuzdevumi, pieejas, metodes²² utt.

Strādājot ar noteikto mērķa grupu – personām, kas atrodas ieslodzījumā vai atbrīvotas no ieslodzījuma, svarīgi identificēt cilvēka problēmas, izvērtēt viņa prasmes un stiprās puses, kā arī ieteikt, kā to visu var izmantot, lai patstāvīgi pārvarētu radušās problēmas un nepieciešamības gadījumā piesaistītu vajadzīgos resursus situācijas risināšanai.

SOCIĀLĀ DARBINIEKA KOMPETENCE

Pētījumā “*Par Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta nodarbināto amatu kompetencēm, individuālajām īpašībām un spējām*” ir definētas nepieciešamās kompetences sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietā:

Kompetences darbinieku atlasei: komunikācijas prasmes, analītiskā domāšana, stresa noturība, darba motivācija, zināšanas specialitātē.

Kompetences darbinieku novērtēšanai: lojalitāte, plānošana un organizēšana, sadarbība un komandas darbs, orientācija uz rezultātu, informācijas atlase un analīze, normatīvo aktu zināšanas soda izpildē, dokumentu sagatavošana un aprīte, resocializācijas funkciju īstenošana.

Kompetences karjeras attīstībai: problēmu risināšana, līderība un iniciatīva, citu mācīšana un attīstība, orientācija uz pašattīstību²³.

²² Sociālā darbinieka profesijas standarts (2020). Izgūts no <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumentu/standarti/2017/PS-145.pdf>

²³ Pētījums “Par Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta nodarbināto amatu kompetencēm, individuālajām īpašībām un spējām” (2018). Tieslietu ministrija/Latvijas Republikas Ieslodzījuma vietu pārvalde Pieejams <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/2548/download>

Nepieciešamās kompetences tiek noteiktas arī sociālo darbinieku amata aprakstos, piemēram:

- **orientācija uz attīstību** – apzināti analizē savas personības stiprās un vājās puses, lai noteiktu attīstības vajadzības un uzlabotu personīgo un iestādes sniegumu. Īsteno attīstības vajadzības, pamatojoties ne tikai uz darba devēja iniciatīvu, bet arī pašmācības ceļā.
- **personīgā atbildība** – patstāvība, atbildīgums un apzinīgums amata pienākumu izpildē. Spēja atbildīgi izpildīt pienākumus. Nav nepieciešama papildu kontrole un uzraudzība. Vēlme paaugstināt savu kvalifikāciju. Spēja patstāvīgi izpildīt uzdevumu, ar pašiniciatīvu uzņemties pienākumus un uzdevumus, aktīvi iesaistīties problēmsituāciju risināšanā, izpildīt saistības, uzdotos pienākumus paveikt termiņā.
- **darba plānošana** – prasme noteikt prioritātes un plānot savu darbu īsā un ilgstošā laikposmā, nodrošinot efektīvu laika un resursu izmantošanu.
- **sadarbība ar kolēģiem** – spējas un vēlme sadarboties ar citiem grupas ietvaros, strādāt komandā. Prasme uzklaut citus un veidot efektīvu komunikāciju, kas nodrošina atklātu saziņu iesaistīto personu starpā. Rīcība, kas vērsta uz veiksmīgu sadarbību ar kolēģiem, lai veicinātu komandas mērķu sasniegšanu.

“Sociālais darbinieks ir multimākslinieks. Darbs nebeidzas tikai ar sociālo darbu, ir dažādi papildu pienākumi. Daļa no sociālajiem darbiniekiem ir arī vecākie inspektori. Katram vecākajam inspektoram ir nodaļa. Tautā saukti par “audzinātājiem”, agrāk bija vienību priekšnieki. Esam arī kultorgi, iesaistāties nodarbinātības jautājumos”. (Sociālais darbinieks IeV)

- **ētiskums** – Pārvaldes misijas, vērtību un ētikas principu pieņemšana un ievērošana, interešu konflikta nepieļaušana, disciplīnas ievērošana.

Papildu informācija pētījumā par IeVP darbinieku kompetencēm

<http://petijumi.mk.gov.lv/node/3075>

Profesijas standarts nosaka, ka sociālā darbinieka profesionālais pienākums ir pilnveidot savu profesionālo kompetenci.

Lai sociālie darbinieki ieslodzījuma vietās un pašvaldību sociālajos dienestos pilnveidotu profesionālās prasmes, darbiniekiem ir iespēja piedalīties papildu mācībās. LM projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros regulāri tiek piedāvāta iespēja pieteikties bezmaksas e-mācību kursiem par tādām ieslodzījuma vietu darbiniekiem aktuālām tēmām kā “Sociālais darbs ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām”, “Sociālais darbs ar pilngadīgām personām ar garīgās attīstības traucējumiem”, “Sociālais darbs ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām”.

Mācību metodikas pieejamas: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>

Pašvaldību sociālo darbinieku kompetence pamatā ir noteikta sociālā darbinieka profesijas standartā, tomēr specifiskas zināšanas un prasmes var būt nepieciešamas atkarībā no amata un specializācijas:

- **Sociālais darbinieks ar pilngadīgām personām** (sniedz atbalstu tikai pilngadīgajai personai, kas atbrīvota no ieslodzījuma vietas);

- **Sociālais darbinieks ar ģimenēm ar bērniem** (sniedz atbalstu ģimenei gan periodā, kad kāds no ģimenes locekļiem atrodas ieslodzījuma vietā, gan periodā, kad persona ir atbrīvota no ieslodzījuma vietas);
- **Sociālais darbinieks, kas specializējas darba ar jauniešiem** (sniedz atbalstu jauniešiem pēc ieslodzījuma)²⁴.

SOCIĀLĀ DARBINIEKA PIENĀKUMI IESLODZĪJUMA VIETĀ

Notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtības noteikumi paredz sociālā darba pakalpojuma saņemšanu, nosakot, ka sociālā darba pakalpojumu notiesātajam resocializācijas ietvaros sniedz brīvības atņemšanas iestādes sociālais darbinieks²⁵. Ieslodzījumu vietu sistēmā sociālais darbinieks ir viens no resocializācijas procesa īstenošanai un atkarībā no konkrētās ieslodzījuma vietas specifikas, darbinieks:

- var piedalīties RVN,
- sastādīt resocializācijas plānus,
- veicot atbalsta pasākumus, vadīt individuālās vai grupu nodarbības (papildus skatīt 2.1. nodaļu),
- vadīt resocializācijas programmas.

Pirms atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, sociālais darbinieks informē viņu par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām, kā arī sniedz informāciju par nodarbinātības iespējām un pieejamo naktsmītni pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, lai pēc atgriešanās sabiedrībā persona nebūtu apjukusi un spētu par sevi parūpēties.

Ieslodzījuma vietās sociālo darbu veic sociālie darbinieki, kuru amata nosaukumi ir **Resocializācijas daļas vecākais inspektors (sociālais darbinieks) un sociālais darbinieks darbam ar personām brīvības atņemšanas iestādēs**, proti, vieni ir amatpersonas ar speciālo dienesta pakāpi, otri brīvīguma darbinieki, un šiem sociālajiem darbiniekiem amata aprakstu noformējums un pienākumi var atšķirties.

3.attēls. *Sociālo darbinieku profesionālās darbības mērķi ieslodzījuma vietās.*

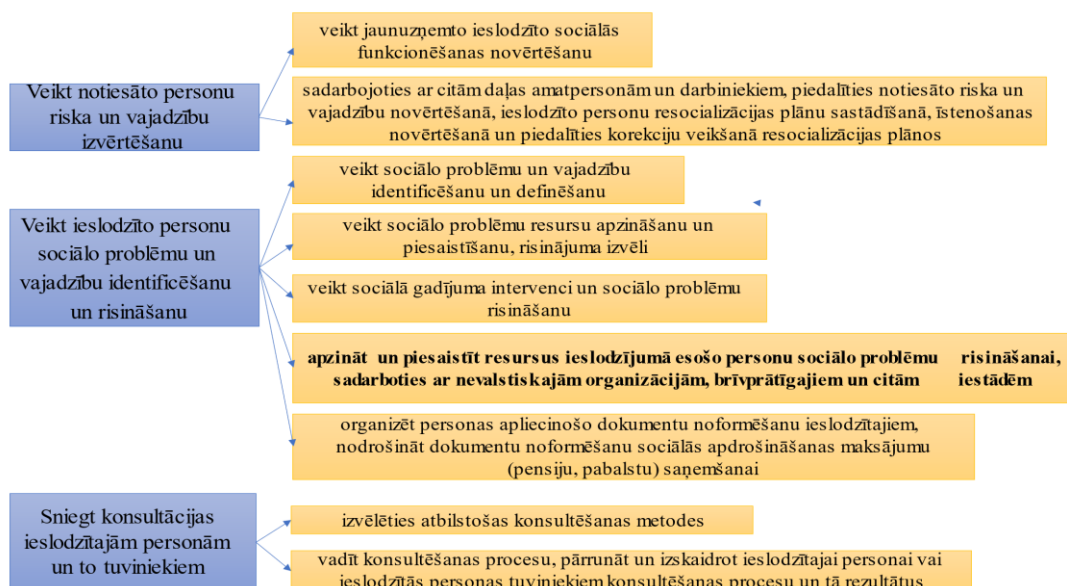
²⁴ Nepieciešamās zināšanas un prasmes sociālajiem darbiniekiem sociālajos dienestos integrētas Rokasgrāmatas trešajā daļā.

²⁵ Notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtība (2013.) Ministru Kabinets, Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013. Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/256000-notiesata-resocializācijas-īstenošanas-kartiba>

Sociālo darbinieku profesionālās darbības mērķi (skatīt 3. attēlu) ir definēti, taču ikdienas praksē viena un tā pati persona var veikt dažādus pienākumus, un šo pienākumu kombinācija darbiniekiem dažādos cietumos ir atšķirīga.

Mērķu sasniegšanai ir veicama virkne dažādu pienākumu. Daļa no veicamajiem pienākumiem ir uzskaitīti sociālo darbinieku amata aprakstos (skatīt 4. attēlu), taču tie noteikti nav vienīgi darāmie darbi. Sociālie darbinieki arī informē apcietinājumā esošās personas par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, sadarbojas ar valsts, pašvaldības institūcijām un nevalstiskajām organizācijām, brīvprātīgajiem un citām iestādēm resocializācijas jautājumos savas kompetences ietvaros u.c. Kā īpaši nozīmīgs pienākums ir jāuzsver resursu piesaistīšana sociālo jautājumu risināšanā.

Nodrošinot konsultācijas ieslodzījumā esošo personu tuviniekiem un ievērojot datu aizsardzības noteikumus, tuviniekiem netiek sniegta informācija par ieslodzīto bez viņa piekrišanas. Var tikt izpausti tikai vispārzināmi fakti, turklāt šādas konsultācijas var notikt tikai ar cietuma administrācijas atļauju.

4.attēls. *Sociālā darbinieka amata pienākumi ieslodzījuma vietās.*

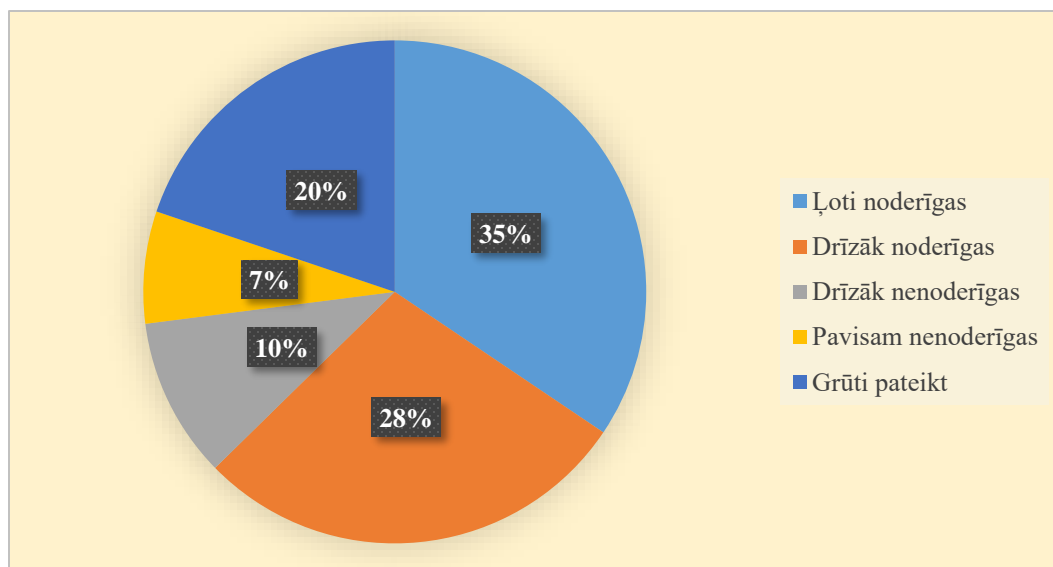
2021. gadā ieslodzījuma vietās strādāja 24 sociālā darba speciālisti, kuri kopumā 5646 ieslodzītajiem (4564 notesātajiem un 1082 apcietinātajiem) veica šādas sociālā darba aktivitātes:

1. **388 individuālās konsultācijas personālam**, to skaitā: 248 vienreizējās konsultācijas, no tām – 160 konsultācijas amatpersonām un 88 – darbiniekiem, un 140 atkārtotās konsultācijas, no tām – 81 konsultācija amatpersonām un 59 darbiniekiem.
2. **9696 individuālās konsultācijas ieslodzītajiem**, to skaitā: 5495 vienreizējās konsultācijas, no tām – 4419 konsultācijas notesātajiem un 1076 – apcietinātajiem, un 4201 atkārtotās konsultācijas, no tām – 3411 konsultācijas notesātajiem un 790 apcietinātajiem.
3. **Risku un vajadzību izvērtējumu izstrādāšana.**

4. Resocializācijas programmu īstenošana ieslodzītajiem.
5. Brīvā laika pasākumu organizēšana ieslodzītajiem²⁶.

Publiskais pārskats fiksē galvenos problēmjautājumus, kurus ieslodzītie risina pie sociālā darbinieka – **personu apliecināšanu dokumentu noformēšana, vecuma, invaliditātes, apgādnieka zaudējuma pensijas noformēšana vai atjaunošana, dzīvesvietas jautājumi, laulības šķiršanas un pieteikuma noformēšana, sociālā palīdzība un sociālie pabalsti, sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības veidi, to pieejamība pēc atbrīvošanas u.c.**²⁷ Uzskaitījums liecina, ka sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās ir jābūt izpratnei ne tikai par metodēm, kā veicināt ieslodzījumā esošo personu uzvedības izmaiņas, bet arī jābūt kompetentiem praktiski risināt virkni dažādu problēmjautājumu.

2018. gada veiktā pētījuma rezultāti liecina, ka ieslodzījuma vietas sociālā darbinieka konsultācijas par ļoti noderīgām atzina 34,4% par drīzāk noderīgām – 28,2% notiesāto, kas bija konsultējušies vai sadarbojušies ar cietuma sociālo darbinieku (skatīt 5. attēlu)

5.attēls. *Sociālā darbinieka konsultāciju noderīguma vērtējums.*

Ja notiesātie nebija sadarbojušies ar cietuma sociālo darbinieku, visbiežāk (45,2%) atbildēja „grūti pateikt” vai arī uzskatīja, ka tas ir drīzāk, vai pavisam noderīgi (40,1%). Sievietes sociālā darbinieka konsultācijas vērtē kā noderīgākas nekā vīrieši (ļoti noderīgas – 41,8%, drīzāk noderīgas – 26,6%, vīrieši attiecīgi 26,1% un 23,7%)²⁸.

Daļa personu, kas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ir bez iztikas līdzekļiem, pajumtes, sociālajām saitēm, izglītības un darba iespējām. Lai persona pēc ieslodzījuma veiksmīgāk integrētos

²⁶ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats. Izgūts no

<https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>

²⁷ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats. Izgūts no

<https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>

²⁸ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

sabiedrībā, atbalstu var sniegt pašvaldības sociālais dienests. Veicot normatīvos aktos noteiktos uzdevumus, pašvaldības sociālā dienesta pienākumi ir:

- 1) sniegt personai informāciju par tiesībām saņemt sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību un to sniegšanas kārtību;
- 2) informēt personu, kas pieprasījusi sociālo pakalpojumu vai sociālo palīdzību, par pieņemto lēmumu un atteikuma gadījumā rakstveidā norādīt atteikuma iemeslus, kā arī lēmuma pārsūdzēšanas termiņus un kārtību;
- 3) sniegt personai psihosociālu vai materiālu palīdzību, lai sekmētu krīzes situācijas pārvarēšanu un veicinātu šīs personas iekļaušanos sabiedrībā²⁹.

Minētie pienākumi attiecināmi arī uz personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma. Pienākumu īstenošanu sociālajos dienestos veic sociālās palīdzības organizatori un sociālie darbinieki.

Cilvēki, kas ikdienā nesastopas ar personām, kuras atradušās ieslodzījumā, parasti neaizdomājas par to, kā atrašanās ieslodzījumā maina cilvēku, kādu ietekmi ieslodzījuma periods atstāj uz personību. Esot ieslodzījumā, bieži zūd saikne ar ģimeni un citiem tuviem cilvēki, daļa no iepriekš aktuālajām nākotnes iecerēm vairs nav īstenojamas, ir nedrošība, var parādīties psihiski traucējumi. Šādai situācijai labi piemērojams termins “biogrāfiskais pārrāvums”. Atgriežoties brīvībā, pārrāvums nepazūd, tikai papildus pievienojas vēl citas problēmas, piemēram, dzīvesvietas trūkums, finansiālās grūtības, bezdarbs, noraidošā līdzcilvēku attieksme, atkarības. Dzīve, kāda tā bija pirms ieslodzījuma, lielākoties vairs nav atjaunojama. Jo lielāka ir bijusi atrautība no ārpusaules, jo grūtāk ir atgriezties ikdienas dzīvē pēc ieslodzījuma. Protams, katras personas reakcija uz nonākšanu ieslodzījumā un uz atbrīvošanos no ieslodzījuma var būt atšķirīga.

Skaidrāka pašvaldību sociālo darbinieku izpratne par personas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas specifiku palīdzētu piesaistīt un attīstīt nepieciešamos pakalpojumus, lai persona veiksmīgāk spētu iekļauties sabiedrībā un darba tirgū. Vairumā gadījumu mērķtiecīga un savlaicīga atbalsta trūkums noved pie tā, ka atkārtoti tiek izdarīti noziegumi. Savlaicīga sākotnējā atbalsta saņemšana un forma, kā tas tiek nodrošināts, būtiski ietekmē, kādu “izdzīvošanas stratēģiju” persona izvēlēsies pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma.

ATBALSTS SOCIĀLAJIEM DARBINIEKIEM

Gan sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās, gan pašvaldību sociālajos dienestos tiek nodrošinātas **supervīzijas**. Darbinieku dalība supervīzijās sekmē kritisko un reflektīvo domāšanu, paaugstina refleksijas spējas, empātiju un profesionālās darbības apzināšanos, kā arī palīdz nošķirt personiskās un profesionālās grūtības. Supervīzijās sociālajam darbiniekam ir iespēja pārdomāt un analizēt, kā viņu pašu ietekmē klienta gadījums un klienta izturēšanās; kā viņš reaģē un rīkojas darbā ar šo klientu; vai klients apzināti un neapzināti tiek ietekmēts; kā arī citus jautājumus. Sociālie darbinieki, supervīziju vēlas tad, kad ir sastapušies ar sarežģītu gadījumu un emocionāli smagu vai satraucošu situāciju.³⁰

Sociālo darbinieku psihoemocionālā slodze var izpausties dažādi:

- 1) profesionālā izdegšana;
- 2) sekundārā traumatizācija;

²⁹ Sociālās palīdzības un pakalpojumu likums (2002). Latvijas Vēstnesis, 19.11.2002., Nr.168 (2743). Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>

³⁰Nodibinājums „Latvijas Bērnu fonds” (2015). Metodiskais materiāls. Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai, Rīga.

3) līdzjūtības nogurums.³¹

Sekundārā traumatizācija ir reakcija, sastopoties ar klienta traumu, piemēram, sociālā darbinieka personiskā reakcija uz klienta akūtu pēctraumas reakciju vai klienta nāvi.

Profesionālā izdegšana ir reakcija uz ilgstošu stresu, īstenojot savus profesionālos pienākumus, kas saistīti ar intensīvu starppersonu kontaktu, sadarbojoties ar klientiem, citu institūciju pārstāvjiem, kā arī ar kolēģiem darba vietā.

Sociālā darbinieka izdegšanu veicina šādi faktori:

- pārspīlēta vēlme palīdzēt un atrisināt problēmas (*glābēja* lomas uzņemšanās),
- personisko un profesionālo robežu saplūšana,
- pārāk liels klientu skaits ar sarežģītām un kompleksām problēmām,
- idealizētas profesionālās gaidas, nepietiekama pieredze,
- konflikti ar vadību vai kolēģiem, mobings, bosings, atbalsta trūkums.
- problēmas personiskajā dzīvē.

Savukārt **līdzjūtības nogurums** ir faktors, kas raksturīgs palīdzošajās profesijās kopumā. Tas attīstās, ilgstoši sniedzot atbalstu un palīdzību cilvēkiem, kuri nonākuši grūtībās. Līdzjūtības nogurums izpaužas procesā, kura laikā sociālais darbinieks zaudē jēgu atbalsta sniegšanai, jūtas noguris no nemītīgas palīdzības citiem. Cilvēki, kuri lūdz palīdzību, var sākt aizkaitināt, un šķiet, ka visa pasaule tikai kaut ko grib ņemt no tevis.³²

“Vislabāk palīdz norobežošanās vienatnē un individuālā laika veltīšana sev, fiziskas nodarbes, aktīva atpūta un sabalansēts dienas režīms, lietojot pareizu uzturu”.
(Sociālie darbinieki IeV)

Sociālā darbinieka profesijas standartā ir ietvertas kompetences, kas norāda, ka sociālajiem darbiniekiem būtu jāspēj identificēt pazīmes, kas norāda uz depresijas un izdegšanas simptomiem pašam sev un kolēģiem.

Ieteikumi profesionālās izdegšanas novēršanai apkopoti Pielikumā Nr. 1.

1.3. VĒRTĪBAS UN ĒTISKIE PRINCIPI

Sociālais darbs, atšķirībā no citām profesijām, ir vērtībās balstīta profesija³³. Tas nozīmē, ka vērtībām ir svarīga loma, pieņemot profesionālus lēmumus, veicot sociālā darba intervenci, paužot savu attieksmi, un tās ir saistītas ne tikai ar uzkrāto pieredzi un teoriju pārzināšanu, bet arī ar paša sociālā darbinieka personību. Lai sociālie darbinieki varētu sniegt atbalstu cilvēkiem, ir jābūt zināšanām un prasmēm. Taču zināšanas un prasmes ir jāpielieto, ievērojot sociālā darba vērtības – uzskatus par to, kas ir labi, pareizi, taisnīgi, humāni³⁴. Vērtības atspoguļo sabiedrības formālu vai neformālu vienošanos par to, kādai jābūt dzīvei, pasaulei, cilvēkiem, to attiecībām un idejas par to, kas ir labi, pareizi, vēlami. Turklāt vērtībām ir nozīmīga loma tad, kad tiek noteikts, kurām profesijām un kādos veidos ir jāiesaistās kādas sociālās problēmas mazināšanā. Neatkarīgi no tā, kurā institūcijā tiek veikts sociālais darbs, spēkā ir apgalvojums, ka sociālais darbs ir vērtībās

³¹ Veispale, K., Ozola, I. (2019). Kad trauks plīst... Sociālais darbs Latvijā. 2019./2 Izgūts no https://socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf

³² Veispale, K., Ozola, I. (2019). Kad trauks plīst... Sociālais darbs Latvijā. 2019./2 Izgūts no https://socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf

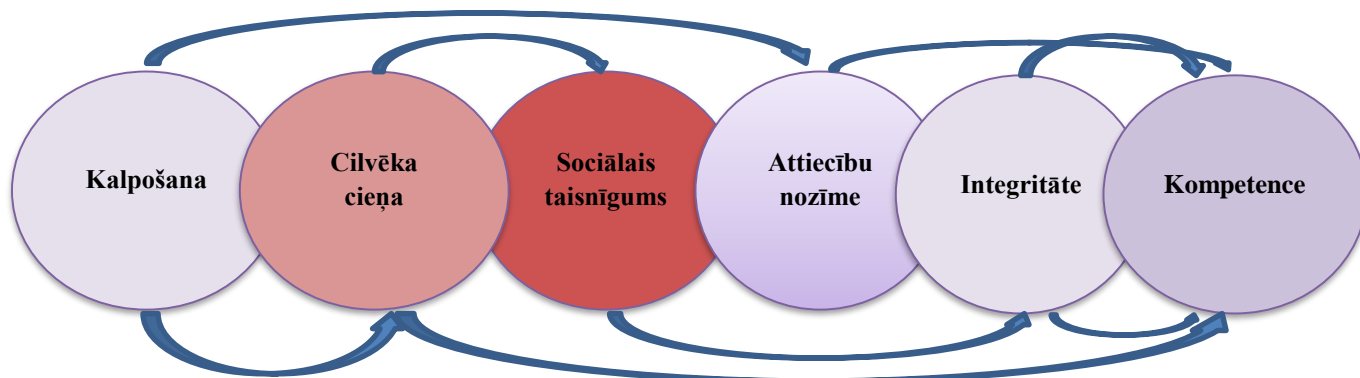
³³ Reamer, F. G. (2001). Ethics education in social work. Alexandria, VA: Council on Social Work Education.

³⁴ Roga-Vailza, V., Ozola, I. & Apine, E. (Red.). (2021). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas.

balstīta profesija. Ja ikdienā kolēģi pārstāv citas profesijas, pastāv risks, ka sociālais darbinieks pārņem citas profesijas vērtības.

Sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās ir jābalansē starp tādām vērtībām kā sabiedrības drošība, tieslietu sistēmas vērtības un ieslodzījumā esošo personu komplicētība (vajadzības, grūtības, šo personu individuālās vērtības), vienlaikus saskaroties ar virkni ētisku problēmu³⁵.

Visiem sociālajiem darbiniekiem saistošas ir ASV Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas Ētikas kodeksā nosauktās sociālā darba galvenās vērtības (skatīt 6. attēlu), kas ir savstarpēji saistītas. Balstoties katrā no vērtībām, ir formulēti ētiskie principi sociālajā darbā.

6.attēls. *Vērtības sociālajā darbā.*

Lielākoties katrai sociālā darba institūcijai ir ētikas kodekss, kas pamatots sociālā darba ētikas principos un vērtībās. Kaut arī nav vienprātības par ētikas principu hierarhiju, sociālajā darbā izšķir divus fundamentālus ētikas pamatprincipus:

- 1) cilvēktiesību un ikviena cilvēka cieņas princips;
- 2) sociālā taisnīguma princips.

No tiem izriet pārējie sociālā darba ētikas principi, kas ietver, piemēram, cieņu pret klienta autonomiju un brīvību; vienlīdzīgu attieksmi; kaitējuma mazināšanas principu; privātuma un konfidencialitātes principu; patiesuma un informācijas atklātības principu.

2022. gadā Latvijā, pamatojoties uz Starptautiskās Sociālo darbinieku federācijas (*International Federation of Social Workers, IFSW*) dokumentiem ir apstiprināts atjaunotais **Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss**³⁶, kas ir saistošs visiem sociālajiem darbiniekiem. Tajā ir noteikti uzvedības standarti, kuri sociālajam darbiniekam jāievēro attiecībās ar klientiem, kolēģiem, darba devējiem, kā arī ar sabiedrību kopumā. **Tomēr – uz dažām personu grupām, personām, kas atrodas ieslodzījumā, šie principi neattiecas pilnā mērā jeb tie tiek skatīti i kopā ar citiem nosacījumiem. Piemēram, privātuma vai klienta autonomijas principu ieslodzījuma vietās pilnā mērā nav iespējams ievērot.** Neskatoties uz šo specifiku, arī IeV strādājošiem sociāliem darbiniekiem ir jāievēro pamatprincips, ka sociālo darbinieku pienākums ir sociālā taisnīguma nodrošināšana sabiedrībā un cilvēkiem, ar kuriem viņi strādā.

³⁵ Trawver, K.R., Canada, C.E., Barringer, S. (2019). Social work ethic and values. Global issues in criminal justice practice. In *The Routledge Handbook of Social Work Ethics and Values*. Ed. Marson, S., McKinney, R. London: Routledge.

³⁶ Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss (2022). Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/19586/download>

Papildu informācija par Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksu pieejams:
<https://www.lm.gov.lv/lv/media/19586/download>

Cieņa – ikviena cilvēka cieņas atzīšana un tās apliecinājumi ir augsts profesionālās kompetences rādītājs un attiecināms uz sociālā darbinieka spēju rīkoties bez aizspriedumiem vai nosodījuma ikviena klienta labā. Sociālais darbinieks pret ikvienu personu, kas atrodas ieslodzījumā vai pēc ieslodzījuma, izturas ar cieņu, ņemot vērā viņa individuālās, kultūras un etniskās atšķirības. Līdz ar cieņu tiek atzītas ikviena cilvēka tiesības uz **pašnoteikšanos**³⁷. Praksē šī principa ievērošana izpaužas tā, ka atbalsta pakalpojumu nodrošināšanas principi ieslodzījuma vietā neatšķiras no pakalpojumu nodrošināšanas ārpus šīs sistēmas, piemēram, pat, ja personai tiek rekomendēts sociālā darba pakalpojums, viņai joprojām ir pašnoteikšanās tiesības atteikties no pakalpojuma. Tiesiskā regulējuma pārzināšana palīdz konstruktīvi un cieņpilni izskaidrot ieslodzījumā esošajām personām ierobežojumu pamatojumu.

Pieņemšana ir viens no sociālā darba principiem, kas ietver katra cilvēka vērtības atzīšanu – personas un viņa rīcības nošķiršanu. Pieņemšanas apliecinājumi no sociālā darbinieka puses ir būtiska sociālā darba prakses sastāvdaļa, kas veicina klienta sevis pieņemšanu. Pret personu jebkurā gadījumā tiek saglabāta cieņpilna attieksme, taču par personas rīcību var tikt pausta noraidoša attieksme, jo īpaši sociālā darba intervences mērķis ir uzvedības korekcija. Ieslodzījuma vietās vairāk nekā citās institūcijās nepieciešama kompetence nošķirt attieksmi pret uzvedību un attieksmi pret personu.

“Būt cilvēkam. Runāt ar cilvēku. Cienīt cilvēku. Ieklausīties viņā un turēt robežas. Kārtība, režīms un cieņpilnas attiecības ar klientu. Tas ir galvenais. Ja būs cieņpilnas attiecības, tad arī darbs veidosies tā, kā nepieciešams”.
(Sociālais darbinieks IeV)

Cilvēktiesības ir ikvienam cilvēkam piemītošas tiesības, kas nav atkarīgas no tautības, dzimuma, reliģiskās pārliecības, seksuālās orientācijas, ne arī no citiem apstākļiem, piem., atrašanās ieslodzījuma vietā. Līdz ar to katrs cilvēks vēlas saņemt to, kas viņam ir garantēts, tāpēc ir būtiski saprast, kā cilvēktiesības var tikt ierobežotas un vai šie ierobežojumi nepārkāpj personai piemītošās tiesības.

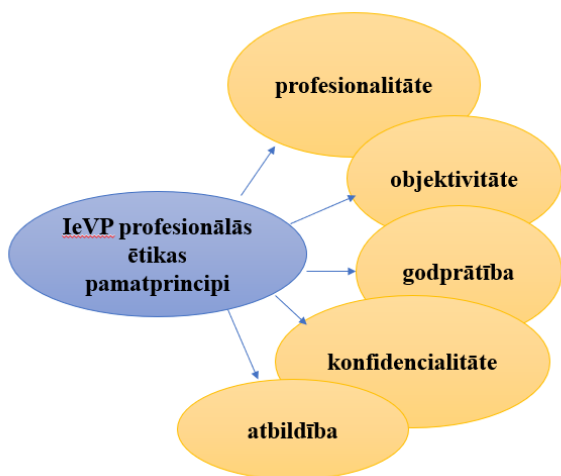
Personai piespriedē brīvības atņemšanas soda būtība jau paredz to, ka noteiktas personas tiesības tiks ierobežotas, tomēr tas, ka persona atrodas ieslodzījuma vietā, nenozīmē, ka tai atņemtas vai tā zaudējusi savas cilvēktiesības. Spēkā esošie ierobežojumi nedrīkst pārsniegt noteikto minimumu. **Sociālie darbinieki savā praksē veicina starptautisko cilvēktiesību normu un Latvijas Republikas Satversmē noteikto cilvēktiesību normu ievērošanu.**

Konfidencialitāte. Personas ieslodzījumā var vilcināties uzsākt sadarbību, ja sociālais darbs tiek veikts ieslodzījuma vietā, baidoties, ka viņa bažas, grūtības un problēmas var tikt izpaustas citiem darbiniekiem vai citām ieslodzījumā esošām personām. Tādēļ personām ieslodzījumā ir tiesības zināt konfidencialitātes robežas. Ja parādās konfidencialitātes pārkāpumi, sociālais darbinieks var īstenot klienta tiesību aizstāvja lomu un izglītēt citus darbiniekus par ierobežojumiem attiecībā uz

³⁷ NASW. (1981). National Association Social Workers. NASW Standards for the Classification of Social Work Practice. Silver Spring, Md.: National Association of Social Workers

privātas informācijas izpaušanu par ieslodzījumā esošo personu. Tomēr darbiniekam ir jāpārzina situācijas, kad konfidencialitātes saglabāšana nav pieļaujama.

IeVP ētikas kodeka mērķis ir noteikt profesionālās ētikas, saskarsmes kultūras pamatprincipus un vispārējās uzvedības normas, kuras jāievēro, lai uzlabotu saskarsmes kultūru Pārvaldē, kā arī lai vairotu IeVP autoritāti un darbības nozīmes prestižu³⁸. Kodekss nosaka, ka Pārvaldes amatpersona un darbinieks saskarsmē ar jebkurām citām personām respektē un aizsargā cilvēka cieņu, ir pieklājīgs un iecietīgs. Pildot pienākumus, nodrošina katras personas cilvēktiesību ievērošanu, neatkarīgi no tautības, rases, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai kādas citas pārliecības, vecuma, izglītības, sociālā stāvokļa³⁹. Kodeksā netiek izdalīti principi attiecībā pret ieslodzījumā esošajām personām.

7.attēls. *IeVP profesionālās ētikas pamatprincipi.*

IeVP ētikas kodekss pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/normativie-akti>

Ētikas pārkāpumi tiek saistīti ar profesionālās darbības neatbilstību nacionālo organizāciju profesionālās ētikas kodeksos noteiktajiem standartiem. Ētikas pārkāpumi pret klientiem var izpausties kā robežu pārkāpumi (*piem., seksuālas attiecības ar klientiem*), nolaidība, slikta prakse (*bad practice*) un nekompetence pakalpojumu sniegšanā (*piem., pāragra pakalpojuma pārtraukšana, bezdarbība situācijās, kad vērojama pašdestruktīva rīcība, nepārbaudītu metožu lietošana, kļūdas un paviršība dokumentācijā*), konfidencialas informācijas atklāšana trešajām personām. Ētikas pārkāpumi var rasties arī arodtraucējumu (*piem., profesionālās deformācijas, izdegšanas, atkarības*) dēļ.

Sabiedrības aizspriedumi pret personām ieslodzījumā. Sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi pakāpeniski var nostiprināties diskriminējošos paradumos un likumos, kas savukārt var ierobežot personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma iespējas veiksmīgi iekļauties sabiedrībā. Jāuzsver, ka sociālā darbinieka profesijas standartā ir norādīts, ka sociālajiem darbiniekiem ir nepieciešama:

- prasme identificēt un mazināt profesionālajā darbībā aizspriedumu, stereotipu, nekritisku pieņēmumu izplatību un ietekmi;
- spēja identificēt un analizēt savus aizspriedumus un to ietekmi profesionālajā darbībā;
- spēja efektīvi komunicēt un veidot pozitīvu saskarsmi, cienot cilvēku dažādību.

³⁸ Ieslodzījuma vietu pārvaldes ētikas kodekss. 2008. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/normativie-akti>

³⁹ Ieslodzījuma vietu pārvaldes ētikas kodekss. 2008. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/normativie-akti>

Sociālā darbinieka aizspriedumi – viens no sociālā darba uzdevumiem ir mazināt sabiedrības aizspriedumus pret dažādām klientu grupām un indivīdiem. Tomēr aizspriedumi var būt arī pašam sociālajam darbiniekam. Aizspriedumi sociālajā darbā var ietekmēt ne tikai darbinieka attieksmi, bet arī sociālo pakalpojumu attīstību, sociālā darba procesu, piemēram, izvērtējot klienta situāciju, sastādot intervences plānu vai resocializācijas programmu.

Aizspriedumus veidojošie faktori:

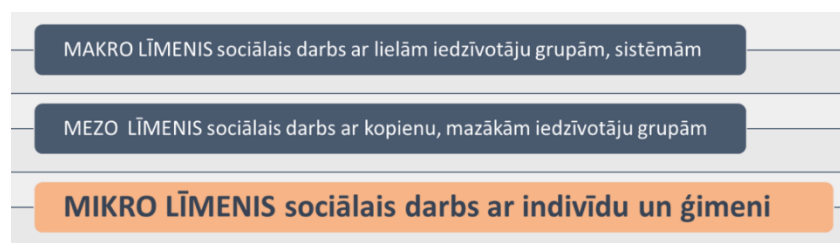
- personiskā pieredze, jo īpaši – traumatiska personiskā pieredze;
- nepietiekamas zināšanas (situācijas, kad izskaidrojošu informāciju aizvieto pieņēmumi);
- personas uzskati/rīcība ir krasi pretrunīga ar sociālā darbinieka personiskajām vērtībām;
- sabiedrībā dominējošā ideoloģija (uzskati un pārliecības);
- kolēģu un tuvinieku pārliecības.

“Es šobrīd daudz saskaros ne tikai ar sabiedrības aizspriedumiem, bet arī ar tuvinieku. Pirmais jautājums ir par to, kāpēc vispār kaut ko vajag viņiem [ieslodzījumā esošām personām] piedāvāt, lai “atsēž”. Ja cilvēks ir veicis noziegumu, tad sodam jābūt iespējami nepatīkamam, lai negribētos vairs to atkārtot. Arī pats vārds “resocializācija” ir sabiedrībai neizprotams. Neesmu dzirdējusi nevienu pozitīvu vārdu par mūsu mērķa grupu. Tikai neitrāli vai negatīvi. Pārsvārā visi uzskata, ka vajag būt piesardzīgiem. Ļoti reti izdodas iekārtoties darbā, kamēr cilvēks vēl atrodas ieslodzījumā. Gandrīz neiespējami”.
(Sociālais darbinieks IeV)

Aizspriedumu identificēšanu un mazināšanu veicina regulāras grupas vai individuālas supervīzijas, kopvīzijas ar kolēģiem, kā arī reflektīva kritiskās domāšanas attīstīšana. Neapzināti aizspriedumi veicina **komunikācijas barjeras**. Piemēram, vadoties pēc stereotipiem ieslodzījumā, nonākušais cilvēks automātiski tiek uztverts, kā kopējās grupas “ieslodzītie” pārstāvis un uz viņu tiek attiecināts par šo grupu izveidojies priekšstats. Veicot sociālo darbu ieslodzījuma vietās, biežāk sastopamas ir psiholoģiskās un sociālās komunikācijas barjera.

1.4. SOCIĀLĀ DARBA PROCESS

Sociālais darbs parasti tiek iedalīts prakses līmeņos. Gan veicot sociālo darbu pašvaldību sociālajos dienestos, gan ieslodzījuma vietās, dominējošs ir mikro līmenis – sociālais darbs ar indivīdu un ģimeni. Taču pietiekami bieži sociālais darbs ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma tiek veikts kopienas līmenī vai makro līmenī, piemēram, sociālo akciju veidā aktualizējot kādu no mērķa grupai aktuālām problēmām.

8. attēls. *Sociālā darba prakses līmeņi.*

Mikro līmeņa prakses formas ir sociālais darbs ar gadījumu un sociālais darbs ar grupu. Sociālajā darbā ar gadījumu lietotās pamatmetodes: a) darbs ar gadījumu; b) gadījuma vadīšana; c) psihosociālais darbs (skatīt 2. tabulā).

Sociālais darbs ar gadījumu (<i>case work</i>)	Gadījuma vadīšana (<i>case management</i>)	Psihosociālais darbs
<p>Nav izteiktas specializācijas.</p> <p>Vairāk universāls darbs. Visbiežāk visa vecuma ieslodzītajiem ar plašu sociālo problēmu spektru</p> <p>Iespējama apvienošana ar grupu vadīšanu</p> <p>Darbības saturu būtiski ietekmē institucionālie ieslodzījuma vietas procesi, resursi un klienta tūlītējās vajadzības.</p>	<p>Gadījuma vadīšanas būtība – klientiem nepieciešamo pakalpojumu piesaistīšana un monitorēšana</p> <p>GV – nav sociālā darbinieka tieša interence konsultatīvajā darbā.</p> <p>Iespējama pie nosacījuma, ja pieejams plašs pakalpojumu klāsts.</p> <p>Nepieciešamas ļoti labas zināšanas un prasmes problēmu identificēšanā</p> <p>GV posmi: 1)Izvērtēšana, 2)Pakalpojumu plānošana, 3)Pakalpojumu īstenošana un monitorēšana, 4) Novērtēšana.</p>	<p>Tiešais konsultatīvais darbs. Galvenā metode – psihosociālā konsultēšana.</p> <p>Nepieciešama tālākizglītība pieaugušo konsultēšanā, specifiskās sociālā darba pieejās.</p> <p>Apakš–specializācijas problemātikā (pieaugušie ar personības traucējumiem, atkarības, vardarbība, krīze u.c.), vecuma grupas konsultēšanas pieejās un metodēs.</p> <p>Iespējama specializācija darbam ar personām, kas atrodas ieslodzījumā.</p>

2. tabula. *Sociālā darba ar gadījumu pamatmetodes.*

Intervijas ar ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem liecina, ka visbiežāk ieslodzījuma vietās tiek veikta konsultēšana, un pēc pamatmetožu dalījuma ierastā prakse atbilst **darbam ar gadījumu, uzsverot konsultēšanu un konkrētu sociālo problēmu risināšanu. Gadījuma vadīšana** iespējama, ja pieejams pietiekami plašs pakalpojumu un atbalsta pasākumu klāsts (piem., dažādas grupu nodarbības, līdzgaitnieka atbalsts, ģimenes dienas utt.) Gadījuma vadīšana pēc būtības ir ierobežota dēļ ierobežotā pakalpojumu klāsta un nepieciešamības meklēt papildu resursus salīdzinoši slēgtā sistēmā.

Savukārt **psihosociālai konsultēšanai** galvenie šķēršļi ir darba apjoms un ieslodzīto personu salīdzinoši zemā motivācija sadarboties. Turklāt sociālā darbinieka konsultācijas personām ieslodzījumā ir pieejamas tikai pēc tam, kad no šīs personas ir saņemts iesniegums ar lūgumu nodrošināt konsultācijas. Lai gan tā nav plaši izplatīta prakse, tomēr jāatzīmē, ka ir ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki, kas padziļināti apguvuši motivējošās intervijas pielietošanu un ikdienas darbā tomēr veic arī psihosociālo konsultēšanu. Tāpat ir sociālie darbinieki, kas, pastiprināti pievēršot uzmanību resursu piesaistei, izmanto gadījuma vadīšanas elementus.

SOCIĀLĀ DARBINIEKA LOMAS

“Sadarbība notiek pēc klienta iniciatīvas. Ja cilvēkam ir kāds jautājums-sociālajam darbiniekam, tad ir jāraksta iesniegums, kuru izskata rindas kārtībā. Tomēr ir situācijas un problēmjautājumi, kas jāatrisina steidzami”. (Sociālais darbinieks IeV)

Sociālie darbinieki atzīst, ka galvenās darbinieka profesionālās lomas ir **izglītotājs** un **motivētājs**. Personai ir nepieciešama izsmeļoša informācija visā periodā personai atrodoties IeV, bet īpaši adaptācijas periodā un gatavojoties atbrīvošanai. Skaidrojošais darbs notiek arī ikdienas procesos un palīdzot risināt kādu aktuālu problēmu. Otra būtiska loma ir motivētājs, arī iedrošinātājs uzsākt kādas problēmas risināšanu. Nozīmīga arī **konsultanta loma**, kad sociālais

darbinieks sniedz padomu, meklē risinājumus sociālām problēmām, informē par likumiem sociālās drošības jomā, par pieejamajiem pakalpojumiem un resursiem gan, atrodoties ieslodzījumā, gan pēc atbrīvošanās.

Lai gan sociālajā darbā ar gadījumu ieslodzījuma vietās dominējoša ir īstermiņa intervence – konkrētu sociālo problēmu risināšana, darbs ir efektīvs, ja sociālajam darbiniekam izdodas izveidot sadarbības aliansi ar ieslodzījumā esošo personu.

Tipiskākās grūtības, veidojot sadarbību ar ieslodzījumā esošām personām:

- Ieslodzījumā esošā persona nevēlas sniegt patiesu informāciju par sevi;
- Deformēts savas dzīves situācijas redzējums (skatīt Pielikumu Nr. 2);
- Zema motivācija sadarboties;
- Paša sociālā darbinieka aizspriedumi un grūtības veidot uz sadarbību vērstas attiecības ar ieslodzījumā esošajām personām;
- Sociālā darbinieka grūtības izprast izteikti atšķirīgu dzīves pieredzi, vērtības, pārliecību;
- Neskaidras profesionālās robežas, jo īpaši, ja viens un tas pats darbinieks ieslodzījuma vietā ieņem vēl citus amatus, kas mazina sociālā darbinieka profesionālo identitāti;
- Darba apjoms, kas ierobežo iespējas pakāpeniski veidot uzticamas, atbalstošas attiecības ar ieslodzīto. Sadarbības veidošanai ir nepieciešams laiks. Konsultācijas, kuru mērķis ir sadarbības veidošana, nereti kolēģiem un pašam sociālajam darbiniekam var šķist neproduktīvas, tāpēc svarīgi attīstīt prasmes izprast un izskaidrot sociālā darba procesu, izmantojot sociālā darba terminoloģiju.

“Sociālais darbs ir tas pats. Likumi un noteikumi ir tie paši. Darbs ar cilvēku ir tāds pats. Specifika ir tāda, ka sociālajā dienestā var cilvēkam pateikt “dodies tur, griezies pie tā, dari to”, tad šeit (ieslodzījumā) cilvēks ir te, un tu nevari pateikt - ej tur un dari to! Ir jāatrod veidi.” (Sociālais darbinieks IeV)

SOCIĀLĀ DARBA PROCESS SOCIĀLAJOS DIENESTOS

Atbrīvošana no ieslodzījuma vietas bijušajiem ieslodzītajiem ir sarežģīts process. Integrēšanās sabiedrībā ietekmē ne tikai pašus atbrīvotos, bet arī viņu ģimenes, kopienas, kurās viņi atgriežas. Bijušo ieslodzīto biežākās problēmas ir emocionālā nenoturība; nepietiekamas valodas prasmes; dokumentu trūkums; negatīvu draugu un paziņu loks; negatīva ģimenes attieksme; izglītības

trūkums; materiālo līdzekļu trūkums; bezdarbs, zaudētas darba iemaņas; neprasme dzīvot brīvībā, risināt ikdienas problēmas; zems tikumiskais līmenis, nav dzīvesvietas un ir atkarības problēmas⁴⁰.

Sociālā darba process ar personām pēc ieslodzījumā strukturāli neatšķiras no darba ar citām sociālā darba mērķa grupām, ietverot tās pašas stadijas. Pirms izvērtēšanas uzsākšanas izšķiroši nozīmīga ir sadarbības izveidošana starp klientu un sociālo darbinieku. Sadarbības veidošanā palīdz:

- Cieņa, nenosodoša attieksme un empātija pret personu pēc ieslodzījuma;
- Pastiprināta uzmanības pievēršana tam, cik lielā mērā klients orientējas sociālajā vidē (jo ilgāks laiks pavadīts ieslodzījuma vietā, jo iespējamās lielākas orientēšanās grūtības);
- Drošas sadarbības vides radīšana (tai skaitā konfidencialitātes ievērošana un vienošanās par abpusēji pieņemamiem sadarbības nosacījumiem);
- Pārliecināšanās par informācijas uztveri – vai un cik lielā mērā tiek izprasta sniegtā informācija;
- Pakāpeniskums – pirmajā tikšanās reizē nepārslogot personu ar informāciju un veicamajiem uzdevumiem;
- Atklātums par faktiskajām atbalsta iespējām, nosacījumiem, sociālā darbinieka un klienta tiesībām un pienākumiem. Arī spēja atklāti runāt par personas dzīves situāciju.

Ja personai ieslodzījumā ir bijusi pozitīva sadarbības pieredze ar sociālo darbinieku, tad var cerēt, ka persona būs motivētāka sadarbībai arī ar sociālo darbinieku pašvaldības sociālajā dienestā. Sociālajam darbiniekam jābūt gatavam sastapties ar iespējamo pretestību, pārmetumiem, agresiju. Neieinteresētība un pretestība sadarbībai var būt gan negatīvas sadarbības pieredzes rezultāts, gan personas psihiķa aizsardzības mehānismi, psihoemocionāli grūti izturamā situācijā.

Efektīva sociālā darba prakse ar bijušajiem likumpārkāpējiem veidojas tad, ja sociālais darbinieks spēj palīdzēt personai ieraudzīt veidus, kā sasniegt savus izvirzītos mērķus sociāli pieņemamā formātā, kā arī spēj ievērot profesionālās robežas. Tādēļ šajā Rokasgrāmatā akcentēta darba specifika ar konkrētu mērķa grupu – personām pēc ieslodzījuma.

Darba ar gadījumu posmi ir detalizēti aprakstīti 2021. gadā izdotajā monogrāfijā “Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā”⁴¹. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3466/download>.

Detalizētāks sociālā darba prakses apraksts sociālajos dienestos pieejams Rokasgrāmatas trešajā nodaļā “SOCĪĻĀ DARBA PRAKSE PAŠVALDĪBU SOCĪĻAJOS DIENESTOS DARBĀ AR PERSONĀM IESLODZĪJUMĀ UN PĒC IESLODZĪJUMA”.

⁴⁰ Cochran, J., Mears., D. (2014). Prisoner Reentry in the Era of Mass Incarceration. Sage Publications, Inc

⁴¹ Ozola, I. (2021). Pamatmetodes sociālajā darbā ar gadījumu. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas

1.5. TEORIJU UN METOŽU PIELIETOJUMS

Teoriju un pieeju integrēšana ikdienas praksē joprojām ir liels izaicinājums visās sociālā darba jomās. **Jāatzīst, ka ieslodzījuma vietu institucionālais ietvars var veicināt pārliecību, ka teorijas eksistē pašas par sevi, bet prakse ir prakse, un praktiķi dara ikdienas darbu – strādā ar klientiem, pārsvarā sekojot noteikumiem, regulām un instrukcijām.** Sociālie darbinieki IeV Latvijā var pielietot teorijas un metodes, kuras paši uzskata par piemērotām. Paši ieslodzījuma darbinieki par visnoderīgāko atzīst tieši motivējošo interviju.

“Motivējošā intervija ir “globāls” instruments, bez kura grūti iedomāties mūsu darbu. Izmantojiet katrā sarunā!”
(Sociālais darbinieks IeV)

Kāds ir ieguvums no teoriju pārzināšanas?

- 1) Ir teorijas, kas palīdz izskaidrot parādības un procesus gan indivīda, gan sabiedrības līmenī. IeV īpaša uzmanība tiek veltīta teorijām, kas skaidro cilvēka un vides mijiedarbību un tās rezultātā radušās sociālās problēmas, piemēram, noziedzību, atkarības, vardarbību utt.
- 2) Ir praktiski izmantojamas teorijas un pieejas, kas iesaka, ko un kā labāk darīt, lai sasniegtu vēlamu rezultātu (piem., pārmaiņu stadijas).

Protams, pieredze un intuīcija bieži ir lietderīgi instrumenti, tomēr jāņem vērā, ka pieredze vienmēr ir ierobežota. Gan pieredze, gan intuīcija ir jākombinē ar zinātniski pamatotām atziņām. ASV Nacionālā Sociālo darbinieku asociācija (*National Association of Social Workers*) skaidri norāda, ka profesionālajai praksei ir jāietver empīriski balstītas zināšanas un ka sociālajiem darbiniekiem kritiski jāsalīdzina esošās zināšanas ar jaunām⁴². **Nepievēršot uzmanību teoriju integrēšanai praksē, var veidoties situācijas, kad darbinieka rīcību vada aizspriedumi, konsultēšanai plānotais laiks tiek pavadīts neproduktīvā tērzēšanā un netiek pamanīti vērtīgi signāli, kas var liecināt gan par riskiem, gan personas gatavību pārmaiņām.**

Sociālā darba teorijām ir izteikti starpdisciplinārs, daudzpusīgs, pragmatisks raksturs, tādējādi arī prakse vērojams eklektiskums, jo īpaši, ja izmantotā pamatmetode ir darbs ar gadījumu. Tas nozīmē, ka arī sociālie darbinieki ieslodzījuma vietās Latvijā faktiski var pielietot teorijas, kuras:

- līdzšinējā pieredze Latvijā un ārvalstīs ļauj uzskatīt par piemērotākajām/ierastākajām darbā ar specifisku mērķa grupu – ieslodzījumā esošām personām;
- pats darbinieks ir atzinis par efektīvām savā profesionālajā darbībā.

Sociālā darba teorētisko pieeju aprakstā iekļautas biežāk lietotās vispārīgā sociālā darba teorijas, kas izmantojamas sociālajā darbā ieslodzījuma vietās un darbā ar personām pēc ieslodzījuma (*sistēmu teorija, ekoloģiskā sistēmu teorija, spēka perspektīva, konflikta teorija, uz personu vērstā pieeja*⁴³), akcentējot **to pielietošanas-principus ar konkrēto mērķa grupu.**

⁴² National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-ofethics-english>

⁴³ Pamatā izmantots: Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas, (fokusējoties uz teoriju pielietošanas specifiku darbā ar personām ieslodzījumā un pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma).

Teoriju pārskata sākumā jāuzsver sociālajam darbam nozīmīgais **holistiskais skatījums**, kuru raksturo cilvēka kā vienota veseluma tvērums. Pieejā tiek uzsvērtā cilvēka fizisko, sociālo, psiholoģisko un garīgo faktoru savstarpējā mijiedarbība, kā arī ņemts vērā personas pagātnes, tagadnes un nākotnes konteksts. Sociālā darba praksē holistiskā pieeja tiek integrēta, veicot klienta situācijas izvērtēšanu, problēmu identificēšanu, vajadzību līmeņa noteikšanu, attiecīgi piešķirot sociālos pakalpojumus vai sociālo palīdzību. Ieslodzījuma vietās holistiskā pieeja palīdz izvairīties no fragmentētas fokusēšanās uz ieslodzījumā esošās personas problemātisko jomu, jo ir iespējamas situācijas, kad resursi, kas ļautu veikt pozitīvas pārmaiņas, atrodami piemirstās dzīves jomās. Galvenās sociālā darba teorijas ir apkopotas tabulā, kurā uzsvērtas iespējas un ierobežojumi, gan veicot sociālo darbu ieslodzījuma vietās, gan nodrošinot sociālo darbu ar personām pēc ieslodzījuma sociālajos dienestos (skatīt 3. tabulu)

“Viņi jau savu sodu ir saņēmuši. Mums nevajag domāt, kādas lietas viņš ir izdarījis, par ko notiesāts. Mūsu darbs ir nodrošināt, lai soda izpilde būtu harmoniska, un lai cilvēks izietu no ieslodzījuma labāks, nekā viņš te ienāca”.

(*Sociālais darbinieks IeV*)

Nosaukums	Īss raksturojums/ Daži galvenie principi	Iespējas un ierobežojumi darbā ar personām ieslodzījumā	Iespējas un ierobežojumi ar personām pēc ieslodzījuma
Sistēmu teorija	Sistēmas veido, un uztur komunikācija – mijiedarbība. Viena sistēmas elementa izmaiņas ietekmē arī pārējos sistēmas elementus.	Ieraudzīt ieslodzījuma vietu kā slēgtu pašuzturošu sistēmu, kuru uztur noteikta hierarhija, noteikumi, lomas un robežas. Identificēt potenciālās efektīvas intervences iespējas kopējās sistēmas ietvarā. Jāņem vērā pastāvošās subsistēmas (subkultūras jeb kastas), to savstarpējā mijiedarbība. Saskaņot atbalsta nepieciešamību klientu adaptācijas procesos, piem., nonākot ieslodzījumā.	Teorija var palīdzēt saprast adaptācijas grūtības, pārejot no vienas sistēmas (piem., ieslodzījuma vietas) uz citu (piem., dzīve brīvībā), noteikumu atšķirības, komunikācijas atšķirības dažādās sistēmās. Izskaidro atbalsta nepieciešamību adaptācijas procesā pēc ieslodzījuma. Palīdz saskaņot resursus dažādu sistēmu ietvarā un to mijiedarbībā.
Ekoloģiskā sistēmu teorija	Likumpārkāpumus veicinoši faktori var atrasties dažādos līmeņos, tādēļ nav produktīvi fokusēties tikai uz vienu, piem., personas īpašībām. 1. Indivīda līmenis – bioloģiskie, psiholoģiskie, demogrāfiskie faktori (piem., <i>zems izglītības</i>	Teorija izmantojama, identificējot uzvedību ietekmējošos faktoros un resursus, kas var veicināt ieslodzījumā esošās personas vēlamās pārmaiņas. Jāņem vērā, ka sociālajam darbiniekam ieslodzījuma vietā ir ierobežota pieejamība	Problēmu risināšana notiek, veicinot izmaiņas personas un vides attiecībās. Teorija izmantojama, identificējot vēlamu pārmaiņu veicinošus ietekmes faktoros, un resursus dažādos sistēmu līmeņos.

	<p><i>līmenis, atkarību izraisošo vielu lietošana un iepriekšēja vardarbības pieredze);</i></p> <p>2. Attiecību/starppersonu līmenis;</p> <p>3. Kopienas līmenis – izglītības iestādes, darba vietas, apkaimes u.c.. (<i>piem., riska faktori var būt atsvešinātība un sociālā izolācija kopienā, nelabvēlīga vide, kurā izplatīts augsts bezdarba līmenis, narkotisko vielu aprīte u.c.</i>)</p> <p>4. Makrolīmenis – plašāki sabiedrībā eksistējoši faktori, kas rada apstākļus noziedzībai, piem., augsts nevienlīdzības līmenis.</p>	<p>informācijai par ieslodzītā dzīvi pirms ieslodzījuma.</p> <p>Tieši kopienas līmenī likumpārkāpumi tiek normalizēti vai nosodīti. Deviantas uzvedības normalizāciju var mazināt preventīvs darbs ar kopienu.</p> <p>Noziedzības cēloņu izpratnei kopienas līmenī papildus noder tādās kriminoloģijas teorijas kā Dzīvesveida teorija (<i>Lifestyle theory</i>), Izsisto logu teorija (<i>Broken Window theory</i>), Sociālās dezorganizācijas teorija (<i>Social Disorganization theory</i>). Plašāka konteksta saskatīšana palīdz izvairīties no koncentrēšanās tikai uz indivīda līmeni un personas vainošanu.</p>	<p>Akcentē vides ietekmi uz personu (<i>kā iekļaušanās konkrētajā sociālajā vidē ietekmē sociālās funkcionēšanas spējas</i>).</p> <p>Ieslodzījuma vietas videi ir ietekme uz personas uzvedības, domāšanas un attieksmes pārmaiņām (informācija iegūstama ne tikai uzklusot pašu personu, bet arī sazinoties ar ieslodzījuma vietas sociālo darbinieku). Ekoloģiskā sistēmu teorija izmantojama, veidojot personai pieejamo apkārtējās vides resursu karti.</p>
<p>Uz personu vērsta pieeja</p>	<p>Katra persona ir cienījama, pat ja tās rīcība kādā situācijā ir bijusi sociāli nosodāma vai krimināli sodāma.</p>	<p>Individuālas pieejas iespējas atbalsta pakalpojumu piesaistes ziņā IeV ir salīdzinoši ierobežotas, taču cieņpilna un individualizēta attieksme ir iespējama jebkurā gadījumā.</p> <p>Pastiprināta empātija un individualizēta attieksme pret dažām ieslodzījumā esošajām personām, ar kuriem notiek intensīvāks darbs, var radīt grūtības darbiniekiem ievērot profesionālās robežas.</p> <p>Pieeja grūti īstenojama, ja darbiniekam ir aizspriedumi vai nosodoša attieksme pret ieslodzījumā esošām personām.</p>	<p>Palīdz atdalīt personu no viņa problēmām, izjust un izrādīt cieņu pret cilvēku, neskatoties uz iepriekš veiktajiem likumpārkāpumiem. Individuāla pieeja pakalpojumu piesaistē personām pēc ieslodzījuma sociālajos dienestos ir salīdzinoši plašāka, kā sniedzot atbalstu ieslodzījuma vietās, tomēr jāērķinās, ka ne tikai sabiedrībai, bet arī daļai no piesaistāmajiem pakalpojumu sniedzējiem var būt negatīva attieksme. Pieeja grūti īstenojama, ja kopiena vai pats sociālais darbinieks personas pēc ieslodzījuma uztver kā apdraudējumu sev un sabiedrībai.</p>

<p>Spēka perspektīva</p>	<p>Akcentu pārņemšana no deficīta, patoloģijas, t.sk. veikta nozieguma uz personas resursiem, spēka punktiem, spējām, prasmēm, zināšanām, talantiem. Vienlīdzīgu attiecību veidošana.</p>	<p>Salīdzinot ar citām teorijām, spēka perspektīva piedāvā fokusēšanos uz resursiem. Iespēja saskatīt jēgu un nozīmi notikušajam ir mācības no situācijām, kurās persona ir veikusi nevēlamas un krimināli sodāmas izvēles. Nākotnes scenāriju modelēšana, balstoties uz personas spēka punktiem. Darbiniekiem grūtības var radīt vienlīdzīgu attiecību veidošana un ieslodzījumā esošās personas kā savas dzīves eksperta saskatīšana, jo ieslodzījuma vietas tradicionāli raksturo hierarhisks lomu sadalījums.</p>	<p>Perspektīvas priekšrocība ir resursu, iespēju, personas stipro pušu (zināšanu, prasmju, talantu) akcentēšana. Izmatojama nākotnes stratēģijas modelēšanai. Bez izskaidrošanas personai var rasties neizpratne, kāpēc nenotiek darbs ar problēmu risināšanu. Spēka perspektīvai raksturīgā savas dzīves eksperta lomas piešķiršana klientam var veicināt jaunas pozitīvas pieredzes piedzīvošanu, kas ir īpaši svarīgi, uzsākot “jaunu dzīvi” pēc ieslodzījuma. Stiprina spēju cilvēkam pašam pieņemt lēmumus par savu dzīvi, uzņemties atbildību par izvēlēm</p>
<p>Konflikta perspektīva</p>	<p>Pievērš uzmanību varas attiecībām sociālajās struktūrās. Nesamērīgs un neracionāls varas dalījums starp dažādām iedzīvotāju grupām, likumi un noteikumi, kurus daļa iedzīvotāju uztver kā netaisnīgus, var veicināt konfliktus, agresiju un likumpārkāpumus.</p>	<p>Attiecību vienlīdzība – profesionālu robežu noturēšana attiecas arī uz izvairīšanos demonstrēt varas pozīciju. Likumu pārkāpšana var liecināt, ka personai trūkst konfliktu risināšanas prasmes. Palīdz saskatīt noziedzības likumsakarības sociālās vides kontekstā.</p>	<p>Var radīt iespēju personai pašai uzlabot savu situāciju, mazināt apspiestību izjūtu un nomāktību. Īpašs akcents uz sociālo darbu kopienas līmenī, mazinot stigmatizējošo sabiedrības attieksmi pret mērķa grupu. Agresīvu attieksmi un pretestību pastāvošajiem noteikumiem un normām var mazināt likumsakarību skaidrošana.</p>
<p>Kognitīvi biheiviorālā teorija (KBT)</p>	<p>Uzver sasaisti starp cilvēka domām, emocijām un uzvedību. Cilvēka uzvedība ir atbilde uz apkārtējiem stimuliem (gan iekšējiem, gan ārējiem).</p>	<p>Būtiska ir prasme regulēt un vadīt emocijas. Šī prasme ir nepieciešama gan spējai sociāli funkcionēt fiziski un psiholoģiski grūtos apstākļos, gan veiksmīgai resocializācijas programmas īstenošanai, kur nozīmīga loma ir ne tikai</p>	<p>Sociālā darbinieka mērķis var būt noteikt problemātiskos stimulus. KBT var tikt izmantota agresivitātes un uzvedības kontroles traucējumu mazināšanai,</p>

		<p>piedāvātajam sociālajam atbalstam, bet arī pašas personas motivācijai antisociālas uzvedības pārtraukšanā.</p> <p>Veids, kādā ieslodzījumā esošās personas izvēlas aplūkot savu situāciju kopumā un ikdienas grūtības, ir saistīts ar emocijām un domāšanu. Piemēram, niknums, mazvērtības izjūta, trauksme un sevis žēlošana atspoguļo iracionālus uzskatus – tas ir, pārspīlēti, nereāli un neloģiskus priekšstatus par sevi, kurus ir grūti atzīt un mainīt.</p>	<p>kas raksturīgi personām pēc ieslodzījuma. Izmantojama situācijās, kad cilvēks ir motivēts pārmaiņām.</p> <p>Emociju regulācijas grūtības var ietekmēt ne tikai psiholoģisko labizjūtu, bet arī saskarsmi ar sociālā atbalsta sniedzējiem, t.sk. sociālajiem darbiniekiem, līdzgaitniekiem, ģimeni un draugiem.</p>
Psihodinamiskā pieeja	<p>Uzsver pārmaiņu un attīstības procesus. Izmanto motivācijas un dziņu centrālos konceptus. Atzīst neapzināto un intrapsihisko konfliktu esamību⁴⁴.</p>	<p>Nonākšanā ieslodzījuma vietā var aktivizēt psihi aizsargmehānismus (piem., noliegšana, projekcija, regresija, pasīvi agresīva uzvedība, izlāde darbībā u.c.) un pretestību. To pārzināšana palīdz darbiniekam izprast personas reakcijas. Tādējādi arī darbinieka gaidas ir reālistiskākas. Veiksmīga darba alianse ir iespējama, ja aizsargmehānismi sadarbības laikā tiek apzināti.</p>	<p>Palīdz personai atklāt un apzināties, izprast un izteikt jūtas, motivāciju un vēlmes, akcentējot tādu procesus kā pārnese, pretpārnese, pretestība. Pieveja izmantojama psihosociālajā konsultēšanā.</p>

3. tabula. *Sociālā darba teoriju pielietojums darbā ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma.*

Biežāk izmantotās sociālā darba teorijas ir aprakstītas monogrāfijā “Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē”⁴⁵ <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Īpaši izceļama pieeja sociālajā darbā ar personām ieslodzījumā ir aizstāvības pieeja, jo klienta tiesību aizstāvība ir viens no būtiskiem sociāla darbinieka uzdevumiem.

Aizstāvības pieeja (*advocacy approach*) ir sociālā darbinieka aktīva iestāšanās par ieslodzījumā esošo personu interešu aizstāvību ar mērķi panākt sociālo taisnīgumu un spēcīnāt rīcībspēju. Aizstāvības pieeja veicina vienlīdzīgu iespēju sabiedrību, kur katram tās loceklim ir vienlīdzīgas

⁴⁴Bite, I., Martinsone, K., Sudraba, V. (2016). Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse. Zvaigzne ABC

⁴⁵ Roga-Vailza. V., Ozola, I. & Apine, E. (Red.). (2021). Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas

iespējas piepildīt savu potenciālu⁴⁶. Aizstāvība var būt vērsta gan uz atsevišķu ieslodzījumā esošu personu, gan uz mērķa grupu kopumā. Aizstāvības pieeja izmantojama:

- 1) klientiem, kura tiesības un vajadzības tiek apspiestas un netiek uzklauskātas;
- 2) sistēmai – videi (ieslodzījuma vietām), kuras ietvaros sociālais darbinieks cenšas panākt pozitīvas izmaiņas;
- 3) pašam sociālajam darbiniekam, kurš ir izmaiņu veicinātājs, radot iespēju paust viedokli, aktualizēt ieslodzījumā esošo personu vajadzības un panākt sociālo taisnīgumu.

Aizstāvības pieejas īstenošanā ir nepieciešama proaktīva, atsaucīga un līdzdalīga darbība sociālā darba praksē. Izmantojot šo pieeju, darbinieks veic daudzveidīgas aktivitātes:

- izsakot klientu grupas bažas un vajadzības (piem., oficiālo iesniegumu gatavošana, sociālās akcijas, izmaiņu ierosināšana normatīvajos aktos, ierastajā praksē);
- realizē mikrolīmeņa prakses metodes, pielietojot aizstāvja lomu.

Īstenojot aizstāvības pieeju, sociālais darbinieks aktīvi iestājas par to, lai resursi, programmas, pakalpojumi būtu pieejami, efektīvi, piemēroti un, nepieciešamības gadījumā, aizstāv ieslodzījuma vietā esošo personu tiesības, kā arī mazina varbūtēju sociālo institūciju, organizāciju, programmu, pakalpojumu negatīvo ietekmi.

Otrs teorētiskais modelis, kuram pievēršama īpaša uzmanība, ir uzvedības pārmaiņu modelis, ko izmanto kompleksi ar motivējošo interviju. Tas ietver galvenās pārmaiņu stadijas un palīdz saprast, kurā stadijā cilvēks atrodas. Modelis sastāv no sešām pārmaiņu stadijām⁴⁷:

- 1) pirmsnodomu stadija;
- 2) nodomu stadija;
- 3) plānošanas stadija;
- 4) darbības/rīcības stadija;
- 5) uzturēšanas/ izmaiņu saglabāšanas stadija;
- 6) recidīvs.

Ir situācijas, kad persona nepiedzīvo iepriekš minētās secīgās pārmaiņu stadijas, bet gan tās pārlec. Piemēram, sāk darbību bez izvērtēšanas un plānošanas, tādēļ, nonākot uzturēšanas stadijā, atkrīt atpakaļ⁴⁸. Turklāt pārmaiņu process nebūs noturīgs, ja pati persona nebūs iekšēji motivēta pārmaiņām, bet gan veiks tās ārējas motivācijas ietekmē.

Rokasgrāmatas turpinājumā apkopti iespējamie ieslodzījumā esošo personu izteikumi katrā stadijā, ieslodzījumā esošo personu raksturojums šajā stadijā, kā arī sociālā darbinieka iespējas katrā stadijā.

Ieslodzījumā esošās personas izteikumi	Personas raksturojums šajā stadijā	Sociālā darbinieka iespējas
Pirmsnodomu stadija		
Man nav problēmu. Es vispār nesaprotu, kā esmu te nonācis!	Neaizdomājas par izmaiņu nepieciešamību. Neredz vajadzību kaut ko mainīt.	Piedāvāt un piegādāt informāciju neitrālā, ne apsūdzošā manierē.

⁴⁶ Burke, B., Harrison, P. (2002). Anti-oppressive Practice. In: Adams, R., Dominelli, L & Payne. M.(Eds), Social Work: Themes, Issues and Critical Debates. New York: Palgrave

⁴⁷ Miller, W.R., Rollnick, S. (2002). Motivational Interviewing. Preparing people for change. New York & London: The Guilford Press.

⁴⁸ Prochaska J., Norcross J., Diclemente C. (2013). Applying the stages of change, Psihoterapy in Australia. vol.19 no.2., PsychOz Publications.

Izgūts no http://www.psychotherapy.com.au/fileadmin/site_files/events/pdfs/APPLYING_THE_STAGES_OF_CHANGE_JOHN_NORCROSS.pdf

<p>Nu jā, es arī neesmu bez grēka, bet nedomāju, ka kaut ko vajadzētu mainīt...</p>	<p>Problēmas neapzinās. Ar neuzticību uztver citu skaidrojumus vai tos ignorē. Stadijā var atrasties vairākus gadus. Personas šajā stadijā tiek dēvētas par nemotivētajiem klientiem.</p>	<p>Veicināt pašanalīzi, bet vēl ne rīcību. Pirmsnodomu stadijā persona nav gatava uz klausīt padomus un pamācības, ne arī veikt aktīvākas darbošanās uzdevumus, piemēram, zīmēt resursu kartes, dzīves līnijas utt. Viens no motivējošās intervijas pamatprincipiem pirmajās stadijās ir neitrāla attieksme pret dažādiem dzīves scenārijiem un cieņa pret personas izvēles tiesībām. Pret bieži izplatīto pierunāšanu pirmajās stadijās parādās izteikta pretestība, pat ja tā netiek klaji demonstrēta, tad noteikti novērojama rezultātu sasniegšanā. Veicināt esošā uzvedības modeļa pārvērtēšanu bez pārliecināšanas/piespiešanas. Var pievērst uzmanību situācijām, kuras apliecina spēju kaut ko mainīt.</p>
<p>Nodomu stadija</p>		
<p>Nu, varētu pamēģināt... Varbūt arī vajadzētu, bet... Es aizdomājos par to, ka manā dzīvē ir dažas lietas, ko varētu pacensties sakārtot...</p>	<p>Neizlēmīgums. Lielāku uzmanību pievērš grūtībām un zaudējumiem saistībā ar pārmaiņām (pārstājot lietot alkoholu, var mazināties sociālo kontaktu loks), taču sāk pamanīt arī iespējamus ieguvumus. Personas gatavība runāt par problēmu, analizēt iespējamus risinājumus var radīt ilūziju par pārmaiņām. Nodomi vēl nav reāla apņemšanās kaut ko mainīt. Redz tikai sekas, nevis problēmas iemeslu.</p>	<p>Pakāpeniska problēmas apzināšanās, bet darbības uzsākšanai ir nepieciešama palīdzība. Pieņemt gatavības nepietiekamību! Atspoguļot personas izteikumus. Mēģināt identificēt kavējošos faktorus. Izvairīties no kārdinājuma piedāvāt savus argumentus par labu lēmumiem vai izmaiņām (svarīgi panākt, lai persona pati nonāk līdz tam).</p>
<p>Lēmumu pieņemšanas stadija</p>		
<p>Man šķiet, jā, ir laiks kaut ko darīt/nokārtot... Tagad esmu citādāks.... Esmu nolēmis.... Šoreiz es to izdarīšu!</p>	<p>Nepieciešams reālistisks plāns. Arī lēmumu pieņemšanas stadijā izmaiņas/rīcības vēl nav notikušas un ambivalentā attieksme var saglabāties. Ņemot vērā apstākļus un citus ietekmes faktorus, tai skaitā pagātnes pieredzi, darbinieks</p>	<p>Palīdzība, lai persona spētu veikt izvēli starp esošajām iespējām. Izrādīt atbalstu lēmumam. Palīdzēt noticēt savām spējām uzvedības izmaiņu īstenošanā. Palīdzēt izstrādāt</p>

	palīdz klientam izstrādāt reālistiski izpildāmu stratēģiju. Darbinieks var piedāvāt virkni variantu, ļaujot klientam pašam izvēlēties sev piemērotāko.	optimālu uz izmaiņām vērstu rīcības plānu.
Rīcības stadija		
Beidzot esmu sācis vismaz kaut ko darīt, lai tiktu ar to galā! Tā jau nav, ka es neko nedaru! Es taču daru! Esmu jau šo to sasniedzis pats. Nezinu, kā tas beigsies, bet vismaz cenšos...	Veic pirmos mēģinājumus mainīties, taču nav drošas pārliecības par to, ko un kā tieši darīt. Mēģina uzvesties jaunā manierē. Uzsāk risināt savas dzīves situāciju (iespēju robežās). Plāna īstenošana ilgtermiņā ir atkarīga no klienta pašefektivitātes. Pašefektivitāte ir koncepts, kas tiek skaidrots kā indivīda pārliecība par savām spējām tikt galā ar riska situācijām bez recidivējošas uzvedības.	Atbalstīt pirmajos soļos uz izmaiņām. Atzinīgi novērtēt katru pozitīvi orientēto rīcību un nekritizēt! Palīdzēt pārvarēt iepriekšējo paradumu un pārliecību zaudējuma sajūtu.
Izmaiņu saglabāšanas stadija		
Es baidos, ka atkal varu nonākt turpat, no kurienes izkārpījos Man ir grūti, bet es mēģinu.... Cenšos. Pagaidām sanāk.....	Tiek uzskatīt a par uzvedības izmaiņu cikla gala stadiju, taču arī šajā stadijā personas piedzīvo virkni izaicinājumu un atbalsts joprojām ir nepieciešams. Liela daļa piedzīvo recidīvu, taču svarīgākais ir turpināt ciklu no stadijas, kurā persona ir atgriezies.	Personas, kas veikušas pārmaiņu procesu, nav pilnīgi brīvi no problēmām, tiem nepieciešama palīdzība, lai izvairītos no iespējama recidīva. Atzinīga novērtējuma atbalsts saprotamā formā. Jāidentificē iespējamās pazīmes par recidīva faktoru esamību. Vēlams apspriest iespēju pretoties recidīvam. Intensificēt emocionāla atbalsta sniegšanu.
Recidīvs		
Kāds es esmu, tāds es esmu. Ja tev nepatīk, tad.... Es nevaru mainīties.. Es esmu visu sabojājis....	Atgriežas pie iepriekšējiem uzvedības modeļiem. Nav noturējies un atkal uzvedas problemātiski. Recidīva laikā atgriežas kādā no iepriekšējām stadijām, visbiežāk pirmsnodomu vai nodomu stadijā.	Atbalstīt, uzverot recidīvu kā pamācošu pieredzi, nevis kā izgāšanos. Palīdzēt atgriezties pie pārdomu procesa un sagatavošanās rīcībai. Svarīgi novērst «iestrēgšanas» iespējamību atpakaļatkrišanas fāzē. Stiprināt emocionālo atbalstu.

4. tabula. *Uzvedības pārmaiņu modeļa stadiju raksturojums.*

Mērķa grupas pārmaiņas daļēji var izskaidrot arī ar pieņēmumiem, ka:

- laikam ejot, personām novecojot un nobriestot, kriminogēna vai antisociāla uzvedība mazinās, pienāk prosociālu pārmaiņu posms;

- ja personas vide mainās, piemēram, piedzimst bērns, tiek iegūti jauni paziņas, u.tml. Dažreiz slimība maina cilvēka domāšanu un motivē viņu rīkoties, mainīties;
- sistēmas centienu ietekme, piem., tiesiskas sankcijas, rehabilitācijas pasākumi un mijiedarbība ar darbiniekiem⁴⁹.

Iespējamais progress ir tieši saistīts ar motivācijas izmaiņām. Pašefektivitāte ir jēdziens, kas skaidrojams kā indivīda pārlicība par savām spējām tikt galā ar riska situācijām bez recidivējošas uzvedības⁵⁰. Motivācijas kvalitāte ir viens no centrālajiem **pašefektivitātes teorijas** elementiem. Tiek pieņemts, ka nav svarīga klienta motivācija, bet gan – kurš no motivācijas veidiem vairāk ir raksturīgs konkrētajam klientam⁵¹.

Teorija nodala autonomu un ārēji kontrolētu motivāciju un uzvedības regulēšanu:

- autonoma motivācija un uzvedības regulēšana – *cilvēkam ir izjūta, ka viņa uzvedību vada viņš pats, tā rodas no viņa, un viņš veic kādas darbības, jo tas viņam ir interesanti, vai arī tas viņam ir izaicinājums. Šajā gadījumā ir iekšēja vēlme kaut ko darīt;*
- ārēji kontrolēta un vadīta motivācija un uzvedības regulēšana – *cilvēks izjūt kontroli un spiedienu rīkoties noteiktā veidā.*

Visbiežāk uzvedību regulē ārējs spiediens, motivācija, apbalvojumu vai sodu izmantošana, vai arī iekšējie virzītāji, kas var būt vainas izjūta, kauns vai lepnums. Pēc pašnoteikšanās teorijas personas motivācijas veids ir saistīts ar to, cik veiksmīgi viņš spēs mainīt savu uzvedību. **Cilvēks, kuram raksturīga iekšēja un autonoma motivācija, daudz vairāk spēs pielāgoties un realizēt jauna veida uzvedību savā ikdienā.**

Uzvedību pārmaiņu modelis atspoguļo procesu, kā cilvēki mainās, taču tas neizskaidro iemeslus tam, kāpēc cilvēki mainās⁵². Iemeslu un ietekmes faktoru izskaidrošanai izmantojamas citas iepriekš pieminētās sociālā darba teorijas, piemēram, sistēmu teorija vai ekosistēmiskā teorija.

METODES

Mikrolīmeņa metodes

Mikrolīmeņa praksei raksturīgās sociālā darba formas ir **sociālais darbs ar gadījumu** un **sociālais darbs ar grupu**. Sociālie darbinieki nodrošina **individuālas konsultācijas**, kas nosacīti klasificējamas: **1) vispārējā un 2) psihosociālā konsultēšana.**

Motivējošā intervija. Viens no biežāk izmantotajiem konsultēšanas veidiem darbā ar personām ar uzvedības problēmām ir motivējošā intervēšana, ar kuras palīdzību sociālais darbinieks var atbalstīt ieslodzījumā esošo personu vēlmi mainīt savu uzvedību⁵³. Tas ir īstermiņa palīdzības

⁴⁹ Walters, S. T., Clark, M. D., Gingerich, R., & Meltzer, M. L. (2007). A guide for probation and parole: Motivating offenders to change. Virginia Department of Criminal Justice Services.

⁵⁰ Prochaska, J. J., Spring, B., & Nigg, C. R. (2008). Multiple health behavior change research: an introduction and overview. Preventive medicine, 46(3), 181–188. doi: 10.1016/j.ypmed.2008.02.001

⁵¹ Tiek izdalīti divi pamata motivācijas veidi: iekšējā motivācija un ārējā motivācija, abas no tām var atbilst autonomijas principiem. Ārējā motivācija var mainīties atkarībā no internalizācijas pakāpes, tātad arī ārējā motivācija var ļaut cilvēkam justies autonomam lēmumu pieņemšanā.

⁵² Walters, S. T., Clark, M. D., Gingerich, R., & Meltzer, M. L. (2007). A guide for probation and parole: Motivating offenders to change. Virginia Department of Criminal Justice Services.

⁵³ Craig, Liz. (2012). Reentry and evidence-based practices: Motivational interviewing (NIC Update). Corrections Today, 74(2), 88. ISSN: 0190-2563.

paņēmiens, akceptējot personu, kāda tā ir, un izvairoties no konfliktiem un pārliecināšanas. Izmantojot motivējošās intervijas, iespējams pievērst ieslodzījumā esošās personas uzmanību problēmu jautājumiem, uz kuriem sarunu laikā pakāpeniski tiek rastas atbildes vai piedāvāti iespējamie risinājumi. Motivējošā intervija ir tieši vērsta uz pozitīvu pārmaiņu veicināšanu likumpārkāpēju uzvedībā, mazinot iespējamo recidīvu. Metode sākotnēji tika izmantota, skaidrojot personu ar atkarībām uzvedību, taču laika gaitā mērķa grupas paplašinājās, turklāt ieslodzījumā esošajām personām bieži ir arī dažādas atkarības. Šīs metodes mērķis ir palielināt klienta motivāciju mainīties, iedrošina viņu pašam rast argumentus par labu pārmaiņām, nevis, lai speciālists pateiktu viņam, kāpēc ir jāmainās.

Papildu informācija par motivējošo interviju pieejama „Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām” (2020). Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0/metodiskais-materials-atkarigam-personam.pdf>

Sociālā darba ar gadījumu praksē bieži tiek izmantotas arī tādas metodes kā genogramma, ekokarte, dzīves līnija.

METODE	SPECIFIKA SOCIĀLAJĀ DARBĀ IESLODZĪJUMA VIETĀS
<p>Genogramma</p>	<p>Genogramma ir grafisks ģimenes attēlojums divās, trīs vai vairāk paaudzēs, kas palīdz iegūt, atspoguļot, strukturēt un izvērtēt būtisku informāciju par ģimeni. Genogramma vizualizē: 1) ģimenes locekļu radniecības saites; 2) būtiskāko informāciju par ģimenes locekļiem (vecums, dzimums, dzimšana, nāve, šķiršanās u.c. nozīmīgi notikumi), kā arī problēmas; 3) savstarpējās attiecības un to mijiedarbību; 4) priekšstatus, asociācijas un subjektīvo uztveri par ģimeni/ģimenes locekļiem kopumā.</p> <p>Veidojot genogrammu kopā ar klientu, iespējams nostiprināt arī sadarbības attiecības.</p> <p>Jautājumi par ģimeni, radniecību var būt emocionāli smagi, ja ģimeniskās attiecības netiek uzturētas, ja radnieki personu ir “izslēguši” no dzimtas, ja noziegums veikts pret kādu no ģimenes locekļiem. Ja saikne ar ģimeni netiek uzturēta, tad ieguvumi no genogrammu izmantošanas var būt minimāli. Lietderīgums prognozējams tad, ja iespējams identificēt saites, kas rāda pozitīvu piemēru, kam līdzināties, pozitīvas atmiņas vai optimistiskas un spēcinošas ieceres nākotnei.</p> <p>Papildu informācija par genogrammām rakstā “Genogrammu izmantojums sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem” https://www.lm.gov.lv/lv/media/7549/download</p>
<p>Ekokarte</p>	<p>Metode ļauj kartēt mikro un mezo līmeņu resursus. Metodes modificēšana, nodalot resursus pirms nonākšanas ieslodzījumā, ieslodzījuma laikā un prognozējamajos resursus pēc ieslodzījuma var palīdzēt: 1)realistiski orientēties atšķirīgos dzīves periodos; 2)saskaņāt likumsakarības ekokartes elementu izmaiņās.</p> <p>Metodes izmantošanas procesā personai var piedāvāt izvēles variantus – jau gatavas resursu kopas, no kurām izvēlas atbilstošos variantus.</p> <p>Iespējams veidot ne tikai esošo, bet arī vēlamu ekokarti, kas, palīdz identificēt nepieciešamo rīcību gan sociālajam darbiniekam, gan ieslodzītajam.</p> <p>Metode izmantojama tikai tajās situācijās, ja iepriekšējās konsultācijās ir konstatēts, ka persona var identificēt vismaz dažus resursus. Ja dominē</p>

	bezcerīgs noskaņojums, šādas metodes piedāvāšana var to tikai pastiprināt vai arī radīt pretestību, kas negatīvi ietekmē turpmāko sadarbību.
Dzīves līnija	<p>Metode, kas izmantojama, lai vizuāli atspoguļotu būtiskākos dzīves notikumus – gan pozitīvus, gan negatīvus.</p> <p>Izmantojama kā palīginstruments 1) sarunas strukturēšanai – galveno notikumu un to subjektīva novērtējuma apzināšanai; 2) uzmanības vēršanai uz situācijām, kad persona ir veiksmīgi tikusi galā ar dzīves grūtībām (bez likumpārkāpumiem); 3) spēcinošu ārēju un iekšēju ietekmes faktoru apzināšanai; 4) likumsakarību un tendenču identificēšanai.</p> <p>Metodes vizualizācija palīdz personai pašai ieraudzīt dzīvi kopumā.</p> <p>Metode kombinējama ar nākotnes modelēšanu. Atsevišķu/as konsultāciju/as var vēltīt vēlamās dzīves līnijas modelēšanai pēc ieslodzījuma. Kādus notikumus gribas piedzīvot? Kādas darbības jāveic, lai to sasniegtu? Kas ir īstenojams jau šobrīd (atrodoties ieslodzījuma vietā)? Kāds atbalsts būtu nepieciešams? Kuras personas varētu sniegt atbalstu? Kā to lūgt?</p>

5. tabula. *Metodes darbā ar gadījumu.*

Mikrolīmeņa metodes ir arī dažādu veidu **grupu nodarbības**. Par dalījuma – kritērijiem izmanto grupas mērķus, struktūru, saturu un veidošanas procesu. Grupu nodarbības, klasificējot pēc to mērķa, var būt **izglītojošas, atbalsta, socializācijas, terapeitiskās**. Grupu organizētāji un vadītāji cenšas rast inovatīvas un elastīgas pieejas šo nodarbību attīstībā, lai piedāvātā grupa vislabāk atbilstu tās potenciālo dalībnieku vajadzībām un interesēm. Būtiski, ka – neatkarīgi no grupas veidošanas mērķa – savstarpējā palīdzība un atbalsts ir galvenā grupu darba priekšrocība⁵⁴. Ieslodzījuma vietās grupu nodarbības tiek nodrošinātas resocializācijas programmu ietvaros (*piem., "Pārmaiņām Jā!", "Sociālo prasmju pilnveides un stresa mazināšanas programma ieslodzītajiem", "EQUIP", "Stresa mazināšanas programma", "Dzīves skola – 3"*).

Mezolīmeņa metodes

Mezolīmeņim raksturīgās metodes ir kopienas resursu aktivizēšana, kopienas organizēšana, kopienas plānošana u.c. IeV ar kopienu parasti tiek saprasts ieslodzījumā esošo personu kopums. Būtiskākā specifika ir tā, ka šo personu vienojošie elementi ir likumpārkāpumi un brīvības zaudēšana.

Kopienas resursu aktivizēšana/organizēšana/plānošana ieslodzījuma vietās – ieslodzījumā esošām personām ir zināšanas, prasmes, talanti, iekšēji resursi, kurus iespējams jēgpilni izmantot un attīstīt. Plašāks tvērums ļauj pakāpeniski uzlabot starp ieslodzītajiem pastāvošo psihoemocionālo mikroklimatu, apzināt un attīstīt savstarpējā atbalsta resursus. Kopienas darba metožu izmantojumam raksturīgi šādi posmi:

- Kopienas izpēte (tiek noskaidrotas vajadzības, problēmas, resursi; te darba instrumenti – aptaujas anketas, intervijas, novērojumi, statistikas dati u.c.); Izpētes laikā sākotnēji ir jāidentificē vismaz viena vēlama pārmaiņa, kas ir aktuāla pietiekami lielai ieslodzīto grupai;
- Kopienas darba plānošana (ja sociālajā darbā kopienā būtiska loma ir pašas kopienas iesaistei plānošanā, tad ieslodzījuma vietā jāņem vērā pastāvošie ierobežojumi, t.sk. režīms, iekšējās kārtības noteikumi);

⁵⁴ Gitterman, A., & Knight, C. (2016). Promoting Resilience Through Social Work Practice with Groups: Implications for the Practice and Field Curricula. *Journal of Social Work Education*, 52(4), 448-461. DOI: 10.1080/10437797.2016.1198295

- Kopienas pārmaiņu vadība (t.sk. izglītošana, prasmju attīstība, motivēšana, interešu aizstāvība u.c.);
- Ārvalstu praksē kopienas aktivitātes ieslodzījuma vietās nereti tiek īstenotas atsevišķu projektu veidā un sadarbībā ar nevalstiskajām organizācijām.

Makrolīmeņa metodes – sociālā politika, pakalpojumu pilnveide, rekomendācijas, pētniecība, interešu aizstāvība. Lai arī tas neattaisno personu veiktās kriminālās darbības, tomēr jāņem vērā, ka nabadzība, garīgās slimības, atkarība, rasisms un citi diskriminācijas veidi, var būt tiešs kriminālo darbību cēlonis. Analizējot personas uzvedību, jāpārbauda un jāsaprot politiskās, ekonomiskās, ģeogrāfiskās, ģimenes un citu faktoru ietekme uz cilvēka uzvedību. Nereti šo faktoru ietekme skar ne tikai vienu personu, bet lielāku personu grupu. Šādu faktoru mazināšana ir efektīva, veicot darbu mezo vai makro līmenī.

Nodaļas noslēgumā jāuzsver spēka perspektīvas principi, kas palīdz izvairīties un mazināt nosodošo attieksmi pret ieslodzījumā esošām personām gan veicot sociālo darbu ieslodzījumā vietās, gan sniedzot atbalstu personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma.⁵⁵

- 1) **Individuālā potenciāla princips** – ikvienam cilvēkam, arī ieslodzījumā esošai personai, ir potenciāls, situatīvi katram piemīt resursi, gudrība un zināšanas. Sociālais darbinieks tic klientam un viņa iespējām, saskata viņa neizmantotās zināšanas un resursus.
- 2) **Iespējamo pārmaiņu princips** – sarežģītas situācijas var sāpīgi ievainot vai izraisīt spēcīgu pretreakciju, bet reizē tās var būt arī pārmaiņu un iespēju resurss. Nebrīvē esošās personas pagātnes grūtības un piedzīvotā pieredze palīdz mācīties un attīstīties.
- 3) **Motivācijas un iespēju princips** – pieņemt, ka klients pats neapzinās savu spēju un izmaiņu galējās robežas, un motivēt viņa centienus tās sasniegt. Šeit aktuāls jautājums par klienta cerībām, nākotnes vīziju un centieniem to sasniegt.
- 4) **Sadarbības princips** – vislabāk klientam var palīdzēt, sadarbojoties ar viņu. Šajā principā spēka perspektīvu dēvē par partnerattiecību perspektīvu. Runa ir par savstarpēju cieņu, sadarbību, dalīšanos ar zināšanām un resursiem. Ne jau tikai sociālais darbinieks ir eksperts ar zināšanām, bet arī pats klients pārzina situāciju, reizēm pat labāk nekā sociālais darbinieks. Šeit darbojas princips – strādāt ar klientu, nevis darīt viņa vietā.
- 5) **Vides optimizācijas princips** – katrai videi ir savi resursi. Lai arī klienta vide ir trūcīga, tur ir neizmantotu resursu pārpilnība? Iespējamība? Kaut gan šie resursi vēl nav atklāti, tas nemazina sociālā darbinieka atbildību strādāt sociāli un ekonomiski taisnīgi.
- 6) **Cilvēka cieņas ievērošanas princips** – rūpes ir katra cilvēka dzīves labsajūtas pamats. Realizējot šo principu, svarīga drošības sajūta. Lai arī kādi būtu cilvēka trūkumi un kādā situācijā cilvēks atrastos, viņš ir cieņas un rūpju vērts.

Pielikumā Nr. 2 apkopota informācija par likumpārkāpēju tipiskajām domāšanas kļūdām.

⁵⁵ Saleebey D. (2002). The Strengths Perspective in Social Work Practice, 3d ed. – Boston: Allyn and Bacon.

2. SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE IESLODZĪJUMA VIETĀS

Vēsturiski sociālā darba prakse ieslodzījumu vietās datējama ar 2005. gadu, kad to uzsāka 7 sociālie darbinieki 15 ieslodzījuma vietās, 2008. gadā tie bija jau 15 sociālie darbinieki (13 ieslodzījuma vietas), 2010. gadā – 17 (12 ieslodzījuma vietas), 2016. gadā – 21 sociālais darbinieks (11 ieslodzījuma vietas), 2018. gadā – 25 sociālie darbinieki (10 ieslodzījuma vietas), bet 2021. gadā 24 sociālā darba speciālisti strādāja 9 ieslodzījuma vietās (tajā skaitā Olaines cietumā – Latvijas cietumu slimnīcas Atkarīgo centrā), tostarp 14 sociālie darbinieki savus pienākumus veica kā brīvīguma darbinieki un 9 kā vecākie inspektori, kas darbu pildīja saskaņā ar amata aprakstā noteikto.

Sākotnēji 2005. gadā sociālajiem darbiniekiem bieži nācās saviem kolēģiem skaidrot, kas ir sociālais darbinieks un ko tas dara ieslodzījuma vietā. Laika gaitā ir skaidri iezīmējusies sociālo darbinieku loma un nozīme sociālo problēmu risināšanā.

MK noteikumi “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”⁵⁶ sniedz ietvaru sociālā darba pakalpojuma sniegšanai IeV, un proti, **sociālais darbinieks:**

- **piedalās notiesātā izvērtēšanā un resocializācijas plāna izstrādē;**
- **sadarbībā ar valsts un pašvaldību institūcijām sniedz notiesātajam konsultatīvo atbalstu sociālo problēmu risināšanā;**
- **pēc notiesātā lūguma vai brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka uzdevumā notiesāto konsultē individuāli vai grupā, lai veicinātu sociālo problēmu risināšanu;**
- **īstenojot sociālās rehabilitācijas programmas, veicina notiesātā sociālo prasmju atjaunošanu un jaunu prasmju attīstību;**
- **pirms notiesātā atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes sociālais darbinieks informē viņu par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām, kā arī sniedz informāciju par nodarbinātības iespējām un pieejamo naktsmītni pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes.**

Tomēr sociālā darba prakse katrā brīvības atņemšanas iestādē atšķiras, to determinē konkrētās ieslodzījuma vietas specifika un pieejamie resursi. Viens no svarīgākajiem faktoriem sociālā darba, nodrošināšanā un attīstībā noteikti, ir cilvēkresursi. Ieslodzījuma vietās strādā zinoši, kompetenti un motivēti sociālie darbinieki, bet to skaits ir nepietiekams, lai pilnībā nodrošinātu sociālā darba pieejamību visās šajās iestādēs.

Ieslodzījuma vietās nonāk aizvien vairāk personas ar garīgās veselības problēmām, uzvedības traucējumiem, atkarībām, kā arī pieaug izglītotu un profesionāli pieredzējušu personu skaits, kas notiesāti par veiktajiem ekonomiskajiem noziegumiem vai noziegumiem informācijas tehnoloģiju jomā. Tāpēc IeVP plāno pārņemt ārvalstīs izstrādātos jaunus darba instrumentus, kas ir specifiskāk piemēroti ieslodzījumā esošo personu vajadzībām. Vienlaikus tiek plānots arī efektīvāk strādāt ar apcietināto/notiesāto personu ģimenes locekļiem vai citām atbalsta personām, kam ir milzīga loma palīdzēšanā veidot turpmāko dzīvi bez likumpārkāpumiem⁵⁷.

⁵⁶ Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība (2013). Ministru kabinets. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013.OP numurs: 2013/70.6 Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>

⁵⁷ Ministru kabineta rīkojums Nr. 413 “Par Resocializācijas politikas pamatnostādņem 2022.–2027. gadam” (2022). “Latvijas Vēstnesis” 16.06.2022. Nr.116. Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2022/116.5>

Eiropas cietumu noteikumi paredz, ka pret visām personām, kurām atņemta brīvība, jāizturas, ievērojot to cilvēktiesības. Personām, kurām atņemta brīvība, nosaka minimālus nepieciešamos ierobežojumus, kas ir samērīgi ar leģitīmo mērķi, kura sasniegšanai tie noteikti. **Sociālā darbinieka pienākums ir informēt apcietināto vai notiesāto personu par ieslodzījuma vietā pieejamiem resursiem un motivēt izmantot nebrīvē noteikto laiku, iesaistoties piedāvātajos resocializācijas pasākumos, kas palīdzētu ātrāk adaptēties slēgtā vidē un veidot pamatu turpmākajai dzīvei sabiedrībā, atturoties no jauno noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.** Sociālie darbinieki ir tie ieslodzījuma vietu darbinieki, kas biežāk iegūst ieslodzījumā esošās personas uzticību un tāpēc visefektīvāk var palīdzēt adaptācijas procesā, vēlāk motivējot šo personu iesaistīties resocializācijas procesā.

Tāpat kā pašvaldību sociālajos dienestos, arī ieslodzījumā esošās personas nekļūst par klientu, kamēr nav panākta vienošanās ar sociālo darbinieku par intervences mērķiem, proti, personai ieslodzījumā jāuzraksta iesniegums. Izņēmums ir resocializācijas plāna izstrādāšanas posmā, kad sociālais darbinieks pēc savas iniciatīvas uzaicina ieslodzījumā esošo personu uz pārrunām, kā arī pirmsatbrīvošanas periodā, sagatavojot personu izešanai no ieslodzījuma vietas. IeV darbinieki iedrošina ieslodzījumā esošās personas pieņemt piedāvātos pakalpojumus un strādāt ar tām problēmām un jautājumiem, kas neliek nebrīvē esošai personai justies apdraudētai.

2020. gada nogalē Tiesībsarga birojs uzsāka izpēti par sociālo darbu ieslodzījuma vietās. Aptaujās tika vaicāts, kādas sociālās prasmes ieslodzītajiem ir nepietiekamā apjomā. Apkopojot aptaujas rezultātus, tika secināts, ka ieslodzītajiem trūkst:

- prasmes atpazīt atkarību izraisošo vielu ietekmi uz dzīves gājumu;
- izglītības līmenis, lai iegūtu vai paaugstinātu profesionālās prasmes;
- valsts valodas zināšanas;
- prasmes runāt, stāstīt par sevi, analizēt situāciju, diskutēt sociāli pieņemamā veidā;
- saskarsmes prasmes ar ģimenes locekļiem, citiem sabiedrības locekļiem;
- konfliktu risināšanas stratēģijas;
- komunikācijas prasmes ar iestādēm;
- vienkāršu dokumentu rakstības prasmes;
- spēju pārvarēt neiecietību un grūtības sociāli pieņemamā veidā;
- spēju integrēties sabiedrībā;
- izpratnes par lietderīgu brīvā laika pavadīšanu;
- higiēnas ievērošanas paradumu un rūpes par savu veselību;
- prasmes patstāvīgi risināt sociālos jautājumus (lielākai daļai ieslodzīto ir nepieciešams paaugstināt prasmi meklēt informāciju un izmantot to);
- kvalitatīvas datora lietošanas prasmes.

Personām ar vājām sociālām prasmēm pēc ieslodzījuma ir sarežģīti iekļauties sabiedrībā, veidot un ilgtermiņā uzturēt attiecības, risināt konfliktsituācijas, izglītoties un iekļauties darba tirgū. Tāpēc svarīgi, lai jau ieslodzījuma vietā persona varētu saņemt atbalstu un attīstīt savas sociālās prasmes. **Sociālo prasmju apgūšana ieslodzījuma vietās notiek gan individuālās konsultācijās, gan grupu nodarbībās.**

Jāuzsver, ka ieslodzījumā esošām personām, tāpat kā jebkuram sociālā darba **klientam, ir tiesības atteikties no sadarbības ar sociālo darbinieku.** Ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki atzīst, ka

motivācija sadarbībai lielākoties parādās tikai tad, kad persona tajā saskata izdevīgumu, piem., iespēju pretendēt uz pirmstermiņa atbrīvošanu, kas rada pārdomas par sabiedrības un sociālās jomu kolēģu gaidu adekvātumu no sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās, jo domāšanas un uzvedības korekcijai ir nepieciešama ilgtermiņa intervence.

Darba procesā sociālais darbinieks nosaka konsultēšanas mērķi un izvēlas nepieciešamās konsultēšanas metodes. Individuālās konsultācijās ieslodzījumā esošai personai tiek izskaidrots šis process un tā iespējamie rezultāti. Konsultējot sociālais darbinieks strādā ne tikai ar pašu ieslodzīto, bet nepieciešamības gadījumā arī ar ieslodzītās personas tuviniekiem.

Lai sociālā darbinieka laiks, pieredze un kompetence tiktu izmantoti lietderīgi un pilnvērtīgi, klientam tiek noteiktas robežas, kas nepieciešamas, lai strukturētu sarunu un panāktu izvirzīto mērķi. Tomēr dažos gadījumos tāda komunikācija ļauj izprast ieslodzītā psihoemocionālo stāvokli, savlaicīgi pamanīt un novērst nevēlamu uzvedību, kas varētu apdraudēt ieslodzījuma vietas kārtību un radīt bīstamas sekas.

“Nereti ieslodzītie apmeklē individuālās konsultācijas nevis lai sasniegtu noteiktu mērķi, bet lai vienkārši parunātos”.
(Sociālais darbinieks IeV)

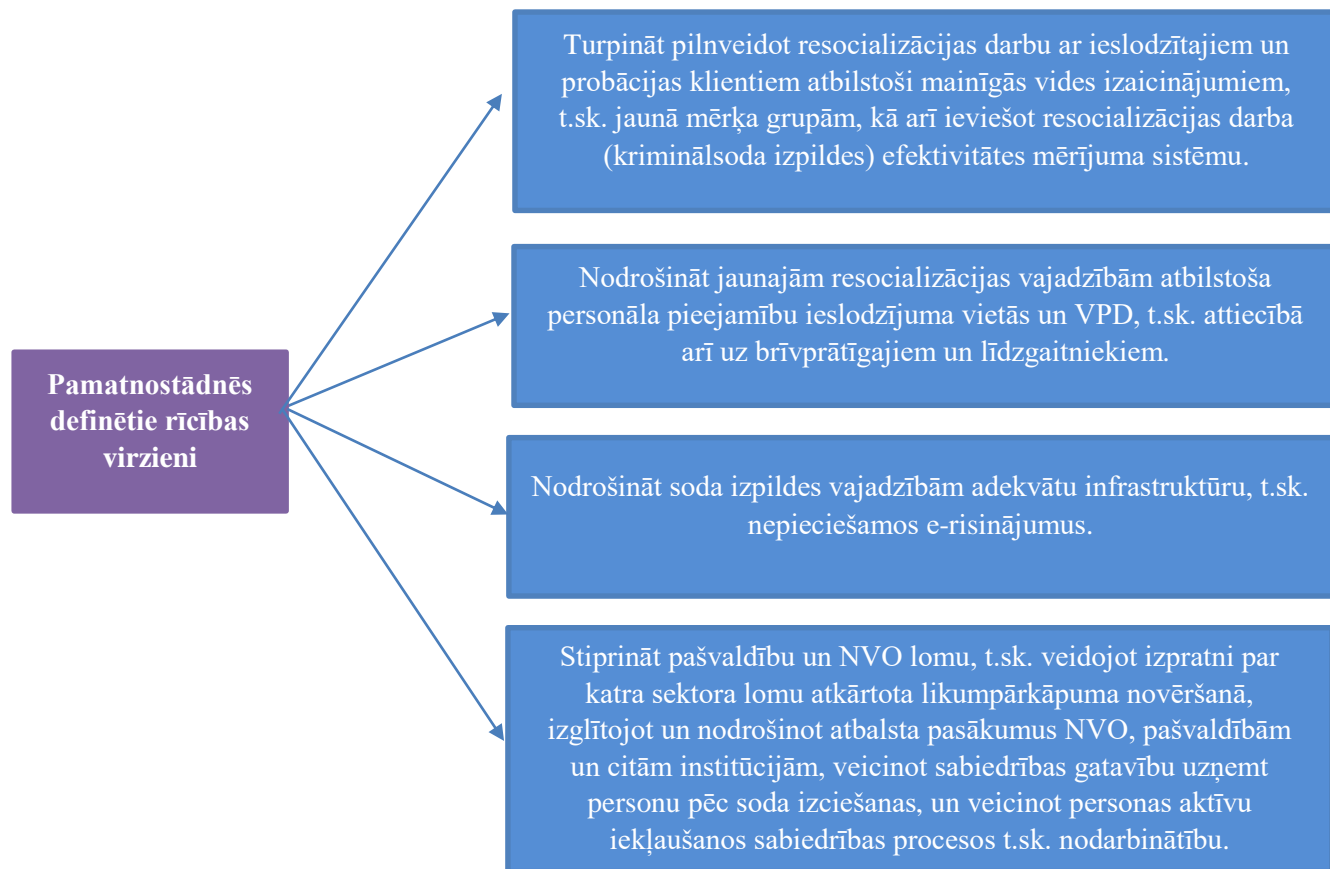
Pielikumā Nr. 4 apkopotas apcietināto un notiesāto personu tiesības, pienākumi un ierobežojumi, kas jāņem vērā, veicot sociālo darbu ar klientu IeV.

2.1. SOCIĀLĀ DARBA NOZĪME RESOCIALIZĀCIJAS PROCESĀ

2.1.1. RESOCIALIZĀCIJAS PROCESA RAKSTUROJUMS

Sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopumu, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni, sauc par resocializāciju. Jāatzīmē, ka ieslodzījuma vietās dalība resocializācijas pasākumos un programmās ir balstīta uz brīvprātības principu, tāpēc ieslodzījumā esošās personas nereti atsakās piedalīties piedāvātajos pasākumos.

Resocializācijas politikas mērķis ir mazināt noziedzīgās uzvedības riskus ieslodzītajiem un probācijas klientiem soda izpildes laikā, tādējādi radot priekšnoteikumus personas veiksmīgai iekļaušanai sabiedrībā pēc soda izpildes beigām, t.sk. aktīvai līdzdalībai sabiedrības procesos (arī nodarbinātības jomā)⁵⁸. Lai sasniegtu definēto resocializācijas politikas mērķi, Pamatnostādnēs ietverti konkrēti uzdevumi, kas strukturēti četros savstarpēji saskaņotos un saistītos rīcības virzienos (skatīt 9.attēlu)

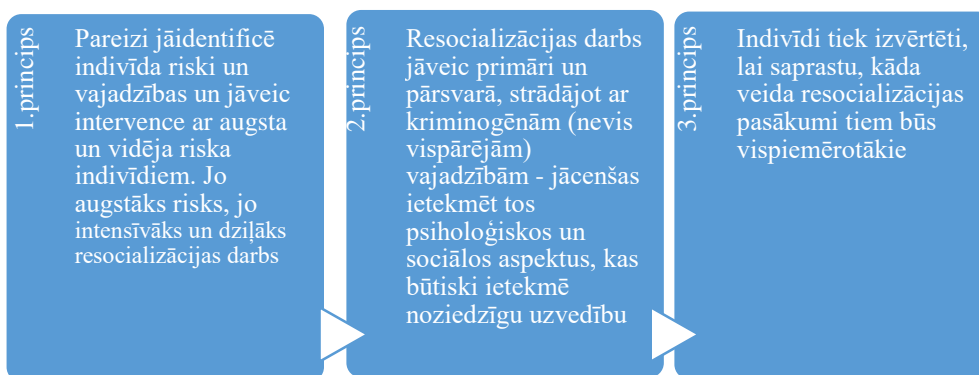

9.attēls. *Resocializācijas politikas pamatnostādnēm 2022.–2027. gadam definētie rīcības virzieni.*

⁵⁸ Ministru kabineta rīkojums Nr. 413 "Par Resocializācijas politikas pamatnostādnēm 2022.–2027. gadam" (2022). "Latvijas Vēstnesis" 16.06.2022. Nr.116. Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2022/116.5>

Resocializācijas politikas tiešā mērķa grupa ir ieslodzījumā esošās personas un probācijas klienti, bet netieša mērķa grupa – ieslodzīto un probācijas klientu ģimenes locekļi un atbalsta personas. Pamatnostādnēs, atsaucoties uz ārvalstu pētījumos un praksē aizvien vairāk dominējošo viedokli, ka sodu izpilde nevar aprobežoties tikai ar darbu ar likumpārkāpēju, norādīts, ka tieši ģimene un atbalsta personas ir tas resurss, kas nodrošina nepieciešamo atbalstu personas likumpaklausīgai dzīvei sabiedrībā pēc soda izciešanas.

Resocializācijas process ieslodzījuma vietā sākas ar risku un vajadzību novērtēšanu (RVN). Sodu izpildes kodeksā noteikts pienākums ieslodzījuma vietas atbildīgajam speciālistam katram notiesātajam divu mēnešu laikā pēc personai noteiktā soda izciešanas uzsākšanas brīvības atņemšanas iestādē (izņemot ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātās personas) veikt ieslodzītā RVN un sastādīt resocializācijas plānu⁵⁹. RVN tiek veikts, izpētot personas lietas materiālus un organizējot individuālas pārrunas. RVN veic trīs ieslodzījuma vietas Resocializācijas daļas speciālisti: vecākais inspektors, sociālais darbinieks un psihologs. 2022. gadā IeVP uzsāka jaunas, elektroniskā vidē veidotas sistēmas ieviešanu. Turpmāk RVN veiks atbildīgais vecākais inspektors, bet sociālais darbinieks un citi speciālisti iesaistīsies Resocializācijas plāna izstrādē, aktualizēšanā un īstenošanā.

10. attēls. *Risku un vajadzību novērtēšanas principi.*

RVN ļauj gūt priekšstatu par atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas riskiem personām, kas atrodas ieslodzījumā. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas galvenie riska determinanti ir:

- atkarības no dažādām vielām;
- krimināla sociālā vide;
- nestabila nodarbinātība;
- dzīvesvietas neesamība;
- brīvā laika pavadīšanas iemaņu trūkums;
- ģimenes attiecību trūkums;
- sabiedrības atbalsta nepietiekamība (nevēlēšanās vai bailes pieņemt);
- emocionāla nestabilitāte;
- vāja paškontrolē, negatīva attieksme pret visu.

RVN rezultātā, tiek noteiktas resocializācijas vajadzības, antisociālas uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpe ieslodzījuma vietā, piemērotākie sociālās

⁵⁹ Latvijas Sodu izpildes kodekss. (1971). Augstākā Padome, "Ziņotājs", 1, 01.01.1971., Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

uzvedības korekcijas vai sociālās rehabilitācijas līdzekļi un citi pasākumi, kas īstenojami soda izpildes laikā un kurus iekļauj resocializācijas plānā.

RVN instrumenta ietvaros papildus tiek izzināts, **kādi ir tie resursi, kas konkrētam indivīdam var palīdzēt izvairīties no noziedzīgas uzvedības, piemēram, darba prasmes vai izglītības intereses.** Vienlaikus tiek apkopota informācija par īpašiem personīgiem aspektiem, kas jāņem vērā konkrētā indivīda resocializācijas procesā, piemēram, garīgi traucējumi, motivācijas trūkums u.c.

Izmantojot RVN instrumenta iegūtos rezultātus, pēc resocializācijas lietas sagatavošanas **katrai ieslodzījumā esošai personai izstrādā resocializācijas plānu**, kas tiek regulāri atjaunots. Šajā plānā:

- nosaka sasniedzamo resocializācijas mērķi visā soda izpildes laikā;
- nosaka uzdevumus nākamajam izvērtēšanas periodam;
- ietver resocializācijas pasākumus, kas personai konkrētā laika posmā jāīsteno.

Par resocializācijas lietas vadīšanu ir atbildīga resocializācijas amatpersona, kurai tā nodota. **Sociālais darbinieks ir viens no ieslodzījuma vietas Resocializācijas daļas speciālistiem, kurš piedalās resocializācijas plāna izstrādē un tā aktualizēšanā.** Resocializācijas plānā tiek paredzēts pats process un atspoguļoti paredzētie rezultāti. Resocializācijas plānu veido kā notiesātās personas lietas sadaļu. Ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātām personām īpašu resocializācijas plānu neveido, bet informāciju par viņa līdzdalību resocializācijas pasākumos ieraksta personas lietā.

RVN iegūtie dati ļauj sociālajam darbiniekam identificēt un definēt klienta sociālās problēmas, viņa vajadzības, apzināt pieejamos resursus un izvēlēties piemērotākos resocializācijas līdzekļus. Tomēr jāsecina, ka RVN instrumenti būtu jāpildina un jāpielāgo atšķirīgām ieslodzījumā esošām mērķa grupām, piemēram, tādām, kam ir tieksme uz suicīdu, vai ir psihiskās veselības traucējumi.

Atkārtots RVN tiek veikts ne retāk kā reizi gadā visā soda izciešanas laikā. Atbilstoši RVN rezultātiem tiek izdarīti grozījumi resocializācijas plānā. Resocializāciju organizē brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks, un tās īstenošanā piedalās visi brīvības atņemšanas iestādes darbinieki un normatīvajos aktos noteiktie citu institūciju pārstāvji.

Cietumu Resocializācijas daļas personāls, tajā skaitā sociālie darbinieki, izmantojot motivējošo interviju, rosina personas iesaistīties resocializācijas pasākumos. Tās personas, kuras izvēlas sadarboties un izmantot cietumā piedāvātās resocializācijas iespējas, var virzīties pa progresīvās soda izpildes noteiktajām pakāpēm un iegūt iespēju atbrīvoties nosacīti pirms termiņa vai nosacīti pirms termiņa ar elektronisko uzraudzību. Soda progresīvā izpilde pamatojas uz notiesāto diferenciāciju katra brīvības atņemšanas iestādes veida un režīma ietvaros, kā arī pārvietošanu no viena veida uz cita veida cietumu, ņemot vērā izciestā soda daļu un notiesātā uzvedību. Tās mērķis ir panākt soda izpildes režīma atbilstību notiesātā uzvedībai un resocializācijas pakāpei, nodrošinot soda izpildi, kā arī viņa optimālu iekļaušanos dzīvē pēc atbrīvošanas.

Taču, lai tas notiktu, ieslodzījumā esošām personām ir ne tikai jāievēro iekšējās kārtības noteikumi, bet arī aktīvi jāiesaistās resocializācijas procesā. Resocializācijas plānā iekļauj

piemērotākos sociālās uzvedības korekcijas vai sociālās rehabilitācijas līdzekļus un citus pasākumus, kas īstenojami soda izpildes laikā. Pētījumi liecina, ka vispārējā dzīves kvalitāte ieslodzījuma vietā ir būtiska, lai norisinātos veiksmīgs rehabilitācijas process un – jo labāka ir dzīves kvalitāte ieslodzījuma vietā, jo labāki resocializācijas rezultāti. Atbalstoša un droša vide ievērojami paaugstina cilvēku labsajūtu, kas ļauj justies pārliecinātākiem un motivētākiem turpināt pašizaugsmi⁶⁰.

IeV izmanto vairākus resocializācijas līdzekļus:

- **izglītošana** – vispārējās, profesionālās un interešu izglītības programmās;
- **sabiedriski lietderīga nodarbinātība** (darbs brīvības atņemšanas iestāžu saimnieciskajā apkalpē, komersanta izveidotajās darba vietās brīvības atņemšanas iestādē vai ārpus tās atkarībā no notiesātajam noteiktā soda izciešanas režīma, likumā noteiktā nodarbināšana bez atlīdzības);
- **sociālo problēmu risināšana, ņemot vērā ieslodzījuma radītās sekas (sociālo prasmju atjaunošana un pilnīgošana vai to apguves nodrošināšana, informācijas ieguve par sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas iespējām pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, personu apliecinošu dokumentu kārtošana);**
- **psiholoģiskā palīdzība** — psiholoģiskā izpēte, psihologa atzinuma sagatavošana, individuālās vai grupu psiholoģiskās konsultācijas, konsultēšana krīzes situācijā brīvības atņemšanas iestādē;
- **brīvā laika pasākumu organizēšana** — iesaistīšana kultūras, informatīvos, mākslas, pašdarbības un sporta pasākumos;
- **atkarību mazināšanas programma** — daļība mērķtiecīgu un strukturētu pasākumu kopumā sociālo prasmju attīstībai, uzvedības modeļa pilnveidei un sociāli atbalstāmas vērtību sistēmas veidošanai.

2.1.2. SOCIĀLO PROBLĒMU RISINĀŠANA

Ieslodzījumā esošo personu sociālo problēmu risināšanā galvenā loma ir ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem. Personai nonākot ieslodzījuma vietā, sociālais darbinieks veic personas sociālās funkcionēšanas novērtēšanu, veic sociālo problēmu un vajadzību identificēšanu un definēšanu; veic sociālo problēmu resursu apzināšanu un piesaistīšanu un kopā ar klientu izvēlas piemērotāku risinājumu. Sociālie darbinieki organizē personas apliecinošo dokumentu noformēšanu, nodrošina dokumentu noformēšanu sociālās apdrošināšanas maksājumu (pensiju, pabalstu) saņemšanai.

Pielikumā Nr. 5 apkopoti sociālo darbinieku biežāk konstatētie problēmjautājumi, kuri ietekmē personas ieslodzījuma vietā un pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, un sniegts iespējama situāciju risinājums.

⁶⁰Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” ar pielikumu - A. Jalili Idrissi “Resocializācijas sistēmu salīdzināšana” eksperta viedoklis

2.1.3. SOCIĀLĀ DARBINIEKA UZDEVUMI UN LOMA RESOCIALIZĀCIJAS LĪDZEKĻU NODROŠINĀŠANĀ

IZGLĪTĪBAS NODROŠINĀŠANA

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā⁶¹ noteikts, ka nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Lielāka uzmanība jāpievērš tieši ieslodzījumā esošo jauniešu un personu ar īpašām vajadzībām izglītošanai. **Svarīgi, lai ieslodzījuma vietās nodrošinātā izglītība tiktu iekļauta valsts izglītības un arodmācību sistēmā, lai pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma personas bez grūtībām varētu turpināt izglītību vai arodmācības.**

Ņemot vērā pieejamās izglītības programmas, katrā ieslodzījuma vietā (izņemot Olaines cietuma Atkarīgo centru) par ieslodzījumā esošo personu resocializāciju atbildīgā amatpersona, kas atsevišķos gadījumos var būt arī sociālais darbinieks, ne vēlāk kā mēnesi pirms nākamā mācību gada sākuma apkopo notiesāto (tajā skaitā nepilngadīgo, kuram palīdz iesnieguma noformēšanā) iesniegumus par iesaistīšanos vispārējās un profesionālās izglītības programmās. Šis saraksts tiek iesniegts izglītības iestādē. Pēc tam IeV atbildīgā amatpersona sadarbībā ar izglītības iestādi veic mācību grupu komplektēšanu saskaņā ar normatīvo aktu un sadarbības līguma nosacījumiem⁶².

Vispārējās izglītības programmās (pamatizglītība un vidējā izglītība) obligātā kārtā tiek iesaistīti visi nepilngadīgie (Cēsu AleN un Ilģuciema cietumā), savukārt pārējiem vispārējās izglītības un profesionālās izglītības apguve ir brīvprātīga.

IeV strādājošie sociālie darbinieki atzīst, ka ne visas ieslodzījumā esošās personas vēlas pilnveidot savas zināšanas un izglītoties, nonākot brīvības atņemšanas iestādē. Apcietinātām un notiesātām personām trūkst motivācijas, kā arī bieža pārvietošana no viena režīma uz citu un/vai no vienas ieslodzījuma vietas uz citu traucē normālam izglītības procesam. Tāpēc nozīmīga loma motivēšanā ir ieslodzījuma vietas sociālajiem darbiniekiem, kas apzina ieslodzījumā esošo personu vajadzības un sniedz viņiem palīdzību atbilstošas izglītības programmas izvēlē, kā arī palīdz sagatavot iesniegumu par iesaistīšanos vispārējās vai profesionālās izglītības programmās.

Sociālā darba ietvaros sadarbība notiek arī ar arhīviem. Ja lietā nav dokumenta, kas apliecina iepriekšējo izglītības līmeni, šādu informāciju pieprasa no arhīviem.

Pielikumā Nr. 6 ir iekļauta informācija par IeV sadarbību ar izglītības iestādēm un profesionālās izglītības programmu ietvaros īstenotām specialitātēm.

SABIEDRISKI LIETDERĪGA NODARBINĀTĪBA

Lai nodrošinātu resocializācijas mērķu sasniegšanu, notiesātos, kas sodu izcieš izmeklēšanas cietumā, brīvības atņemšanas iestādē vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, nodarbina par samaksu vai bez atlīdzības. Notiesāto var nodarbināt par samaksu – brīvības atņemšanas iestādes saimnieciskajā apkalpē vai iestādē izvietotajās komersantu izveidotajās darba vietās, kā arī ārpus brīvības atņemšanas iestādes, ja to atļauj noteiktais soda izciešanas režīms (atklātā cietumā). Lai

⁶¹ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (1997). Latvijas Vēstnesis, 13.06.1997., Nr. 143/144, Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43859>

⁶² Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība (2013). Ministru kabinets. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013.OP numurs: 2013/70.6 Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>

uzsāktu darba gaitas, notiesātajam jāvēršas ar rakstveida iesniegumu pie brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka.

Sociālais darbinieks ieslodzījuma vietā veic konsultatīvo darbu, informējot ieslodzījumā esošās personas par piedāvātajām darba iespējām, kā arī palīdz sagatavot Dzīves aprakstu (CV) un nosūtīt to potenciālajiem darba devējiem.

Personām, kas sodu izcieš atklātā tipa cietumā, ir iespēja ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka atļauju apmeklēt valsts un pašvaldību iestādes sociālo problēmu risināšanai, kā arī piedalīties bezdarba samazināšanas preventīvajos pasākumos atbilstoši normatīvajos aktos par bezdarbnieku un darba meklētāju atbalstu noteiktajam. Personu nenodarbinot, pēc brīvības atņemšanas soda izcietušajai personai bieži nav iztikas līdzekļu līdz brīdim, kamēr tiek saņemts pašvaldības sociālais pabalsts, bet iztikas līdzekļu trūkums var mudināt personu izdarīt jaunu noziegumu.

Ieslodzījumā esošās personas izvēlas strādāt vairāku iemeslu dēļ:

- 1) tā ir resocializācija – iznākot brīvībā, cilvēkam palielinās iespēja iesaistīties darba tirgū, jo ir iegūtas prasmes un pieredze;
- 2) tā ir iespēja samazināt parādsaistības, tajā skaitā segt civilprasības, atlīdzināt kaitējumu cietušajiem un palīdzēt ģimenei.

Apmēram piektajai daļai ieslodzījumā esošo ir parādsaistības. Brīvības atņemšanas vietās nodarbinātības iespējas nav optimālas, jo saimnieciskajā apkalpē var nodarbināt tikai ierobežotu personu skaitu, savukārt komersantu izveidoto darba vietu skaits ir nepietiekams⁶³.

Lai palīdzētu personai jau pēc ieslodzījuma ātrāk iekļauties darba tirgū, ieslodzījuma vietās tiek sniegtas karjeras konsultācijas. To laikā konsultanti informē ieslodzījumā esošās personas par aktuālo situāciju darba tirgū, attīstot darba meklēšanai nepieciešamās iemaņas un nosakot profesionālo piemērotību.

PSIHOLOĢISKĀ PALĪDZĪBA

Psihologs strādā ciešā sadarbībā ar sociālo darbinieku, izstrādājot un īstenojot ieslodzījumā esošo personu resocializācijas plānu, iesaistot tos sociālās uzvedības korekcijas vai atkarību mazināšanas programmās un sniedzot atbalstu.

Psihosociāls atbalsts ieslodzījumā esošām personām nodrošina iespēju:

- tikt uzklautam un saprastam;
- izpaust emocijas un saņemt atbalstu;
- pārstrādāt negatīvās emocijas, izzināt un izprast sevi;
- paraudzīties uz problēmu plašāk, no cita skatupunkta;
- saņemt nepieciešamo informāciju;
- atklāt savus iekšējos resursus un veicināt personības attīstību.

Kā laba prakse jāvērtē situācijas, kad ieslodzījuma vietu psihologi un sociālie darbinieki tiek apmācīti vadīt resocializācijas programmas tandēmā.

⁶³ Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte”, <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitate>

BRĪVĀ LAIKA PASĀKUMU ORGANIZĒŠANA

Atbalsts ieslodzījumā esošo personu dalībai kultūras, informatīvos, mākslas, pašdarbības un sporta pasākumos veicina jēgpilnu un izglītojošu viņu brīvā laika izmantojumu. Brīvbrīžu nodarbības iedalāmas:

- 1) dienas kārtībā paredzētie un notiesātā soda izciešanas režīma pakāpei atbilstošie pasākumi;
- 2) brīvības atņemšanas vietas darbinieku organizētie pasākumi, kuru norisei izveidots plāns;
- 3) brīvības atņemšanas vietām piesaistīto sabiedrisko organizāciju un brīvprātīgo veidotie pasākumi.

Brīvā laika pasākumu mērķis ir informācijas apmaiņa un jaunas informācijas ieguve, garīgās un fiziskās attīstības veicināšana, jaunu zināšanu, prasmju un iemaņu apguve. CPT novēroja, ka joprojām vairums ieslodzījumā esošo personu gandrīz 23 stundas diennaktī pavada kamerās, tāpēc atbildīgajām institūcijām rekomendēja izstrādāt un ieviest visaptverošu ārpus kameras aktivitāšu režīmu, tajā skaitā grupu kopīgas aktivitātes, ar mērķi nodrošināt, lai visiem ieslodzītajiem būtu iespēja pavadīt ievērojamu dienas daļu ārpus savas kameras, iesaistoties dažādās jēgpilnās nodarbēs (darbs, ieteicams ar arodapmācības elementiem; izglītība; sports; atpūta/biedrošanās).⁶⁴

Ieslodzījumā esošo personu iesaistīšanai dažādos pasākumos sociālie darbinieki velta lielu daļu sava laika un enerģijas, reizēm pat izmanto savus resursus, lai radītu iespēju apcietinātām un notiesātām personām iegūt pozitīvas emocijas un novirzīt domas labvēlīgā gultnē, ļaut noziegumus veikušajām personām saskatīt sevī pozitīvas īpašības un noticēt savām spējām. Sociālie darbinieki pasākumu organizācijā un vadībā iesaista sabiedrisko organizāciju pārstāvjus, komersantus, kā arī brīvprātīgos.

Brīvprātīgie sadarbībā ar ieslodzījuma vietu personālu sniedz ieslodzītajiem atbalstu dažādās sfērās. Viņi dalās ar savu pieredzi, prasmēm, noderīgām zināšanām, hobijiem, veicinot nozīmīgu iemaņu pilnveidošanu ieslodzītajiem, sociālo un darba prasmju attīstīšanu. Brīvprātīgie iesaistās sporta un kultūras pasākumu organizēšanā, kā arī palīdz ieslodzījumā esošo personu ģimenēm. 2021. gadā kā sadarbības partneri brīvā laika pasākumu organizēšanā iesaistījās biedrība "Bona fide Latvia", attīstības fonds "Celies", biedrība "Ilģuciema sievietes", biedrība "Radi vidi pats", biedrība "Latvijas Anonīmie Narkomāni", biedrība "Anonīmo Alkoholiķu sadraudzība"⁶⁵.

Sociālie darbinieki iesaistās arī ģimenes dienu organizēšanā un īstenošanā. *Informāciju par IeV organizētām Ģimenes dienām, kā arī ģimenes attiecību uzturēšanu, skatīt 2.6.nodaļā.*

2.1.4. SOCIĀLĀS UZVEDĪBAS KOREKCIJAS PROGRAMMAS UN RESOCIALIZĀCIJAS PROGRAMMAS

⁶⁴ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim, (2017), Izgūts no <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

⁶⁵ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>

SOCIĀLĀS UZVEDĪBAS KOREKCIJAS PROGRAMMAS (RESOCIALIZĀCIJAS PROGRAMMAS)

Ļoti nozīmīga loma resocializācijas procesā ir sociālās uzvedības korekcijas programmām, kas ieslodzījuma vietās tiek apzīmētas kā resocializācijas programmas. Šīs programmas vada papildus apmācīti sociālie darbinieki. Sociālo darbinieku vadītās grupu nodarbībās piedalās tikai motivētas ieslodzījumā esošas personas, kas apzinās savas problēmas un vēlas tās risināt, vai vēlas iegūt pozitīvu atsauksmi labvēlīgāka soda izpildes režīma noteikšanai vai pirmstermiņa atbrīvošanai. Pēc grupu nodarbībām sociālais darbinieks sagatavo izvērstu aprakstu. Aprakstā ietvertā informācija tiek analizēta resocializācijas procesā, tajā skaitā pirms personas atbrīvošanas no ieslodzījuma.

Tomēr brīvības atņemšanas iestādēs trūkst sociālās uzvedības korekcijas programmu, kas būtu piemērotas atsevišķām mērķa grupām – personām ar mentālās veselības problēmām, suicidālam riskam pakļautām personām, kā arī tādām personām, kas neprot lasīt un rakstīt.

Lai resocializācijas programmas padarītu efektīvākas un maksimāli pielāgotu klientu vajadzībām, IeVP Resocializācijas programmu bloka pētnieki sadarībā ar IeVP un VPD amatpersonām regulāri strādā pie esošu resocializācijas programmu pilnveides, jauno programmu ieviešanas un programmu pārņemšanas. Darba plānā ir noteikta resocializācijas programmu standartu izstrāde un apstiprināšana, kā arī programmu licencēšana. Ieslodzījuma vietās tiek īstenotas tādas resocializācijas programmas kā "DAR" (ex-EQUIP), "Pārmaiņām Jā", "Esmu apzināts", "Stresa mazināšanas programma", "Dzīves skola-4", "Es un citi" (ex-Vērtībizglītība), "Riska mazināšanas programma", "Vardarbības mazināšanas programma", "Vecāku prasmes", "Dzīve turpinās" (programma senioriem), "Zinu, varu, daru: ceļvedis uz miera ostu" (programma no vardarbības cietušajiem).

Pielikumā Nr. 7 apkopotas ieslodzījuma vietās īstenotās resocializācijas programmas.

ATKARĪBU MAZINĀŠANAS PROGRAMMAS

Atkarīgo centrā ir sociālais darbinieks, kurš programmas ietvaros veic sociālo darbu atbilstoši amata aprakstā noteiktajam. Atkarību mazināšanas programmas ieslodzījuma vietās ietver mērķtiecīgu un strukturētu pasākumu kopumu:

- 1) sociālo prasmju attīstībai;
- 2) uzvedības modeļa pilnveidei;
- 3) sociāli atbalstāmas vērtību sistēmas veidošanai.

Atkarības ārstēšana, kurā kā alternatīva krimināltiesiskajām sankcijām ietverta ārstēšana (stacionārā vai ambulatorā), ievērojami paaugstina izveseļošanās iespēju, ieskaitot noziegumu skaita un krimināltiesisko izdevumu samazināšanos.⁶⁶ 2016. gadā Olaines cietumā (Latvijas cietumu slimnīcā) tika izveidots **Atkarīgo centrs**, kurā tiek īstenotas atkarību mazināšanas programmas. Telpu plānojums paredz iespēju vienlaicīgi uzņemt līdz 200 klientiem, vienā nodaļā maksimālais personu skaits ir 24. Pilngadīgām personām – sievietēm un vīriešiem pēc Atkarīgo

⁶⁶ Apvienoto Nāciju organizācijas darba dokuments "Narkotiku atkarības ārstēšana ar veselības aprūpes, nevis sodu palīdzību", UNODC, Vīne, 28.-30.10.2009., Pieejams: https://www.unodc.org/documents/balticstates/Library/Other/Final_eBook_Sept_2010_LV.pdf

centrā īstenoto programmu pabeigšanas ir iespēja turpmāk izciest sodu “*drug-free*” (no atkarībām brīvās) nodaļās, kas izveidotas četros cietumos.

Ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki motivē apcietinātās/notiesātās personas piedalīties atkarību mazināšanas programmās. Atkarīgo centra potenciālos klientus rūpīgi izvērtē gan pirms nosūtīšanas uz Atkarīgo centru, gan arī Atkarīgo centra Izvērtēšanas nodaļā – vai persona tiešām vēlas atteikties no atkarību izraisošu vielu ietekmes un uzsākt sevī pārmaiņu procesu. Papildu Atkarību mazināšanas programmai sociālie darbinieki sadarbībā ar psihologiem un citiem speciālistiem piedāvā samērā plašu psiholoģiskā atbalsta, motivācijas un stresa mazināšanas programmu un pasākumu klāstu, kurā ir iespēja iesaistīties ieslodzījumā esošajām personām arī citās ieslodzījuma vietās.

Olaines cietuma Atkarīgo centra pamatdarbības principi aizgūti no Norvēģijas (“Pathfinder” programma) un Polijas (“Atlantis” programma). Programmas “Pathfinder” pamatos tika pielāgotas un izmantotas idejas no Zviedrijas, tajā tiek realizēts pasākumu kopums, kas vērsts uz personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu un uzlabošanu, sadarbojoties ar darbiniekiem un citām ieslodzījumā esošajām personām, ievērojot kopienas principus un vērtības. Šādā veidā tiek atjaunota klientu sociālā komunikācija un attiecību kultūra. Kopienas principa mērķis ir veidot un uzturēt izaugsmei veselīgu un veicinošu vidi. Kopienas klienti kopīgi mācās, atklāj ko jaunu, ģenerē zināšanas par sevi un sociālo vidi, uzņemas atbildību par noteikto mērķu sasniegšanu, iemācās izprast un uzņemties līdztbildību.

Programmā iesaistītās personas apgūst dažādas sociālās prasmes, lai, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, varētu dzīvot kā pilnvērtīgi sabiedrības locekļi un uzturētu programmas laikā iegūto atturības pieredzi. Tā kā uzņemšanai atkarību mazināšanas programmā nav nepieciešama narkologa noteikta diagnoze – atkarība, tad programmā nav paredzēta klientu ārstēšana. Programmas ietvaros realizētie dažādie pasākumi un pati vide dod iespēju klientam pilnībā mainīt savu dzīvesveidu – atjaunot konstruktīvu un vispusīgu dzīvi bez atkarību izraisošu vielu lietošanas. Programmas realizācijā īpaša uzmanība tiek pievērsta klientu individuālo resursu attīstīšanai un lietderīgas brīvā laika pavadīšanas veidu izzināšanai un apgūšanai.⁶⁷

Programmas “Atlantis” aizsākumi meklējami Amerikā pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados. 1975. gadā Minesotas štata cietumā tika intervēti ieslodzītie un rezultātā konstatēja, ka 73% aptaujāto ir atkarības problēmas (30% ieslodzīto norādīja, ka viņiem ir nepieciešama ārstēšana, un 43% ieslodzīto norādīja, ka viņiem ir nepieciešamas konsultācijas un izglītošana par atkarībām). Programmas izstrāde tika balstīta uz “Anonīmo Alkoholiķu” 12 soļiem. To izveidē ir secīgi pārmaiņu posmi, ko klientam nepieciešams apgūt – apgūt sociālās iemaņas, iemācīties plānot un strukturēt, mainīt domāšanu un uzvedību. Ar klienta problēmām tiek strādāts, viņu iesaistot grupu nodarbībās un individuālajā darbā.

Vērtējot programmu efektivitāti atkarību mazināšanā, speciālisti norāda, ka jebkurā ārstēšanās procesā ir svarīga līdzestība, tāpat arī šāda veida programmās liela loma ir programmas dalībnieka motivācijai. Pretējā gadījumā esot praktiski neiespējami mainīt cilvēka domāšanas veidu un paradumus. Galvenie centra darbības ieguvumi:

- individuāla pieeja atkarību ārstēšanā,

⁶⁷ Mite, A. (2018). Intervija ar Olaines cietuma Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2018/09/izdevums_socialaisdarbslatvija_2018_1.pdf

- iespēja atjaunot cilvēku dzīves kvalitāti,
- izveidota no narkotikām brīva zona;
- ieslodzījumu vietas infrastruktūras vienība, kas atbilst mūsdienīgām prasībām.⁶⁸

2.2. IESLODZĪJUMĀ ESOŠU PERSONU RAKSTUROJUMS

Sociālie darbinieki ieslodzījumā sastopas ar vienu no smagākajām sociālā darba mērķa grupām – ar personām, kas ar savu rīcību apdraudējušas sabiedrības drošību. Lai izprastu ieslodzījumā nonākušās personas, jāizprot viņu dzīves pieredze, sociālā vide, domāšanas veids un attieksme pret dzīvi. Visbiežāk noziedzībā iesaistīti jauni vīrieši ar vājām sociālajām saitēm. Pusaudža gados vīriešiem paaugstinās dzimumhormona testosterona līmenis, kas veicina fiziska spēka un agresīvas uzvedības prevalenci, tas pamazām stabilizējas, sasniedzot lielāku vecumu, turklāt tikai pēc 20 gadu sasniegšanas nobriest smadzeņu prefrontālā garoza, kas atbildīga par plānošanu, kontroli un impulsu savaldīšanu⁶⁹. Jāņem vērā, ka ieslodzījumā vietās nonāk personas par atkārtotiem, smagiem noziegumiem. Pirmie likumpārkāpumi vēl nenozīmē, ka persona nonāks ieslodzījumā.

Pētījumos tiek apstiprināti īpaši augsti rezultāti distresa, trauksmes, depresijas un posttraumatiskā stresa sindroma rādītāji ieslodzīto vidū⁷⁰, un šādos gadījumos atbalstoša attieksme, arī sociālā darbinieka atbalsts, ir īpaši svarīgs. Jebkurā gadījumā nokļūšana ieslodzījumā ikvienam indivīdam raksturojama kā krīzes situācija – stāvoklis, kuru indivīds uztver kā sev fundamentāli svarīgu zaudējumu un apdraudējumu. Tas var būt drošības apdraudējums, sociālās identitātes apdraudējums u.c. Atrašanos ieslodzījumā var pavadīt tādas emociju izpausmes kā bailes, vainas un izolētības izjūta, noliegums, skumjas, nomāktība, grūtsirdība, zaudējuma izjūta, dusmas, aizvainojums, bezjūtība.

Par emocionāli īpaši traumējošu pieredzi uzskatāma tieši pirmreizēja nonākšana ieslodzījuma vietā. Nonākot ieslodzījumā pirmo reizi, personas sakāpināti izjūt:

- **brīvības zaudējumu** (ieslodzījums, ar to saistītie ierobežojumi, nošķirtība no ģimenes, draugiem un citu sociālo un emocionālo kontaktu zaudējums, izslēgšana no sabiedrības, vientulība un garlaicība, u.c.);
- **lietu un pieejamo pakalpojumu zaudējumu** (izvēles iespējas, ērtības, dažādi pakalpojumi, kas saistīti ar veselību, izglītošanos, darbu un izklaidi, u.c.);
- **seksuālo vajadzību apmierināšanas zaudējumu vai ierobežojumu** (pilnīga vai daļēja nošķirtība no partneriem, u.c.);
- **autonomijas zaudējumu** (ieslodzījuma vietas diktēts režīms, rutīna, nodarbinātības iespējas, izklaides iespējas, pieņemto lēmumu skaidrojuma trūkums, u.c.);
- **drošības zaudējumu** (cietuma kultūra un hierarhija, trauksme un bailes par veselību un dzīvību, piespiedu atrašanās kopā ar citām ieslodzījumā esošajām personām, u.c.).

Šī traumējošā zaudējumu izjūta var nopietni ietekmēt un mazināt personas sociālās funkcionēšanas spējas.

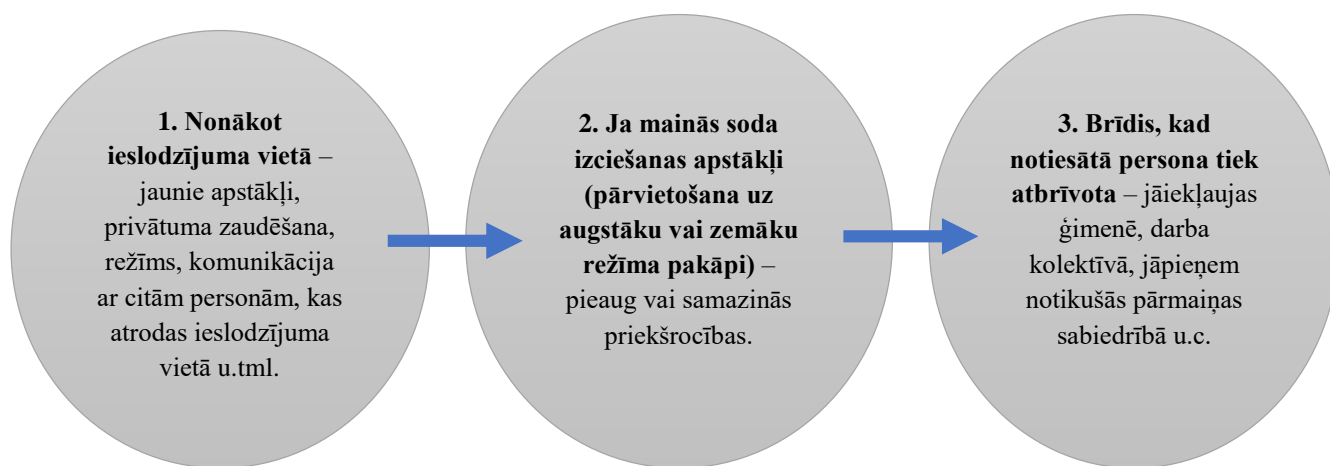
⁶⁸ Slimību profilakses un kontroles centrs (2018). Atkarību izraisošo vielu lietošanas tendenču analīze ieslodzījuma vietās Latvijā 2018. gadā, Pētījuma gala ziņojums. Rīga: Nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences” Izgūts no <https://www.spkc.gov.lv/lv/petijumi/narkotiku-lietosanas-izplatiba-ieslodzijuma-vietas-latvija-2018.pdf>

⁶⁹ Massey, D., Brodmann, S. (2014). Spheres of Influence: The Social Ecology of Racial and Class Inequality. By Douglas S. Massey and Stefanie Brodmann, New York: Russell Sage Foundation

⁷⁰ Grounds, A. T. (2005). Understanding the Effects of Wrongful Imprisonment. Crime and Justice, 32, 1–58. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3488358>

Nonākot ieslodzījuma vietā, cilvēks apzinās, ka ir zaudēta ierastā komfortablā ikdiena un brīvība. Ieslodzījuma vietas režīms ierobežo iespējas un piespiež iekļauties iestādes noteiktajā rutīnā. Nonākot ieslodzījuma vietā, personu pārņem neziņa, bailes, paaugstināts stress, bet adaptācijas process notiek samērā ātri – jau 2 – 3 mēnešu laikā. Liela daļa ieslodzījumā esošo personu pielāgojas gan režīmam, gan ieslodzījuma vietā esošai subkultūrai. Ir vismaz trīs fāzes, kurās ieslodzījumā esošai personai nākas pielāgoties mainīgajiem apstākļiem (skatīt 11. attēlā).

Atrodies ieslodzījuma vietā, reāli notiek divi adaptācijas procesi paralēli – sociālā adaptācija un psiholoģiskā adaptācija.

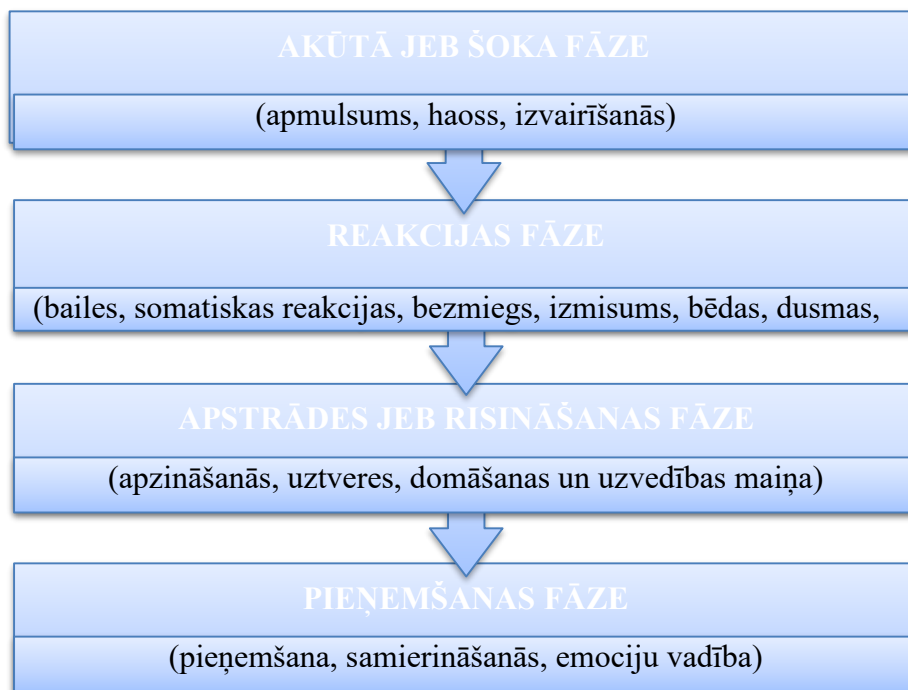

11.attēls. *Adaptēšanās grūtību situācijas.*

Ieslodzījumā esošo personu sociālās un psiholoģiskās adaptācijas nepieciešamība saistīta ar straujām pārmaiņām dzīvē, jo jāpielāgojas jauniem un neierastiem apstākļiem. Sociālajam darbiniekam jāapzinās šīs grūtības un aktīvi jāatbalsta persona adaptācijas procesā. *Intervijās ar ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem, tika noskaidrots, ka tas ir komplicēts process, jo persona cenšas pretoties un nespēj pieņemt notiekošo. Adaptācijas process katram ir individuāls, un adaptācijas grūtības arī parādās un norisinās atšķirīgi. Bieži vien to ietekmē fakts, vai personas pirmo reizi nonāk ieslodzījuma vietā vai tas jau ir atkārtoti.*

Situācijā, kad ieslodzījumā nonākts pirmo reizi, personai var parādīties sociālā dezadaptācija, kas izpaužas kā traucējumi cilvēka spējām pielāgoties mainīgajiem sociālajiem apstākļiem vai problemātiskām, stresu radošām situācijām, piem., ieslodzījuma vietas noteikumiem un ierobežojumiem. Intervijās ar ieslodzījuma vietās strādājošiem sociālajiem darbiniekiem noskaidrots, ka katra ieslodzījuma vietā nonākušā **pielāgošanās jaunajai sociālajai videi nenotiek vienkārši**. Personas, kuras ir viegli iespaidojamas, cenšas kaut ko mainīt, pielāgot jauno vidi savām vajadzībām, tomēr vairumā gadījumu personai jāpielāgojas ārējiem apstākļiem. **Ieslodzījuma vietās notiek gan pozitīvā adaptācija – indivīds spēj pielāgoties pozitīvajiem vides apstākļiem, un visas darbības sekmē personas sabiedriski vērtīgu prasmju un iemaņu apgūšanu, gan negatīvā adaptācija, kuras ietvaros persona integrējas ieslodzījuma vietas vidē un sāk uztvert to par normālu, neizjūtot diskomfortu.** Personām, kuras nonākušas ieslodzījumā ar stingru motivāciju un pozitīviem dzīves mērķiem, adaptācija notiek ātrāk nekā personām bez motivācijas. Iespējami lielāka uzmanība jāpievērš personām ar neskaidru motivāciju, jācenšas palīdzēt. Tiek norādīts uz klasisku krīzes norises fāžu piemērojamību

adaptācijas procesam, nonākot ieslodzījumā, īpaši akcentējot pirmreizējo nonākšanu ieslodzījuma vietā⁷¹.

12. attēls. *Klasisku krīzes norises fāžu piemērojamība arī notiesāto adaptācijas procesā ieslodzījumā.*

Lai pārvarētu stresu un citas negatīvas izjūtas, ieslodzījuma vietā nonākušās personas izstrādā savus psiholoģiskās aizsardzības mehānismus – vieni pielāgojas jaunajiem apstākļiem, sadzīves videi, ieslodzījuma subkulturai, kļūst par tās neatņemamu sastāvdaļu, citi cenšas abstrahēties no realitātes u.tml. Atrodoties ieslodzījuma vietā, pastiprinās sociālā atsvešinātība un dezintegrācija, parādās psiholoģiska imunitāte pret audzināšanas un resocializācijas pasākumiem, parādās agresivitāte. Dažkārt parādās bezcerības un nolemtības stāvokļi, kuri izraisa apātiju un pasivitāti gan domās, gan darbībā. Ieslodzījuma vieta atstāj iespaidu uz personas psihi stāvokli, kas var paaugstināt uzbudināmību un stresu, dažkārt novedot pie nepārdomātas rīcības un disciplīnas pārkāpumiem, arī veicinot suicīda riska faktoros.

Strādājot ar klientu, būtu jāņem vērā, ka ieslodzījuma vieta veicina emocionālā stāvokļa izmaiņas, kas ietekmē izjūtas un situācijas uztveri:

- trauksme, kuru izraisa informācijas trūkums, un bezcerīgas nākotnes vīzija;
- frustrācija, ko rada nespēja sasniegt svarīgus mērķus;
- aizkaitinājums, kas saistās ar pasaules netaisnību un tiesībsargājošo iestāžu kļūdaino spriedumu;
- skumjas – atmiņas par brīvību.

Ieslodzījuma vietās cilvēki sastopas ar dažādām grūtībām, kas nozīmīgi ietekmē un izmaina viņu personību. Pastāvīga atrašanās daudzu cilvēku acu priekšā rada nepieciešamību visu laiku

⁷¹ Haney, C., Lynch, M. (1997). "Regulating Prisons of the Future: The Psychological Consequences of Supermax and Solitary Confinement," New York University Review of Law and Social Change, 23, 477-570

kontrolēt savu izturēšanos, apvaldīt emocijas un jūtas, saglabāt modrību – tas viss izraisa spēcīgu stresu, milzīgu nervu sistēmas sasprindzinājumu un negatīvi ietekmē psihisko pašsajūtu. Respektīvi, atrašanās brīvības atņemšanas vietās indivīdam nozīmē izturēt ievērojamu fizisku un psihisku spriedzi.

Ieslodzītajām personām ir saasinātas dažas personības iezīmes, kas nosaka viņu uzvedību, vājina sociālo adaptāciju un rada grūtības starppersonu attiecībās:

- impulsivitāte,
- grūtības prognozēt savas rīcības sekas,
- rigiditāte,
- augsts agresivitātes līmenis,
- afektīvi piesātināti pārdzīvojumi,
- savdabīga ievirze un spriedumi,
- grūti prognozējama uzvedība,
- atrautība no sociālās realitātes,
- nespēja interiorizēt morālās un likuma normas.⁷²

Ilgstoša izolācija, nekontaktēšanās ar citiem cilvēkiem, intelektuālās stimulācijas, fizisko aktivitāšu trūkums iespaido ieslodzījumā esošo personu fizisko un garīgo veselību. Nonākot ieslodzījumā un saskaroties ar situāciju, klients bieži psiholoģiski sabruk, mazinās sociālās funkcionēšanas spējas. Parādās neko neredzošs skatiens, nekādas atbildes reakcijas, nekādas sadarbības, tikai bioloģiskās vajadzības. Arī ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki apstiprina šādas situācijas – pilnīgu klienta sabrukšanu. Tāpēc darbs ar katru ieslodzījumā esošo personu ir specifisks, tam nepieciešama individuāla pieeja.

Pētījumi parāda arī to, ka vairumam ieslodzījumā esošo personu ir zems izglītības līmenis, trūkst prasmes, lai iekļautos darba tirgū. Ārvalstīs veiktajos pētījumos konstatēts, ka:

- 80% no ieslodzījumā esošajiem rakstītprasme pielīdzināma vienpadsmit gadīga bērna līmenim,
- 50% no ieslodzījumā esošajiem lasītprasmes līmenis ir pielīdzināms vienpadsmit gadīga bērna vai jaunāka līmenim⁷³.

Mazizglītots cilvēks bez darba pieredzes, zināšanām un prasmēm var tikt pieņemts fiziskā darba veikšanai, kas parasti ir zemu atalgota. **Ieslodzījums nozīmē izolāciju no sabiedrības un antisociālas izjūtas rašanos, kā arī vienlaikus tā ir arī socializācija tieši kriminālajā vidē.**

Izaicinoša uzvedība ir ieslodzījuma vietu kultūras sastāvdaļa. Ieslodzījumā esošām personām ir izaicinājums integrēties jaunā vidē. Šeit jāmin ieslodzījumā esošo personu grupas iekšējie procesi – tiek izvērtēts, kāda loma jaunpienācējam tiks iedalīta kameras sistēmā.

Var minēt pāris galvenās lomas ieslodzījuma vietās:

- **ģimenes biedrs** – par „ģimenes biedru” var kļūt, ja ir tiesāts par konkrēto “ģimeni” vienojošiem kriminālkodeksa pantiem (piemēram, auto zaglis, kabatas zaglis), ja ir pazīstamas cietuma autoritātes, kuras to var apliecināt (narkotiku realizētāji, krāpnieki

⁷² Strika, E. (2009). Promocijas darbs. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums. LU.

⁷³ Crow, D, Robinson, G. (2009). Offender Rehabilitation: Theory, Research and Practice. Sage publications Ltd.

utt.). Katrā kamerā var eksistēt vairākas *ģimenes*, to nosaka kameras lielums un cilvēku skaits tajā.

- **palīgs** – par palīgu visbiežāk kļūst personas, kuras nonākuši cietumā pirmo reizi. Parasti tās ir vāja rakstura personas, kurām šis pienākums visbiežāk tiek uzspiests.

Bieži tiek runāts par *kastu sistēmu* ieslodzījumu vietās. Kastu var uzskatīt par sociālu grupu, kuru vieno konkrēta nodarbošanās un priekšstats par kopīgu izcelšanos. Ieslodzījuma vietās ir savi likumi, kuriem jāpiemērojas, bet tas nereti rada problēmas. Intervētie sociālie darbinieki atzīst, ka Latvijas ieslodzījumu vietās kastu sistēma ir plaši izplatīta.

Intervijās sociālie darbinieki norādīja, ka paralēli administrācijas oficiālajam iedalījumam personām ieslodzījumā pastāv arī **ieslodzīto autonomie veidojumi**. Ieslodzījumā esošās personas organizē savu sociālo sistēmu, kas, atrodoties ieslodzījuma vietā, palīdz izvairīties no neatgriezeniskām pārmaiņām viņu psihē un sociālā noraidījuma. Gan ārvalstu pētījumos, gan sarunās ar Latvijas sociālajiem darbiniekiem tiek atklāts, ka ieslodzījuma vietās jāreķinās ar dažādiem grupējumiem jeb subkultūrām, kurām raksturīga arī atšķirīga uzvedība, to nosaka jau ieslodzījuma vietās esošie stereotipi. Lai vairāk izprastu šo indivīdu rīcības stilu, sociālie darbinieki iedziļinās personu sadalījumā un uzvedības izpausmēs. Intervijās tika minēti daži piemēri:

- **Autoritātes jeb “blatniji”** – nepiedalās ieslodzījuma vietas sabiedriskajā dzīvē, iespējami mazāk kontaktējas ar darbiniekiem, ja var, cenšas nestrādāt, bet liek to darīt citiem, neuzkopj savas telpas, bet pavēl to darīt zemāka statusa personām.
- **Nenoturīgas privilēģētās grupas jeb “šestjorkas, šniri”** – strādā piedāvātajās darba vietās, neizrāda pārmērīgu centību darbos bez atlīdzības, izvairās no ieslodzījuma vietu renovācijas darbiem, bez ierunām pilda autoritāšu uzdotos darbus – uzkopj viņu telpas, mazgā drēbes u.tml.
- **Noturīgās neprivilēģētās kategorijas pārstāvji jeb “atraidītie”** – viņiem pienākas strādāt, pildīt jebkuras privilēģēto norādes un ieslodzījuma vietas darbinieku uzdotos darbus.

Jo ilgāku laika periodu persona atrodas ieslodzījuma vietā, jo grūtāk kļūst iedomāties dzīvi pēc ieslodzījuma un attiecības ar cilvēkiem ārpus ieslodzījuma vietas sistēmas⁷⁴.

Statistikas dati liecina arī par augstu recidīvu – vairāk nekā puse ir notiesāti otro, trešo, ceturto un vairāk – reizes. Augsts recidīva risks ir tieši ekonomiskajiem noziegumiem⁷⁵, bet tas nozīmē, ka legālās nodarbinātības iespēja personām pēc atbrīvošanas recidīva iespēju mazinātu.

⁷⁴ Crewe, B., Hulley, S., Wright, S. (2020). Life Imprisonment from Young Adulthood: Adaptation, Identity and Time. Palgrave Studies in Prisons and Penology. Palgrave Macmillan

⁷⁵ Patterson, G.T. (2020). Social work practice in criminal justice system 2nd.ed. New York: Routledge

13. attēls. *Notiesāto skaits atbilstoši soda izciešanas reīžu skaitam 2021. gada 31. decembrī (IeVP statistika).*

Noziegumu recidīvam jāpievērš īpaša uzmanība. Ja persona, kura saukta pie kriminālatbildības par pirmā noziedzīgā nodarījuma veikšanu un ir izcietusi sodu, turpina izdarīt likumpārkāpumus, secināms, ka sods nav sasniedzis tā mērķi un persona atkārtoti nonāk tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā. Noziedzīgu nodarījumu recidīvu lielā mērā ietekmē personas spēja adaptēties jaunajos apstākļos. Agrīns recidīvs – 3 līdz 6 mēnešu laikā pēc atbrīvošanas, ne vienmēr liecina par personas resocializācijas procesa norisēm, drīzāk tas saistāms ar personas nepietiekamo spēju sekmīgi adaptēties brīvībā.

Jāsecina, ka sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās ir jāsadarbjas ar pašvaldības strādājošajiem sociālajiem darbiniekiem, lai veiksmīgāk spētu motivēt personu meklēt palīdzību un atbalstu resocializācijas procesā, tādējādi izvairoties no recidīvam darbībā.

Viens no sociālā darba uzdevumiem ir mazināt sabiedrības aizspriedumus pret dažādām klientu grupām un indivīdiem (papildus skatīt 1.3.nodaļu). Sabiedrības nosodījums mūsdienās lielā mērā ir saistīts ar sabiedrības drošības apdraudējumu. 2018. gadā veiktais sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem liecina, ka sabiedrībā valda visai noraidošs viedoklis par bijušajiem ieslodzītajiem, tiek uzskatīt s, ka bijušie ieslodzītie ir vissliktākie cilvēki, un kopumā sabiedrība nav gatava palīdzēt šiem cilvēkiem, vienlaikus atzīstot, ka sabiedrības priekšstati veidojas nevis no personīgās negatīvās pieredzes, bet gan no plašsaziņas līdzekļiem, filmām, sabiedrībā pieņemtiem viedokļiem⁷⁶.

Pastāv gan mīti, gan stereotipi un aizspriedumi, gan arī nosodoša un naidīga attieksme pret personām, kas nokļuvušas apcietinājumā. Īpaši neiecietīga ir attieksme pret tām personām, kas ieslodzījumā nonāk atkārtoti un nevēlas mainīt savu uzvedību.

Gan iedzīvotāji, gan darba devēji ir vienlīdz pārliecināti, ka cilvēks, kas noziegumu veicis vienu reizi, spēj laboties (šim apgalvojumam piekrīt 81,2% darba devēju, 79,7% iedzīvotāju). Tomēr ievērojami mazāk darba devēju un iedzīvotāju tic, ka laboties spēj cilvēks, kas noziegumu veicis

⁷⁶ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums "Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem". Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/iv/petijumi>

vairākas reizes (11,3% darba devēju un 19,6% iedzīvotāju). 48,2% darba devēju uzskata, ka gadījumā, ja darba vietā tiktu pieņemts bijušais ieslodzītais, citi darbinieki pret to iebilstu.⁷⁷

Iepriekšēja pieredze saskarsmē ar ieslodzījumā esošām personām ir pamats pozitīvākai attieksmei pret viņiem. Cilvēki, kuriem ir bijusi saskarsme, labāk saprot ģimenes saišu nozīmīgumu veiksmīgai šo personu reintegrācijai sabiedrībā, ir atvērtāki domai par iesaistīšanos brīvprātīgo darbā ar personām ieslodzījumā vai personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma.

Ieslodzījumā esošas personu grupas	Raksturojums
<p>Sievietes un sievietes ar bērniem</p>	<p>Ieslodzījumā esošas jaunās sievietes biežāk nāk no augsta sociālā riska ģimenēm. Liela daļa sieviešu ieslodzījuma vietās nonāk nekritisku partnerattiecību dēļ, kuru ietekmē palielinās narkotisko vielu lietošana, tirgošana, attiecību saglabāšanas dēļ tiek veikti likumpārkāpumi utt. Atsevišķi izdalāma grupa – sievietes, kas ieslodzījuma vietā atrodas kopā ar bērniem. Atšķiršana ir kaitīga mātēm un bērniem, kuri kļūst par tā lēmuma nevainīgiem upuriem, kas pieņemts attiecībā uz viņu māti⁷⁸. Ieslodzījumā esošās sievietes saka, ka bažas par bērniem ir viens no vissvarīgākajiem faktoriem, kas rada depresiju un nemieru un vedina uz domām par ļaunuma nodarīšanu sev. Eiropas Komisijas uzdevumā veiktais pētījums⁷⁹ apstiprina, ka „<i>visos valstu ziņojumos bija īpaši uzsvērts, ka zaudējumi un attiecību sairšana nošķirtības no bērniem dēļ bija ieslodzīto sieviešu galvenais emocionālu problēmu cēlonis</i>”.⁸⁰ Daudzas no šīm sievietēm ir kļuvušas mātes, lai arī pašas nav to vēlējušās. Šādu gadījumu cēlonis ir zināšanu trūkums un nepietiekama informētība seksuālajos un dzimumdzīves jautājumos. Liela daļa sieviešu apcietinājumā cieš vai ir cietušas no atkarībām, kas saistītas ar apreibinošām vai citām vielām, kuras var izraisīt garīgus vai uzvedības traucējumus.</p>
<p>Ieslodzījumā esošas personas ar garīgās veselības problēmām</p>	<p>Pašnāvību un pašnāvības mēģinājumu īpatsvars cietumos ir ievērojami augstāks nekā sabiedrībā kopumā, visbiežāk tie tiek izdarīti, ieslodzītajam atrodoties disciplinārizolatorā un psiholoģisku krīžu gadījumos, kad konstatēta neizārstējama slimība, pārtrauktas attiecības ar ģimeni, u.c. Salīdzinājumā ar pārējiem iedzīvotājiem, ieslodzījumā esošām personām ir biežāk novērojami psihisku traucējumu simptomi.⁸¹ Šis faktors apgrūtina indivīda sociālo adaptāciju un pazemina viņa spējas apzināties un vadīt savas darbības, kā arī veicina tādu īpašību rašanos kā ātra aizkaitināmība, agresivitāte, cietsirdība, vienlaicīgi, pazeminot gribas procesus, paaugstinot iespaidojamību, vājinot iekšējās kontroles mehānismu, ierobežojot spēju pieņemt lēmumu un izvēlēties atbilstošu uzvedību. Ieslodzījuma vietās gandrīz</p>

⁷⁷ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

⁷⁸ Menting, A. T. A., de Castro, B. O., & Matthys, W. (2015). Children of mothers being released from incarceration: Characteristics and potential targets for intervention. *European Journal of Developmental Psychology*, 13(4)

⁷⁹ ZIŅOJUMA PROJEKTS par cietumā ieslodzīto sieviešu īpašu situāciju un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekmi uz sociālo un ģimenes dzīvi (2007/2116(INI)). Referente: Marie Panayotopoulos-Cassiotou

⁸⁰ Eiropas Parlaments (2008). Ziņojums par cietumā ieslodzīto sieviešu īpašu situāciju un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekmi uz sociālo un ģimenes dzīvi (2007/2116(INI)) referente *Marie Panayotopoulos-Cassiotou*, Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komiteja. Izgūts no https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2008-0033_LV.html

⁸¹ Eiropas Padome. (1993). Medicīniskā aprūpe ieslodzījuma vietās. Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai. Izgūts no <https://rm.coe.int/16806ce937>

	<p>lielākā daļa personu ir apmeklējuši ārstu vai veselības centru saistībā ar psihiskiem vai uzvedības traucējumiem.</p> <p>Garīgās veselības problēmas vien nerada un neizskaidro kriminālo uzvedību vai likumpārkāpuma izdarīšanu, vienmēr ir jāņem vērā apkārtējās vides konteksts.</p>
<p>Ieslodzījumā esošas personas ar atkarībām</p>	<p>Narkotisko vielu lietotāju skaits cietumos ir augsts, un liela daļa ieslodzījumā esošo personu ir notiesātas par narkotisko un psihotropo vielu aprites noteikumu pārkāpumiem.</p> <p>Narkotiku lietošana ieslodzījuma vietās diemžēl ir ļoti plaši izplatīta, jo tā ir daļa no noziedzīgās subkultūras, un arī cietumos tas ir veids, kā pelnīt naudu. Turklāt aizvien pieaug to personu skaits, kuras cietumos nonāk tieši narkotiku noziegumu dēļ. Diemžēl jāatzīst, ka daļai Latvijas iedzīvotāju narkotisko vielu tirgošana ir veids, kā izdzīvot.</p> <p>Psihoaktīvo vielu atkarība ir bieži sastopams papildu traucējums likumpārkāpējiem, kuri slimo ar šizofrēniju, garastāvokļa traucējumiem un personības traucējumiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • atkarība no psihoaktīvo vielu lietošanas ir antisociālas uzvedības stabila daļa, kura parādās jau agrīnā dzīves periodā; • atkarība no psihoaktīvo vielu lietošanas nepaaugstina likumpārkāpumu izdarīšanas risku personām ar stabilu antisociālas uzvedības modeli un personības iezīmēm; • atkarība no psihoaktīvo vielu lietošanas paaugstina likumpārkāpumu izdarīšanas risku personām, kurām nav konstatētas personības iezīmes, kuras korelē ar psihopātiju, un bērnībā nav bijusi raksturīga antisociāla uzvedība.
<p>Ieslodzījumā esoši seniori</p>	<p>Ieslodzītajiem pusmūža vecumā nereti ir liela noziedzīgas darbības pieredze, konservatīva uzskatu un pārliecības sistēma. Viņiem motivācijas pārveide notiek, gaidot vecumu vai pretojoties tā pienākšanai.</p> <p>Novērojot arvien lielāku nozīmi iegūst materiālā labklājība. To izraisa bažas, ka pēc atbrīvošanas nekur nevarēs saņemt materiālo palīdzību. Atšķirībā no personām brieduma vecumā vairākums senioru neuzskata darbu par nozīmīgu.</p> <p>Kaut gan ieslodzījumā esoši seniori ievēro režīma prasības, pret savu labošanu viņiem ir skeptiska attieksme, uzskatot, ka savu dzīvi viņi beigs ieslodzījuma vietā. Notiek dažādu procesu izmaiņas atbilstoši vecuma pakāpei un vecumposma īpatnībām:</p> <ul style="list-style-type: none"> • intelektuālās sfēras izmaiņas izpaužas kā atmiņas un uzmanības, ierosas un bremsēšanas procesu līdzsvara traucējumi, nespēja ātri orientēties sarežģītās situācijās; • emocionālajā sfērā vērojama vāji kontrolējama nosliece uz naidīgumu un agresivitāti pret apkārtējiem, skopums, egocentrisms, aizvainojamība, savaldības zaudēšana paaugstinātas emocionālās slodzes apstākļos; • gribas sfērā pavājinās savas un citu cilvēku rīcības seku prognozēšana, rodas patoloģiskas seksuālās tieksmes; • kompensējošie procesi ieslodzītajiem pusmūža vecumā ir zināmā mērā ierobežoti. Katrā konkrētā gadījumā nervu un psihiskās pārslodzes var

	<p>būt pietiekamas, lai sagrautu spēju kontrolēt savu rīcību, neraugoties uz kompensējošiem mehānismiem;</p> <ul style="list-style-type: none"> • samazinoties nervu sistēmas plastiskumam, ar gadiem kļūst arvien grūtāk pielāgoties mainīgiem vides apstākļiem.
<p>Ieslodzījumā esošas personas ar agresīvu uzvedību</p>	<p>Agresīva uzvedība rodas tad, ja eksistē noteikti priekšnosacījumi – vides stimuli, kuri ir saistīti ar aktuāliem vai iepriekš bijušiem faktoriem, ar naidu provocējošiem faktoriem vai ar agresiju kā personībai raksturīgu iezīmi. Spēcīgi frustrēta indivīda agresīvais uzbudinājums var mazināties tikai tad, ja tiek radīts kaitējums tieši frustrācijas izraisītājam.</p> <p>Emociju apzināšanās un izpaušana sociāli akceptējamā veidā šīm personām var būt liela problēma, jo traucē pašregulācijas neesamība, Ego struktūra, primitīvie instinkti, intrapersonāli konflikti, iespējamās diagnozes un rakstura iezīmes.</p> <p>Arī uz konsultācijām pie sociālā darbinieka šīs grupas klienti bieži nāk agresīvā noskaņojumā. Šīs agresijas mērķis ir novērst apdraudējumu vai šķēršļus apmierinājuma gūšanai. Ja klients ir agresīvs un infantils, tad bieži dominē primitīvā agresija. Jo emocionāli nobriedušāka personība, jo cilvēks spēj adekvātāk kontrolēt un izpaust dusmas. Šiem klientiem gan nozieguma izdarīšanas brīdī, gan jebkurā saskarsmē dominē divi motīvi – aizsargāties un manipulēt ar mērķi iegūt varu. Darbā ar šo mērķa grupu var novērot divas agresijas izpausmes – pasīvo un aktīvo. Sociālajam darbiniekam ir jāspēj atpazīt abas šīs formas un uz abām atbilstoši reaģēt profesionālā veidā.</p> <p>Dzimumnoziedznieku dalījums pēc iemesla, kāpēc veikts noziegums:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cilvēkam trūkst specifisku prasmju, piemēram, neprot veidot attiecības, kontrolēt deviantu seksuālu uzbudinājumu, izvēlas neefektīvas darbības stratēģijas, lai mazinātu negatīvu emocionālo stāvokļu radīto ietekmi. 2. Impulsivitāte – vēlme nekavējoties sasniegt seksuālu apmierinājumu. 3. Dzimumnoziegumu īstenošana sagādā baudu, pozitīvu emocionālu stāvokli. <p>Šīs kategorijas indivīdi dzimumnoziegumus veic apzināti un mērķtiecīgi, iepriekš izplāno⁸².</p>

⁸² Worling, J. R., & Långström, N. (2003). Assessment of Criminal Recidivism Risk with Adolescents who have Offended Sexually A Review. Trauma, Violence, & Abuse, 4(4), 341-362

<p>Ieslodzījumā esošas nepilngadīgas personas</p>	<p>Iespējamās uzvedības problēmas:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) skolas neapmeklēšana, mācīšanās grūtības; 2) negatīvisms – citu viedokļu un domu noliegšana un neieklausīšanās apkārtējos cilvēkos; 3) agresivitāte, vardarbība – fiziska vai emocionāla; 4) zagšana, klaiņošana, melošana, apsūkāšanās, draudēšana, visatļautība, skolas periodiska apmeklēšana vai vispārēja neapmeklēšana, izteikti konflikti ar apkārtējiem skolā un ģimenē. <p>Citas problemātiskās izpausmes nepilngadīgajiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zema motivācija uzlabot savu dzīves kvalitāti, vērojamas regulāras garastāvokļa maiņas, depresīvs un noraidošs noskaņojums; • sociāli izolēti. Nepietiekams apkārtējo sociālais atbalsts, hobiju un interešu trūkums; klienti no trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm, citu tautību jaunieši, kam ir grūtības sabiedrības stereotipu dēļ vai kultūras un ģimenes tradīciju ietvaros būt integrētiem; valodas barjera vai šaurs sociālo kontaktu loks; izteikti nepietiekams vecāku, radnieku atbalsts, nav draugu, trūkst prasmes socializēties; • zemas sociālās un funkcionālās prasmes. Zemas komunikācijas un saskarsmes prasmes, t.sk. prasmes risināt problēmas un konfliktus, lūgt palīdzību, atzīt kļūdas un problēmas, strādāt individuāli un grupā, iegūt informāciju un aizpildīt dokumentāciju, atrast darbu, apzināt savus resursus un stiprās puses, plānot laiku un budžetu, uzņemties atbildību un citas; • izglītības problēmas. Nepabeigta pamatskolas izglītība vai arī tālāk neapgūst kādu profesiju.⁸³ <p>Psihiskie traucējumi un dažādu veidu atkarības var būtiski ietekmēt cilvēka, īpaši nepilngadīgā, personības attīstību. Šo traucējumu dēļ nereti rodas un attīstītās iezīmes, kas veicina likumpārkāpuma izdarīšanu, piemēram, impulsivitāte, agresivitāte, emocionāla atkarība no citiem, trauksme u.c.</p> <p>Atrodoties ieslodzījuma vietā, pusaudža nervu sistēmai raksturīgs pastiprināts emocionālais jūtīgums, kas lielas pārpūles gadījumā var novest pie dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Daudziem pusaudžiem raksturīga aizkavēta morālā attīstība, zema pienākuma apziņas un grūtības apzināties gan savas rīcības cēloņus, gan sekas. Reizēm vērojama neatbilstība starp ārējo uzvedības formu un iekšējiem dziļākiem procesiem. Personības attīstības virzītājspēks jauniešu vecumā ir pretruna starp strauji pieaugošo prasību līmeni, ko izvirza sabiedrība, ģimene un skola, un viņa sasniegtais psihiskās attīstības un sociālā brieduma līmenis.⁸⁴</p>
--	--

6. tabula *Ieslodzījumā esošu personu raksturojums.*

⁸³ Bērziņa, M. (2019). Ieskats jauniešu sociālās rehabilitācijas un atbalsta programmā “Palēciens”. Sociālais darbs Latvijā 2/2019. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf

⁸⁴ Valsts probācijas dienests (n. d.) „Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās” EQUAL. Izgūta no

https://www.vpd.gov.lv/lv/equal-projekts/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf

2.3. PIEEJAS IESLODZĪJUMĀ ESOŠU PERSONU KONSULTĒŠANĀ

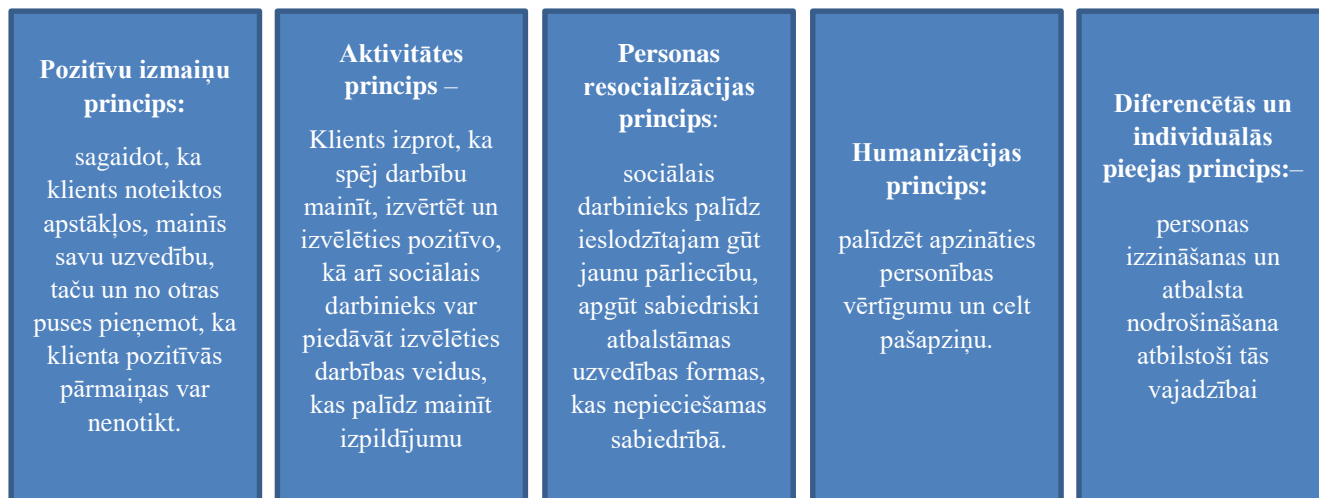
Likumpārskatījumi un nonākšana ieslodzījuma vietā liecina, ka konkrētai personai trūkst spēju adekvāti izvērtēt reālos apstākļus un atbilstoši modelēt savu rīcību. Tāpēc, nonākot ieslodzījumā, pašanalīzes un kritiskās domāšanas spējas nepieciešams pakāpeniski attīstīt. Lai panāktu vēlamās izmaiņas un īstenotu mērķus, daudz ko nosaka klienta gatavība un vēlme aktīvi iesaistīties⁸⁵, tomēr, novērtējot ieslodzījumā esošo personu motivāciju, sociālie darbinieki to raksturo kā zemu.

Iemesli varētu būt dažādi, piemēram:

- emocionālas grūtības pieņemt atbalstu;
- vājas sociālās prasmes (īpaši – komunikācijas prasmes);
- negatīva iepriekšējā pieredze sadarbībā ar institūciju pārstāvjiem;
- savas pieredzes specifiska interpretācija.

Minētās grūtības daudzkārt ietekmējušas to, kāpēc persona veikusi likumpārskatījumu un nonākusi ieslodzījuma vietā. Jāņem vērā, ka nonākšana ieslodzījuma vietā parasti ir daudzu iepriekš neatrisinātu sociālo problēmu sekas, tāpēc šo indivīdu priekšstats par sociālā darba jēgu var būt negatīvs, nosakot arī zemu sadarbības motivācijas līmeni.

Motivēts cilvēks var pārvarēt daudzas grūtības, lai sasniegtu iecerēto. Tāpat arī motivāciju sadarbībai var veicināt, ja sociālais darbinieks skaidri (konkrēti un ar piemēriem) norāda, kā sadarbība ieslodzījumā esošai personai var palīdzēt sasniegt viņa mērķus. Protams, mērķus ierobežo ieslodzījuma vietas nosacījumi, tomēr daļai ieslodzīto ir mērķi, kas saistīti ar dzīvi pēc brīvības atgūšanas. Motivācijas veidošanai tiek izmantoti dažādi darbības principi (skatīt 14.attēlu).

14.attēls. *Principi motivācijas veidošanā.*

Lai klients būtu motivēts sadarbībai, jāpanāk, ka kontaktēšanās noris savstarpējās cieņas un pozitīvu lietišķo attiecību gaisotnē, ieslodzītajam neizjūtot apdraudējumu un kaitējumu. **Sociālā darbinieka uzdevums ir ne tikai motivēt konkrēto klientu sadarbībai, bet arī rosināt iesaistīties darbā, mācību procesā, atteikties no dzīvesveida, kas rada priekšnosacījumus**

⁸⁵ Ross, J.W (2011). *Specialist Communication Skills for Social Workers. Focusing on Services Users Needs.* New York: Palgrave Macmillan

likumpārkāpumu veikšanai. Lai veidotu saikni ar ieslodzījumā esošām personām, kas sākotnēji nevēlas sadarboties, var noderēt šādi ieteikumi:

- Vairākkārtēja sociālā darbinieka lomas un uzdevumu izskaidrošana, tā mazinot personas negatīvo attieksmi pret nepieciešamību kontaktēt ar sociālo darbinieku un liekot saprast, ka sadarbība nav sods.
- Pieņemšana – akceptējiet, ka sākotnēji persona, visticamāk, nevēlas neko no tā, ko sociālais darbinieks varētu piedāvāt, un atzīstiet, ka šai personai ir savi iemesli, kāpēc tiek reagēts tieši tā. Pieņemiet, ka ieslodzījumā esošajai personai sadarbība ir vērtība tās izdevīguma dēļ.
- Neizmantojiet konfrontējošu un pamācošu uzvedību, lai palīdzētu klientam izprast problēmas, kuru dēļ viņš ir nonācis ieslodzījuma vietā. Rosiniet saprast, kā konsultācijas var palīdzēt izvairīties no līdzīgas situācijas atkārtošanās.
- Izvairieties lietot apsūdzošas frāzes un paust nosodošu attieksmi, jo tas var izraisīt aizsargreakcijas.
- Vienmēr esiet „nezinošā” pozīcijā – formulējiet jautājumus tā, lai rosinātu klientu runāt un stāstīt par saviem priekšstatiem, uzskatiem, uztveres veidu.
- Ar cieņpilnu attieksmi informējiet klientu par prasībām, kuras nav apspriežamas, un uzreiz vaicājiet, kā klients tās uztver, ko par to domā.
- Centies veicināt klienta pārliecību, ka viņam ir izvēle un kontrole pār savu dzīvi. Vienlaikus ar cieņas pilnu attieksmi pret klientu skaidri un tieši paskaidrojiet, par kuriem jautājumiem nevar būt diskusiju, kas ir vienkārši jāievēro, jāpilda.
- Neizmantojiet savu varu, lai piespiestu un pieprasītu.
- Klienta uzskatu konfrontēšanu izmantojiet reti un nedirektīvā veidā. Atklātu konfrontēšanu izmantojiet tikai tad, kad apspriežat neapstrīdamās prasības.

Savstarpējās uzticēšanās un sadarbības pamats ir apmierināta drošības vajadzība, līdzsvarots psiholoģiskais klimats un prognozējamība. **Uzticēšanās** ļoti spēcīgi ietekmē ieslodzītā personību, jo jau fakts, ka cilvēks ir nonācis ieslodzījumā, prezumē sabiedrības neuzticēšanos šai personai. Uzticēšanās var nozīmēt ļoti daudz, tas palīdz atgūt ticību sev, dod cerības un spējas plānot nākotni, veidot dzīves perspektīvas.

Saiknes nodibināšanas procesā jāprot atrast virzienus, kas palīdzēs formēt un uzturēt motivāciju pozitīvai sadarbībai un pārmaiņām dzīvē. Vienkāršākā forma ir prasme sarunāties ar indivīdu un realizēt abām pusēm saprotamu dialogu, būt patiesi ieinteresētam klienta problēmu risināšanā. Sākotnēji procesā ir svarīga saruna, nevis pamācību un likumu nolasīšana. Svarīgi ir arī noteikt robežas, jo rāmējumu (*frame*) ieslodzījumā esošas personas bieži uztver kā izaicinājumu, veidojot dažādas provokatīvas situācijas.

Darbā ar klientu nepieciešamas daudzveidīgas saskarsmes un sadarbības prasmes un iemaņas, kas palīdz veidot dialogu un veicināt pozitīvu mērķa sasniegšanu:

- prasme klausīties;
- empātija;
- prasme rast kontaktu un uzturēt komunikāciju (veidot dialogu) ar dažādu vecumu, sociālo slāņu, izglītības līmeņa cilvēkiem;
- spēja pielāgoties klientam, runāt ar klientu viņam saprotamā valodā;

- prasme mērķtiecīgi vadīt sarunu (spēja mudināt klientu uz atklātu sarunu; runāt par lietām, par kurām ikdienā nerunā; prasme uzdot jautājumus; izrunāt problemātiskas tēmas, neizsakot nosodījumu; atpazīt, kad melo un manipulē; virzīt sarunu uz mērķi);
- prasme iegūt klienta uzticēšanos;
- prasme motivēt klientu saskatīt viņa kļūdas;
- prasmes strādāt ar specifiskām klientu grupām;
- spēja atrast individuālu pieeju klientam;
- konfliktu risināšanas prasmes;
- savaldība, prasme kontrolēt savas emocijas;
- humora izjūta;
- prasme uzrunāt problēmjautājumus;
- prasme sniegt klientam nepieciešamo psihoemocionālo atbalstu;
- sadarbības un komandas darba prasmes (ar kolēģiem, citām institūcijām – tiesu, policiju, pašvaldībām, u.c.);
- prasme distancēties un psiholoģiski pasargāt sevi no klienta problēmām.⁸⁶

Pozitīvas sadarbības veicināšanas algoritma galvenā komponente ir ieinteresēta attieksme darbā ar klientu. Tā ietver:

- cieņpilnu un objektīvu attieksmi pret klientu kā pret līdzvērtīgu, distancējoties no viņa noziedzīgā nodarījuma (izvairīties no aizspriedumiem, nenosodīt, nemoralizēt, nepazemot un neizrādīt pārkumu, respektēt privāto dzīvi);
- vēlēšanos palīdzēt un atbalstīt, strādāt ar cilvēkiem, kuri ir izdarījuši noziedzīgus nodarījumus un kuriem ir uzvedības problēmas;
- optimismu un pozitīvu attieksmi pret dzīvi, ticību tam, ka klients var mainīties;
- toleranci un līdzjūtību, bet vienlaikus stingrību darbā ar klientiem;
- augstu profesionālo ētiku;
- piezemētas ambīcijas darbā ar klientiem.⁸⁷

Sociālā darbinieka neverbālajai komunikācijai, strādājot ar personām ieslodzījumā, pievēršama īpaša uzmanība, jo tā netiešā veidā atklāj indivīda attieksmi pret notiekošo, kas var būt pretrunā ar vārdos pausto.

Sejas izteiksme:

- Ieteicams: tiešs acu kontakts, ja vien personas reakcija neliecina par to, ka tas tiek uztverts kā apdraudējums, sejas izteiksmes saskaņotība ar vēstījumu, smails.

⁸⁶ Valsts probācijas dienests (2009). Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbinieku apmācības vajadzību, kompetenču, esošo apmācības programmu izvērtēšana Valsts probācijas dienestā un Ieslodzījuma vietu. Izgūts no https://www.vpd.gov.lv/lv/valsts-probācijas-dienesta-un-ieslodzījuma-vietu-parvaldes-darbinieku-apmacibas-vajadzibu-kompetencu-esoso-apmacibas-programmu-izvertesana-valsts-probācijas-dienesta-un-ieslodzījuma-vietu/petījuma_gala_zinojums_2009_03_20.pdf

⁸⁷ Valsts Probācijas dienests (2009). Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbinieku apmācības vajadzību, kompetenču, esošo apmācības programmu izvērtēšana Valsts probācijas dienestā un Ieslodzījuma vietu. Izgūts no https://www.vpd.gov.lv/lv/valsts-probācijas-dienesta-un-ieslodzījuma-vietu-parvaldes-darbinieku-apmacibas-vajadzibu-kompetencu-esoso-apmacibas-programmu-izvertesana-valsts-probācijas-dienesta-un-ieslodzījuma-vietu/petījuma_gala_zinojums_2009_03_20.pdf

- Nav ieteicams: izvairīšanās no acu kontakta; saspringta fokusēšanās uz kādu konkrētu punktu; sejas izteiksme, kas pauž nosodījumu, sašutumu, neapmierinātību; pārspīlēti atbalstoša galvas māšana.

Ķermeņa poza:

- Ieteicams: roku žesti pastiprina vēstījumu, žesti atbilst vēstījumam, viegla (bet ne pārspīlēta) noliekšanās personas virzienā.
- Nav ieteicams: sastingusi, saspringta ķermeņa poza; rokas sakrustotas uz krūtīm, šūpošanās vai grozīšanās krēslā, norādīšana ar pirkstu, atrašanās pārāk tuvu vai pārāk distancējoties no personas.

Balss:

- Ieteicams: skaidri sadzirdama, ar uzsvariem, atšķirīgu tempu, intonāciju, kas palīdz uztvert teikto.
- Nav ieteicams: neskaidra dikcija, pārāk klusa vai pārāk skaļa balss, monotona runa, nepārdomāta žargona lietošana, nervozi saraustīta balss, garas klusuma pauzes, ja vien tās netiek apzināti izmantotas, dodot laiku pārdomām⁸⁸.

Šie principi parāda, ka, lai notiktu pārmaiņas, cilvēkam ir jābūt saskaņā ar sevi, jāciena sevi un jātic saviem spēkiem. Vienlaikus der atcerēties, kāda pieceja nebūtu vēlama (skatīt 15.attēlu)⁸⁹:

Vainošana, sodīšana, tiesāšana. Protams, likumpārkāpēji saņem sodu un (bez)darbībai ir sekas, tomēr jāmeklē pozitīvs risinājums personas sociālajām problēmām.	Rezultātu nedod intervence, kura fokusējas tikai uz klienta personības problēmām vai attiecībām, neietverot problēmu risināšanas pieeju vai sociāli pozitīva parauga piedāvāšanu.	Ja intervencē vairāk fokusējas uz sociālā darbinieka, nevis klienta izvirzītajiem mērķiem.
Vāji rezultāti tiek sasniegti, ja klientam vai sociālajam darbiniekam ir liela neskaidrība par intervences mērķi un dominē darbinieka sociālā kontroliera /-palīdzētāja loma.	Klienta spēju mainīties pesimistisks vērtējums un fokusēšanās uz klienta kļūdām, iedrošināšanas un pozitīvās uzvedības apbalvojumu trūkums mazina iejaukšanās efektivitāti.	Neefektīva koncentrēšanās uz indivīdu kā problēmas nesēju tā vietā, lai fokusētos uz plašāku sociālo kontekstā.

15. attēls. Neefektīva profesionāla pieeja.

Konsultēšanas procesā īpaša uzmanība jāpievērš profesionālo robežu ievērošanai. Nereti personas ieslodzījumā cenšas izrādīt pastiprinātu interesi, mēģina tuvoties, iesaistīties arī personiska rakstura sarunās. Robežu ievērošanai palīdz:

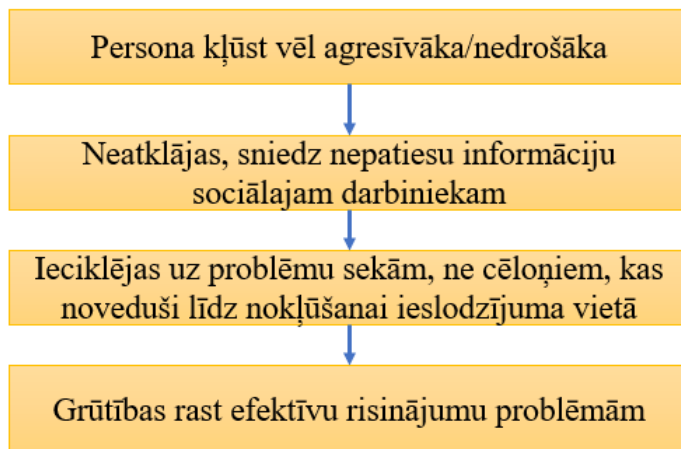
- sadarbības nosacījumu regulāra pārrunāšana un sociālā darbinieka lomas (pienākumu, uzdevumu, klienta tiesību un ētikas principu) izskaidrošana personai saprotamā valodā;
- pārliecināšanās, ka informācija par sadarbības ietvaru ir izprasta;

⁸⁸ Hepworth, D.H., Rooney, R., Rooney, G.G., Strom-Gottfried, K., Larsen, J.A. (2013). Direct Social Work Practice: Theory and Skills, International Edition, 9th Edition. Canada: Brooks/Cole

⁸⁹ Trotter, C.(2014). Working with Involuntary Clients: A Guide To Practice. A Guide to Practice. Routledge.

- profesionālās laipnības ievērošana, cieņa pret ikvienu ieslodzījumā esošo personu, taču izvairoties no situācijām, kad pret kādu no ieslodzītajiem tiek izrādīta pozitīvāka attieksme kā pret citiem;
- uzrunu “Tu” un “Jūs” lietošanas konteksta izvērtējums, izvairoties no familiārām attiecībām;
- skaidri nosacījumi, kuras tēmas, uzrunas formas un darbības netiks akceptētas;
- informācijas, ar kādu sociālais darbinieks dalās, izvērtējums;
- informācija par sociālā darbinieka darbībām, gadījumos, ja profesionālās robežas no klienta puses netiek ievērotas.

Jāatceras, ka ieslodzījumā esošās personas arī sociālos darbiniekus var uztvert kā varas pārstāvjus, kas savukārt provocē aizdomas, pretestību un naidīgu vai nicinošu attieksmi. Tas parasti saistīts: 1) ar negatīvu iepriekšējo pieredzi (personisko vai citu tuvu personu); 2) grūtībām pieņemt situāciju, kad pastāv ieslodzījuma vietas ierobežojumi un citu cilvēku lēmumi ietekmē personas dzīvi; 3) bailes no neziņas. Ja šīm niansēm netiek pievērsta uzmanība, sadarbība kļūst vēl apgrūtinātāka (skatīt 16.attēlu).

16.attēls. *Sadarbības veidošanas grūtības.*

Lai izvairītos no šādām grūtībām, sociālajam darbiniekam ir svarīgi izskaidrot savu lomu, kas dažādās situācijās var būt atšķirīga, izskaidrot darbinieka varas instrumentus un pielietojumu, informēt par tēmām, kuras ir apspriežamas un kuras nav apspriežamas, kā arī izskaidrot konfidencialitāti un tās robežas.

Lai izprastu ieslodzījumā nonākušās dažādu personu grupas (sievietes, seniori, personas ar garīgās veselības problēmām, personas ar atkarībām, personas ar agresīvu uzvedību, nepilngadīgas personas), jāizprot viņu motivācija, domāšana un individuālā attieksme pret dzīvi.

2.3.1. SIEVIETES IESLODZĪJUMĀ

Par īpašu mērķa grupu, kas atrodas ieslodzījumā, ir uzskatāmas sievietes un sievietes ar bērniem. 2020. gadā Latvijā ieslodzījuma vietās atradās 8,22% sieviešu. Latvijā vienīgais sieviešu cietums atrodas Ilūgciemā. Intervijās ar šīs ieslodzījuma vietas sociālajiem darbiniekiem izteikti minējumi, ka, salīdzinot ar vīriešiem, sievietēm nereti ir atšķirīga pieredze ceļā līdz ieslodzījuma vietai. Dominē bērnībā piedzīvota nabadzība un vardarbība, kas turpinās arī tālāk dzīvē. Ja sievietei ir bērni, tad bērni var būt tā konsultāciju tēma, kas rosinātu pozitīvas pārmaiņas. Izpratne par to, kā bērnus fizioloģiski, sociāli un emocionāli ietekmē viena no vecākiem (konkrēti – mātes) atrašanās ieslodzījumā⁹⁰, potenciāli var būt nozīmīgs pagrieziena punkts sievietes dzīvē.

*“Esot ieslodzījumā, sievietes kļūst robustas, nesavaldīgas, tieksmes kļūst primitīvākas, bieži cenšas sev vēlamo panākt ar fizisku spēku.”
(Sociālais darbinieks IeV)*

Sociālie darbinieki, strādājot sieviešu cietumā, uzkrājuši šādu pieredzi:

- celt ieslodzījumā esošo sieviešu pašapziņu, motivēt kvalitatīvi mainīt savu dzīvi, savu apkārtējo vidi un vērtību sistēmu **nav iespējams**, lasot lekcijas vai izsniedzot izdales materiālus par konkrētām tēmām.
- lai reāli varētu palīdzēt ieslodzījumā esošajām sievietēm sagatavoties dzīvei brīvībā, palīdzēt apzināties savu reālo situāciju un spēt novērtēt un mācīties pārvarēt šķēršļus, kas viņas sagaida pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma,⁹¹ ieslodzījumā esošajām sievietēm tiek nodrošināta iespēja tikt ar dažādiem speciālistiem un gūt vajadzīgo informāciju par sev svarīgiem jautājumiem.
- grūtniecēm apcietinājumā tiek dota iespēja gūt atbalstu, informāciju un galvenos grūtniecības un maternitātes veiksmīgai norisei nepieciešamos komponentus, jo īpaši sabalansētu uzturu, pienācīgus sanitāros apstākļus, svaigu gaisu, fiziskas nodarbības, kā arī pirmsdzemdību un pēcdzemdību aprūpi.
- ieslodzījuma vietā grūtniecēm tiek nodrošināta piemērota medicīniskā pirmsdzemdību un pēcdzemdību aprūpe, bet tā nav medicīniska prioritāte slikti apmācītam cietuma personālam, kura pienākums ir rūpēties par kārtību.
- lai uzlabotu situāciju, tiek pilnveidotas un paplašinātas ieslodzījumā esošo sieviešu izglītības iespējas, piemērojot speciālu apmācības programmu, kas ietver gan sieviešu pašapziņas celšanu, gan motivēšanu, gan arī profesionālo apmācību (aktīvi iesaistot pašas sievietes, uzklusot viņu viedokli un veicinot pozitīvu viņu personīgās attieksmes veidošanos pret iekšējās – morālās un ārējās pasaules norisēm).

Atrodoties ieslodzījumā, sieviešu priekšstats par dzīvi brīvībā ir pārāk iluzors, viņas pieņem vēlamu par esošo. Morālais trieciens, saskaroties ar faktisko realitāti, var sagraut ieceres, kas savukārt var likt sievietei spert izmisīgus soļus, tādējādi riskējot atkal nonākt uz noziedzības ceļa.⁹²

⁹⁰ Burgess-Proctor, A., Huebner, B.M., & Dursoc, J.M. (2016). Comparing the effects of maternal and paternal incarceration on adult daughters' and sons' criminal justice system involvement. *Criminal Justice and Behavior*, 43(8), 1034-1055

⁹¹ ITA Konsultants sadarbībā ar Ilūgciema cietumu Profesionālās Orientācijas Centru Latvijas Pašvaldību savienību Nodarbinātības valsts aģentūru, Rīgas filiāli (2006). Pētījums par Ilūgciema cietuma sieviešu nodarbinātības iespējām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3835/download>

⁹² ITA Konsultants sadarbībā ar Ilūgciema cietumu Profesionālās Orientācijas Centru Latvijas Pašvaldību savienību, Nodarbinātības Valsts Aģentūru, Rīgas filiāli (2006). Pētījums par Ilūgciema cietuma sieviešu nodarbinātības iespējām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3835/download>

Pieejami materiāli LM mājaslapā:

Droša un brīva dzīve. *Vadlīnijas sievietēm, kas cieš no intīmā partnera vardarbības. Informatīvais materiāls sagatavots projektā „WOMPOWER – Atbalsts ģimenes vardarbībā cietušām sievietēm, veidojot integrētu apmācību, konsultāciju un palīdzības modeli”; projektu finansē Eiropas Savienības programma DAPHNE III.*

Sievietēm, kas cieš ar dzimumu saistītas vardarbības dēļ. vadlīnijas speciālistiem. *Atbalsta un profilakses modelis. Publikācija sagatavota ar Eiropas Komisijas programmas DAPHNE III finansiālo atbalstu. Par publikācijas saturu atbild tās autori, un publikācija neatspoguļo Eiropas Komisijas viedokli. 2014.*

Tikai neliela daļa no ieslodzījuma atbrīvoto sieviešu uzreiz uzsāk darbu, neatkarīgi no tā, vai viņai ir vai nav profesionāla kvalifikācija. **Ļoti ciešā saistībā ar iepriekš minēto, liela uzmanība tiek pievērsta sociālās rehabilitācijas sistēmas uzlabošanas un pilnveidošanas jautājumiem, lai sievietē, nonākot brīvībā, saņemtu tūlītēju praktisku palīdzību, kaut vai padoma, konsultācijas līmenī par sev svarīgiem sociāliem jautājumiem (dzīvesvieta, bērni). Iznākot no ieslodzījuma vietas, sievietes parasti ir apņēmības pilnas mainīt savas dzīves kvalitāti, tāpēc, kamēr sievietē ir šī vēlme, viņai tiek sniegts maksimāls atbalsts un palīdzība, lai viņai tas izdotos.**⁹³

Ģimenes saišu uzturēšana ir viens no galvenajiem recidīvu novēršanas un sociālās iekļaušanas instrumentiem, un tās ir tiesības, kas attiecas uz visiem ieslodzītajiem, viņu bērniem un pārējiem ģimenes locekļiem, bet šo tiesību piemērošana sievietēm bieži vien ir ļoti sarežģīta, jo sieviešu soda izciešanas centru nepietiek un tāpēc tie var būt ģeogrāfiski izkliedēti.⁹⁴

2.3.2. PERSONAS AR GARĪGĀS VESELĪBAS PROBLĒMĀM IESLODZĪJUMĀ

Nereti, nonākot ieslodzījumā, klientiem vērojama **suicidāla uzvedība**, ko izraisa adaptēšanās grūtības. Pasaules Veselības organizācija izstrādāja vadlīnijas pašnāvības gadījumu novēršanai IeV, kurās uzsvērts, ka:

1. pašnāvības bieži vien ir visizplatītākais nāves cēlonis ieslodzījuma vietā;
2. ieslodzījuma vietās ir augstāks pašnāvību līmenis nekā sabiedrībā, jo nebrīvē nonāk personas, kurām suicīda risks jau ir augstāks – gados jauni vīrieši, narkomāni, personas ar psihiskām veselības problēmām, sociāli izolētas personas;
3. izmeklēšanas cietumos pašnāvību skaits ir desmitkārt, bet notiesāto vidū – trīskārt lielāks nekā sabiedrībā;
4. lielākoties cietumos nav formālas pašnāvību profilakses politikas un kārtības, kā identificēt uz pašnāvību tendētas ieslodzījumā esošas personas;
5. ja šāda politika un kārtība ir izstrādāta, personāls bieži ir pārstrādājies un nav pietiekami apmācīts, lai uztvertu suicīda riska pazīmes.⁹⁵

⁹³ ITA Konsultants sadarbībā ar Ilģuciema cietumu Profesionālās Orientācijas Centru Latvijas Pašvaldību Savienību Nodarbinātības Valsts Aģentūru, Rīgas filiāli (2006). Pētījums par Ilģuciema cietuma sieviešu nodarbinātības iespējām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3835/download>

⁹⁴ **Eiropas Parlaments. (2008).** Cietumā ieslodzīto sieviešu īpašā situācija un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekme uz sociālo un ģimenes dzīvi P6_TA(2008)0102. Rezolūcija par cietumā ieslodzīto sieviešu īpašo situāciju un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekmi uz sociālo un ģimenes dzīvi (2007/2116(INI)) (2009/C 66 E/09) Izgūts no https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2008-0033_LV.html

⁹⁵Latvijas Cilvēktiesību centrs (n. d.) Semināru “Pašnāvību profilakse cietumos.” Izgūts no <https://cilvektiesibas.org.lv/ru/news/seminars-ieslodzijumu-vietu-darbiniekam-pasnavibu/>

No visām psihies slimībām **depresija** visciešāk saistīta ar suicīda risku. Ne mazāk kā 70% no suicīdu veikušām personām pirms nāves ir cietušas no depresijas. Apmēram 10% no pašnāvību veikušām personām, slimo ar šizofrēniju vai citām psihozēm, organiskiem psihies traucējumiem vai akcentētiem personības traucējumiem. Šo slimību gaitā iespējami arī atsevišķi depresijas simptomi. Pašnāvības iemesls var būt depresīvs pārdzīvojums vai halucinācijas, murgainas idejas un apjukums, kur nāve var šķist „loģisks” risinājums vai vēlme. Suicīda riska pakāpju pārzināšana palīdz sociālajiem darbiniekiem savlaicīgi piesaistīt citu ieslodzījuma vietu speciālistu palīdzību (skatīt 7.tabulu)⁹⁶.

Riska pakāpe	Riska/aizsargājošie faktori	Suicidalitāte	Iespējamās intervences
ĻOTI AUGSTA	Psihiskie traucējumi ar ļoti raksturīgiem simptomiem vai akūtu stresa notikumu? reakciju	Potenciāli nāvējošs suicidāls mēģinājums vai pastāvīgas domas ar spēcīgu vēlmi vai suicidālu mēģinājumu	Hospitalizācija Ģimenes iesaiste Novērošana Bieža saziņa
VIDĒJI AUGSTA	Daudzi riska faktori, daži aizsargfaktori	Suicidālas domas ar plānu, bet bez vēlmes vai rīcības	Drošības plāns Ģimenes iesaiste Izglītošana
MĒRENA	Maz riska faktoru, daudz aizsargfaktoru	Domas par nāvi, bet nav plāna, vēlmes vai rīcības	Simptomu mazināšana Izglītošana

7. tabula. *Suicīda riska izvērtējuma shēma.*

Personām, kam pēc īslaicīgas psihosociālās intervences nav samazinājusies suicidāla uzvedība, kam risks saglabājas vidēji augsts vai ļoti augsts, ir jāsniedz psihoterapeitiska palīdzība. Tāpat jārunā par **sēru procesu augsta stresa dzīves krīzes situācijā**, kurā nonāk gan ieslodzītā persona, gan viņa ģimene. Sēras ir mūsu reakcija uz zaudējumu, tās ir psiholoģisks process, kas ietver plašu iekšējo pārdzīvojumu klāstu, sākot ar šoku par notikušo, iekšēju sastingumu, nejutīgumu, skumjām, trauksmi, ilgām, nogurumu, bezspēcību, dūsmām, vainas apziņu, vientulības un pamestības izjūtu. Tomēr nevajadzētu sēras saistīt tikai ar negatīviem pārdzīvojumiem, jo tās var ietvert arī atvieglojumu un mieru, ja tām tiek ļauts ritēt savu gaitu. Tāpat kā suicidālas uzvedības gadījumā, arī sērošanas procesā ir jāsniedz speciālistu atbalsts. Jebkura augsta stresa dzīves situācija jārisina ar speciālistu līdzdalību un atbalstu.

Pieejams materiāls: Kādas ir pašnāvības riska pazīmes? Kas jāievēro saskarsmē ar cilvēku, kuram ir novērojamas pašnāvības riska pazīmes? Materiāls tapis Slimību profilakses un kontroles centrā, sadarbojoties ar sertificētu ārsti – psihiatri Dr. Ingu Zārdi. https://www.spkc.gov.lv/sites/spkc/files/content/pasnavibas_148x210.pdf

Personām ar psihiskām un/vai garīgām saslimšanām, kuras atrodas ieslodzījumā, ir dažādas izziņas procesu īpatnības, kas jāņem vērā:

- Sajūtu veidošanās process ir daudz ilgāks;
- Pazeminātas uztveres spējas dažādos spektros;

⁹⁶ Lengel GJ, Styer D. (2019) Comprehensive Assessment of Nonsuicidal Self-Injury. // Washburn JJ, ed. Nonsuicidal Self-Injury. Advances in Research and Practice. New York: Routledge

- Atsevišķos uztveres veidos vērojams paaugstināts jūtīgums;
- Nepietiekama uztvere jeb uztveres pasivitāte – nav ieinteresētības par lietām, tas traucē orientāciju vidē;
- Uztveres neprecizitāte – parasti pamana to, kas rada vislielāko kairinājumu;
- Uztveres apjoma šaurums;
- Loģiskā domāšana vāja, zema abstrahēšanās, diferencēšanas un vispārināšanas spēja;
- Patstāvīgu spriedumu nav;
- Grūtības sintezēt un analizēt, neatšķir būtisko;
- Grūtības piemēroties jauniem, neierasti apstākļiem;
- Uzmanības koncentrēšanas un pārslēgšanas problēmas;
- Dominē netiešā uzmanība;
- Ļoti vāja atmiņa;
- Atmiņas procesos dominē asociatīvas izjūtas;
- Nepietiekami attīstīta valoda;
- Emocijas pakārtotas sajūtām un stereotipiem;
- Nepilnīga ētisko un estētisko jūtu attīstība;
- Viegli ietekmējami un pakļaujas citiem;
- Griba bieži pakļauta situatīvu vajadzību un vēlmju apmierināšanai;
- Nav patstāvības, izlēmības, novērojama mehāniska atdarināšana.

Te nav minētas visas īpatnības, jo katrai diagnozei ir savas niansētākas iezīmes. Saskarsmē ar šīs grupas klientiem jāņem vērā, ka emocijas mēdz būt ļoti ekspresīvas, primitīvas. Jārunā maksimāli vienkāršotā valodā, jo bieži klienti nespēj analizēt. Darbiniekam jāizturas mierīgi, runājot, nedrīkst novirzīties no tēmas, jādod laiks saprast pateikto. Ar šīs mērķa grupas klientiem nebūtu ieteicams bezjēdzīgi strīdēties, jāļauj klientam izteikt viņa bailes un vēlmes, saklausot klienta vajadzības un vēlēšanās. Noteikti jāprecizē, lai noskaidrotu neizprasto klienta rīcībā vai runā. Ja nepieciešams, atkārtoti jāizskaidro vajadzīgās lietas. Jebkurā mērķa grupā darbiniekam jāveicina klienta uzticēšanās, bet darbā ar psihiski nelīdzsvarotiem indivīdiem tas ir dubultsvarīgi, jo šīs grupas klientiem neizprotamais var radīt apdraudējuma izjūtu un veicināt agresīvas izpausmes (pašaizsardzību). Protams, pastāv iespēja, ka klients ar agresīvu darbību cenšas iegūt vēlamu, notiek manipulācija. Šo īpatnību pārzināšana sekmēs to, ka izvērtējumu noteiks klienta un sociālā darbinieka sadarbība, un tas palīdzēs identificēt klienta stiprās puses.

Darbā ar šiem klientiem, jāreķinās ar garām sarunām, jo klienti mēģina visu skaidrot detalizēti, tāpēc jāprot pārslēgt un virzīt sarunu. Saskarsmē ar šiem klientiem jāņem vērā arī pastiprināta nogurdināmība. No sociālā darbinieka tiek gaidīta liela pacietība un laipnība, labestība un atteikšanās no stereotipiem.

2.3.3. PERSONAS AR ATKARĪBĀM IESLODZĪJUMĀ

Ieslodzījuma vietās ir augsts to personu īpatsvars, kuras cieš no dažāda veida atkarībām, arī psihotropo vielu lietošanas. 2021. gadā 64% no notiesāto kopskaita, tika konstatēts atkarību izraisošo vielu lietošanas risks⁹⁷. Narkotiku lietošana gan pirms ieslodzījuma, gan ieslodzījuma vietās veicina cilvēka imūndeficīta vīrusa (HIV), akūta imūndeficīta sindroma (AIDS), B un C vīrusu hepatīta saslimstību brīvības atņemšanas vietās. Pārmērīgi liels ieslodzīto skaits cietumos bieži izraisa tuberkulozes izplatības risku, kas īpaši bīstami cilvēkiem, kuriem jau ir HIV.

Pašlaik personas ar atkarībām Latvijas cietumos nav iespējams pilnībā izolēt no narkotiskajām un psihotropajām vielām, kā arī nodrošināt priekšnosacījumus resocializācijas darbam. Lai personas ar atkarībām pilnvērtīgi iesaistītos resocializācijas pasākumos, soda izciešanas laikā, pirmkārt, svarīgi atrisināt atkarības problēmu, un tikai tad būs iespējams efektīvi iesaistīt šīs personas citās resocializācijas aktivitātēs.⁹⁸ Šobrīd Olaines cietuma Atkarīgo centrs aprobē mūsdienīgas metodes darbā ar ieslodzītajiem, radot labās prakses piemērus visai Latvijas ieslodzījuma vietu sistēmai.

Pieejams materiāls:

<https://www.spkc.gov.lv/lv/petijumi/narkotiku-lietosanas-izplatiba-ieslodzijuma-vietas-latvija-2018.pdf>

Lai izprastu iemeslus, kāpēc cilvēki izvēlas pastiprināti lietot apreibinošas vielas, jāatceras, ka tās var būt:

1. spriedzes redukcijas līdzeklis. Tas ir visbiežāk minētais arguments – lietot alkoholu un citas apreibinošās vielas, lai relaksētos;
2. emocionālā noskaņojuma izmaiņu līdzeklis;
3. baudas ieguves līdzeklis;
4. pašnoteikšanās, pašcieņas un pašvērtējuma paaugstināšanas līdzeklis;
5. kompensācijas līdzeklis – aizvieto trūkstošās iespējas vajadzību apmierināšanai;
6. saskarsmes un komunikācijas līdzeklis;
7. iemācīšanas vai atdarināšanas rezultāts, indivīdam nozīmīga rituāla darbība;
8. manipulācijas līdzeklis.⁹⁹

Darbs ar personām ar atkarībām nav viegls. Sociālajam darbiniekam ir jāattīsta pašrefleksijas spējas, lai, izprotot savu pieredzi un uzskatus, vienlaikus spētu atbrīvoties no stereotipiem, spētu palīdzēt un veidot profesionālas attiecības ar klientu, kas balstītas cieņā, stiprinot klienta pašnoteikšanos. Sociālais darbinieks ir eksperts izmaiņu sasniegšanas iespējās, pavadonis klienta ceļā, kura mērķi izvirza klients pats. **Būt pavadonim nozīmē spēt būt blakus tajā situācijā, kurā klients ir šobrīd, saskatot un ticot perspektīvām, atmetot šausmināšanos un nosodījumu.**¹⁰⁰

Uzsākot cilvēku ar atkarībām resocializāciju, nepieciešams nodrošināt apstākļus, kad piekļuve atkarību izraisošām vielām ir neiespējama – klientu pārvietošanās ārpus nodaļas ir ierobežota un

⁹⁷ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021.gada publiskais pārskats. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>

⁹⁸ Mīte, A. (2018). Intervija ar Olaines cietuma Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2018/09/izdevums_socialaisdarbslatvija_2018_1.pdf

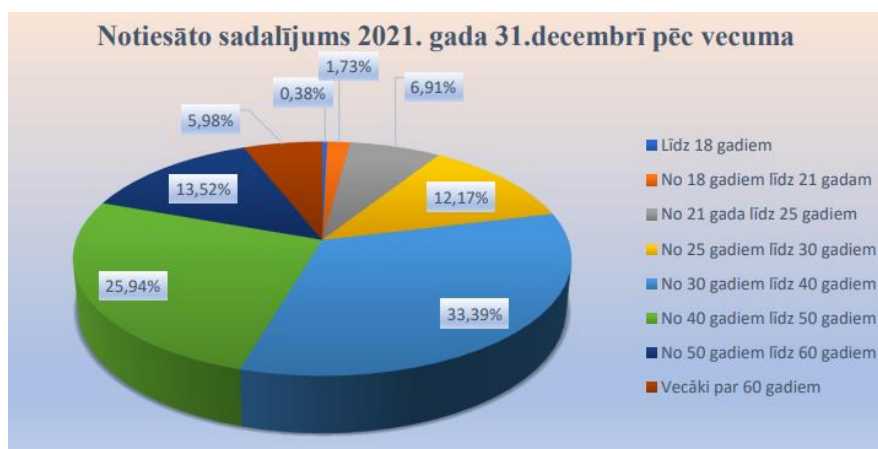
⁹⁹ Valsts Probācijas dienests (n. d.) Pētījums Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma. Izgūts no <https://www.vpd.gov.lv/lv/bijuso-notiesato-socialas-rehabilitācijas-un-integrācijas-sabiedrība-kompleksa-programma>

¹⁰⁰ Sēja, A., Veidemanis, A (2019). Psihoaktīvo vielu atkarība – sociālo darbinieku skatījums, pieredze, iespējas, izaicinājumi. Sociālais darbs Latvijā 2/2019. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf

kontrolēta. Ēku logi nav atverami, svaiga gaisa pieplūdi nodrošina ventilācijas sistēma. Tas tiek dēvēts par 5H principu (hermētiskums, humānisms, holisms, higiēna, harmonija). Nodaļas telpās nav atļauts smēķēt, fizisku aktivitāšu nolūkam uzbūvēta sporta zāle. Olaines cieta Atkarīgo centrs sastāv no astoņām nodaļām (*Gadalaiki, Ziedi, Pļava, Mežs, Ūdens, Rīts, Ceļš, Kalni*), kuras ļauj uzturēt atsevišķu psiholoģisko mikroklimatu ikvienā no tām.¹⁰¹

2.3.4. SENIORI IESLODZĪJUMĀ

2020. gadā ieslodzījumā atradās 113 personas, kuras vecākas par 60 gadiem. Strādājot ar senioriem, kuri atrodas ieslodzījuma vietā, nepieciešamas specifiskās zināšanas (skatīt 17. attēlu).

17. attēls. *Notiesāto skaits 2020. gada 31. decembrī pēc vecuma (IeVP statistika).*

Saskarsmes īpatnības ar senioriem, kuri atrodas ieslodzījumā:

- konsultācijai izvēlas ieslodzījumā esošam senioram piemērotu laiku, par to savlaicīgi vienojoties, jo senioram nepieciešams iepriekš sagatavoties (piecelties no gultas, sameklēt brilles, aiziet uz tualeti, saķemmēties u.c.);
- konsultācijas sākumā jāiepazīstina ar sevi, saviem pienākumiem. Personālam vēlama identifikācijas zīme, uz kuras lieliem burtiem redzams vārds un amats, lai seniors varētu izlasīt, kas ar viņu runā;
- seniors labāk dzird un saprot, ja kontaktējas ar personu divatā (lai neveidojas “kafijas galda efekts”), informācija ir grūtāk uztverama, vienlaikus runājot vairākiem cilvēkiem;
- senioru konsultācijām vai nodarbībām nepieciešams ilgāks laiks, nekā gados jaunākām personām. Seniors lēnāk domā, viņam vajadzīgs ilgāks laiks atbildēšanai. Darbiniekiem ir jābūt ļoti pacietīgiem;
- seniors bieži uzskata, ka sāpes vai veselības traucējumi ir normālas vecuma parādības, tādēļ uz jautājumiem par veselības vai citām problēmām var atbildēt noliedzoši;

¹⁰¹ Mite, A. (2018). Intervija ar Olaines cieta Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2018/09/izdevums_socialaisdarbslatvija_2018_1.pdf

- seniori bieži cieš no apkārtējo uzmanības trūkuma, turklāt komunikācijas iespējas ieslodzījuma vietā ir vairāk ierobežotas kā brīvībā, tādēļ daļa senioru var vēlēties izmantot konsultāciju laiku, lai izrunātos;
- vecuma apzināšanās var radīt bezcerīgumu un motivācijas trūkumu risināt problēmas, tādēļ daļa senioru pat nevēlas atgriezties brīvībā, jo tas ievērojami pastiprinātu psihoemocionālo slodzi.
- konsultācijās ļoti svarīga ir neverbālā komunikācija: poza, žesti, tonis, intonācija, mīmika, asaras acīs, pauzes;
- atrodoties ieslodzījuma vietā un apmeklējot konsultācijas, senioram jānodrošina vajadzīgais aprīkojums (brilles, dzirdes aparāts, zobu protēze, parūka, spieķis u.tml.), lai viņš justos pēc iespējas ērti, droši un pilnvērtīgs¹⁰².

2.3.5. PERSONAS AR AGRESĪVU UZVEDĪBU IESLODZĪJUMĀ

Lai veiksmīgi konsultētu personas ar agresīvu uzvedību, svarīgi pārzināt būtiskos personības tipus, kuri saistīti ar intensīvām manipulējošas un agresīvas uzvedības izpausmēm:

- pasīvi agresīva personība,
- emocionāli labila, impulsīva personība,
- robežstāvokļa personība,
- narcistiska un agresīvi narcistiska personība,
- antisociāla personība.

Manipulatīvas un agresīvas uzvedības mērķi un motīvi ir jāizzina, strādājot ar klientu vai jau iepazīstoties ar viņa lietu. Profesionāli kontaktējoties un sastopoties ar agresīvu, manipulatīvu uzvedību, sociālajam darbiniekam jāizstrādā skaidrs sadarbības ietvars (nosacījumi, noteikumi utt.). Svarīgi apkopot informāciju par iepriekšējām agresīvas uzvedības izpausmēm un vienoties par produktīvām sadarbības formām.

Ir trīs ar agresiju saistītās impulsivitātes aspekti:

- 1) cilvēkam samazinās jutība pret negatīvas uzvedības sekām;
- 2) ātra, neplānota reakcija pirms pilnīgas informācijas apstrādes;
- 3) ilgtermiņa seku izvērtējuma trūkums.

Sarunā ar agresīvu cilvēku:

- neattaisnojieties un neuzbrūciet;
- nedominējiet, bet vadiet sarunu;
- neztveriet personiski cilvēka attieksmi;
- nosauciet personas jūtas, mēģiniet izprast tās vajadzības, ko slēpj emocijas, kas slēpjas aiz jūtām;
- aplieciniet, ka sadzirdējāt un sapratāt personas teikto;
- paskaidrojiet savu viedokli, kad emocionālais saspīlējums mazinājies;
- pajautājiet, kas darāms pašlaik, lai uzlabotu situāciju;
- koncentrējieties uz problēmu, nevis uz cilvēku.¹⁰³

¹⁰² Rupenheite, M. (2010). Geriatrijas pamati. Veco ļaužu aprūpes un saskarsmes īpatnības Izdales materiāls. Izgūts no <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/Geriatria.pdf>

¹⁰³ LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>

Skatīt plašāk – LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>

Vardarbības veikšanas riskam pakļautu personu iespējamās uzvedības izpausmes:

- Ir paškontroles grūtības – vāji kontrolē savu uzvedību, nesavaldīgs, viegli aizkaitināms.
- Raksturīga apdraudējuma izjūta, trauksme, spontanitāte, bet tas var padarīt reaģēšanu neprognozējamu, afektīvu, jo visbiežāk emocijas izrāda dusmu veidā.
- Grūtības regulēt alkohola un citu atkarību veicinošo vielu lietošanu.
- Grūtības izpaust savas jūtas, emocionāla noslēgtība.
- Grūtības formulēt savas domas, dominē emocionālas reakcijas.
- Zema pašapziņa – cenšas «atgūt pašapziņu» ar agresiju pret apkārtējiem.
- Pārliecība par savu pārkumu pār otru.
- Savus panākumus un neveiksmes saista ar ārējiem faktoriem – vienmēr citi pie visa vainīgi. Arī vardarbību attaisno, noveļot vainu uz pašu upuri, alkoholu, saviem vecākiem, darbu vai atrodot vēl kādu citu iemeslu.
- Atsvešinātība – cilvēks neuzticas citiem un izvairās runāt par sevi.
- Reti meklē palīdzību, izvairās pārrunāt personiskas grūtības attiecībās ar citiem.
- Izjūt vajadzību kontrolēt notiekošo un dominēt pār cilvēkiem.
- Ir varbūtība, ka nāk no ģimenes, kurā bijis liecinieks vardarbībai ģimenē vai arī pats cietis no vardarbības (bijis upura lomā).
- Traucēta spēja izprast citu cilvēku motivāciju, mērķus un rīcību.
- Traucēta sociālā konteksta neizpratne, sagrozītas interpretācijas par notiekošo.
- Neakceptē sabiedrības normas – piemēram, pārliecība, ka vienīgais veids, kā uzaudzināt labu cilvēku, ir sodīt bērnu ar pērienu.¹⁰⁴

Saskarsmes procesā valoda un tās lietošanas prasme ir viens no sociālā darbinieka pamatresursiem, tāpēc profesionālās ētikas neatņemama sastāvdaļa ir runas ētika.¹⁰⁵

Kā strādāt ar vardarbību veikušu personu:

- Runā ar personu, kura veikusi noziedzīgu nodarījumu ar cieņu un bez nosodījuma;
- Skaties, klausies, saproti un uztver nopietni;
- Saproti viņa uzvedību kā problēmu risināšanas stratēģiju un pārveidotu pazemojuma enerģiju;
- Viņš jūt kaunu par to, ka ir ļauns pret tiem, kurus mīl!¹⁰⁶

Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību ir noziedzīgi nodarījumi, kas bieži vien rada paliekošas sekas nodarījumos cietušajiem un mazina sabiedrības drošību. Jo ilgāk dzimumnoziedznieks spēj uzturēties sabiedrībā, neizdarot jaunu noziedzīgu nodarījumu, jo

¹⁰⁴ LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>

¹⁰⁵ LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>

¹⁰⁶ LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>

recidīva (vispārējā) iespējamība sarūk. Tāpēc darbam ar šo likumpārkāpēju grupu ir jānovirza papildu resursi, jānodrošina efektīvi kontroles un atbalsta pasākumi, un īpaši svarīgi šādu kontroli un atbalstu nodrošināt pirmajos gados pēc dzimumnoziedznieka atbrīvošanas vai notiesāšanas, kad recidīva risks ir visaugstākais.

Ideja, ka personas, kas sodītas par nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, vajadzētu ne tikai sodīt, bet arī atbalstīt un palīdzēt atgriezties sabiedrībā un dzīvot likumpaklausīgu dzīvi, attīstās gan ārvalstīs, gan Latvijā. Kopš 1994. gada šāda Atbalsta un atbildīguma apļu jeb AAA (*Circles of Support and Accountability*) iniciatīva darbojās Kanādā, vēlāk arī Lielbritānijā, Nīderlandē un citur. Sākotnēji radusies kā “grassroots” kustība, bet vēlāk vērsusies plašumā arī institucionālā līmenī, izmantojot pētījumu rezultātus, kas liecina, ka sabiedrības iesaiste dzimumnoziedznieku resocializācijā nozīmīgi samazina recidīvu. AAA un kopienas līmeņa iesaiste šo noziedznieku uzvedības korekcijā un resocializācijā ir jauna paradigma domāšanā par sodiem un sodīšanas mērķiem. Tas liecina, ka soda sistēmas ietvaros arvien vairāk tiek identificēti faktori, kas atrodas atšķirīgos sociālekoloģiskā modeļa līmeņos, nefokusējoties tikai uz indivīda personīgajiem deficītiem, bet akcentējot arī plašāku sociālo tīklu un kopienas nozīmi personas transformācijā, virzot to prom no delinkventas uzvedības.

Dzimumnoziedzniekiem ir tādi uzvedības un kognitīvie traucējumi, kas rosina veikt noziegumu, piem., maldīgi pieņēmusi par cilvēku uzvedību, attiecībām. Otrkārt, šīm personām ir grūtības ar savu emociju izpratni un savaldīšanu. Ne visi noziegumi tiek pastrādāti tāpēc, ka kāds vēlas seksu, daļa tiek veikti dusmu un atriebības ietekmē. Speciālistu uzdevums ir palīdzēt personai apgūt sociāli atbalstāmas vērtības un attieksmes, novērst domāšanas kļūdas – domāšanas pārstrukturizācija, lai viņš būtu spējīgs izvēlēties efektīvas savu problēmu risināšanas stratēģijas un varētu veiksmīgi funkcionēt sabiedrībā, neizdarot likumpārkāpumus. Cilvēka domāšanas maiņa ir viens no pirmajiem soļiem ceļā uz viņa uzvedības maiņu.

Uzsākot sociālā darba intervences ar dzimumnoziedzniekiem, pretestība un noliegums ir sagaidāma pārmaiņu procesa daļa. Dzimumnoziedzniekiem ir svarīgi iemācīt identificēt un mainīt savas domāšanas kļūdas.

Darbā ar šo mērķa grupu būtu jāpanāk, lai rezultātā šīs personas:

- Izprastu savu seksuālo uzvedību un intereses, kas izraisa likumpārkāpumu.
- Identificētu nozieguma ciklu un pielietotu piemērotas tā pārvarēšanas stratēģijas.
- Apzinātos un risinātu determinējošās sociālās grūtības.
- Mainītu uzvedību, kas traucē sasniegt procesuālus mērķus.
- Izprastu emocijas un jūtas, kas noveda pie sodāmās uzvedības.
- Kļūtu atbildīgi par savu uzvedību.
- Apgūtu sabiedrībā akceptētas seksualitātes izpausmes.
- Apgūtu augstāku sociālās kompetences līmeni.
- Spētu identificēt-augsta riska situācijas.
- Izprastu savas uzvedības cikliskumu.

Konsultējot personas, kuras sodītas par nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, sociālajam darbiniekam ir jāapzinās sava attieksme pret šo nozieguma veidu, savi iespējamie ierobežojumi un stereotipi.

2.3.6. NEPILNGADĪGĀS PERSONAS IESLODZĪJUMĀ

Likumdošanas izpratnē par nepilngadīgu bērnu tiek uzskatīta persona līdz 18 gadu vecumam, bet jau no 14 gadu vecuma jaunieši var krimināli sodīt, tajā skaitā piemērojot brīvības atņemšanas sodu. Nokļūstot problēmsituācijās, daļa jauniešu apjūk, zaudē spēju adekvāti reaģēt un rīkoties, parādās destruktīva uzvedība, arī likumpārkāpumi, kas pašu jauniešu redzējumā ir viena no izdzīvošanas stratēģijām. Piemēram, apreibinošu vielu lietošana ļauj uz laiku aizmirst par problēmām. Jo problēmas grūtāk risināmas, jo nepārvaramāka var būt vēlme piedzīvot brīžus, kad var aizmirst par tām. Stresa situācijās rīcība ir impulsīva, reti kuram izdodas analītiski izvērtēt, kāda reakcija būtu piemērotākā. Reizēm riska jauniešiem trūkst informācijas par efektīvām alternatīvām stresa radītā diskomforta mazināšanai. Negatīvās stresa mazināšanas stratēģijas (smēķēšana, alkohols, apreibinošu vielu lietošana, huligānisms utt.) ļauj ātri un viegli mazināt diskomfortu. Jaunas stratēģijas problēmu gadījumiem vislabāk var apgūt, analizējot reālas dzīves situācijas gan individuālās, gan grupu konsultācijās.¹⁰⁷

Pieejams materiāls:

https://www.spkc.gov.lv/sites/spkc/files/data_content/buklets_psihologiem_skolotajiem_uzved_trauc1.pdf

8. tabulā ir apkopoti galvenie riska un aizsardzības (*protective*) faktori, kuri būtu jāievēro un jāizmanto komunikācijā ar nepilngadīgajām personām.

	Riska faktori	Aizsardzības faktori
Individuālā līmenī	Ģenētiskie riska faktori Zems IQ un mācīšanās traucējumi Specifiski attīstības traucējumi Komunikācijas un saskarsmes grūtības Temperaments un rakstura iezīmes Psihiskās saslimšanas Zems pašvērtējums	Drošas piesaistes pieredze Pozitīva attieksme un spēja reflektēt Labas saskarsmes prasmes Komunikabilitāte un humora izjūta Plānošanas un problēmu risināšanas prasmes Pašnoteikšanās pārliecība Veiksmes un sasniegumu pieredze
Ģimenes līmenī	Vecāku konflikti, arī vardarbība Ģimenes izjukšana (nonākšana ārpusģimenes aprūpes sistēmā) Nekonsekventa disciplīna Nespēja pielāgoties mainīgajām pusaudža/jaunieša vajadzībām Fiziska, seksuāla vai emocionāla vardarbība Vecāku psihiskas saslimšanas Vecāku devianta uzvedība, atkarības, personības traucējumi Nāve un zaudējumi, tostarp draudzības izjukšana	Vismaz vienas veselīgas pusaudža un vecāka attiecības (vai vismaz viens atbalstošs, ieinteresēts un uzticams pieaugušais, piem., mentors vai sociālais darbinieks) Pieķeršanās Skaidra, konsekventa disciplīna Atbalsts izglītības iegūšanai Ilgtermiņa atbalsta attiecības bez nopietnām nesaskaņām.

¹⁰⁷ „Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās” izveidota EQUAL programmas Valsts probācijas dienesta projekta „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” ietvaros. Autoru grupu veido dažādu profesiju pārstāvji – Sarmīte Sviķe, Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem mācību darba organizatore; Līga Cīrule, Luksemburgas starptautiskās skolas skolotāja; Tatjana Meļņikova, Grīvas cietuma psiholoģe; Solvita Lauka, Ilģuciema cietuma psiholoģe; Elita Upe, Valmieras Pārgaujas pamatskolas logopēde; Ilona Spure, Ieslodzījuma vietu pārvaldes Resocializācijas dienesta vadītāja.

Ieslodzījuma vieta	<p>Apcelšana Diskriminācija Draugu un pozitīvu attiecību trūkums Deviantu vienaudžu ietekme Vienaudžu spiediens Vienaldzīgas vai konfliktējošas attiecības ar pedagogiem Ierobežotās iespējas lietderīgi pavadīt brīvo laiku Ierobežotas iespējas iegūt izglītību, apgūt profesiju, iesaistīties nodarbinātībā</p>	<p>Skaidra un prognozējama iestādes iesaiste bulinga un mobinga gadījumos Ieinteresētība izprast problēmu būtību Uzmanības pievēršana pusaudžu/ jauniešu emocionālajai un psiholoģiskajai labsajūtai Labvēlīga un droša vide Pozitīvas attiecības ar citiem vienaudžiem Regulāra komunikācija ar atbalsta personām</p>
Sabiedrībā	<p>Sociālās un ekonomiskās grūtības Palikšana bez pajumtes Dabas katastrofas, nelaimes gadījumi, karš un citas nelaimes Diskriminācija Citi traumējoši dzīves notikumi</p>	<p>Plašs un efektīvs atbalsta tīkls Labi sadzīves apstākļi Augsti dzīves standarti Iespēja īstenot pozitīvas sociālās lomas Iespējas lietderīgi pavadīt brīvo laiku</p>

8. tabula *Riski un aizsardzības faktori pusaudžiem un jauniešiem.*

Nepilngadīgajām personām ieslodzījuma vietā bieži raksturīgs neadekvāts pašvērtējums. Sekas nespējai kritiski vērtēt sevi ir tādas, ka viņi nejut nepieciešamību pārvarēt negatīvās īpašības un paradumus, dižojas ar noziegumu, uzliek vainu citiem. Pretenziju līmeņa neatbilstība izvēlētajam ceļam rada tā saucamos neveiksmīnīkus, personas, kas tiecas pēc izturēšanās autonomijas (veicina „dubultās dzīves” veidošanos).¹⁰⁸

Sociālā izolācija nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem izraisa ļoti spēcīgu frustrāciju, kas veicina agresivitātes veidošanos.¹⁰⁹

Nepilngadīgie ir sabiedrības nākotnes pamats, sabiedrības valdošās morāles un uzskatu spogulis, un nepilngadīgie ir neaizsargātākā un visvieglāk ievainojamā sociālā grupa. Tas nav saistīts tikai ar vecumposma īpatnībām vai specifiku. Analizējot sociālā darba ar nepilngadīgajiem prakses datus, jāsecina, ka, tas saistīts ar nepilngadīgo sociālās izslēgtības riska pieaugošo tendenci visā pasaulē.¹¹⁰ **Ieslodzījuma vietas īpaši traumē pusaudžu un jauniešu psihi, iespējams, var pat notikt neatgriezeniska personības deformācija, tāpēc sociālā darba un resocializācijas procesā īpaša uzmanība tiek pievērsta jauniešu mentālai veselībai.**

¹⁰⁸Valsts probācijas dienests (n. d.) „Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās” EQUAL. Izgūta no https://www.vpd.gov.lv/lv/equal-projekts/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf

¹⁰⁹ Valsts probācijas dienests (n. d.) „Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās” EQUAL. Izgūta no https://www.vpd.gov.lv/lv/equal-projekts/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf

¹¹⁰ Wood J., Westwood S., Thompson G. (2014). Youth Work. London: Routledge.

2.4. STARPINSTITUCIONĀLĀ SADARBĪBA

Ieslodzījumā esošās personas resocializācijas plānā iekļauto pasākumu pozitīvā īstenošanā ļoti būtiska ir sociālā darbinieka spēja sadarboties ar citiem ieslodzījuma vietas darbiniekiem un speciālistiem, kā arī spēja iesaistīties starpinstitucionālajā sadarbībā. **Starpinstitucionālās sadarbības būtisku nozīmi resocializācijā uzsver visas iesaistītās valsts/pašvaldību institūcijas, kā arī izglītības iestāžu, darba devēju un nevalstisko organizāciju pārstāvji,** vienlaikus norādot uz nepietiekamu informācijas pieejamību. Kā koordinētas un efektīvas sadarbības galvenais trūkums tiek minēta **nepietiekama un lēna informācijas apmaiņa starp iesaistītām institūcijām, it sevišķi starp ieslodzījuma vietām un pašvaldību sociālajiem dienestiem.** Efektīvu resocializācijas pasākumu plānošanu un īstenošanu varētu nodrošināt, ja informācija būtu pieejama elektroniskā veidā pēc vienotiem kritērijiem. Tas ļautu iegūt pārskatu par visām aktivitātēm, kuras veiktas ieslodzījuma vietā. Resocializācijā iesaistītiem dienestiem būtu iespējams operatīvi iegūt informāciju par ieslodzītā soda izpildes gaitu, iesaisti izglītības programmās, dalību sociālās korekcijas programmās, nodarbinātību u.c. Informācijas trūkums kavē efektīvu aktivitāšu izvērtējumu un turpmāko aktivitāšu plānošanu.¹¹¹

Saņemot rakstisku iesniegumu, ieslodzījuma vietas **sociālais darbinieks pašvaldību sociālajiem darbiniekiem drīkst sniegt šādu informāciju:**

- 1) Vai ieslodzījumā esoša persona ir vērsusies ar jautājumiem par aizgādības tiesībām;
- 2) Cik un kādas konsultācijas (individuāli vai grupā) ir sniegtas personai;
- 3) Vai ieslodzījumā persona ir piedalījies sociālās rehabilitācijas programmā, kuru vada sociālais darbinieks, kāds ir rezultāts? Vai var konstatēt konkrētu pozitīvu ieguvumu vai dalību bijusi tikai formāla? Vai šī programma veicinājusi to sociālo problēmu mazināšanu, dēļ kuras persona ir nonākusi ieslodzījuma vietā?
- 4) Vai persona ir bijusi motivēta risināt sociālās problēmas, kas saistītas ar aizgādības tiesībām (cik interese bija patiesa, vai pats izrādīja iniciatīvu un tamlīdzīgi).

Katrai ieslodzījumā esošai personai ir darbinieks (resocializācijas daļas vecākais inspektors), kas atbild par resocializācijas plāna izveidi, īstenošanu un aktualizēšanu atbilstoši atkārtotajam RVN. Šis darbinieks var sagatavot un sniegt arī citu speciālistu informācijas apkopojumu. Bieži tiek pieprasīta informācija par kontaktu ar bērnu, kas saņem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu. Lai arī tikšanās reizēm klātienē ir ierobežojumi, visām ieslodzījumā esošām personām iespējams izmantot telefonsarunas bez ierobežojumiem, nenorādot to skaitu un uzrunāto personu loku.

Šobrīd IeVP savas pamatdarbības nodrošināšanai izmanto valsts informācijas sistēmu – Ieslodzīto informācijas sistēmu (IIS), kas izveidota 2011. gadā un ir ieviesta IeVP un visās 9 ieslodzījuma vietās. IIS elektroniski apkopo iegūto informāciju par ieslodzījuma vietās esošajām personām; nodrošina ieslodzījuma vietu darbiniekiem nepārtrauktu pieeju aktuālajai informācijai un informācijas apmaiņu ar citām valsts iestādēm, kurām šādi dati ikdienā nepieciešami.

Pēc elektroniskās dokumentu (jeb, *e-lietas*) aprites reformas pabeigšanas paredzēts, ka personas datu apstrāde IIS sistēmā nodrošinās ieslodzītā personīgās lietas iekārtošanu, uzturēšanu un pārvaldību. IIS sistēmā tiks apstrādāta arī IeVP iekšējās lietošanas informācija, iekļaujot datus par:

- 1) ieslodzījumā esošām personām;

¹¹¹ Latvijas Valsts kontrole. (2019). Revīzijas ziņojums "Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte", <https://www.lrvk.gov.lv/revizijas/revizijas/noslektas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitate>

- 2) personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma;
- 3) personu, kuru ar tiesas spriedumu ir notiesāta ar brīvības atņemšanas sodu, kurš jāizcieš brīvības atņemšanas iestādē, vai ar arestu, vai personu, kurai ar tiesas lēmumu piespriests vai ar prokurora priekšrakstu par sodu noteiktais sods aizstāts ar brīvības atņemšanu, ja šāda persona vēl neatrodas ieslodzījuma vietā;
- 4) ieslodzītā likumisko pārstāvi;
- 5) bērnu, kurš kopā ar māti uzturas ieslodzījuma vietā;
- 6) personām, kuras ierodas ieslodzījuma vietās profesionālo pienākumu pildīšanai;
- 7) personām, kuras apmeklē ieslodzītos;
- 8) komersantiem, kas nodarbina ieslodzītos ieslodzījuma vietas teritorijā, un to pārstāvjiem;
- 9) IeVP personālu un brīvprātīgajiem;
- 10) citu fizisko personu, citu institūcijas vai juridiskās personas pārstāvi, kas sniedz informāciju šā likuma 3. pantā minēto IeVP funkciju izpildes nodrošināšanai.

Ar elektronisko lietu kataloga (e-lietas) ieviešanu ir izstrādāta kārtība atbildīgo amatpersonu elektroniskai piekļuvei lietu materiāliem un procesuāliem dokumentiem. Tomēr e-lietas portāls ir tikai viens no saziņas veidiem ar iestādi un tiesu, un tas neatceļ līdz šim procesu normatīvajos aktos nostiprinātos saziņas veidus starp tiesu, valsts un pašvaldības iestādēm. Lai iegūtu plašāku un precīzāku informāciju par klientu un nodrošinātu vienas personas lietas visas dokumentācijas pieejamību vienā elektroniskā vidē, E-lietas ietvaros paredzēts izveidot tiešsaistes sistēmu¹¹² ar Labklājības ministrijas datu bāzēm, Sociālās palīdzības administrēšanas sistēmu “SOPA”, Invaliditātes informācijas sistēmu “VDEĀVK” un Izglītības un zinātnes ministrijas Valsts izglītības informācijas sistēmu “VIIS”. Projektu plānots īstenot, sadarbojoties vairākām tieslietu sistēmas institūcijām. Tas samazinās iesaistīto institūciju administratīvo slogu un sniegs iespēju sociālajiem darbiniekiem iegūt pilnīgu un objektīvu informāciju par klientu, rast piemērotākās sociālā darba metodes un izvēlēties personai atbilstošākas sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmas.

Darbībām, kas vērstas uz likumpārkāpēju un no ieslodzījuma atbrīvoto personu integrēšanu sabiedrībā, jābūt koordinētām, plānveidīgām un saskaņotām, apvienojot spēkus un resursus resocializācijas rīcībpolitikas veidošanai un īstenošanai, vienlaikus nodrošinot veicamo pasākumu nepārklāšanos.

Ciešākai sadarbībai starp IeVP un pašvaldībām būtu jāsaakas jau no brīža, kad aizturētā vai notiesātā persona nonāk brīvības atņemšanas iestādē. Veicot RVN, IeV inspektors, sociālais darbinieks un/vai psihologs informāciju par būtiskajiem riska faktoriem un galvenajām vajadzībām vairumā gadījumu var iegūt tikai no pašas ieslodzījumā esošās personas, un saņemtā informācija ne vienmēr patiesi ataino faktiskos apstākļus. Tāpēc būtu svarīgi, lai RVN īstenošanas plānā tiktu iekļauta objektīva un pārbaudīta informācija, kas ir pašvaldību rīcībā par konkrēto personu.

Lai uzlabotu IeVP un pašvaldību sociālo dienestu funkciju izpildei nepieciešamās informācijas apriti, tiek izvērtēta iespēja brīvības atņemšanas iestāžu sociālajiem darbiniekiem nodrošināt piekļuvi SOPA sistēmai, kura ir saistīta vienotā informatīvajā tīklā ar dažādiem valsts reģistriem. Tas radītu iespēju IeVP atbildīgajam darbiniekam iegūt vispusīgu un objektīvu informāciju par ieslodzīto. Savukārt darbā ar bijušajiem

¹¹² Tiesu administrācija (n. d.). Projekts “Tiesu informatīvās sistēmas attīstība”. Izgūts no <https://www.ta.gov.lv/lv/projekts-tiesu-informativas-sistemas-attistiba>

ieslodzītājiem pašvaldību sociālā darba speciālistiem būtu nepieciešama pieeja IIS sistēmā integrētajai informācijai.

Kopš 2015. gada, ievērojot starpresoru noslēgto līgumu, ieslodzījuma vietās notiek starpinstitūciju sanāksmes (STIS), kurās piedalās IeVP darbinieki, t.sk. – sociālie darbinieki, VPD un Valsts un pašvaldību policijas pārstāvji, kā arī tiek pieaicināti pašvaldību sociālie darbinieki, bāriņtiesu pārstāvji un, ja nepieciešams – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārstāvji. Konkrētajā ieslodzījuma vietā STIS organizē sociālie darbinieki, kuriem tas noteikts amata aprakstā.

STIS organizē, lai kriminālsodu izpildes iestāžu un citu iesaistīto institūciju kompetences ietvaros koordinētu pasākumus un aktivitātes, kas mērķtiecīgi mazinātu risku, ka notiesātais izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu. **STIS organizē par personām, kuras notiesātas par smagu vai sevišķi smagu vardarbīgu noziegumu; tikumību un dzimumneaizskaramību; vai persona ir atzīta par radikalizētu, vai ir saskatāmas izteiktas radikalizācijas pazīmes. STIS organizē arī par nepilngadīgu notiesāto, notiesāto ar garīgās veselības traucējumiem vai notiesāto, kuram ir konstatēts ļoti augsts jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risks.**

STIS pēc Valsts probācijas dienesta, Ieslodzījuma vietu pārvaldes vai Valsts policijas uzaicinājuma var piedalīties arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas, Valsts drošības dienesta, pašvaldības sociālā dienesta, bāriņtiesas, pašvaldības policijas pārstāvji, kā arī psihologs, ārstniecības iestādes personāls, fiziska persona vai juridiskas personas pārstāvis, kas var sniegt nepieciešamo informāciju izskatāmajā gadījumā. Par vienu notiesāto STIS sasauca vienu vai vairākas reizes jebkurā kriminālsoda izpildes procesa brīdī, bet tā ir obligāta notiesātajiem pirms kriminālsoda izpildes beigām.

2.5. ĢIMENES ATTIECĪBU UZTURĒŠANA

Veicot darba pienākumus, sociālie darbinieki ieslodzījuma vietās lielu uzmanību velta tam, lai ieslodzījumā esošās personas uzturētu saikni ar ģimeni, kas personām ieslodzījumā palīdz adaptēšanas posmā un rada motivāciju iesaistīties resocializācijas programmās un sadarbībā ar ieslodzījuma vietu speciālistiem, lai atbrīvotos pirmstermiņā. Sociālie darbinieki resocializācijas plāna īstenošanā palīdz organizēt tikšanās un saziņu ar tuviniekiem (arī videozvana formātā).

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka ieslodzījuma vietā esošo personu tiesībām sazināties ar ģimenes locekļiem un citām personām ir jābūt ierobežotām atbilstoši ieslodzījuma jēgai¹¹³. Tomēr personas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi nosaka valsts pienākumu palīdzēt personai uzturēt attiecības ar tai tuviem cilvēkiem arī ieslodzījuma laikā.

Attiecību uzturēšana ar ģimenes locekļiem var palīdzēt personām izvairīties no turpmākiem likumpārkāpumiem. Tām ieslodzījumā esošām personām, kurām nav labas attiecības ar tuviniekiem ir vieglāk izveidot vai atjaunot kontaktus ar citiem likumpārkāpējiem. Ģimenes locekļu atbalsts ietekmē un pazemina recidīva līmeni. Vairākos starptautiskajos dokumentos¹¹⁴ ir uzsvērta nepieciešamība ieslodzītajām personām – neatkarīgi no dzimuma – nodrošināt satikšanos

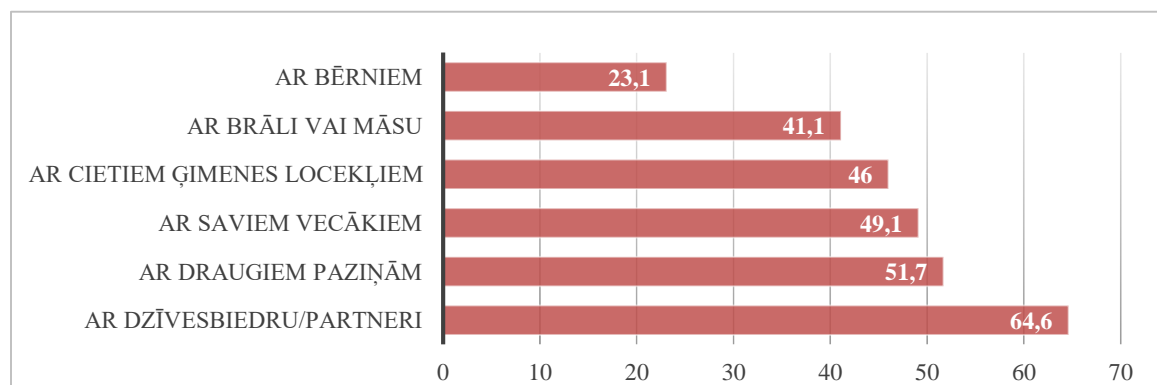
¹¹³ Latvijas Republikas Satversmes tiesa, (n. d.). 2009. gada 2. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-07-0103, Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01, Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01, Izgūts no <https://www.satv.tiesa.gov.lv>

¹¹⁴ Eiropas Padome (2006). Ministru komitejas rekomendācijas Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas Cietumu noteikumiem, Pieņemts Ministru komitejas 2006. gada 11. janvārī 952.ministru vietnieku sanāksmē. Izgūts no <https://rm.coe.int/16804ba5d8>

ar ģimenes locekļiem, īpaši bērniem, un citām personām, kā arī ar sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem. Tiek rekomendēts sazināties ar šīm personām, cik bieži vien tas iespējams, – sarakstoties, izmantojot telefonsarunas vai arī citus saziņas veidus. Mūsdienu Eiropas sodu izpildes politikā svarīgs ieslodzījuma mērķis ir ieslodzījumā esošo personu rehabilitācija, un ģimenes saišu stiprināšanai ir būtiska nozīme sociālajā reintegrācijā un rehabilitācijā.¹¹⁵

Dažos gadījumos saziņu un apmeklējumus var uzraudzīt un ierobežot, pakļaujot konkrētiem nosacījumiem, piemēram – izmeklēšanas un sabiedrības drošības interesēs, vai gadījumos, kad bāriņtiesa paredz ierobežojumus bērna interesēs, lai mazinātu negatīvo ietekmi. Viena vecāka nonākšana brīvības atņemšanas iestādē nevar būt iemesls vecāku saskarsmes tiesību ierobežošanai, lai arī praksē ļoti bieži novērojami gadījumi, kad otrs vecāks, aizbildinoties ar bērna vitālajām interesēm, mēģina ierobežot saskarsmi un pat uzstāj uz aizgādības tiesību pārtraukšanu un vēlāk – arī atņemšanu. Lai arī dažos gadījumos tas ir nepieciešams un attaisnojams, tomēr jāatceras, ka ģimenes atbalsta un ģimenes attiecību trūkums ir viens no galvenajiem faktoriem, kura dēļ persona var pievērsties antisociālam dzīvesveidam un izdarīt jaunus likumpārkāpumus, tāpēc iesaistītām institūcijām būtu jāveicina ģimenisku saišu uzturēšanu¹¹⁶.

Pētījuma dati¹¹⁷ liecina par ģimenes saišu uzturēšanas un saglabāšanas nozīmīgumu ieslodzījumā esošajām personām. Saskarsme ar cilvēkiem ārpus cietuma ir 92,2% ieslodzījumā esošajām personām, kura uztur attiecības ar kādu no ģimenes locekļiem, radiem vai draugiem.

18. attēls. *Ieslodzījumā esošo personu saskarsme ar cilvēkiem ārpus ieslodzījuma vietas.*

Cietuma veids un soda izciešanas režīma pakāpe nosaka ieslodzījumā esoša indivīda iespēju satikties ar citām personām, tostarp radniekiem. Tās var būt īslaicīgās vai ilglaicīgās satikšanās. Nereti veidojas situācijas, kad persona, kas veic bērna aprūpi (tas varbūt otrs bērna vecāks, vecvecāki, aizbildņi vai audžuģimene), lai psiholoģiski netraumētu, cenšas ierobežot bērna tikšanos ar vecāku, kas atrodas ieslodzījumā. Tādos gadījumos bāriņtiesa vai tiesa vērtē saskarsmes tiesību ierobežošanas pamatotību. Ja saskarsme tiek liegta bez tiesiska pamata, tiesa nosaka kārtību, kādā veidā būtu jānodrošina bērna tikšanās ar vecāku, kas atrodas ieslodzījumā.

¹¹⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesa (n. d.) Spriedums lietā Nr. 2019-32-01, Rīgā, 18.09.2020., Izgūts no https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-32-01_Spriedums.pdf

¹¹⁶ Par Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņēm 2015.–2020. gadam. Ministru kabineta 2015. gada 24. septembra rīkojums Nr. 580, Latvijas Vēstnesis, Nr. 191, Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2015/191.4>

¹¹⁷ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu maiņai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

Tiesu praksē atzīts, ka dažos gadījumos bāriņtiesa vai tiesa var ierobežot vecāka saskarsmes tiesības, ievērojot samērīguma principu. Iestādei vienmēr jāvērtē, kā iespējams konkrēto situāciju risināt bērnam vissaudzējošākā veidā. Bērna interesēs ir gan būt ar savu ģimeni, gan vienlaikus tikt pasargātam no tādas rīcības, kas viņam kaitē, ja arī to veic ģimenes locekļi. Abi šie bērna tiesību aizsardzības apsvērumi ir vienlīdz svarīgi, tāpēc tie jālīdzsvaro, ievērojot katra konkrētā gadījuma faktiskos apstākļus, lai atrastu bērna vislabākajām interesēm atbilstošu situācijas risinājumu. Turklāt primāra ir nevis vecāka vēlme satikt bērnu, bet gan bērna tiesību un interešu objektīva ievērošana. Bāriņtiesai ir tiesības un pienākums lemt par bērnu, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē, personisku attiecību un tiešu kontaktu uzturēšanas tiesību ierobežošanu ar vecākiem, kā arī vecvecākiem, ja šāda saskarsme kaitē bērna veselībai, attīstībai, drošībai jeb ir pretēja bērna vislabākajām interesēm¹¹⁸.

Lai palīdzētu vecākiem, kas ir šķirti no bērniem, uzturēt savstarpēju saskarsmi, 2015. gadā Tiesībsarga birojs izdeva materiālu “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”,

Pieejams:

https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Ka_maza_telefonsaruna_var_veikt_lielu_darbu_u_2015.pdf

Sociāli pozitīvu saišu ar ģimeni uzturēšanai vai atjaunošanai ieslodzījuma laikā ir liela loma personas atbrīvošanas brīdī, jo viņam ir iespēja atgriezties ģimenē un sabiedrībā. Tas uzlabo arī personas uzvedību ieslodzījuma vietās, jo to būtiski iespaido kontakts ar bērniem un ģimeni, atbildība par bērnu. Turklāt tikšanās ar tuviniekiem motivē ieslodzījumā esošo personu iesaistīties dažādās aktivitātēs ieslodzījuma vietā, lai sagatavotos dzīvei ārpus cietuma. Savukārt ģimenes atbalsts pirmajā periodā pēc atbrīvošanas ir būtisks, lai persona neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus, veiksmīgāk iekļautos sabiedrībā un darba tirgū. Darbs ar ieslodzīto ģimenēm ir nozīmīga aktivitāte, kuras īstenošanā tiek iesaistītas arī nevalstiskās organizācijas.

Arī ESF atbalsts aktivitātei ir jauna iniciatīva ieslodzījuma vietās, kas palīdz sagatavot personas dzīvei ārpus cietuma, kā arī palīdz ieslodzījumā esošo personu ģimenēm, jo sevišķi bērniem.

Ģimenes dienas vajadzīgas, lai:

- uzturētu stipras ģimenes saites, kas mazina vai novērš noziedzīgas aktivitātes;
- labvēlīgi ietekmētu bērnu garīgo veselību, jo attiecības ar vecākiem ir ļoti svarīgas;
- uzlabotu uzvedību ieslodzījuma vietās, jo to būtiski iespaido kontakts ar bērniem/ģimeni un atbildība par bērnu;
- motivētu iesaistīties dažādās aktivitātēs ieslodzījuma vietās, lai sagatavotos dzīvei ārpus cietuma;
- mazinātu recidīvismu.

ESF projekta “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū” Ģimenes atbalsta bloka vadītāja Inguna Zariņa, informējot par rīkotām ģimenes dienām, stāsta: “Bērniem tika atvēlēta atsevišķa zāle, kurā varēja skatīt ies multfilmās, nodarboties ar sporta aktivitātēm, fotografēties un rotāt foto rāmīšus, kuros uzreiz tika ievietotas fotogrāfijas, zīmēt un apgleznot auduma maisiņus”

¹¹⁸ Augstākā tiesa (n. d.). Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. A420207818, SKA-700/2020. Izgūts no www.at.gov.lv

Laika gaitā ir izdevies pārvarēt sākotnējo ģimeņu samulsumu un neizpratni, kad tiek saņemts aicinājums ierasties uz šādiem pasākumiem ieslodzījuma vietās. Ieslodzījumā esošajām personām kopumā interesē viņu ģimenes situācija, viņi pārdzīvo par to, kā ģimenes tiek galā ar sadzīves jautājumiem, kamēr viņi atrodas ieslodzījuma vietā. Ārvalstu pētījumos un praksē aizvien vairāk dominē viedoklis, ka sodu izpilde nevar aprobežoties tikai ar darbu ar likumpārkāpēju, jo tieši ģimene un atbalsta personas ir resursi, kas nodrošina nepieciešamo atbalstu personas likumpaklausīgai dzīvei sabiedrībā pēc soda izciešanas¹¹⁹

2.6. PIRMSATBRĪVOŠANAS POSMS

Pirmsatbrīvošanas posms ir viena no svarīgākajām resocializācijas procesa stadijām, kura ietekmē to, cik ilgā laikā persona, kas izcietusi brīvības atņemšanas sodu, spēs adaptēties un iekļauties sabiedrībā. Principā sagatavošana atbrīvošanai, arī pirmstermiņa nosacītai atbrīvošanai, tiek realizēta visa soda izciešanas termiņa laikā. Galveno atbalstu ieslodzītajam sniedz cietuma sociālais darbinieks, kas ne mazāk kā 6 mēnešus pirms brīvības atņemšanas soda izciešanas termiņa beigām vai pirmstermiņa atbrīvošanas gadījumos sazinās ar attiecīgo pašvaldību, kurā pirms soda izciešanas vai pirms apcietinājuma bija ieslodzītā pēdējā deklarētā dzīvesvieta, lai iegūtu informāciju par resursiem, kas būs pieejami personai pēc ieslodzījuma. Par iespējām un konkrētajiem apstākļiem sociālais darbinieks pastāsta ieslodzījumā esošajai personai, izvērtējot iespēju saņemt sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus tajā pašvaldībā, kur ieslodzītais bija deklarēts pirms aizturēšanas/notiesāšanas, vai citās pašvaldībās. Ieslodzītais, izmantojot iegūto informāciju, var jau savlaicīgi sazināties ar izvēlēto pašvaldību, lai provizoriski pārliecinātos par to, ka, pēc atbrīvošanas ierodoties noteiktajā apdzīvotajā vietā, personai būs garantēts mājoklis, minimālā iztika, veselības aprūpe un citas pamatvajadzības.

Tomēr cietumu sociālie darbinieki atzīst, ka visbiežāk pašvaldības uzsāk sociālo darbu ar ieslodzīto tikai pēc tam, kad persona ir atbrīvota no ieslodzījuma vietas un vērsusies pašvaldībā ar iesniegumu par nepieciešamo sociālo palīdzību vai arī ir ieradusies nakts patversmē.

Pozitīvi vērtējama prakse, kad pirms personas atbrīvošanas no ieslodzījuma notiek pārrunas starp iestādes sociālo darbinieku, pašvaldības sociālo darbinieku, VPD speciālistu (gadījumos, kad plānota pirmstermiņa atbrīvošana), iesaistoties bāriņtiesai (ja ieslodzītais ir nepilngadīgs). Speciālisti uztur kontaktu, pārrunā iespējamus riskus, noskaidro vajadzības, apzina pieejamos resursus un meklē labāko risinājumu integrācijai sabiedrībā.

Situācijās, kad personai pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas nav ģimenes atbalsta, nav materiālo līdzekļu primāro vajadzību apmierināšanai, nav dzīvesvietas, persona var vērsties pēc palīdzības vienīgi tās pašvaldības sociālajā dienestā, kurā tai ir deklarētā adrese.

Praksē bieži tiek konstatēti gadījumi, kad persona kā savu dzīvesvietu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas izvēlas citu pilsētu vai novadu, kur šī persona nav deklarēta. Sociālajam darbiniekam ieslodzījuma vietā ir svarīgi jau savlaicīgi izskaidrot ieslodzītajam, ka tādos gadījumos bijušais ieslodzītais nevarēs saņemt lielāko daļu no iespējamās sociālās palīdzības. Tā

¹¹⁹ Resocializācijas politikas pamatnostādnes 2022.-2027. gadam. (2022). Ministru kabinets, "Latvijas Vēstnesis" 16.06.2022. Nr.116, Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2022/116.5>

tiek sniegta tikai pēc personas deklarētās dzīvesvietas (ja tādas nav, tad pēc pēdējās deklarētās dzīvesvietas).

Jāatceras, ka ieslodzījumā pamatvajadzības tiek nodrošinātas neatkarīgi no personas līdzdarbības, bet, atstājot ieslodzījuma vietu un nonākot pašvaldības sociālā dienesta redzeslokā, ir noteikts pienākums līdzdarboties, pretējā gadījumā sociālais dienests var atteikt vai ierobežot sociālās palīdzības sniegšanu.

No nepilngadīgo audzināšanas iestādēm atbrīvotos jauniešus, kuri nav sasnieguši 18 gadu vecumu, nosūta pie vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj¹²⁰. Ja vecāki miruši, nav zināmi vai viņiem atņemtas aizgādības vai aprūpes tiesības, vai aizbildnis ir atcelts, brīvības atņemšanas iestādes sociālais darbinieks par to informē bāriņtiesu pēc atbrīvojamā iepriekšējās dzīvesvietas. Cēsu AIE sociālie darbinieki sazinās ar atbildīgo bāriņtiesu un pašvaldības sociālo dienestu, un kopīgās sanāksmēs, uzklusot jaunieša viedokli, lemj par nepieciešamo atbalstu un rehabilitāciju pēc soda izciešanas nepilngadīgajam. Visas iesaistītās institūcijas norāda uz nepieciešamību nodrošināt sociālā darba ar jauniem nepārtrauktību, kas var motivēt viņu turpināt izglītību, apgūt profesiju un vēlāk nodibināt darba attiecības, veidot ģimeni un nākotnē atturēties no likumpārkāpumu izdarīšanas, ja grūtajos brīžos jauniešiem saņems atbalstu no ģimenes, draugiem vai no pašvaldības sociālā dienesta.

Bāriņtiesai informācija tiek nosūtīta arī tajos gadījumos, ja pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas tiek atbrīvota persona, kas izcieta sodu par tīšiem vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem vai noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību un tikumību. Šo informāciju nosūta ne vēlāk kā 15 darba dienas pirms paredzamās notiesātā atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, bet par notiesātajiem, kas tiek atbrīvoti amnestijas vai apžēlošanas kārtībā, informāciju nosūta nekavējoties – uzreiz pēc amnestijas vai apžēlošanas akta saņemšanas.

Pirms atbrīvošanas no brīvības atņemšanas iestādes, notiesātajam un viņa ģimenei, it sevišķi bērniem, būtu jāsniedz psihoemocionālais atbalsts, lai sagatavotos ģimenes apvienošanai. Ieslodzījuma vietās un pašvaldībās ir pieejami resursi – psihologa konsultācijas, tikšanās ar ieslodzīto, Ģimenes dienas, bet ne vienmēr ieslodzīto ģimenes šos resursus uzskata par lietderīgiem un izmanto tos.

2.7. IESLODZĪJUMA VIETU SOCIĀLO DARBINIEKU RESURSI

Nevalstisko organizāciju iesaiste ir būtisks resurss sociālajiem darbiniekiem ieslodzījuma vietās. Raksturojot brīvprātīgā darba aktivitāšu norisi ieslodzījuma vietās, var teikt, ka salīdzinoši augsta ir reliģisko organizāciju iesaiste brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanā ieslodzījuma vietās. Reliģisko organizāciju un uz kristīgo ticību balstīto brīvprātīgo kapacitāte šobrīd tiek izmantota aktīvi, to apliecina arī lielais un regulārais īstenoto aktivitāšu skaits ieslodzījuma vietās. Turklāt nereti attiecības, kas izveidojas ieslodzījuma vietā starp brīvprātīgo un ieslodzījumā esošo personu turpinās arī pēc viņa atbrīvošanas. Piemēram, to novērojams programmās “Mirjama” un “Alfas kurss”, kuru izpildes rezultāti atklāj kopsakarību – ciešākas un ilgtspējīgākas saites līdzgaitniecībā veidojas, iespējami agrāk iesaistot brīvprātīgo darbā ar ieslodzīto. Vienlaikus brīvprātīgā darba

¹²⁰ Latvijas Sodū izpildes kodekss. (1971). Augstākā Padome, "Ziņotājs", 1, 01.01.1971., Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

organizēšanā ir izaicinājums nodalīt garīgās jeb reliģiskās aprūpes lomu no nodarbībām, kas saistītas ar resocializāciju, tai skaitā brīvprātīgo darbu resocializācijas jomā¹²¹.

- *Kopš 2001. gada Iļģuciema cietumā darbojas kristīgā programma “Mirjama”, kad īpašās koplīnās, kas ir nošķirtas no visām pārējām, dzīvo 16 personas. Programmā kā resocializācijas metode tiek izmantota praktiskā teoloģija korelācijā ar mākslu, veidojot citādu kultūrvidi, kas tuvinās videi brīvībā. Iļģuciema cietumā ir izveidota teātra studija un katru gadu tiek iestudēta viena luga, kas tiek izrādīta programma “Mirjama” izlaidumā¹²².*
- *Krustpils Baptistu draudzes evaņģēlists Pāvels Zaharcevs jau 32 divus gadus uzcītīgi apmeklē cietuma ieslodzītos, individuāli tiekas ar ieslodzītajiem, piedāvā un iniciē garīgās mūzikas izpildītāju kā viesu līdzdalību Jēkabpils cietuma ieslodzīto resocializācijas atbalstam. Pāvels ir veicis lielu darbu Jēkabpils cietuma Kapelāna plānu realizēšanā, ieguvis cieņu ieslodzīto vidū un pavadījis no ieslodzījuma brīvībā vairākus desmitus ieslodzīto, ar kuriem joprojām sazinās un kurus atbalsta.*

Daļu aktivitāšu ieslodzījuma vietas resocializācijas nodaļas darbinieki iniciē paši, uzrunājot cilvēkus, kuri varētu īstenot konkrētu aktivitāti (piemēram, fotogrāfus, sportistus), vai uzrunājot konkrētas NVO. Visbiežāk tie ir brīvprātīgie un organizācijas, ar kurām ieslodzījuma vietai jau ir veiksmīgas sadarbības pieredze. Tādējādi ieslodzījuma vieta veic brīvprātīgo partneru izvēli un koordinēšanu.

Daļu aktivitāšu savukārt iniciē konkrētas NVO, šādā gadījumā NVO ieslodzījuma iesniedz piedāvājumu un ir atbildīga par konkrētu personu piesaisti un sagatavošanu brīvprātīgajam darbam. **Abos gadījumos ieslodzījuma vietas uzdevums ir sagatavot, vai pieprasīt no NVO to indivīdu sarakstu, kuri plāno ierasties ieslodzījuma vietā, t.sk. norādot, kādus materiālus un instrumentus brīvprātīgie ienesīs ieslodzījuma vietā.** Tālāk ieslodzījuma vietas atbildīgais darbinieks šo sarakstu iesnieguma formā iesniedz IeVP brīvprātīgo caurlaižu noformēšanai. Realizējot brīvprātīgo aktivitātes, ieslodzījuma vietas nodrošina, ja tas iespējams, arī telpu un inventāru, kā arī obligāti drošības pārbaudes un apsardzes darbiniekus, kuri pavada brīvprātīgos un ir klāt īstenotajās aktivitātēs. Ieslodzījuma vieta visiem brīvprātīgajiem organizē arī drošības instruktāžu, lai viņi būtu informēti par drošības prasībām ieslodzījuma vietās, kā arī par to, ko ir aizliegts ienest ieslodzījuma vietā un nodot ieslodzītajiem¹²³.

Pasaules pieredze liecina, ka brīvprātīgais darbs ar likumpārkāpējiem ir efektīvs līdzeklis viņu reintegrācijā, tāpēc brīvprātīgie var sniegt nozīmīgu ieguldījumu sabiedrības drošības veicināšanā. Pētījumā par to, kas ir noderīgs, lai bijušos ieslodzītos integrētu sabiedrībā, konstatēts, ka **pusceļa māju** piedāvātās programmas ir efektīvas un pozitīvi rezultatīvas, lai bijušais ieslodzītais pierastu pie dzīves brīvībā un sabiedrībā, lai process būtu pakāpeniskāks¹²⁴. Latvijas problēma ir tā, ka ir ļoti maz sociālo rehabilitācijas centru, kas spēj nodrošināt šo mērķa grupu ar nepieciešamo pakalpojumu klāstu, kas pārzina tās vajadzības un specifiku¹²⁵.

¹²¹ AC Konsultācijas (2018). Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē. Izgūts no http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/Brivpratigo_darba_iesp_3.nodevums_2018_0.pdf

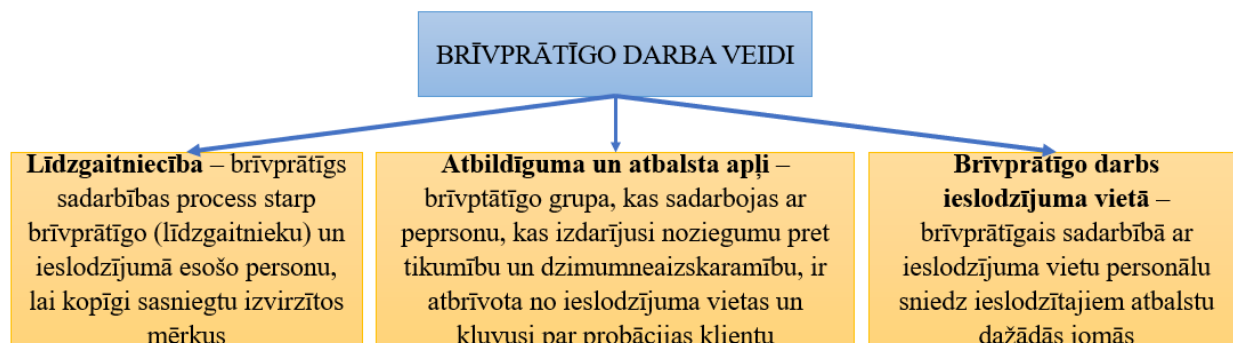
¹²² ES fondi (n. d.) TM: Pasniegts jau otrais ikgadējais apbalvojums "Cilvēks – Cilvēkam". Izgūts no <https://www.esfondi.lv/jaunumi/tm:-pasniegts-jau-otrais-ikgadejais-apbalvojums-cilveks--cilvekam?version=full>

¹²³ AC Konsultācijas (2018). Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē. Izgūts no http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/Brivpratigo_darba_iesp_3.nodevums_2018_0.pdf

¹²⁴ Crow,D, Robinson, G.(2009). Offender Rehabilitation: Theory, Research and Practice. Sage publications Ltd.

¹²⁵ Crow,D, Robinson, G.(2009). Offender Rehabilitation: Theory, Research and Practice. Sage publications Ltd.

Lai nodrošinātu atbalstu personām ieslodzījuma vietās, šobrīd iespējami trīs brīvprātīgā darba veidi (skatīt 19.attēlu):

19.attēls. *Brīvprātīgo darba veidi.*

Līdzgaitniecība. Līdzgaitnieks sadarbojas ar aizbilstamo, lai dalītos ar savām zināšanām, prasmēm vai vienkārši būtu līdzās, kad tas ir nepieciešams. Esot blakus, līdzgaitnieks palīdz aizbilstamajam risināt dažādus praktiskus jautājumus, mudina lietderīgi pavadīt brīvo laiku un saskatīt dzīvē jaunas iespējas. Līdzgaitnieks var mazināt draugu un paziņu negatīvo ietekmi, sniegt pozitīvus uzvedības piemērus, kā arī stiprināt aizbilstamā spējas dzīvot sabiedrībā, nepārkāpjot likumu.

Izvērtējot personas atbilstību līdzgaitniecības atbalstam:

- ņem vērā, ka līdzgaitniecība ir brīvprātīgs process, ka persona pati piekrīt tajā iesaistīties;
- izvērtē noziedzīgo nodarījumu pēc būtības un smaguma;
- izvērtē atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumus un cita veida atkarības;
- izvērtē personas uzvedību un attieksmi, iespējamos riskus (depresivitāte, agresivitāte, vardarbīga uzvedība, sociālā atstumtība u.c.);
- precizē personas iespējamās intereses un hobijus;
- informē par personas psihiskām un garīgām slimībām, kuriem daļēji atņemta rīcībspēja;
- izvērtē personas tā brīža aktuālās vajadzības.

Īstenojot līdzgaitniecības projektu Latvijas ieslodzījumu vietās, līdz 2022. gadam bija apmācīti 101 līdzgaitnieki un 85 brīvprātīgie, un sabiedrība regulāri tiek informēta par brīvprātīgā darba iespēju.

20.attēls. *Līdzgaitniecības nozīme (infografika no IeVP prezentācijas).*

Atbildīguma un atbalsta apli (turpmāk – AAA) ir brīvprātīgo grupa, kura sadarbojas ar personu, kura ir izdarījusi noziegumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību, tagad atbrīvota no ieslodzījuma vietas un kļuvusi par probācijas klientu. AAA mērķis ir novērst atkārtotu noziegumu izdarīšanu, mazinot galveno riska faktoru – izolēšanos no sabiedrības, kas veicina emocionālo vientulību. Vienā grupā darbojas trīs līdz pieci brīvprātīgie, kuri regulāri tiek ar aizbilstamo, mudinot šo indivīdu pieņemt atbildīgus lēmumus, mazinot sociālās atstumtības riskus, un sniedzot atbalstu situācijās, kas varētu veicināt jaunu likumpārkāpumu izdarīšanu. AAA Latvijā piedalās 3–6 iepriekš izvēlēti un apmācīti brīvprātīgie, kas vismaz gadu regulāri tiek ar vienu aizbilstamo, kurš ir augsta riska dzimumnoziedznieks. Šajā Aplī brīvprātīgie realizē labvēlīgas atbalsta attiecības, esot šim cilvēkam kā alternatīvs, pozitīvs sabiedrības mikromodelis, lai motivētu viņu pārmaiņām un nostiprinātu sasniegtos terapeitiskos rezultātus. Vienlaikus šāds neformālu attiecību process veicina iespēju neuzkrītoši uzraudzīt šo cilvēku, un, ja brīvprātīgie novēro riskantas un nevēlamas izmaiņas aizbilstamā uzvedībā, viņiem par to jāziņo atbildīgajām iestādēm. Šo procesu iniciē un uzrauga profesionāls koordinators, kuram brīvprātīgie atskaitās par Apļa norises gaitu un aizbilstamā progresu vai regresu. Ja nepieciešams, koordinators var iesaistīt, tai skaitā, “ārējo apli”, kas sastāv no dažādiem speciālistiem, piemēram, klienta lietas vadītāja Valsts probācijas dienestā, psihiatra, sociālā darbinieka u.c.

Izlīguma procesa starpnieki ir gan VPD amatpersonas, gan sertificēti brīvprātīgā darba veicēji, kuri ir apguvuši izlīguma procesa sarunu vadīšanu starp cietušo un likumpārkāpēju. Izlīguma process ir starpnieka vadīts brīvprātīgs cietušā un likumpārkāpēja dialogs, lai runātu par notikušo, tā sekām un kopīgi meklētu abpusēji taisnīgu risinājumu.

VPD un pašvaldību sociālo dienestu darbinieki norāda, ka līdzgaitnieki ir lielākais atbalsts personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas. Bijušie ieslodzītie vairāk uzticas privātpersonām, nevis valsts/pašvaldības iestāžu darbiniekiem, tāpēc sadarbība ar brīvprātīgā darba veicējiem noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas riskam pakļautajām personām būtu jānodrošina visos līmeņos – gan brīvības atņemšanas iestādēs, gan pašvaldībās un Valsts probācijas dienestā.

Runājot par pozitīvo pieredzi, jāmin brīvprātīgais, kurš 2018. gadā sāka komunicēt ar ieslodzītajiem Liepājas cietumā kā projekta “Proti un dari” mentors. Pēc projekta noslēguma viņš turpināja iesākt darbu un regulāri tikās ar ieslodzītajiem kā brīvprātīgais. Regulāri tiekoties ar ieslodzītajiem, viņš ir atbalsta persona ieslodzītajiem arī pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, palīdzot ar padomu, sapratni, daloties ar savu ne tik vieglo dzīves gājumu un pieredzi, ieklausoties cilvēkos un palīdzot katram ieslodzītajam meklēt savu ceļu.¹²⁶

Informācija par brīvprātīgo darbu VPD pieejama: <https://www.vpd.gov.lv/lv/brivpratigais-darbs>

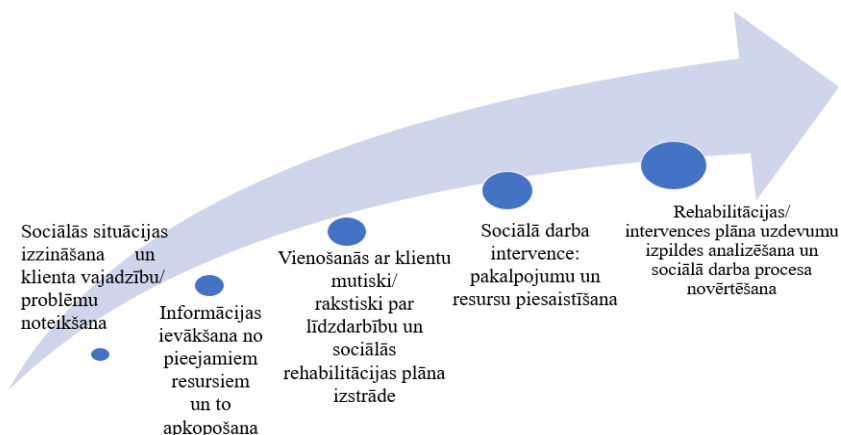
¹²⁶ ES fondi (n. d.) TM: Pasniegts jau otrais ikgadējais apbalvojums "Cilvēks – Cilvēkam". Izgūts no <https://www.esfondi.lv/jaunumi/tm:-pasniegts-jau-otrais-ikgadejais-apbalvojums-cilveks--cilvekam?version=full>

3. SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE PAŠVALDĪBU SOCIĀLAJOS DIENESTOS DARBĀ AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMĀ UN PĒC IESLODZĪJUMA

Personas pēc ieslodzījuma sociālā dienesta redzeslokā nonāk:

- 1) visbiežāk pēc savas iniciatīvas ar IeV darbinieka ieteikumu;
- 2) pēc VPD darbinieku ieteikuma;
- 3) informācija tiek saņemta no citām institūcijām;
- 4) sociālajā dienestā pēc atbalsta vēršas tuvinieki.

Sociālā darba process sociālajos dienestos ar personām pēc ieslodzījuma grafiski atainots 21. attēlā.

21.attēls *Sociālā darba process sociālajos dienestos.*

Klientu iespējamie ieguvumi pēc veiksmīga sociālā darba pakalpojuma saņemšanas:

- Atrasts algots darbs, tādējādi uzlabojas personas materiālais stāvoklis un mazinās arī pamatvajadzību nodrošināšanas grūtības;
- Atrisināts dzīvesvietas jautājums;
- Tiek risinātas medicīniskās aprūpes problēmas;
- Tiek attīstītas sociālās prasmes, kas atvieglo reintegrācijas procesu sabiedrībā;
- Tiek pilnveidotas komunikācijas prasmes ar līdzcilvēkiem un ar citu institūciju darbiniekiem, paplašinās sociālo kontaktu loks;
- Kļūst kvalitatīvākas mājsaimniecības vadīšanas, sava budžeta plānošanas prasmes.
- Retāki konflikti sociālajā vidē;
- Mazinās recidīva risks.

Sociālajiem darbiniekiem ir pieejami tādi resursi kā sociālā palīdzība, sociālie pakalpojumi (naktspatversme, zupas virtuve, humānā apģērba talona izsniegšana, pārtikas pakas), sociālajā darbā ar personām pēc ieslodzījuma vēl ir daudz problēmu, piemēram:

- Trūkst specifisku, mērķa grupai piemērotu pakalpojumu (piem., psihologs krīzes situācijās, indivīdam adaptējoties dzīvei brīvībā, atbalsta grupas, pusceļa mājas u.c.);
- Iespējamie pakalpojumi neatbilst vai tikai daļēji atbilst klienta vajadzībām;
- Klientam nepieciešams līdzgaitnieku un mentoru papildu atbalsts, ciešāka sadarbība ar NVO, kas iesaistītu kopienas aktivitātēs;
- Nepieciešama individuāla pieeja un sociālo darbinieku īpaša apmācība darbam ar personām pēc ieslodzījuma.

Pētījumā “Atgriežoties mājās: saprotot ieslodzīto izaicinājumus ceļā uz resocializāciju, lai iekļautos sabiedrībā” tika noteiktas sekojošas ieslodzījumā bijušo personu vajadzības:

- droša dzīvesvieta;
- pārtika;
- apģērbs, apavi un higiēnas preces;
- emocionāls un garīgs atbalsts;
- pareiza/pozitīva piesaiste;
- pieeja telefonam;
- medicīniskā, zobārstniecības un psihiatriskā palīdzība;
- atkarību speciālista vai rehabilitācijas pakalpojumi;
- dzīves prasmju apgūšana un uzturēšana;
- nodarbinātība;
- ienākumi, kas segtu izdevumus;
- turpmākā izglītība vai apgūtā atjaunošana;
- juridiskā palīdzība;
- atbalsta persona un garīgais atbalsts.

Uzskaitītos kritērijus sociālais darbinieks var izmantot gan kā iespējamās tēmas izvērtēšanas konsultācijās, gan kā iespējamās intervences virzienus. Nodaļās turpinājumā ir detalizētāk aprakstīti ierastie sociālā darba posmi sociālajos dienestos.

IZVĒRTĒŠANAS POSMS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Jau sadarbības uzsākšanas stadijā jāņem vērā, ka apcietinājumā esošos gadus persona ir bijusi izolēta no sabiedrības, atrauta no politiskās, ekonomiskās un sociālās attīstības procesiem. Bijušajiem ieslodzītajiem nav bijis jādoma par rēķinu apmaksu, sevis nodrošināšanu ar pārtiku, higiēnas precēm un citām ikdienišķām lietām. Saskarsme ar pasauli ārpus ieslodzījuma vietas ir bijusi minimāla vai nav bijusi vispār nemaz.

Ja sociālās funkcionēšanas spējas pirms nonākšanas ieslodzījumā ir bijušas pietiekami labas, pastāv liela varbūtība, ka daļai ieslodzīto tās mazinājušās, jo nav bijusi iespēja praktizēt.

22.attēls. *Sociālā darba ar gadījumu procesa posmi.*¹²⁷

¹²⁷ Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas

Personai, kura bijusi atrauta no sabiedrības procesiem vairākus gadus, sakārtot savu dzīvi tā, lai būtu nodrošinātas vismaz pamatvajadzības, var būt izaicinājums. Jāatceras, ka nonākšana ieslodzījuma var būt arī rezultāts nepietiekamām sociālām prasmēm. Šādos gadījumos sociālās funkcionēšanas prasmes un spējas izmantot ģimenē, kopienā vai pašvaldībā pieejamos resursus nav bijušas jau pirms nonākšanas ieslodzījumā.

Sociālā dienesta darbinieks, kurš varētu sniegt atbalstu, parasti tiek uzrunāts tikai tad:

- 1) ja mērķtiecīgu skaidrošanas un motivēšanas darbu ir veicis sociālais darbinieks ieslodzījuma vietā;
- 2) ja ir veiksmīgas sadarbības pieredze (pirms nonākšanas apcietinājumā vai atrodoties ieslodzījuma vietā);
- 3) ja ir būtiski ieguvumi no sadarbības (piem., tas ietekmē sociālās palīdzības saņemšanas iespējas, saskarsmes iespējas ar bērniem u.tml.).

Personas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas ir mērķa grupa, kas sociālajiem darbiniekiem grūti sasniedzama. Ja sadarbību izdodas uzsākt, pastiprināta uzmanība jāpievērš šo personu spējai noformulēt savas vajadzības, grūtības vai vēlamu atbalstu. Ja vien nav veikts priekšdarbs ieslodzījuma vietās, šīm personām būs grūti konkrēti atbildēt par nākotnes iespējām, kuras īsi pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma ir tikai ieceru līmenī. Protams, vieglāk ir tām personām, kuras atgriežas ierastajā vidē – savā ģimenē. Izvērtēšanas posma metodes lielā mērā nosaka sociālā dienestā noteiktā klienta lietas nomenklatūra un izmantotie izvērtēšanas instrumenti, piemēram, ekokartes, genogrammas. Izvēloties jebkuru metodi, jāapzina potenciālie resursi un iespējas, kas veicina reālistisku cerību rašanos.

Mērķa grupai būtu nepieciešams padziļināts funkcionēšanas spēju izvērtējums dažādās jomās, tomēr pašvaldību sociālajos dienestos tāds netiek veikts.

Nereti jau izvērtēšanas laikā, kad sociālais darbinieks vēl tikai pēta esošās grūtības, cilvēkam veidojas jauns skats uz savu dzīvi, savām grūtībām un rodas tādas atklāsmes, kas pozitīvi ietekmē esošo situāciju. Cilvēks labāk izprot savu situāciju, un pats atrod labākos risinājumus.

INTERVENČES POSMS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Daļai ieslodzīto, atrodoties ieslodzījumā, saiknes ar tuviniekiem vājinās, daļai tās nav bijušas jau pirms nonākšanas nebrīvē. Tātad, iznākot no ieslodzījuma, nav atbalsta personas, kas varētu sniegt palīdzību adaptācijas periodā, kad persona pakāpeniski iekļaujas sabiedrības procesos. Tas varētu būt mentora vai asistenta pakalpojums. Vēršanās dažādās institūcijās, dokumentu iesniegšana un lēmumu gaidīšana, neskaidrība par procesiem un termiņiem var veicināt tādas apstākļus, kas rada atkārtotu nozieguma recidīvu, jo vairumam ieslodzīto ir problēmas ar dzīvesvietu – liela daļa ieslodzīto pamet cietumu ar ļoti nelielu naudas summu vai vispār bez finansēm.

Šo procesu novilcināšana pastiprina risku, ka bez atbalsta, resursiem un nākotnes iespēju saskatīšanas persona sāks meklēt agrākos kontaktus un turpinās savu noziedzīgo darbību, lai nodrošinātu pamatvajadzības vai dzīves komfortu sev vēlamajā līmenī.

Intervences plānošanas galvenais mērķis ir kopā ar klientu vienoties, kādas izmaiņas, kādā laika posmā un ar kādiem resursiem ir paredzēts paveikt.

Intervences plāns ietver:

- 1) risināmo problēmu vai vajadzības;
- 2) sasniedzamo rezultātu vai mērķi;
- 3) veidu, kā rezultātu sasniedz;
- 4) laika termiņu un vienošanos par plānu jeb kontraktu.

NOVĒRTĒŠANAS POSMS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GADĪJUMU AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Novērtēšanas posma galvenais mērķis ir salīdzināt plānotās izmaiņas konkrētā laika posmā, lai noteiktu procesa efektivitāti. Var izdalīt:

- plānoto izmaiņu novērtēšana intervences laikā;
- noslīguma posms intervences plānā, turpinot sociālo darbu ar gadījumu;
- noslīguma posms sociālajā darbā ar gadījumu un sadarbībā ar klientu;
- pēcnovērošana.

Iespējamās novērtēšanas grūtības:

- 1) tiek sniegta vēlamā, ne patiesā informācija;
- 2) personas grūtības adekvāti izvērtēt izmaiņas;
- 3) personas vēlme saglabāt atbalstošas attiecības, pat ja problēmas ir atrisinātas;
- 4) sociālā darbinieka pārslodze, kas var veicināt formālu attieksmi pret novērtēšanas posmu;
- 5) darbinieka atšķirīgā dzīves pieredze, piešķirot citādu nozīmi izmaiņām;
- 6) sociālā darba pakalpojuma ietvars (mērķis, pieejamie resursi, nosacījumi).

GADĪJUMA VADĪŠANAS SPECIFIKA SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

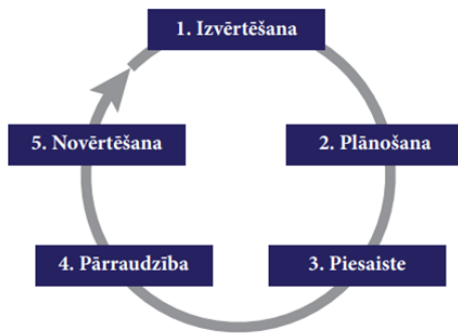
Sociālā darba prakses satura izpēte atklāj, ka visbiežāk no sociālā darba pamatmetodēm dienestos tiek praktizēta gadījuma vadīšana, kam raksturīga klienta situācijas izvērtēšana, dažādu starpinstitucionālu resursu piesaistīšana, organizēšana, plānošana un rezultāta novērtēšana (skatīt 23.attēlu)

Sociālos pakalpojumus var sniegt pašvaldības veidotie sociālo pakalpojumu sniedzēji, kā arī nevalstisko organizāciju vai privāto organizāciju/personu veidotie sociālo pakalpojumu sniedzēji.

Analizējot valsts oficiālās statistikas pārskatos par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada/republikas pilsētas pašvaldībā minēto un apkopojot informāciju par pašvaldību nodrošinātajiem pakalpojumiem un to pieejamību dažādu pakalpojumu saņēmēju griezumā, sociālo pakalpojumu nodrošināšanā¹²⁸ var izdalīt virkni problēmaspektu, tai skaitā:

¹²⁸ Labklājības ministrija. (2021). Informatīvais ziņojums par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem. Izgūts no https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/8d83ec55-047f-4f8c-ab7d-7bb181cd67db#

- ir pašvaldības, kurās iedzīvotājiem nav pieejami viņu vajadzībām nepieciešamie sociālie pakalpojumi – riskam pakļauto grupu iedzīvotājiem, tai skaitā personām pēc ieslodzījuma;
- pašvaldības nodrošināmo/ pieejamo, pakalpojumu klāstu būtiski determinē ievēlētās pašvaldības noteiktās prioritātes, kas ne vienmēr atbilst iedzīvotāju objektīvām vajadzībām, bet kuras nosaka pašvaldības finansiālās iespējas, pieejamās infrastruktūras, resursi un prasmes īstenot investīciju projektus;
- sociālo pakalpojumu apjoms un pieejamība būtiski atšķiras starp pašvaldībām, tādēļ nevienlīdzīgu situāciju nereti rada iedzīvotāju deklarētā dzīvesvieta. Atbalsta atšķirības tad ir iemesls, kāpēc personas pēc ieslodzījuma neatgriežas iepriekš deklarētajās dzīves vietās;
- iedzīvotājiem nav skaidras un pieejamas informācijas, kādi pakalpojumi iedzīvotājiem katrā teritorijā nepieciešamības gadījumā tiks nodrošināti. Šo problēmu daļēji atrisina sociālie darbinieki ieslodzījuma vietās, kas pirms atbrīvošanas sniedz konsultācijas par sociālo palīdzību un konkrētiem pakalpojumiem.

Lai panāktu bijušās personas pēc ieslodzījuma aktīvu līdzdarbošanos, ir jāieklausās viņas vēlmēs, viņa izvirzītajos mērķos. Svarīgi noteikt gatavību veikt darbības intervences plāna īstenošanai. Ja sociālais darbinieks savus mērķus vai institūcijas mērķus izvirzīs augstāk par klienta mērķiem, klienta līdzdarbošanās būs pasīva vai nebūs nemaz.

23.attēls *Gadījuma vadīšanas posmi.*¹²⁹

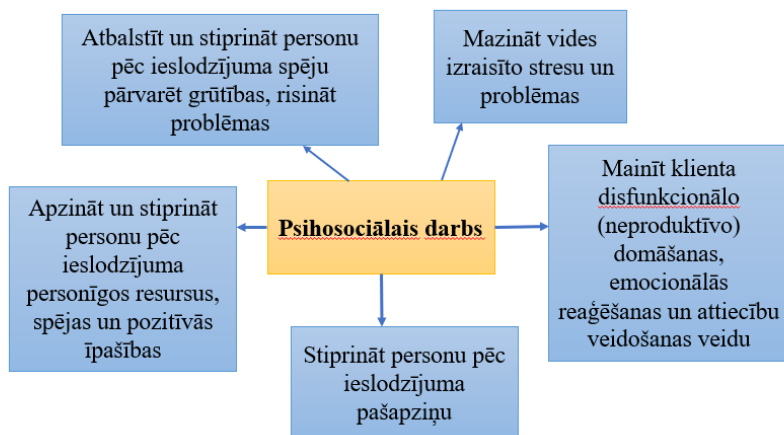
PSIHOSOCIĀLAIS DARBS AR PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Darbā ar personām pēc ieslodzījuma sociālie darbinieki sociālajos dienestos kā pamatmetodi var izmantot arī **psihosociālo darbu**. Psihosociālajā darbā var izšķirt vairākas galvenās darba stratēģijas¹³⁰ (skatīt 24. attēlu). Darbs ar klientu psihosociālajā laukā palīdz problēmu risināt mērķtiecīgi, tas ir virzīts uz klientu resursu attīstību, kur izmaiņu indikators ir pats klients.

¹²⁹ Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas.

¹³⁰ Goldstein, Eda G. 2008. The psychosocial framework. In The encyclopedia of social work. 20th ed. Edited by Terry Mizrahi and Larry E. Davis, 462–467. New York and Washington, DC: National Association of Social Workers and Oxford Univ. Press.

Svarīgi ir panākt, lai klients pats vēlas mainīt domāšanu un pieņemt lēmumu, ka ir gatavs mainīt (attīstīt prasmes, starppersonu attiecības, attiecības ģimenē, uzvedību, sadarbību ar iestādēm). Sociālais darbinieks var piedāvāt alternatīvas iespējas, lai sasniegtu to pašu mērķi. Izmaiņas konkrētās klientu grupas situācijā nav ātri pamanāmas, tās bieži vērojamas pašā klientā, viņa vērtību sistēmas izmaiņās.

24. attēls *Psihosociālā darba galvenās stratēģijas sociālajā darbā ar personām pēc ieslodzījuma.*

Lai veiktu psihosociālo darbu, sociālajam darbiniekam **ir nepieciešama tālākizglītība vai profesionālā maģistra līmeņa studiju programmas apguve, specializējoties ģimenes, pieaugušo un/vai bērnu konsultēšanā, specifisku teoriju un pieeju ietvarā, kā arī darbā ar noteiktām problēmām**¹³¹. Latvijā būtu nepieciešams attīstīt specializēšanos psihosociālajā darbā gan ar personām, kas atrodas ieslodzījuma vietā, gan personām pēc ieslodzījuma.

KRĪZES INTERVENĒ

Atsevišķi izdalāma krīzes intervence, kas ir tūlītējs īstermiņa atbalsts ar mērķi palīdzēt personai pārvarēt krīzes situāciju, lai atjaunotu biopsihosociālās funkcionēšanas līdzsvaru un mazinātu vai novērstu ilgstošas traumas ietekmi vai krīzes atkārtšanās iespējamību. **Krīzes intervence paredz situācijas ātrāku atvieglojumu, fokusējoties uz tiešo darbu ar klientu un piesaistot resursus, kas veicina klienta iespējas pārvarēt krīzi.** Personas pēc ieslodzījuma krīzes situāciju var piedzīvot saistībā ar grūtībām adaptēties jaunajos apstākļos, jo īpaši, ja persona ieslodzījuma vietā ir atradusies ilgstoši.

Personām krīzes situācijā var būt daudz intensīvu emociju, un tās būs “jāsatur” un jānormalizē, tādēļ svarīgi izprast personu pēc ieslodzījuma raksturojumu.

Krīzes intervence, piem., darbs ar ieslodzījumā esošām personām, kuras mēģinājušas veikt pašnāvību vai kuriem ir psihisko traucējumu

“Suicīda mēģinājumu gadījumos visbiežāk piesaista psihologu. Sociālo darbinieku iesaista tad, ja ir informācija, ka ar sociālo darbinieku ir izveidojies labāks kontakts.”
(sociālais darbinieks IeV)

¹³¹ Ozola, I. (2021). Pamatmetodes sociālajā darbā ar gadījumu. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija

izpaušmju saasinājumu epizodes, biežāk tiek īstenota, izmantojot psiholoģisko atbalstu. Krīzes intervenci var nodrošināt sociālie darbinieki, kuri ir kompetenti psihosociālajā konsultēšanā.

Darbā ar personu krīzē komunikācija ir direktīvāka un tiešāka. Tas nozīmē, ka var sniegt personai konkrētus norādījumus – vēršties pie konkrētiem speciālistiem, rūpēties par savu fizisko un emocionālo veselību utt. Cilvēks krīzē ir jāizglīto. Jāpastāsta, kas ir krīze, kādas ir tās pazīmes un rūpīgi jāatbild uz personas jautājumiem.¹³²

Nodaļas noslēgumā vēršam uzmanību uz salīdzinoši jaunu terminu “tiesības tikt aizmirstam”. Atbrīvošana no ieslodzījuma daļai ieslodzīto asociējas ar atbrīvošanos arī no “būšanas uzraudzībā/ būšanas publiski pieejamam” un sākotnēji vēlme atjaunot privātumu var būt ļoti izteikta.

3.1. PERSONU PĒC IESLODZĪJUMA RAKSTUROJUMS

Svarīgi, ka personas ieslodzījumā, būdamas izolētas no tiešas līdzdalības sabiedrības norisēs, nepiedaloties ekonomiskajās aktivitātēs valstī un tieši neizjūtot straujās pārmaiņas, kas saistītas ar informācijas tehnoloģiju attīstību, nespēj reāli un objektīvi novērtēt dzīvi un ikdienu brīvībā, lai arī cik apjomīgs ir informācijas daudzums, ko tās saņem no masu medijiem, tuviniekiem vai ieslodzījuma vietas darbiniekiem. **Izjūtot atsvešinātību, cilvēks pats sev var šķist nepilnvērtīgs, bet, lai mazinātu šo emocionāli negatīvo stāvokli, atkal pašapliecināties tādos veidos, kuru dēļ jau iepriekš ir nonācis ieslodzījuma vietā.**

Pielāgošanās ieslodzījuma vietas ikdienas rutīnai un iekšējās kārtības noteikumiem ir radījuši jaunus paradumus, kas, iznākot no ieslodzījuma vietas, uzreiz nepazūd. Jo ilgāk persona ir bijusi ieslodzījumā, jo grūtāk ir orientēties un uzvesties jaunajā situācijā brīvībā. Piemēram, sākotnēji grūti pierast, ka vairs nepastāv noteikta kārtība, struktūra, noteikumi – nav personas, kurai prasīt atļauju. Savukārt šis apjukums un trauksme rada apkārtējos neizpratni, kuru no ieslodzījuma atbrīvotā persona var uztvert kā “zīmogu”, kad citiem no malas jau redzams, ka persona iepriekš ir atradusies ieslodzījumā.

Personas pēc ieslodzījuma sajūt apkārtējo aizdomas, bailes, dusmas un aizspriedumus. Par cilvēka neseno atrašanos ieslodzījuma vietā liecina gan runas veids, gan ārējais izskats, gan apģērbs un izturēšanās.

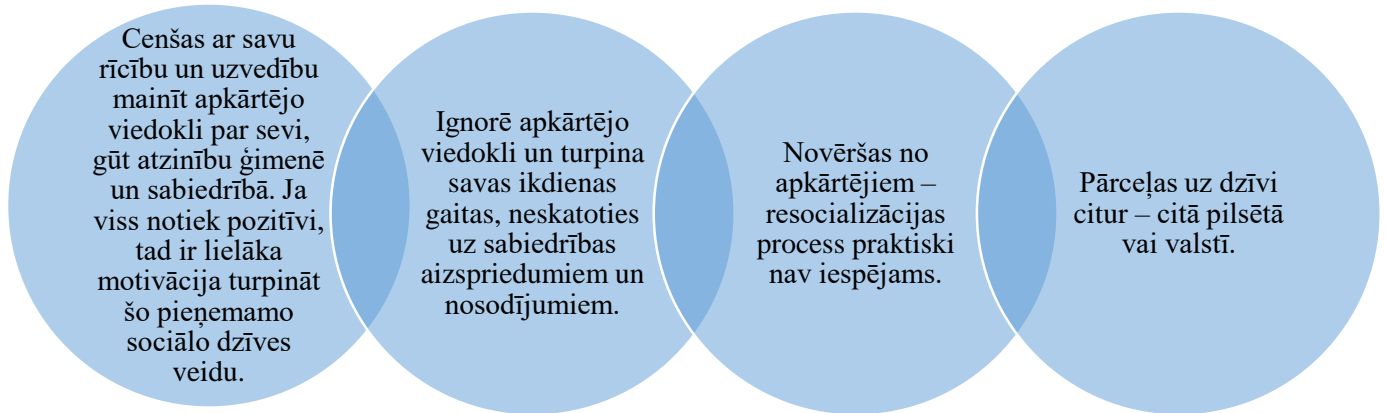
Pastāv risks, ka šajā situācijā indivīdam var attīstīties dažādu veidu garīgie traucējumi, turklāt neatkarīgi no tā, vai ir bijušas psihiskās veselības aprūpes vajadzības pirms nonākšanas ieslodzījuma vietā. Grūtības atbrīvošanas procesā skaidrojamas ar:

- adaptēšanās grūtībām jaunajos apstākļos brīvībā;
- atbildības uzņemšanos par savu ikdienu un nākotnes mērķiem;
- grūtībām nodrošināt pamatvajadzības (mājoklis, iztika);
- nespēju atrast piemērotu darbu;
- nepieciešamību atjaunot vai veidot jaunus sociālos kontaktus;
- ar dažāda veida neatrisinātām problēmām, no kurām, esot ieslodzījumā, bija iespējams izvairīties. Tikko atbrīvojies cilvēks var izjust savu vainu ne tikai pret cietušajiem, radniekiem un draugiem, bet arī pret sabiedrību kopumā, taču tas vēl nenozīmē, ka indivīds uzreiz mainīs savu dzīves modeli.

¹³² LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download>

Atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, saasinās komunikācijas problēmas, jo ieslodzījumā tiek zaudētas saskarsmes iemaņas ar dažādu sociālo grupu pārstāvjiem. Bez institūciju, līdzgaitnieku un sabiedrības atbalsta vairums bijušo ieslodzīto diemžēl nespēj iekļauties sabiedrībā un atgriežas pie sava iepriekšējā noziedzīgā dzīvesveida. Nejūtot labvēlīgu attieksmi ģimenē vai sabiedrībā, kā arī nesaņemot atbalsta pakalpojumus, ir augsts risks, ka no ieslodzījuma atbrīvotā persona agrāk vai vēlāk izvēlēties baidoties ar personām, kas joprojām ikdienā veic krimināli sodāmas darbības, jo ar šo iedzīvotāju grupu ir vieglāk veidot pieņemošākas attiecības un saņemt atbalstu, lai atrisinātu problēmas.

Lai mazinātu recidīva līmeni, tiek piedāvātas dažādas atbalsta programmas, jo konstatēts, ka šajās programmās iesaistītajām personām recidīva līmenis ir zemāks. Lai resocializācijas pasākumi būtu pēc iespējas efektīvāki, tie nedrīkst būt obligāts pienākums, bet tajos jāpiedalās no brīvas gribas.¹³³ Noziedzīga nodarījuma recidīvs nozīmē jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanu pēc notiesāšanas par agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to nav noņemta vai dzēsta. Personu pēc ieslodzījuma turpmākās dzīves scenāriji var būt dažādi (skatīt 25. attēlu).

25. attēls. *Personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma iespējamās rīcības.*

Saprotoša un labvēlīgi noskaņota ģimene spēj nodrošināt emocionālo atbalstu un palīdzēt apmierināt vitālās vajadzības. Sarunās ar personām pēc ieslodzījuma bieži izskan frāzes, ka ģimene ir vienīgais, kas ir palicis, ka draugi un darba biedri ir nobloķējuši sakarus, cilvēciskais atbalsts ir pazudis. Cilvēks pēc ieslodzījuma jūtas mazvērtīgāks par citiem un emocionāli izcieš atkārtotu sodu, atrodoties brīvībā. Šiem cilvēkiem, kas ir nolēmuši iekļauties sabiedrībā un dzīvot pēc sabiedrībā pieņemtajiem likumiem, ir psiholoģiski grūti, jo ir nenormāls spiediens no institūciju un sabiedrības puses, kaut arī vajadzētu saņemt atbalstu resocializācijas procesā. Cilvēkam, kurš iznāk no cietuma, tiek izvirzītas milzīgas prasības – atrast mājokli, sameklēt darbu, kļūt par “normālu” sabiedrības locekli¹³⁴.

Sociālais darbinieks bieži ir kā tilts uz sabiedrību, kas atbalsta un motivē personas saņemt nepieciešamo atbalstu arī ārpus IeV.

¹³³ Latvijas Republikas Valsts kontrole (n. d.) Jalili Idrissi, A. “Resocializācijas sistēmu salīdzināšana”, eksperta viedoklis.

¹³⁴ Šuvajevs, A. (2022). “Cilvēks kļūst par spoku” mājoklis bijušajiem ieslodzītajiem. TVNET, 13.01.2022. Izgūts no <https://www.tvnet.lv/7428103/cilveks-klust-par-spoku-majoklis-bijusajiem-ieslodzitamajiem>

3.2. PERSONU PĒC IESLODZĪJUMA KONSULTĒŠANA

Darbā ar personām pēc ieslodzījuma ir sarežģīti veidot sadarbību, jo:

- persona pati nevēršas pēc atbalsta un palīdzības;
- ir gatava pieņemt tikai materiālu vai finansiālu palīdzību, bet ne sociālā darba pakalpojumu;
- persona piekrīt sadarbībai tikai formāli.

Vienlaikus šiem indivīdiem ir daudz neskaidrību, kuras sociālais darbinieks spētu kļiedēt, palīdzot atrisināt problēmas.

Konsultējot personu pēc ieslodzījuma, pastiprināta uzmanība jāpievērš šādiem aspektiem:

- Ziņa, ka persona ir atbrīvojusies no ieslodzījuma, nereti ir pirmā informācija, kuru saņem darbinieks, tādēļ šim faktam tiek piešķirta lielāka nozīme nekā citai informācijai par konkrēto personu.
- Uzmanīgi jāvēro, cik saskanīgi vai pretrunīgi saskarsmē ir verbālie un neverbālie signāli. Jo īpaši, ja persona atradusies ieslodzījuma vietā par noziegumiem, kas sociālajam darbiniekam ir grūti pieņemami (piem., vardarbība pret nepilngadīgām personām).
- Jāatceras, ka personas pēc ieslodzījuma ikdienišķiem signāliem var piešķirt pavisam citu nozīmi kā ierasts, piemēram, var pārprast darbinieku saskatīšanos, fona skaņas un sarunas utt. Lai no tā izvairītos, uzmanīgi jāseko personas reakcijām un maksimāli jā izskaidro notiekošais.
- Ja ieslodzījuma vietā, kur ikdienai raksturīga rutīna un prognozējamība, pavadīts noteikts laika periods, brīvībā paredzamība var radīt stabilitātes un drošības izjūtu. Paredzamība veidojas, ja personai saprotami tiek izskaidroti visi secīgie sociālā darba prakses soļi. Protams, pārspīlēti strikta kārtība var kaitēt, radot pretēju efektu.
- Jāņem vērā, ka persona ir emocionāli nestabila – iekšējā trauksmainība, kas radusies dēļ nepieciešamības pielāgoties jaunajiem apstākļiem, ierobežo kognitīvās spējas (spējas uztvert un izprast informāciju), tādēļ jaunā informācija nevar būt pārlietu apjomīga.
- Lietderīgi izmantot drukātos informatīvos materiālus, lai varētu pēc konsultācijas atkārtoti pārlasīt informāciju.
- Ja persona ir uztraucusies, emocionāli reaģē, jāatceras, ka vislabāk atmiņā paliks sarunas noslēgums.
- Lai arī, konsultējot personas pēc ieslodzījuma, ir vajadzīga skaidrība un konkrētība, sociālajam darbiniekam nepieciešams, respektēt un cienīt klientu, izvairoties no sava viedokļa vai veicamo uzdevumu uzspiešanas, pierunāšanas, varas pozīcijas demonstrēšanas.
- Sociālais darbinieks ir nedrīkst akceptēt stereotipus un vienkāršotus priekšstatus par personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma vietas.

Lai izvairītos no stereotipiem par personām pēc ieslodzījuma, nepieciešams:

- 1) laiks, lai iegūtu visaptverošu informāciju;**
- 2) darbiniekam jāpārskata un jāizvērtē savi jau iepriekš izveidojušies priekšstati, jāatzīst, ka tie var būt maldīgi;**
- 3) darbiniekam personas jāuztver kā individualitāti, nevis kā grupas (personas pēc ieslodzījuma) pārstāvi.**

Riskanti, ja persona tiek uztverta kā grupas – personas pēc ieslodzījuma – pārstāvis, tad iespējams, ka uz viņu nepamatoti tiek attiecināts viss par šo grupu izveidojies stereotips.

Konsultēšanas process ir veiksmīgāks, ja tās laikā regulāri tiek sniegta atgriezeniskā saite. Ieteicams izvēlēties aprakstošo, nevis vērtējošo atgriezenisko saiti (apraksta to, kas notiek, kas novērots bez vērtējuma). Šāda atgriezeniskā saite nerosina ieņemt aizsardzības pozīciju.

Konsultējot personas pēc ieslodzījuma vietas, atgriezeniskai saitei ir jābūt:

- **Skaidrai:** izteikties īsi, skaidri un personai saprotami;
- **Relatīvai:** jāatceras, ka atgriezeniskā saitei atspoguļo jūsu personīgo uztveri un tā neatklāj absolūtu patiesību, tādēļ atgriezeniskai saitei jāietver skaidru “es” pozīciju, piem., “es redzu, ka Jūs...”, “es saprotu, ka Jūs...”;
- **Sabalansētai:** pozitīvajam un negatīvajam ir jābūt līdzsvarā; iespējami situāciju saasinājumi, kad pozitīvai atgriezeniskai saitei ir jābūt dominējošai;
- **Konkrētai:** novērojums tiek izteikts par konkrētu rīcību konkrētā situācijā, nevis vispārīgi!¹³⁵

Konsultēšanas procesa laikā ir būtiski vērot personas reakciju uz **atgriezenisko saiti** – vai tā tiek uztverta kā uzbrukums, kas provocē aizstāvēšanos, vai kā palīdzība, vai persona sadzird teikto, vai dzird tikai to, kas saskan ar viņa līdzšinējiem priekšstatiem par sevi un savu situāciju.

Normalizācija konsultēšanas laikā palīdz klientam saprast, ka viņa reakcija ir dabiska un adekvāta šai situācijā. Normalizāciju izmanto, lai līdzsvarotu klienta grūti pārvaldāmos emocionālos stāvokļus un mazinātu trauksmi. Rezultātā cilvēks var konstruktīvāk pieņemt lēmumus un atbilstošāk rīkoties.

Reakcijas uz emocijām var būt atšķirīgas: 1) emociju izlāde; 2) emociju apspiešana; 3) emociju vadīšana. Konsultēšanas laikā sociālais darbinieks var veicināt emociju pārvaldīšanas prasmes.

Tas panākams:

- izmantojot atspoguļošanu, attīstīt klienta spēju atpazīt emocijas;
- uzdotot rosinošus jautājumus par to, kā cilvēks šobrīd jūtas fiziski, kādas domas nāk prātā, kādas emocijas šīs domas izraisa, kā gribētu uzvesties, ko darīt;
- aicinot novērot savas domas un apsvērt iespējas tās mainīt;
- rast veidus, kā izreaģēt emocijas, nekaitējot sev un citiem, tā arī izvairoties no jauniem likumpārkāpumiem.

Viena un tā pati situācija var atšķirīgi ietekmēt cilvēkus, vai paaugstinot vai pazeminot motivāciju.

Reālās un pašā izjustās grūtības iekļauties sabiedrībā var mudināt cilvēku sākt domāt par pārmaiņu nepieciešamību:

- Distresa līmenis var paaugstināt motivāciju mainīties pašam vai mainīt savu situāciju. Piemēram, trauksme un spriedze attiecībās, konflikti nereti mudina cilvēkus meklēt palīdzību.
- Kritiskas dzīves situācijas vai atgadījumi bieži stimulē motivāciju mainīties. Šāds pagrieziena punkts var būt traumatiski notikumi, smagas slimības, tuvinieku nāve, arī nonākšana ieslodzījumā un grūtības iekļauties sabiedrībā pēc atbrīvošanas.

¹³⁵ Koprovska, J. (2010). Communication and Interpersonal Skills in Social Work. UK: Learning Matters Ltd.

- Negatīvo seku atzīšana – ja persona izprot, kā viņa rīcība ir ietekmējusi citus un arī pašu. Šī ir nozīmīga motivēšanas stratēģija, kad sociālais darbinieks palīdz saredzēt saistību starp klienta problemātisko uzvedību un tās radītajām negatīvajām sekām pašā un citu dzīvē.
- Pozitīva un negatīva ārējā iniciatīva arī var ietekmēt motivāciju. Empātisku draugu atbalsts, apbalvojums jeb atzinība, vai arī dažāda veida piespiešana var stimulēt motivāciju mainīties.

Pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas integrāciju sabiedrībā kavē stereotipi par bijušo ieslodzīto personiskām īpašībām. Lielākā daļa sabiedrības uzskata, ka bijušie ieslodzītie ir atkarīgi no alkohola un narkotikām, ka viņi ir agresīvi un nekad nemainīsies, tāpēc ir vērojama neiecietīga izturēšanās pret tādiem cilvēkiem.

3.3. SOCIĀLAIS DARBS AR ĢIMENĒM, KURĀS KĀDS NO ĢIMENES LOCEKĻIEM ATRODAS IESLODZĪJUMĀ VAI NESEN ATBRĪVOTS NO IESLODZĪJUMA

Daļai ģimeņu kāda ģimenes locekļa nonākšana ieslodzījuma vietā ir dabisks process, kas jau iepriekš bijis prognozējams. Nereti vērojams cikliskums – atkārtota atgriešanās ieslodzījuma vietā. Šādos gadījumos faktam, ka kāds no ģimenes atrodas ieslodzījumā, ietekme uz ģimenes funkcionēšanu kopumā ir salīdzinoša maza.

Ja kāds ģimenes loceklis nonācis ieslodzījumā, pasliktinās ģimenes finansiālie apstākļi. Atkarībā no tā, cik prognozējama ir bijusi nonākšana nebrīvē, kāda ir ģimenes sociālā anamnēze, sociālās vides konteksts, katras ģimenes psihoemocionālā reakcija uz šo faktu var būt ļoti atšķirīga. Sociālo darbinieku uzdevums ir apzināt šīs ģimenes un mudināt vērsties pēc palīdzības, nepieciešamības gadījumā piesaistot speciālistus.

Nabadzības, atkarību, vardarbības vai slimību novājinātām ģimenēm kā sociāli mazaizsargātām iedzīvotāju grupām ir nepieciešams īpašs valsts atbalsts un ilgtermiņa politika, kas ietvertu plašu pakalpojumu loku. Sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem sociālajā dienestā vienmēr ir bijusi nozīmīga loma sociālās drošības sistēmā, nodrošinot iespējas mainīties, un pārtraukt nebeidzamos sociālo problēmu ciklus¹³⁶. Kā specifiska grupa ir izdalāmas ģimenes, kurās kāds no ģimenes locekļiem atrodas ieslodzījumā.

Papildu informācija par sociālo darbu ar ģimenēm sociālajos dienestos: LM (2020_ Metodiskajā materiālā sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download>

Galvenie riska faktori, ka kāds no ģimenes locekļiem varētu nonākt ieslodzījuma vietā:

- 1) antisociāla/krimināla attiecību vide un izolēšanās no cilvēkiem, kuri ievēro sabiedrības tikumus, un normas;
- 2) temperaments un personības faktori – zemas sociālās prasmes, impulsivitāte, agresijas izlādēšana, egocentrisms, vājas problēmu risināšanas un pašregulācijas spējas u.c.;
- 3) ģimenes faktori – vecāku devianta uzvedība, psihoemocionālas problēmas, nepietiekama emociju un rūpju izrādīšana, nepiemērotas audzināšanas metodes u.c.;

¹³⁶ LM (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download>

- 4) zems izglītības un ienākumu līmenis, nestabila darba pieredze;
- 5) ģimenes sociālais statuss;
- 6) personiskais distress – atsvešinātība, zems pašvērtējums, trauksme, depresija, raizes vai garīga slimība.

Iespējamās grūtības, strādājot ar ģimenēm, kurām kāds no ģimenes locekļiem atrodas ieslodzījumā, vai ir nesen atbrīvots no ieslodzījuma:

- krīzes situācijas saasinājums, jo gan nonākšana ieslodzījuma vietā, gan atbrīvošanās no tās var būt intensīvs un izaicinošs adaptācijas process visai ģimenes sistēmai kopumā;
- formāla sadarbība no ģimenes puses uzskatot, ka dēļ ieslodzījumā nonākušā ģimenes locekļa tā ir obligāta;
- nozīmīgas atšķirības sociālā darbinieka un ģimenes pārliecībā, kas konsultēšanas procesā netiek aktualizētas (piem., attieksme pret likumpārkāpumiem, pret bērnu audzināšanas principiem utt.);
- atbalsta trūkums sociālajā vidē – ignorējot labos nodomus, dominē sociālo kontaktu, kopienas, sociālās vides negatīvā ietekme, kas akceptē un atbalsta dzīvi ar likumpārkāpumiem;
- negatīva attieksme pret sociālo darbinieku dažādu iemeslu dēļ – slikta personiskā vai citu zināmu personu iepriekšējā pieredze, nepatīkams darbinieka komunikācijas stils, kas rada pretestību, varbūt izpratnes trūkums par darbinieka lomu;
- problēmas rada sociālā darbinieka nepamatotie secinājumi, tiražējot aizspriedumus un stereotipus par personām ieslodzījumā;
- ģimene neapzinās iespējamās sekas, ja problēmas netiek risinātas, trūkst cēloņsakarību redzējuma;
- konfliktējošas vajadzības;
- vāja ticība, ka iespējamās pārmaiņas.

KĀ RUNĀT AR ĢIMENI PAR PERSONU IESLODZĪJUMĀ

Ir būtiski strādāt ar ģimenes problēmām tā, kā pati ģimene tās definē. Ja katram ģimenes loceklim aktuāla cita problēma, tad var būt nepieciešams strādāt vienlaicīgi ar vienu katra ģimenes locekļa problēmu. Ja ģimenes problēmu risināšanā iesaistīts tikai viens pieaugušais, tad vienai no risināmajām problēmām jābūt tai, kuru klients pats atzīst. Ja klienta nosauktā problēma darbiniekam neliekas vispiemērotākā, tad viņš var ierosināt strādāt vienlaicīgi ar divām problēmām, bet arī otrai problēmai ir jābūt klientam nozīmīgai.

Problēmas analizē būtiskos faktoros grupē:

- Iekšējie faktori – ģimenes locekļu individuālie aspekti: emocionālās reakcijas, uzskati, spēja kritiski vērtēt un spriest, zināšanas, uzvedība, veselība, vērtības, vēlmes, motivācija, atbildība, spēja tolerēt stresu, prasmes veidot attiecības, komunicēt, stiprās puses un trūkumi utt.
- Ārējie faktori – sociālās vides aspekti: ģimene, radi, draugi, kolēģi, kaimiņi, organizācijas, iestādes – vai ir atbalsts, vai tiek radītas problēmas un šķēršļi, vai attiecības ar tiem ir funkcionālas vai disfunkcionālas, kādas prasības, normas tie izvirza.
- Vides faktori – fiziskās vides aspekti (vides faktori): mājoklis, pārvietošanās iespējas utt.

Analīzē ir svarīgi iegūt informāciju, noskaidrot faktus un saskatīt dažādo aspektu savstarpējo saistību un ietekmi, cēloņsakarības¹³⁷. Iekšējo un ārējo faktoru jeb spēku analīze var palīdzēt izprast klienta uzvedību, jo klienta uzvedība ir šo spēku iedarbības rezultāts.

Psihosociāls atbalsts klientam nodrošina iespēju:

- būt uzklausītam un saprastam,
- izpaust emocijas un saņemt atbalstu,
- pārstrādāt negatīvās emocijas, izzināt un izprast sevi,
- tvert problēmu plašāk, arī no cita skatupunkta,
- saņemt nepieciešamo informāciju,
- atklāt savus iekšējos resursus un veicināt personības attīstību,
- pilnveidot prasmes un iemaņas.

Indivīdam, pēc soda izciešanas atbrīvojoties no ieslodzījuma, bieži rodas grūtības jaunu kontaktu dibināšanā un attiecību uzturēšanā ar radniekiem. Atjaunot bijušos sociālos sakarus ir visai grūti. Bieži vien sabiedrība personas pēc ieslodzījuma nepieņem, trūkst arī iemaņu jauno sociālo kontaktu veidošanai, tāpēc nākas uzturēt attiecības ar “pieejamiem” cilvēkiem, tiem, kurus pazīst no cietuma. Tas tiek uzskatīts par negatīvo faktoru.

Ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes (IeVP) īstenotā Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū” atbalstu uzsākta psihologu bezmaksas konsultāciju sniegšana ieslodzīto ģimenes locekļiem. Konsultācijas lielākajās Latvijas pilsētās var saņemt gan pieaugušie, gan jaunieši un bērni, tostarp pirmsskolas vecuma. Tas ir būtisks atbalsts ieslodzīto ģimenēm, jo situācija, kad kāds no ģimenes atrodas ieslodzījuma vietā, atstāj negatīvu iespaidu arī uz pārējiem – izraisa emocionālās traumas gan pieaugušajiem, gan bērniem, pasliktina ģimenes materiālo stāvokli, rada sarežģījumus komunikācijā ar pārējiem sabiedrības locekļiem dzīvesvietā, mācību iestādēs, darbavietās. Šīs problēmas var mazināt ar profesionālu psihologu iesaisti un atbalstu. Konsultācijas ir konfidenciālas. To skaits tiek noteikts atbilstoši risināmās problēmas smagumam.

Pieejams materiāls:

Kāpēc ieslodzītajam ir nepieciešams ģimenes, tuvinieku un draugu atbalsts?

Šis informatīvais materiāls paredzēts ieslodzīto un sodu izcietušo personu ģimenēm, tuviniekiem un draugiem, lai sniegtu nepieciešamo praktisko informāciju, kā atbalstīt, palīdzēt un iesaistīties resocializācijas procesā. Izstrādāja Ieslodzījumu vietu pārvalde – <https://www.ievp.gov.lv/>

Kopīgas ģimenes tikšanās ir piemērotas šādās situācijās:

- kad problēmas ir saistītas ar savstarpējām attiecībām un ierastiem (stereotipiem) mijiedarbības veidiem ģimenē;
- kad ģimenes locekļu savstarpējās mijiedarbības veids ir iemesls tam, ka tā, vai kāds tās loceklis ir sociālā darbinieka klients (piem., vardarbība pret bērnu);

¹³⁷ Hepworth, .H., Rooney, R., Rooney, G.G., Strom-Gottfried, K., Larsen, J.A. (2013). Direct Social Work Practice: Theory and Skills, International Edition, 9th Edition. Canada: Brooks/Cole

- kad lielāka ģimenes locekļu savstarpēja viedokļu sapratne var palīdzēt ģimenē uzlabot saskarsmi un attiecības.¹³⁸

Ģimenes locekļu kopīgas tikšanās nerekomendē šādās situācijās:

- ja seksuāla vai nopietna fiziska nodarījuma veicējs un upuris ir ģimenes locekļi;
- ja darbinieks redz, ka ģimenē vara nav vienlīdzīgi pārdalīta, tad kopīgas ģimenes tikšanās nebūs atbilstošas, jo ģimenes locekļi var baidīties izteikt savas domas, runāt autoritārā ģimenes locekļa klātbūtnē. Darbinieks var pārrunāt varas jautājumu ar autoritāro ģimenes locekli (kā viņa vara ietekmē pārējos ģimenē, ko iegūst un ko zaudē pats, ģimenes locekļi un ģimene kopumā no tā, kā vara ir sadalīta un tiek lietota u.tml.). Šādas sarunas veic ar nodomu palīdzēt ģimenei atrast optimālu varas sadali un varas lietošanas veidu, kā rezultātā sadarbības vēlākā posmā varētu notikt arī kopīgas ģimenes tikšanās;
- ja klienta problēmas ir izteikti individuālas, ja klients nedzīvo kopā ar ģimeni vai ja ar pārējiem ģimenes locekļiem nav ciešu attiecību un saskarsmes;
- ja darbinieka vērtības nesaskan ar kāda ģimenes locekļa vērtībām.¹³⁹

ATTIECĪBU ATJAUNOŠANA AR ĢIMENI

Attiecībā uz pielāgošanos dzīvei ārpus ieslodzījuma bijušie ieslodzītie uzskata, ka visvienkāršāk ir atgriezties ģimenē.¹⁴⁰ Iespējas atgriezties ģimenē, kā ļoti vienkāršas vērtē gados jaunākas personas pēc ieslodzījuma, taču, pieaugot vecuma grupai, samazinās vērtējums, ka tas būs izdarāms vienkārši¹⁴¹.

Ģimenes saišu stiprināšana ir visnozīmīgākais atbalsts, lai personas pēc ieslodzījuma varētu atgriezties sabiedrībā. Komunikācijā ar ieslodzīto un bijušo ieslodzīto ģimenes locekļiem ieteicams sniegt informāciju par to, kāds atbalsts ieslodzītajam ir nepieciešams, lai sagatavotos dzīvei pēc ieslodzījuma vietas, informācija par institūcijām, organizācijām, kas sniedz atbalstu, par pabalsta veidiem un atbalsta programmām u.tml., lai tuvinieki jau laikus varētu palīdzēt ieslodzītajam sagatavoties izešanai no ieslodzījuma vietas¹⁴².

Ieslodzījuma vietu pārvalde ir izstrādājusi informatīvu materiālu – bukletu ar mērķi vienuviet apkopot informāciju par normatīvo regulējumu un atbalsta iespējām ieslodzīto personu ģimenēm. Buklets skaidro praktiskos aspektus, kā tuvinieki var pārvarēt psiholoģiskās problēmas ģimenē un kā veidot pareizu izpratni par ģimenes locekļu atbalsta nozīmi – gan laikā, kad tuvinieks atrodas ieslodzījumā, gan arī pēc ieslodzījuma, lai palīdzētu viņam iekļauties sabiedrībā. Te iekļauta informācija par psihologu bezmaksas konsultācijām, kuras paredzētas ieslodzīto radniekiem. Tās ir konfidenciālas un pieejamas visā Latvijā. Konsultāciju skaitu plāno, ievērojot problēmu sarežģītības pakāpi. Tāpat bukletā ir norādīti iespējamie saziņas veidi ar ieslodzīto (saziņas

¹³⁸ Trotter, C.(2014). Working with Involuntary Clients: A Guide To Practice. A Guide to Practice. Routledge.

¹³⁹ Trotter, C.(2014). Working with Involuntary Clients: A Guide To Practice. A Guide to Practice. Routledge.

¹⁴⁰ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

¹⁴¹ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

¹⁴² Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

nosacījumi ir noteikti Soda izpildes kodeksā), kā arī saraksts ar primāri risināmiem sociālajiem jautājumiem).¹⁴³

“Situācijas katrā ģimenē atšķiras, un tieši tāpat atšķiras arī tuvinieku reakcija un uzvedība attiecībā ar ieslodzīto, jo ģimenei, un īpaši bērniem, tas ir ļoti liels stress un pārdzīvojums, ar kuru ir jāspēj tikt galā. Šīs izmaiņas skar ikdienas dzīvi un ievieš tajā būtiskas korekcijas. Tāpēc bukletā ir ietverta informācija arī par valsts apmaksāto psiholoģisko palīdzību ģimenes locekļiem. Ģimenei ļoti svarīgi ir censties nenovērsties un turpināt uzturēt saikni ar ieslodzīto, jo ignorēšana problēmas tikai saasinās. Savukārt brīdī, kad persona iznāk brīvībā, tuviniekiem ir jāsaprot, ka šis cilvēks zināmu laiku ir pavadījis slēgtā iestādē un tāpēc viņa socializēšanās un sadzīves jautājumu risināšanas prasmes ir būtiski ietekmētas. Tādēļ liela nozīme ir tuvinieku atbalstam sociālo un sadzīves jautājumu kārtošanā.”

Pieejams materiāls:

<https://www.ievp.gov.lv/lv/izstradats-praktisks-informativs-materials-ieslodzito-ģimenes-locekļiem>

Buklets ir sagatavots digitālā formātā un ikvienam pieejams Ieslodzījuma vietu pārvaldes mājaslapā: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/4992/download>

3.4. PAR VARDARBĪBU TIESĀTA PERSONA ĢIMENĒ

Latvijā vēl aizvien sociālais darbs ir attīstības procesā, meklējot efektīvu pieeju darbā ar vardarbībā cietušajām un arī vardarbību veikušajām personām. Pamazām tiek veidota izpratne par dažādiem vardarbības veidiem, tai skaitā intīmo partneru vardarbību, cilvēku tirdzniecību, ar godu saistīto vardarbību, kā arī tiek meklētas pieejas to risināšanai.¹⁴⁴

Vardarbības veidi ir dažādi, un arī fiziskā vardarbība klasificējama vairākos līmeņos atkarībā no tās sekām – viegli, vidēji un smagi miesas bojājumi. Šā brīža Kriminālprocesa likuma redakcija paredz, ka bez personas iesnieguma policija var ierosināt kriminālprocesu tikai vidēju vai smagu miesas bojājumu gadījumā. Taču, ja pāridarījumi vērtējami kā viegli, ir vajadzīga personas piekrišana tuvoties vai sazināties ar aizsargājamo personu.

Gadījumā, kad ir konstatēta vardarbības problemātika, vairs nevar runāt tikai par individuālām izvēlēm. Vardarbība ir pretrunā sabiedrībā pastāvošām vērtībām. Sociālie darbinieki cenšas atrast labāko veidu, kā strādāt ar vardarbību ģimenē, cilvēku tirdzniecības un citiem ar vardarbību saistītiem gadījumiem, izmantojot noteiktās tiesiskās aizsardzības iespējas.

Gan brīvības atņemšanas iestādēs, gan sabiedrībā ar dzimumnoziedzniekiem strādā īpaši apmācīti VPD darbinieki, kuri ir apguvuši teorētiskās zināšanas par to, kāpēc cilvēki veic dzimumnoziegumus, kas raksturo dzimumnoziedznieku, kāda ir nozieguma ietekme uz upuri, kādas metodes jāizmanto dzimumnoziedznieku uzvedības mainīšanai. Darbinieki ir apguvuši prasmes savā darbā izmantot specializētu dzimumnoziedznieku riska un vajadzību

¹⁴³ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Praktisks informatīvais materiāls par atbalstu ieslodzīto personu tuviniekiem un ģimenes locekļiem. Izgūts no <https://lvportals.lv/dienaskartiba/332916-ievp-izstradats-praktisks-informativs-materials-ieslodzito-ģimenes-locekļiem-2021>

¹⁴⁴ Lāce, I. Avotiņa, Z., Balode, L., Freimane, S. (2020) Metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušu personu un vardarbību veikušu personu. Sociālais darbs Latvijā. 1/ 2020. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7531/download>

novērtēšanas instrumentu, kas palīdz dienesta darbiniekiem precīzāk un savlaicīgāk identificēt dzimumnoziedznieka recidīva risku (noteikt, cik liela ir varbūtība, ka probācijas klients izdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu) un tā rašanās cēloņus.

Viens no instrumentiem darbā ar dzimumnoziedzniekiem ir speciālas terapeitiskās dzimumnoziedznieku sociālās uzvedības korekcijas programmas, kuras VPD darbinieki īsteno brīvības atņemšanas iestādē (ja probācijas klients piekrīt tajā iesaistīties) un sabiedrībā, ja personai ir uzlikts pienākums piedalīties probācijas programmās. Šīs programmas izmanto kognitīvi biheiviorālo terapiju, attīstot dzimumnoziegumus izdarījušo ieslodzīto empātiju pret upuri, vardarbības sekas apzināšanos, izpratni par domu, emociju, uzskatu ietekmi uz uzvedību utt. Programmas ilgums ir līdz pusotram gadam, un pēc programmas pabeigšanas ar dzimumnoziedzniekiem tiek turpināts darbs terapeitiskajās kopās. Ja dzimumnoziedznieks apzinās savu problēmu un cenšas izvairīties no cēloņiem, kas pamudina veikt likumpārkāpumu, risks, ka viņš atkārtos savu rīcību, noteikti samazinās. Probācijas darbinieka uzdevums ir palīdzēt likumpārkāpējam to apzināties un iekļauties sabiedrībā, neveicot jaunus dzimumnoziegumus.

Vienkāršoti skaidrojot, tiek uzskatīts, ka dzimumnoziegumu izdarīšana ir tāda uzvedības modeļa izpausme, kas izveidojusies cilvēka socializācijas (sociālā mācīšanās) gaitā. Līdzšinējās socializācijas laikā cilvēks nav apguvis sociāli atbalstāmas vērtības un attieksmes – viņam piemīt domāšanas kļūdas, kas ir jālabo un jānovērš. Domāšanas un rīcības kļūdu labošana jeb sociālās uzvedības korekcija ir sarežģīts process. Neviens par dzimumnoziedznieku nepiedzimst, bet kļuvis par tādu, dzīvojot starp mums – pārējiem.¹⁴⁵

Jāņem vērā, ka:

- Visbiežāk dzimumnoziegumus izdara, lai apmierinātu savas fantāzijas un slepenās seksuālās mazohisma formas.
- Dzimumnoziedznieki ir cietušo ģimenes locekļi vai draugi un tuvi paziņas (līdz 90%).
- Dzimumnoziegumi notiek neatkarīgi no sociālā vai mantiskā stāvokļa, labklājības vai izglītības līmeņa.
- Dzimumnoziedznieki tic, ka viņa māja un personīgā dzīve ir neaizkarama teritorija, ka nevienam tur nav tiesību iejaukties un ka tiesībsargājošās iestādes tik un tā neko nepierādīs. Upura pasīvā palāvība un šo noziegumu slēpšana no radiem, draugiem, paziņām vai darba kolēģiem tikai vēl vairāk iedrošina seksuālo varmāku un viņš necenšas sevi kontrolēt.
- Dzimumnoziegumi biežāk notiek ar vardarbību (60%), retāk bez vardarbības.
- Pārciestā seksuālā vardarbība ģimenē ir ilgstoša (līdz pat 10 gadiem)¹⁴⁶

Bāriņtiesu likums nosaka bāriņtiesu pienākumus gadījumos, ja ģimenē sāk dzīvot persona, kas iepriekš sodīta par noziegumiem pret nepilngadīgo dzimumneaizskaramību. Bāriņtiesai ir pienākums informēt bērna vecāku, aizbildni, audžuģimeni vai viesģimeni par tās personas sodāmības faktu, ar kuru tai ir nedalīta saimniecība, ja persona atgriežas no brīvības atņemšanas iestādes pēc soda izciešanas par izvarošanu, vardarbīgu dzimumtiesmes apmierināšanu un citiem dzimumnoziegumiem, kuros cietušais ir bijis nepilngadīgs.¹⁴⁷

¹⁴⁵ M.Luksa (2015) Dzimumnoziedznieks probācijas skolā. Izgūts no <https://lvportals.lv/>

¹⁴⁶ Baša, I., Baumanis, A., Caics, J., Goilo, M., Harlamovs, P., Ščerbakovs, N., Šiško, S., Šmeļova, N. (2007), Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem. Izgūts no: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf

¹⁴⁷ Saeima (n. d.) Ģimenes būs jāinformē par dzimumnoziedznieku sodāmību (22.06.2011.) Izgūts no <https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/18661-gimenes-bus-jainforme-par-dzimumnoziedznieku-sodamibu>.

Kad izbeigt darbu ar personu pēc ieslodzījuma un viņa ģimeni:

- **Atbalsts** no vecākiem, citām personām.
- Plašāka **izpratne** par vardarbības uzvedības cēloņiem un motīviem.
- Pieaudzis zināšanu apjoms par alternatīvu rīcību riska situācijās.
- Nodrošināta savas seksualitātes pilnīgāka **izpratne**.
- Padziļināta izpratne par vardarbības pret bērnu **kaitējumu** – gan cietušajam, gan veicējam.
- Reālistiski **plāni nākotnei** bez seksuālas vardarbības.
- **Samazināts** recidīvu risks.
- Intensīvāka **sociālā dzīve** vienaudžu vidē un pieaugušo sabiedrībā.
- Palielinās **sociālās kompetences**, spēja veidot attiecības ar citiem.
- Lielāki **sasniegumi/izaugsme/labklājības izjūta kopumā** un skolā.

Darbs ar šiem gadījumiem prasa daudz spēka un resursu, tāpēc ir svarīgi rūpēties ne tikai par savu kompetenci, bet arī par psihisko un fizisko veselību un meklēt atbalstu un nepalikt vienam ar šādu gadījumu.

Pieejams materiāls angļu valodā:

<https://howardleague.org/wp-content/uploads/2018/12/An-exploration-of-the-challenges-families-experience-when-a-family-member-is-convicted-of-sex-offence.pdf>

Darbā ar vardarbības problēmām ļoti nozīmīga ir emocionālā uzbudinājuma kontrole. Afekta regulācija ir primārais intervences mērķis. Afekts – īslaicīga, bet ļoti spēcīga un ietekmīga emocija (pārdzīvojums), kas valda pār cilvēku un būtiski ierobežo viņa rīcībspējas. Iedrošinājums un atbalsts palīdz cilvēkiem nonākt kontaktā ar savām emocijām, atpazīt tās, apsvērt to ietekmi pašam uz sevi un citiem un sākt apstrādāt tās vairāk reflektīvā, apzinātā veidā. Dažas emocijas ir grūti izturēt. Darbinieks kopīgi ar klientu rada drošas piesaistes elementus, lai atpazītu un regulētu jūtas. Tam ir nepieciešama darba alianses izveidošana, droša vide, kurā izziņāt afektus. Kad cilvēki sāk justies neapdraudēti, atmiņas un emocijas var iekļūt apziņā, kļūt pieejamas, tikt atzītas un apstrādātas – emocijas var nosaukt vārdos. Jo drošāks, sevi pārvaldīt spējīgs un citiem uzticēties spējīgāks cilvēks jūtas, jo vairāk spēj ļauties sāpīgu un smagu emociju izziņāšanai. Tā kā emocijas izpaužas un caurauž visu prātu un ķermeni, tad darbiniekam un klientam ir jāizprot, kā spēcīgas baiļu un dusmu, kauna, skumju, uztraukuma un distresa jūtas ietekmē fizioloģiski.¹⁴⁸

Pieejami materiāli:

Rehabilitācijas programma vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām.

Šī programma izstrādāta ar Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Latvijas valsts finansiālu atbalstu. Projektu finansiāli atbalsta Islande, Lihtenšteina un Norvēģija. Par programmas saturu atbild nodibinājums Latgales Reģionālais atbalsta centrs „Rasas pērles”. 2015 https://www.rasasperles.lv/imag/es/dokumenti/PROGRAMMA_2015_gala.pdf

Metodika darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām.

¹⁴⁸ Nodibinājums „Latvijas Bērnu fonds”. (2015. Metodiskais materiāls Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai. Izgūts no <http://www.lbf.lv/content/2020/08/Metodika.pdf>

3.5. PAŠVALDĪBU SOCIĀLAIS ATBALSTS PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Pašvaldību sociālie darbinieki intervijās ir norādījuši, ka personas, kas ierodas pašvaldībā no brīvības atņemšanas iestādes, visbiežāk tiek uzskatīti a kā īpaša mērķa grupa – pilngadīgas personas ar sociālās funkcionēšanas grūtībām, kurām **tiek nodrošināti pašvaldības finansētie sociālie pakalpojumi:**

- **sociālais darbs ar indivīdu;**
- **patversmes/naktspatversmes pakalpojums, valsts finansētie sociālie pakalpojumi;**
- **sociālās rehabilitācijas pakalpojums pilngadīgām personām, kurām ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām, vai citām apreibinošām vielām, vai no atkarību izraisošiem procesiem;**
- **sociālās rehabilitācijas pakalpojums vardarbību veikušām personām.**

Vairums personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas nevar apmierināt savas pamatvajadzības. Latvijā noteiktā valsts un pašvaldību sociālā palīdzība ir nepietiekama, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu iztiku, bet sociālo prasmju trūkums un zemais izglītības līmenis daļai iedzīvotāju liedz iespēju savlaicīgi atrast darbu un gūt pietiekamus ienākumus, lai apmierinātu savas pamatvajadzības – nopirktu pārtiku, samaksātu mājokļa īres uzturēšanas izdevumus, saņemtu atbilstošus veselības pakalpojumus. Tāpēc personas nereti nonāk nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto indivīdu kategorijā un izlemj veikt jaunu noziedzīgu nodarījumu.

2018. gadā iegūtā informācija parāda, kādos gadījumos cilvēki pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma ir vērsušies sociālajā dienestā:

- dokumentu iesniegšana trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanai (66%);
- pabalsta saņemšanai (61,7%).
- pārtikas paku, brīvpusdienas bērniem u.tml. saņemšanai (36,2%).
- bērnu uzvedības problēmu risināšana (2,1%);
- palīdzības saņemšana atkarību problēmu risināšanā (4,3%).
- mājokļa jautājumu risināšana (6,4%)¹⁴⁹.

Pašvaldības sociālajā dienestā pēc palīdzības vēršas vairāk nekā puse no bijušajiem ieslodzītajiem. Satraucošs fakts, ka gandrīz trešā daļa aptaujāto bijušo ieslodzīto, (28,9%), norādīja, ka nevēlas saistīties ar pašvaldības iestādēm. 15,8% respondenti nezina, vai viņiem pienākas palīdzība, bet 13,2% nepatīk sociālā dienesta darbinieku izturēšanās. 10,5% ir apmetušies dzīvot citā pašvaldībā, nekā ir deklarēti, tādēļ viņiem piešķirt palīdzību ir sarežģītāk, bet 5,3% apgalvo, ka nezina, kur atrodas viņu konkrētās pašvaldības sociālais dienests.¹⁵⁰ **Aptaujas dati ļauj secināt, ka palīdzība dažādu jautājumu risināšanā un atbalsts būtu nepieciešams lielākai**

¹⁴⁹ Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” Izgūts no <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslektas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitate>

¹⁵⁰ Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums “Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem”. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

daļai personu pēc ieslodzījuma, bet informācijas nepietiekamības vai pašvaldības darbinieku noraidošās attieksmes dēļ daļa bijušo ieslodzīto atsakās no palīdzības, tā riskējot atsākt antisociālu dzīvesveidu un pamudinot uz jaunu likumpārkāpumu. Kā būtiskākos atbalsta punktus aptaujātie bijušie un esošie ieslodzītie minējuši tieši ģimenes saišu stiprināšanu, praktisku palīdzību darba un dzīvesvietas atrašanās, dokumentu nokārtošanā, kā arī palīdzību alkohola un narkotisko vielu atkarību mazināšanā. Ievērojama nozīme ir arī atbalsta personai, pie kuras vērsties dažādās dzīves situācijās neilgi pēc atbrīvošanās.

Pašvaldību sociālie dienesti norāda, ka pašvaldības iespēju robežās neatsaka palīdzību personām pēc ieslodzījuma. Tiem pieejami dažādi sociālo pakalpojumu veidi un atkarību mazinājoši pasākumi, piemēram, dalība dažādās grupās atkarīgajām personām, speciālistu konsultācijas, kaitējuma mazināšanas programmas/pasākumi (šļirču maiņa, dažādu veidu testi, informatīvās dienas u.c.), sociālās rehabilitācijas pakalpojumi¹⁵¹

Sociālā darba pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanas un saņemšanas principus, to personu loku, kurām ir tiesības saņemt šos pakalpojumus un palīdzību, reglamentē Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums¹⁵² un uz tā pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi. Minētā likuma 5. pantā ir noteikti **sociālās palīdzības sniegšanas pamatprincipi:**

- Sociālo palīdzību klientam sniedz, pamatojoties uz viņa materiālo resursu – ienākumu un īpašuma – izvērtējumu, individuāli paredzot katra klienta līdzdarību, izņemot krīzes situāciju.
- Izvērtējot mājsaimniecības materiālos resursus, ņem vērā ienākumus, kas veidojas pēc nodokļu nomaksas.
- Sociālās palīdzības pabalstus tiesu izpildītāji nevar izmantot parādu dzēšanai.

Pašvaldību sniegtā sociālā palīdzība balstās uz ienākumu izvērtējumu, nodrošinot trūcīgākiem iedzīvotājiem atbalstu pamatvajadzību apmierināšanai. Līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs sociālās palīdzības saņēmējiem noteiktie līdzdarības pienākumi ir viens no nosacījumiem sociālās palīdzības saņemšanai. Sociālo palīdzību piešķir, izvērtējot visas mājsaimniecības materiālo situāciju, un, ja mājsaimniecība atbilst normatīvajos aktos noteiktajiem sociālās palīdzības piešķiršanas kritērijiem, tā var saņemt sociālo palīdzību. Sociālās palīdzības piešķiršana nav atkarīga no mājsaimniecības indivīda/-u veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, pilnībā finansē no pašvaldību budžeta līdzekļiem.

Viena mēneša laikā pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas, iesniedzot pašvaldības sociālajā dienestā iesniegumu un izziņu, bijušajam ieslodzītajam ir iespēja saņemt pabalstu pamatvajadzību apmierināšanai pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktajā apmērā. Tāpat kā citām pašvaldības administratīvajā teritorijā deklarētām personām, arī personai pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas vietas ir tiesības saņemt garantētā minimālā ienākuma (GMI) pabalstu, mājokļa pabalstu un citus pabalstus, kas noteikti normatīvajos aktos un katras pašvaldības saistošajos noteikumos.

¹⁵¹ Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” Izgūts no <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslektas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitāte>

¹⁵² Sociālās palīdzības un pakalpojumu likums. Latvijas Vēstnesis, 19.11.2002., Nr.168 (2743). Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>

Gan neatkarīgu ekspertu secinājumus, gan LM veiktajos politikas izvērtējumos, kā būtisks trūkums pabalstu piešķiršanā, ir identificēta atšķirīgā pieeja pašvaldībās, atbalsta apjoma korelācija ar katras pašvaldības finansiālajām iespējām, kā rezultātā ģimenes/ personas ar līdzvērtīgu ienākumu un materiāla stāvokļa līmeni nesāņem līdzvērtīgu pašvaldību un valsts sociālo palīdzību un atbalstu. Pašvaldību nodrošināto pabalstu un sociālās palīdzības piešķiršanas noteiktie kritēriji nav vienoti, to saņemšanai pašvaldībās tiek izmantoti dažādi lielumi un/vai kritēriji, un pašvaldības to apmērus var noteikt pēc saviem ieskatiem, ievērojot normatīvos aktos noteiktos minimālos pabalstu apjomus.

Personām pēc ieslodzījuma var būt objektīvas grūtības pašām parūpēties par dzīvesvietas nodrošināšanu, tāpēc pašvaldībām ir noteikts pienākums tādām personām sniegt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Šis atbalsts nosacīti pilda resocializācijas funkciju, jo tā ir visas sabiedrības būtiska interese, lai personām, kas pēc soda izciešanas tiek atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, tiktu sniegta palīdzība tādu dzīves apstākļu radīšanā, kas pēc iespējas samazinātu recidīva risku. Vienlaikus likumdevējs ir akcentējis, ka strīdus normā paredzētā palīdzība nepienākas tām personām, kuras iespēju dzīvot iepriekšējā dzīvesvietā zaudējušas nevis tādēļ, ka pavadījušas laiku ieslodzījumā, bet gan tādēļ, ka pašas atteikušās no tiesībām lietot dzīvojamo telpu (piemēram, to atsavinot). Tādējādi likumdevējs ir uzsvēris, ka normā paredzētās palīdzības nepiešķiršanai izšķirošs ir tieši personas pašas gribas un rīcības moments. Proti, tiesību uz nodrošināšanu ar dzīvojamo telpu atzīšanās nozīme ir tam, vai persona pati ir apzināti radījusi situāciju, ka tai nav dzīvesvietas, kur atgriezties pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma¹⁵³.

Situācijā, kad personai jau pirms soda izciešanas nav bijusi pastāvīga dzīvesvieta, nav acīmredzams pašas personas gribas moments (atteikšanās no dzīvesvietas). Līdz ar to Augstākā tiesa uzskata, ka, paturot prātā strīdus normas jēgu – veicināt ieslodzīto personu resocializāciju, norma ir interpretējama tādējādi, ka, ja jau tiesības uz palīdzību ir personām, kurām pēc ieslodzījuma no savas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ nav iespējams atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā, tad tāpat tiesības uz palīdzību atzīstamas arī personām, kurām pēc ieslodzījuma nav iespējams atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā tādēļ, ka šim personai vispār nav bijusi iepriekšēja pastāvīga dzīvesvieta.¹⁵⁴

Tiesībsargs, atsaucoties uz vairākos starptautiskos un nacionālos tiesību aktos nostiprinātām personas tiesībām uz mājokli, norāda, ka tiesības uz mājokli nav jāvērtē tikai kā jumts virs galvas, šo tiesību tvērums ir daudz plašāks. Proti, **tiesības uz mājokli nozīmē tiesības dzīvot drošībā, mierā un cieņā.**

Jāatzīst, ka pašvaldībās ir ļoti ierobežotas iespējas nodrošināt ar dzīvojamo platību visas mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas, tajā skaitā personas pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, jo dzīvojamais fonds atrodas ļoti sliktā tehniskā stāvoklī un jauno dzīvojamo māju būvniecība notiek tikai dažās pašvaldībās. Lai arī Tiesībsargs¹⁵⁵ aicināja pašvaldības pievērst pastiprinātu uzmanību esošā brīvā dzīvojamā fonda tehniskā stāvokļa uzlabošanai, kas automātiski arī palielinātu dzīvojamo telpu vizuālo skatu, un rekomendēja noteikt papildus dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu

¹⁵³ Augstākā tiesa (n. d.). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 13. jūlija spriedums lietā Nr. A420296316, SKA-1020/2018, Izgūts no www.at.gov.lv

¹⁵⁴ Augstākā tiesa (n. d.). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 13. jūlija spriedums lietā Nr. A420296316, SKA-1020/2018, Izgūts no www.at.gov.lv

¹⁵⁵ Tiesībsargs (n. d.) Tiesībsarga 2015. gada 18. marta ziņojums Nr.1-12/3 pārbaudes lietā Nr. 2014-35-18AC, Pieejams: www.tiesibsargs.lv

vērtēšanas kritērijus, tomēr secināms, ka šīs rekomendācijas praktiski nav ņemtas vērā, jo dzīvojamā fonda tehniskā stāvokļa uzlabošanu ietekmē naudas līdzekļu trūkums, ko atklāti atzina vairums pašvaldību.

Likuma Par pašvaldībām 15. panta 7. punkts nosaka, ka viena no pašvaldību autonomajām funkcijām ir nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību/sociālo aprūpi. Savukārt, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9. pantā teikts, ka pašvaldībai, kuras teritorijā ir deklarētā personas dzīvesvieta, ir pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību. Tādējādi personām, kuras tiek atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, lai saņemtu atbilstošos pakalpojumus, palīdzību un individuālus problēmu risinājumus, ir jāvēršas savas pašvaldības sociālajā dienestā.

Informācija par pašvaldībās nodrošinātiem sociāliem pakalpojumiem un sociālo rehabilitāciju, kas būtu attiecināmi uz personām pēc ieslodzījuma, ir norādīti Pielikumā Nr. 10

Informācija par konkrētā pašvaldībā pieejamiem sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu veidiem to piešķiršanas kārtība, kā arī pašvaldību sociālo dienestu atbildīgo speciālistu kontaktinformācija ir pieejama katras pašvaldības tīmekļvietnē.

Pašvaldību sociālo dienestu sociāliem darbiniekiem ir ļoti cieša sadarbība ar VPD darbā ar probācijas klientiem. VPD, izmantojot starpinstitūciju sanāksmes metodi, uz sapulcēm aicina pašvaldību sociālo dienestu un bāriņtiesu pārstāvjus (ja probācijas klients vai cietušais ir nepilngadīgs), valsts un pašvaldības policiju pārstāvju, lai kopīgi un katra iestāde savas kompetences ietvaros sniegtu informāciju un piedāvātu risinājumus, kopīgi mazinātu probācijas klienta risku atkārtoti izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Katra konkrētā situācija tiek skatīta vairākos aspektos – darbs ar likumpārkāpēju, esošie un potenciālie cietušie, iesaistīto institūciju loma un atbildība, sabiedrības līdzatbildība.

VPD, sniedzot izvērtēšanas ziņojumu par probācijas klientu un uzraugot tās personas, kuras nosacīti notiesātas, nosacīti pirms termiņa atbrīvotas no brīvības atņemšanas iestādēm vai kurām piemērots kriminālsods – probācijas uzraudzība, kā arī atsevišķos gadījumos personas, pret kurām izbeigts kriminālprocess, tās nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, izmanto RVN, atšķirīgus no ieslodzījuma vietās izmantotiem instrumentiem.

VN tiek izmantoti, lai noteiktu probācijas klientu riskus un vajadzības, tādējādi identificējot korekcijas mērķus – kriminogēna rakstura problēmas un potenciālos resursus, kuri var atturēt probācijas klientu no atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.

VPD informāciju par konkrētas personas – probācijas klienta apzinātiem riskiem un vajadzībām var sniegt pašvaldības sociālajam dienestam turpmākam darbam ar klientu un viņa ģimeni.

Pielikumos Nr. 8 un Nr. 9 apkopotas probācijas programmas. Papildu informācija par probācijas programmām pieejama: <https://www.vpd.gov.lv/lv/valsts-probācijas-dienesta-funkcijas>

Informāciju par VPD funkcijām, kuru sociālie darbinieki var sniegt klientiem, kas ir arī probācijas klienti ir pieejama šeit: <https://www.vpd.gov.lv/lv/probācijas-klientiem>

3.6. SOCIĀLAIS DARBS AR NEPILNGADĪGĀM PERSONĀM, KAS ATBRĪVOTAS NO IESLODZĪJUMA

Vispirms jāatgādina, ka vissvarīgākais ir preventīvais darbs ar nepilngadīgām personām, lai nepieļautu to nokļūšanu ieslodzījuma vietā. Tas nozīmē savlaicīgu sociālo pedagogu iesaisti, sociālo darbinieku ar jauniešiem un/vai sociālo darbinieku ar ģimenēm ar bērniem iesaistīšanos to problēmu risināšanā, kas nākotnē varētu attīstīties jau kā likumpārkāpumi. Agrīni atklājot un iesaistoties bērnam nelabvēlīgu apstākļu ģimenē mazināšanā/novēršanā, iespējams koriģēt potenciālās uzvedības problēmas, kas var ietvert likumpārkāpumus.

Lai problēmsituācijas neeskalētos līdz likumpārkāpumiem un nepilngadīgas personas atkārtotai nonākšanai ieslodzījuma vietā, ir veidojama sadarbība ar izglītības iestāžu darbiniekiem, psihologiem, narkologiem, BTA inspektoriem, medicīnas darbiniekiem, Valsts un Pašvaldības policijas darbiniekiem, administratīvo komisiju un Bāriņtiesas locekļiem, BTA konsultatīvās nodaļas speciālistiem u.c.

No nepilngadīgo audzināšanas iestādēm atbrīvotie jaunieši, kas nav sasnieguši 18 gadu vecumu, atgriežas dzīvot pie vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj. Ja vecāki miruši, nav zināmi vai viņiem atņemtas aizgādības vai aprūpes tiesības, vai aizbildnis ir atcelts, brīvības atņemšanas iestādes administrācija informē bāriņtiesu pēc atbrīvojamā iepriekšējās dzīvesvietas.

Ievērojot minēto, Cēsu AIE sociālie darbinieki savlaicīgi sazinās ar atbildīgo bāriņtiesu un pašvaldības sociālo dienestu, un kopīgās sanāsmēs, uzklusot jaunieša viedokli, lemj par nepieciešamo atbalstu un rehabilitāciju pēc soda izciešanas nepilngadīgajam. Visas iesaistītās institūcijas norāda uz nepieciešamību nodrošināt sociālā darba nepārtrauktību ar jauniešu, kas var motivēt viņu turpināt izglītību, apgūt profesiju un vēlāk nodibināt darba attiecības, veidot ģimeni un nākotnē atturēties no likumpārkāpumu izdarīšanas, ja grūtajos brīžos jauniešis saņems atbalstu no ģimenes, draugiem, vai no pašvaldības sociālā dienesta.

Pēc jaunieša atbrīvošanas no Cēsu AIE, par nepilngadīgo atbildīgam sociālajam darbiniekam būtu jāapzina pieejamie resursi un vajadzības, lai jauniešis tiktu pieņemts ģimenē, skolā, sabiedrībā. Nepieciešamības gadījumā nekavējoties ir jāsniedz vajadzīgais atbalsts, lai nepilngadīgais netiktu pakļauts riskam atkal iesaistīties noziedzīgās darbībās.

Jauniešiem, kuriem ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem, pašvaldības sociālais dienests var piešķirt no valsts budžeta finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus atbilstoši klientu vajadzībām. To sniegšanas laikā tiek nodrošinātas psihologa, sociālā darbinieka, mentora, narkologa, bērnu psihiatra un psihiatra konsultācijas atkarībā no bērna vajadzībām, lai atjaunotu vai uzlabotu bērna vai pilngadīgas personas sociālās funkcionēšanas spējas un nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā. Rehabilitācija pieejama ne tikai personām, kuras ir atkarīgas no apreibinošajām vielām (alkohols, narkotikas, psihotropas vielas), bet arī no atkarību izraisošiem procesiem, piemēram, mobilā telefona, datorspēlēm un azartspēlēm. Precīzāks pakalpojumu saturs tiek noteikts pakalpojuma sniedzēja sagatavotā individuālajā sociālās rehabilitācijas plānā.

Pieaugot atkarības problēmām tieši pusaudžu vidū, Labklājības ministrija sadarbībā ar nodibinājuma “Bērnu slimnīcas fonds” izveidoja “Pusaudžu resursu centru” (PRC) un 2018. gadā

uzsāka pilotprojektu ar mērķi izveidot valsts finansētu atbalsta programmu pusaudžiem un viņu vecākiem, kuri saskaras ar apreibinošo vielu un procesu lietošanu, bet kuriem nav nepieciešams saņemt ilgstošo – līdz 12 mēnešiem ilgu – programmu un speciālistu atbalstu institūcijā.

Pilotprojekta laikā PRC sadarbībā ar VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Psihiatrijas klīnikas speciālistiem izstrādāja uz sabiedrību orientētu profilakses programmu, kuras saturs veidots sadarbībā ar vienu no lielākajām šāda veida programmām Lielbritānijā – Early Break, kas darbojas pēc “out–reach” jeb sabiedrībā balstītas palīdzības principa. Tās galvenais princips ir personu nevis institucionalizēt vai ievietot slēgta tipa medicīniskās iestādēs, bet palīdzēt konkrētā pusaudža dzīves situācijā, tādējādi nodrošinot ātrāku atgriešanos un pilnvērtīgu integrāciju sabiedriskajā dzīvē. Programmas ietvaros pakalpojumu nodrošina starpdisciplināra speciālistu komanda – mentors, sociālais darbinieks, narkologs, psihologs, psihoterapeits, psihiatrs un atbalsta speciālisti. Programmā sniegtais atbalsts ietver diagnostiku, terapiju, darbu ar ģimeni un izglītošanu. Programmas ietvaros ir pieejamas konsultācijas vecākiem/aizbildņiem, kuru bērnam ir uzvedības vai atkarību problēmas, vai arī nepieciešama konsultācija saistībā ar novērotām izmaiņām bērna uzvedībā¹⁵⁶.

Sociālo pakalpojumu sniedzējs, kas realizē sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no apreibinošām vielām atkarīgiem bērniem, nodrošina motivāciju jeb sākuma adaptāciju līdz četriem mēnešiem atsevišķās, nodalītās telpās, nepieļaujot bērna patvaļīgu izešanu no tām. Galvenie uzdevumi motivācijas laikā ir:

- bērna norobežošana no apreibinošo vielu lietotāju vides;
- bērna iepazīstināšana ar sociālo pakalpojumu sniedzēja institūcijas noteikumiem un sociālās rehabilitācijas programmas būtību;
- bērna psihiskā un somatiskā stāvokļa, kā arī rehabilitācijas potenciāla izvērtēšana.

Pamata rehabilitāciju nodrošina sešu līdz desmit mēnešu laikā. Galvenie uzdevumi pamata rehabilitācijas laikā ir:

- bērna iekļaušana sociālo pakalpojumu sniedzēja institūcijas dienas ritmā un kolektīvā, pakāpeniski panākot bērna personības pozitīvu attīstību un sociālo normu apgūšanu;
- audzinošu un socioterapeitisku metodiku (tehnoloģiju) īstenošana;
- sociālās rehabilitācijas programmas nodrošināšana bērna individuālās atveseļošanas procesā, attīstot un stabilizējot viņa dzīves prasmes;
- bērna psiholoģiskā un somatiskā veselības stāvokļa uzlabošana, palīdzot atbrīvoties no apreibinošo vielu lietošanas negatīvajām sekām;
- bērna resocializācijas iemaņu pakāpeniska attīstīšana, stabilizāciju nodrošinot divu līdz četrus mēnešu laikā.

Stabilizācijas laikā notiek:

- ar psihoterapeitisko un socioterapeitisko metodiku (tehnoloģiju) palīdzību apgūto iemaņu praktiska nostiprināšana problēmsituācijās;
- pakāpeniska ierobežojošā režīma samazināšana un bērna sagatavošana rehabilitācijas procesa pabeigšanai;
- bērna patstāvīgu lēmumu pieņemšanas un rīcības iemaņu praktiska attīstīšana;

¹⁵⁶ Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus (2020). Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumi Nr. 509., "Latvijas Vēstnesis", 17.08.2020., Nr.: 2020/157.14, Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2020/157.14>

- bērna personības īpašību un izpratnes par uzvedības normām stabilizācija, lai bērns būtu spējīgs atteikties no turpmākas apreibinošo vielu lietošanas.

Informācija par pakalpojumu sniedzējiem, kas sniedz valsts finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, tai skaitā sociālās rehabilitācijas institūcijas, kas sniedz pakalpojumu personām, kuras ir atkarīgas no apreibinošām vielām un procesiem, ir atrodama LM vietnē <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialie-pakalpojumi/socialas-rehabilitācijas-pakalpojumi>.

NOBEIGUMS

Rokasgrāmatas izstrādes ekspertu grupa un IeVP pateicas Labklājības ministrijai, Valsts probācijas dienestam, Latvijas Zvērinātu notāru padomei, Juridiskās palīdzības administrācijai, Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijai un Latvijas Republikas Tiesībsarga birojam, kā arī visiem IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas un brīvības atņemšanas iestāžu priekšniekiem un resocializācijas inspektoriem (sociāliem darbiniekiem), pašvaldību sociālo dienestu sociāliem darbiniekiem, kas iesaistījās šī informatīvā materiālā tapšanas procesā, dalījās pieredzē un sniedza savu redzējumu sociālā darba organizācijas uzlabošanai, lai veicinātu personu pēc ieslodzījuma integrāciju sabiedrībā, mazinātu recidīva iespējamību nākotnē un uzlabotu sabiedrības drošību.

Ceram, ka Rokasgrāmatā iekļautā informācija noderēs brīvības atņemšanas iestāžu un pašvaldību sociālo darbinieku praktiskajā darbā, sekmēs efektīvāku starpinstitucionālo sadarbību un nodrošinās pēctecīgu un kvalitatīvu atbalsta pasākumu un pakalpojumu pieejamību.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. AC Konsultācijas (2018). Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē. Izgūts no http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/Brivpratigo_darba_iesp_3.nodevums_2018_0.pdf
2. Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. (18.07.2006.) Saeima, Latvijas Vēstnesis, 04.07.2006. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/138990-apcietinajuma-turesanas-kartibas-likums>
3. Apvienoto Nāciju organizācijas darba dokuments “Narkotiku atkarības ārstēšana ar veselības aprūpes, nevis sodu palīdzību”, UNODC, Vīne, 28.–30.10.2009. Izgūts no: https://www.unodc.org/documents/balticstates/Library/Other/Final_eBook_Sept_2010_LV.pdf
4. Augstākā tiesa (n. d.). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 13. jūlija spriedums lietā Nr. A420296316, SKA–1020/2018, Izgūts no www.at.gov.lv
5. Augstākā tiesa (n. d.). Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. A420207818, SKA–700/2020. Izgūts no www.at.gov.lv
6. Barker, R. L. (2014). The social work dictionary (6th ed.). Washington, DC: NASW Press.
7. Barnayi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S., & Mundt, A. P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40(1)
8. Baša, I., Baumanis, A., Caics, J., Goilo, M., Harlamovs, P., Ščerbakovs, N., Šiško, S., Šmeļova, N. (2007), Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem. Izgūts no: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf
9. Bērziņa, M. (2019). Ieskats jauniešu sociālās rehabilitācijas un atbalsta programmā “Palēciens”. *Sociālais darbs Latvijā* 2/2019. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf
10. Bite, I., Martinsone, K., Sudraba, V. (2016). Konsultēšanas un psihoterapijas teorija un prakse. Zvaigzne ABC
11. Burgess-Proctor, A., Huebner, B.M., & Dursoc, J.M. (2016). Comparing the effects of maternal and paternal incarceration on adult daughters’ and sons’ criminal justice system involvement. *Criminal Justice and Behavior*, 43(8)
12. Burke, B., Harrison, P. (2002). Anti-oppressive Practice. In: Adams, R., Dominelli, L & Payne, M. (Eds), *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. New York: Palgrave
13. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (1997). Latvijas Vēstnesis, 13.06.1997., Nr. 143/144. Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43859>
14. Cochran, J., Mears, D. (2014). *Prisoner Reentry in the Era of Mass Incarceration*. Sage Publications, Inc.
15. Craig, Liz. (2012). Reentry and evidence-based practices: Motivational interviewing (NIC Update). *Corrections Today*, 74(2), 88. ISSN: 0190–2563.

16. Crewe, B., Hulley, S., Wright, S. (2020). *Life Imprisonment from Young Adulthood: Adaptation, Identity and Time*. Palgrave Studies in Prisons and Penology. Palgrave Macmillan.
17. Crow, D, Robinson, G. (2009). *Offender Rehabilitation: Theory, Research and Practice*. Sage publications Ltd.
18. Eiropas Padome (2006). Ministru komitejas rekomendācijas Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas Cietumu noteikumiem, Pieņemts Ministru komitejas 2006. gada 11. janvārī 952.ministru vietnieku sanāksmē. Izgūts no <https://rm.coe.int/16804ba5d8>
19. Eiropas Padome. (1993). Medicīniskā aprūpe ieslodzījuma vietās. Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai. Izgūts no <https://rm.coe.int/16806ce937>
20. Eiropas Parlaments (2008). Ziņojums par cietumā ieslodzīto sieviešu īpašo situāciju un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekmi uz sociālo un ģimenes dzīvi (2007/2116(INI)) referente Marie Panayotopoulos–Cassiotou, Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komiteja. Izgūts no https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2008-0033_LV.html
21. ES fondi (n. d.) TM: Pasniegts jau otrais ikgadējais apbalvojums "Cilvēks – Cilvēkam". Izgūts no <https://www.esfondi.lv/jaunumi/tm:-pasniegts-jau-otrais-ikgadejais-apbalvojums-cilveks-cilvekam?version=full>
22. Fazel, S., Seewald, K. (2012). Severe mental illness in 33,588 prisoners worldwide: Systematic review and meta-regression analysis. *British Journal of Psychiatry*, 200(5).
23. Fazel, S., Yoon, I. A., & Hayes, A. J. (2017). Substance use disorders in prisoners: An updated systematic review and meta-regression analysis in recently incarcerated men and women. *Addiction*, 112(10)
24. Gitterman, A., & Knight, C. (2016). Promoting Resilience Through Social Work Practice with Groups: Implications for the Practice and Field Curricula. *Journal of Social Work Education*, 52(4), 448–461. DOI: 10.1080/10437797.2016.1198295
25. Goldstein, Eda G. (2008). The psychosocial framework. In *The encyclopedia of social work*. 20th ed. Edited by Terry Mizrahi and Larry E. Davis, 462–467. New York and Washington, DC: National Association of Social Workers and Oxford Univ. Press.
26. Grounds, A. T. (2005). Understanding the Effects of Wrongful Imprisonment. *Crime and Justice*, 32, 1–58. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3488358>
27. Haney, C., Lynch, M. (1997). "Regulating Prisons of the Future: The Psychological Consequences of Supermax and Solitary Confinement," *New York University Review of Law and Social Change*, 23.
28. Harris, J., White, V. (2018). *A dictionary of social work and social care* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
29. Hepworth, D.H., Rooney, R., Rooney, G.G., Strom–Gottfried, K., Larsen, J.A. (2013). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills, International Edition, 9th Edition*. Canada: Brooks/Cole
30. Ieslodzījuma vietu pārvalde (2018). Pētījums "Sabiedriskās domas pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem". Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/petijumi>

31. Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2021. gada publiskais pārskats. Izgūts no <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5294/download>
32. Ieslodzījuma vietu pārvalde (2021). Praktisks informatīvais materiāls par atbalstu ieslodzīto personu tuviniekiem un ģimenes locekļiem. Izgūts no <https://lvportals.lv/dienaskartiba/332916-iev-izstradats-praktisks-informativs-materials-ieslodzito-gimenes-locekliem-2021>
33. Ieslodzījuma vietu pārvaldes ētikas kodekss (2008). Izgūts no: <https://www.ievp.gov.lv/lv/normativie-akti>
34. Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums (01.01.2003.). Saeima, Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/68492-ieslodzijuma-vietu-parvaldes-likums>
35. ITA Konsultants sadarbībā ar Ilģuciema cietumu, Profesionālās orientācijas centru, Latvijas Pašvaldību savienību, Nodarbinātības valsts aģentūras Rīgas filiāli (2006). Pētījums par Ilģuciema cietuma sievietu nodarbinātības iespējām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/3835/download>
36. Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus (2020). Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumi Nr. 509., "Latvijas Vēstnesis", 17.08.2020., Nr.: 2020/157.14, Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2020/157.14>
37. Ķipēna, K., Zavackis, A., Nikišins, J. (2013). Soda izcietušo personu noziedzīgo nodarījumu recidīvs. Jurista vārds. Izgūts no: <https://juristavards.lv/doc/259267-sodu-izcietuso-personu-noziedzigo-nodarijumu-recidivs/>
38. Koprowska, J. (2010). Communication and Interpersonal Skills in Social Work.UK: Learning Matters Ltd.
39. Labklājības ministrija (n. d.) Izgūts no <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana>
40. Labklājības ministrija. (2021). Informatīvais ziņojums par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem. Izgūts no https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/8d83ec55-047f-4f8c-ab7d-7bb181cd67db#
41. Lāce, I. Avotiņa, Z., Balode, L., Freimane, S. (2020) Metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušu personu un vardarbību veikušu personu. Sociālais darbs Latvijā. 1/ 2020. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7531/download>
42. Latvijas Cilvēktiesību centrs (n. d.) Semināru "Pašnāvību profilakse cietumos." Izgūts no <https://cilvektiesibas.org.lv/ru/news/seminars-ieslodzijumu-vietu-darbiniekiem-pasnavibu/>
43. Latvijas Republikas Satversmes tiesa (n. d.) Spriedums lietā Nr. 2019-32-01, Rīgā, 18.09.2020., Izgūts no https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-32-01_Spriedums.pdf
44. Latvijas Republikas Satversmes tiesa, (n. d.). 2009. gada 2. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-07-0103, Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01, Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01, Izgūts no <https://www.satv.tiesa.gov.lv>

45. Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss (2022). Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/19586/download>
46. Latvijas Sodū izpildes kodekss. (01.04.1971). Augstākā Padome, "Ziņotājs", 1, 01.01.1971., Izgūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>
47. Latvijas Valsts kontrole (2019). Revīzijas ziņojums "Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte" ar pielikumu – A. Jalili Idrissi "Resocializācijas sistēmu salīdzināšana" eksperta viedoklis,
48. Latvijas Valsts kontrole. (2019). Revīzijas ziņojums "Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte", <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/valsti-istenoto-notiesato-personu-resocializācijas-pasākumu-efektivitate>
49. Lengel, G.J., Styer, D. (2019). Comprehensive Assessment of Nonsuicidal Self-Injury. // Washburn JJ, ed. Nonsuicidal Self-Injury. Advances in Research and Practice. New York: Routledge
50. Labklājības ministrija (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/8377/download>
51. Labklājības ministrija (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download>
52. Luksa, M. (2015). Dzimumnoziedznieks probācijas skolā. Izgūts no <https://lvportals.lv/>
53. Massey, D., Brodmann, S. (2014). Spheres of Influence: The Social Ecology of Racial and Class Inequality. By Douglas S. Massey and Stefanie Brodmann. New York: Russell Sage Foundation
54. Menting, A. T. A., de Castro, B. O., & Matthys, W. (2015). Children of mothers being released from incarceration: Characteristics and potential targets for intervention. European Journal of Developmental Psychology, 13(4).
55. Miller, W.R., Rollnick, S. (2002). Motivational Interviewing. Preparing people for change. New York & London: The Guilford Press.
56. Ministru kabineta rīkojums Nr. 413 "Par Resocializācijas politikas pamatnostādņēm 2022.–2027. gadam" (2022). "Latvijas Vēstnesis" 16.06.2022. Nr.116. Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2022/116.5>
57. Mīte, A. (2018). Intervija ar Olaines cietuma Atkarīgo centra priekšnieci Sanitu Švesu. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2018/09/izdevums_socialaisdarbslatvija_2018_1.pdf
58. NASW. (1981). National Association Social Workers. NASW Standards for the Classification of Social Work Practice. Silver Spring, Md.: National Association of Social Workers
59. National Association of Social Workers (NASW). (n. d.). Read the Code of Ethics. Approved by the 1996 NASW Delegate Assembly and revised by the 2017 NASW Delegate Assembly. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-ofethics-english>

60. Nodibinājums „Latvijas Bērnu fonds”. (2015. Metodiskais materiāls Psihosociālais darbs ar ģimeni vardarbības pret bērnu novēršanai. Izgūts no <http://www.lbf.lv/content/2020/08/Metodika.pdf>
61. Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība (2013). Ministru kabinets. Latvijas Vēstnesis, 70, 11.04.2013.OP numurs: 2013/70.6. Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=256000>
62. Ozola, I. (2021). Pamatmetodes sociālajā darbā ar gadījumu. Roga–Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas
63. Par Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņēm 2015.–2020. gadam. Ministru kabineta 2015. gada 24. septembra rīkojums Nr. 580, Latvijas Vēstnesis, Nr. 191, Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/op/2015/191.4>
64. Patterson, G.T. (2020). Social work practice in criminal justice system 2nd.ed. New York: Routledge
65. Pētījums “Par Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta nodarbināto amatu kompetencēm, individuālajām īpašībām un spējām” (2018). Tieslietu ministrija/Latvijas Republikas Ieslodzījuma vietu pārvalde. Izgūts no: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/2548/download>
66. Prochaska J., Norcross J., Diclemente C. (2013). Applying the stages of change, Psihoterapy in Australia. vol.19 no.2., Psychoz Publications. Retrieved from http://www.psychotherapy.com.au/fileadmin/site_files/events/pdfs/APPLYING_THE_STAGES_OF_CHANGE_JOHN_NORCROSS.pdf
67. Prochaska, J. J., Spring, B., & Nigg, C. R. (2008). Multiple health behavior change research: an introduction and overview. Preventive medicine, 46(3), 181–188. doi:10.1016/j.ypmed.2008.02.001
68. Reamer, F. G. (2001). Ethics education in social work. Alexandria, VA: Council on Social Work Education.
69. Regzdiņa, L., prof. Mārtinsone, K., Kognitīvo kļūdu jeb izkropļojumu (Cognitive distortion quest, CD-Quest (de Oliveira et al, 2015)) aptaujas adaptācijas I posms. - https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/prezentacijas/vpa_2019/L_Regzdina_a.pdf
70. Resocializācijas politikas pamatnostādnes 2022.–2027. gadam. (2022). Ministru kabinets, "Latvijas Vēstnesis" 16.06.2022. Nr.116, Izgūts no <https://www.vestnesis.lv/op/2022/116.5>
71. Roga–Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). (2021). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācijas
72. Ross, J.W (2011). Specialist Communication Skills for Social Workers. Focusing on Services Users Needs. New York: Palgrave Macmillan
73. Rupenheite, M. (2010). Geriatrijas pamati. Veco ļaužu aprūpes un saskarsmes īpatnības Izdales materiāls. Izgūts no <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/Geriatria.pdf>

74. Saeima (n. d.) Ģimenes būs jāinformē par dzimumnoziedznieku sodāmību (22.06.2011.)
Izgūts no <https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/18661-gimenes-bus-jainforme-par-dzimumnoziedznieku-sodamibu>.
75. Saleebey D. (2002). *The Strengths Perspective in Social Work Practice*, 3d ed. – Boston: Allyn and Bacon.
76. Sēja, A., Veidemanis, A (2019). Psihoaktīvo vielu atkarība – sociālo darbinieku skatījums, pieredze, iespējas, izaicinājumi. Sociālais darbs Latvijā 2/2019. Izgūts no https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr.2_2019.pdf
77. Šiļņeva, L. (Red.). (2000). Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"
78. Slimību profilakses un kontroles centrs (2018). Atkarību izraisošo vielu lietošanas tendenču analīze ieslodzījuma vietās Latvijā 2018. gadā, Pētījuma gala ziņojums. Rīga: Nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences” Izgūts no <https://www.spkc.gov.lv/lv/petijumi/narkotiku-lietosanas-izplatiba-ieslodzijuma-vietas-latvija-2018.pdf>
79. Sociālā darbinieka profesijas standarts (2020). Izgūts no <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-145.pdf>
80. Sociālās palīdzības un pakalpojumu likums. Latvijas Vēstnesis, 19.11.2002., Nr.168 (2743). Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>
81. Strika, E. (2009). Promocijas darbs. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums. LU.
82. Šuvajevs, A. (2022). “Cilvēks kļūst par spoku” mājoklis bijušajiem ieslodzītajiem. TVNET, 13.01.2022. Izgūts no <https://www.tvnet.lv/7428103/cilveks-klust-par-spoku-majoklis-bijusajiem-ieslodzitamajiem>
83. Tiesībsargs (n.d.) Tiesībsarga 2015. gada 18. marta ziņojums Nr.1–12/3 pārbaudes lietā Nr. 2014–35–18AC, Pieejams: www.tiesibsargs.lv
84. Tiesu administrācija (n. d.). Projekts “Tiesu informatīvās sistēmas attīstība”. Izgūts no <https://www.ta.gov.lv/lv/projekts-tiesu-informativas-sistemas-attistiba>
85. Trawver, K.R., Canada, C.E., Barrenger, S. (2019). Social work ethic and values. Global issues in criminal justice practice. In *The Routledge Handbook of Social Work Ethics and Values*. Ed. Marson, S., McKinney, R. London: Routledge.
86. Trotter, C. (2014). *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice*. A Guide to Practice. Routledge.
87. Valsts probācijas dienests (2009). Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbinieku apmācības vajadzību, kompetenču, esošo apmācības programmu izvērtēšana Valsts probācijas dienestā un Ieslodzījuma vietu. Izgūts no https://www.vpd.gov.lv/lv/valsts-probacijas-dienesta-un-ieslodzijuma-vietu-parvaldes-darbinieku-apmacibas-vajadzibu-kompetencu-esoso-apmacibas-programmu-izvertesana-valsts-probacijas-dienesta-un-ieslodzijuma-vietu/petijuma_gala_zinojums_2009_03_20.pdf

88. Valsts probācijas dienests (n. d.) „Atbalsta programma pedagogiem darbam ieslodzījuma vietās” EQUAL. Izgūta no https://www.vpd.gov.lv/lv/equal-projekts/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf/atbalsta_programma_pedagogam_darbam_ieslodz_juma_vietas.pdf
89. Valsts probācijas dienests (n. d.) Pētījums Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma. Izgūts no <https://www.vpd.gov.lv/lv/bijuso-notiesato-socialas-rehabilitacijas-un-integracijas-sabiedriba-kompleksa-programma>
90. Veispale, K., Ozola, I. (2019). Kad trauks plīst... Sociālais darbs Latvijā. 2019./2 Izgūts no https://.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/10/Socialais_darbs_Latvija_Nr2_2019.pdf
91. Walters, S. T., Clark, M. D., Gingerich, R., & Meltzer, M. L. (2007). A guide for probation and parole: Motivating offenders to change. Virginia Department of Criminal Justices Services.
92. Wood J., Westwood S., Thompson G. (2014). Youth Work. London: Routledge.
93. Worling, J. R., & Långström, N. (2003). Assessment of Criminal Recidivism Risk with Adolescents who have Offended Sexually A Review. Trauma, Violence, & Abuse, 4(4)
94. Yukhnenko, D., Sridhar, S., & Fazel, S. (2020). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update. Welcome open research, 4, 28 <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3>
95. Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim, CPT/Inf (2017) 16. Izgūts no <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

PIELIKUMI

Pielikums Nr. 1. Ieteikumi profesionālās izdegšanas novēršanai.

Pielikums Nr.2. Domāšanas kļūdas.

Pielikums Nr.3. Ieslodzījuma vietu pārvaldes raksturojums (apraksts, struktūra un IeVP resocializācijas daļas personāls).

Pielikums Nr.4. Apcietināto un notiesāto personu tiesības, pienākumi un ierobežojumi.

Pielikums Nr.5. Problēmjuautājumu apraksts, to iespējamie risinājumi.

Pielikums Nr.6. Ieslodzījuma vietu sadarbība ar izglītības iestādēm un profesionālās izglītības programmu ietvaros īstenotās specialitātes.

Pielikums Nr.7. Brīvības atņemšanas vietās pieejamās resocializācijas programmas.

Pielikums Nr.8. VPD īstenotas sociālās uzvedības korekcijas programmas.

Pielikums Nr.9. Programmas probācijas klientiem.

Pielikums Nr.10. Pašvaldībās pieejamais atbalsts un sociālie pakalpojumi personām pēc ieslodzījuma.

IETEIKUMI PROFESIONĀLĀS IZDEGŠANAS NOVĒRŠANAI

1. Vai palīdzības sniegšana ir mana iekšējā motivācija...

Savu profesiju sociālie darbinieki izvēlas dažādu motīvu vadīti, tāpēc ir svarīgi atrast savu iekšējo palīdzības motivāciju – kāpēc palīdzēt ir man svarīgi... kāpēc gribu būt te un būt sociālais darbinieks... Svarīgi apzināties savu izvēli, atbildot sev – kāpēc es palīdzu un ko es gūstu, palīdzot citiem?

2. Vai saprotu, kad esmu noguris cilvēks/speciālists...

Saprotot izmaiņas sajūtās, noguruma pakāpi, jāmeklē speciālistu palīdzība – psihologs, psihoterapeits. Jāapmeklē atbalsta grupas, supervīzijas – vērtīgs instruments problēmu apzināšanās posmā. Mācieties apzinātības praksi un meditāciju.

3. Pauzes, pauzes, pauzes...

Piecas minūtes ar kafijas krūzi pie atvērta loga – mazs, bet nozīmīgs spēku atjaunojošs resurss.

Noteikti jāievēro pusdienlaiks.

4. Mērķu izvirzīšana.

Lai mazinātu darba stresu ikdienā, jāizvirza sev īstermiņa mērķi – tiem jābūt sasniedzamiem. Pierakstiet savus mērķus uz papīra – pierakstīšanai ir neparasts spēks salīdzinājumā ar paturēšanu prātā. Izvirziet mērķus regulāri vai, kad jums tas šķiet nepieciešams.

5. Mazais vārds “NĒ!”

Mēs visi drīkstam teikt “Nē.”, kad vien to vēlamies. Sociālajiem darbiniekiem tas var būt grūti, jo negribas pievilt cilvēkus, ja viņi uz jums paļaujas. Iemācīties pateikt nē, ir svarīgi gan profesionālajā dzīvē, gan personiskajā.

6. Atbalsta meklējumi.

Emocionālais atbalsts, informatīvais atbalsts, instrumentālais atbalsts – šīs atbalsta formas liek sajūst pamatu zem kājām, rada pārliecību par savu darbu un sasniegtajiem rezultātiem. Atbalsts palīdz mazināt stresa līmeni ikdienā.

7. Emociju apzināšanās.

Katram no mums emocionālā daļa ir kaut kas īpašs, jo emocijas ir svarīgas visiem cilvēkiem. Tāpēc jāsāk strādāt pašam ar sevi – saprast savas emocijas, nosaukt, izjust, apzināties. Emocijas ir kā mēraukla, kad jūtamies laimīgi, droši un silti. Tāpat dusmas var motivēt atrisināt kādu problēmu un bailes spēj iedrošināt rīkoties. Atcerieties, ka apspiestas emocijas bloķē enerģiju!

8. Apzinātības prakse.

Pievērst uzmanību, atvērt apziņu pašreizējā brīdī notiekošajam un pieņemt to. Nevērtēt un necensties kontrolēt. Protams, apzinātības prakse mēdz būt grūta, bet tā pozitīvi ietekmē cilvēku – palīdz atgūt mieru, mazina stresu, atbrīvo no depresijas un trauksmes. Var, piemēram, praktizēt elpošanas vingrinājumus, ierobežot tehnoloģiju lietošanu, joga, fiziskās aktivitātes, daba u.c.

DOMĀŠANAS KĻŪDAS

Domāšanas kļūdas jeb kognitīvās kļūdas var skaidrot kā sistemātiskas, neprecīzas notikuma interpretācijas. Tās ir konkrētas domas vai iekšējā dialoga veidi, kuri nebalstās uz faktiem, bet, drīzāk cenšas loģiski pamatot, minimizēt vai attaisnot antisociālu uzvedību un noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu. Domāšanas kļūdas var tikt aktivizētas tīšuprāt (cilvēks zina, kas viņa uzvedība nav sociāli atbalstāma, bet tik un tā to pielieto), vai arī “automātiski” – pieraduma dēļ, kad šīs domāšanas kļūdas laika gaitā ir kļuvušas par attieksmi, vērtībām un uzskatiem. Likumpārkāpējiem nereti ir uzvedības un domāšanas traucējumi, kas veicina noziegumu izdarīšanu, piemēram, maldīgi uzskati par cilvēku uzvedību, attiecībām, sociālo taisnīgumu.

Domāšanas kļūdas aizsargā cilvēkus no sevis vainošanas un ļauj pamatot savu uzvedību ar kognitīvajiem aizsardzības paņēmieniem – racionalizēšanu, minimizēšanu, noliegšanu vai atrunāšanos, lai attaisnotu nosodāmu uzvedību. Notikumu interpretācija, izmantojot domāšanas kļūdas, veicina to nostiprināšanos jau kā **automātiskām domām**.

Lielākā daļa ieslodzījuma vietās esošās personas neatzīst savas domāšanas kļūdas un necenšas tās novērst, jo tās ir izdevīgas. Tiklīdz tiek saprasts, ka šāda veida domāšana rada problēmas un nav izdevīga, to ir iespējams mainīt. Sociālā dienesta darbinieka uzdevumi ir stimulēt likumpārkāpējā tādu dialogu pašam ar sevi, kas ļauj pamanīt domāšanas kļūdu neizdevīgumu.

Veicot pētījumus par dzimumnoziedznieku domāšanas kļūdām, tās ir sagrupētas dažādās kategorijās. Personas, kurām ir šaubas par sevi, personības nepietiekamības izjūta, nenoteiktība, piemīt tādas domāšanas kļūdas, kā:

- 1) Domāšana – “Visu vai neko” – tā saucamā “melnbaltā” domāšana, kas parādās, ja cilvēks nespēj saprast otra cilvēka viedokli vai neredz, ka strīdā var būt arī tāda nostāja, kas nesakrīt ar galējībām. Grūtības pieņemt, ka var būt vairākas “pareizas rīcības” un ka problēmai var būt vairāki risinājumi;
- 2) Domāšana – “Esmu upuris” – jo vairāk cilvēks uzskata, ka ir upuris, un citus vaino savās grūtībās vai problēmās, jo vieglāk viņam izvairīties no atbildības uzņemšanās par savu rīcību.

Empātijas trūkuma dēļ noziedznieks nespēj saprast sava upura jūtas un pārdzīvojumus, jo pats sevi uzskata par situācijas upuri, piemēram, nepatiesi notiesāts vai arī paša negatīvā pieredze tiek izmantota kā attaisnojums savai noziedzīgai rīcībai.

Tāpēc, lai atriebtos citiem, tiek izmantota varas un situācijas noteicēja pozīcija:

- 1) “Nevēlēšanās atzīt pāridarījumu citiem” – cilvēks, kuram piemīt šāda domāšanas kļūda, par spīti faktiem atsakās atzīt, ka viņš ir nodarījis ļaunumu citam cilvēkam. Tā rezultātā, cilvēks var uzskatīt sevi par cietušo pat tad, ja ir skaidri zināms, ka viņš nodarījis pāri citiem, piemēram: “Viņa dabūja, ko bija pelnījusi par to, kā viņa pret mani izturējās. Kāpēc, lai es būtu vainīgs, ja tā bija viņas pašas vaina”.
- 2) “Īpašuma sajūta” – cilvēks uztver lietas (arī citus cilvēkus) kā savu īpašumu. Viņš tiecas kontrolēt pilnīgi visu un visus, ko sastop, turklāt savas tiesības uzskata par svarīgākām, salīdzinot ar citu cilvēku tiesībām, bet sev piedēvē tiesības rīkoties tikai pēc saviem ieskatiem. Dzimumaktu viņš drīzāk uzskata par savas varas parādīšanas veidu, nevis par intīmas tuvības izpausmi. Šādas domāšanas kļūdas pamatā ir izkropļota tiesību

- izjūta, tieksme kontrolēt pārējos un dominēt pār tiem. Dažreiz šādas novirzes pamatā ir mazvērtības sajūta (piemēram, “Tu esi mana sieviete, tādēļ darīsi to, ko es lieku”).
- 3) “Es jau visu zinu” – cilvēks apgalvo, ka ir jau “pārmainījies” un tādēļ vairs nav vajadzīga nekāda intervence vai terapija. Šādam cilvēkam arī var būt pārliecība, ka viņa galvenais uzdevums ir palīdzēt citiem. Nevēlas dzirdēt citu cilvēku atsauksmes, jo ir pārliecināts, ka pats jau visu zina. Tādas domāšanas kļūdas dēļ cilvēks noliedz, ka viņš varētu kļūdīties nākotnē, tādējādi, iespējams, atkal atgriežoties pie noziedzīgas rīcības, piemēram: “Es esmu pārmainījies, tagad esmu pavisam cits cilvēks, nekā biju terapijas sākumā, tāpēc neredzu iemeslu, kādēļ atkal nevarētu rūpēties par saviem bērniem”.
 - 4) “Neviens mani nesaprot” – cilvēks ir pārliecināts savā unikālajā individualitātē, tāpēc uzskata, ka viņam nav nekāda labuma no iepazīšanās ar citu cilvēku pārdzīvojumiem. Šādas domāšanas dēļ, cilvēks noraida citu cilvēku atsauksmes, jo viņam tās nešķiet svarīgas un vērā ņemamas viņa situācijā. Vienreizīguma sajūta arī liek paturēt noslēpumā savas izjūtas, jo neviens jau nesapratīs (piemēram, “Jūs to nekad nesapratīsiet”; “Es neesmu tāds kā jūs”).¹⁵⁷

¹⁵⁷ Regzdiņa, L., prof. Mārtinsone, K., Kognitīvo kļūdu jeb izkropļojumu (Cognitive distortion quest, CD-Quest (de Oliveira et al, 2015)) aptaujas adaptācijas I posms.

IESLODZĪJUMA VIETU PĀRVALDES RAKSTUROJUMS

IeVP ir TM padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas nodrošina tai uzticēto funkciju – apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes nodrošināšanu un kurai ir sava misija, vīzija, vērtības un uzdevumi:

IeVP misija	izpildīt sodu, palīdzot likumpārkāpējiem kļūt par socializētiem pilsoņiem
IeVP vīzija	laikmetīgi cietumi drošākai sabiedrībai
IeVP vērtības	cilvēks, profesionalitāte, taisnīgums, humānisms, drošība, tiesiskums, mērķtiecīgums, atbildīgums
IeVP uzdevumi	<ul style="list-style-type: none"> • veic ieslodzījuma vietu apsardzi; • uzrauga un nodrošina ieslodzītajām personām noteikto uzvedības normu un tiesību ievērošanu, kā arī pienākumu izpildi; • nodrošina normatīvajos aktos noteikto sadzīves un komunālo pakalpojumu sniegšanu ieslodzītajiem; • nodrošina ieslodzīto veselības aprūpi; • organizē ieslodzīto garīgās aprūpes un audzināšanas pasākumus; • nodrošina Pārvaldes personāla tiesību ievērošanu un pienākumu izpildi, kā arī tiesisko aizsardzību, darbības un sociālās garantijas; • nodrošina Pārvaldes darbinieku profesionālās ievirzes un profesionālās pilnveides izglītību.

9. tabula. *IeVP misija, vīzija, vērtības, uzdevumi.*

Pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas IeVP saņēma mantojumā no padomju varas cietumu infrastruktūru ļoti bēdīgā, tehniski novecojušā stāvoklī, un līdz šim ieslodzījumu vietās veiktie būvju tehniskie uzlabojumi būtiski neuzlaboja situāciju. IeVP nepieciešams ne tikai uzlabot ēku infrastruktūru, bet arī nodrošināt ieslodzījumu vietu sistēmas darbību un attīstību atbilstoši demokrātiskās valsts pamatprincipiem, ievērojot ieslodzīto pamattiesības un vajadzības.

CPT pieņēma ziņojumu¹⁵⁸, kurā pozitīvi novērtēja tās pārmaiņas, kas tika ieviestas laikā pēc iepriekšējās CPT vizītes Cēsu AieN (2007. gadā), un proti, pēc vērienīgas rekonstrukcijas tika uzbūvēts jauns atsevišķs korpuss uz izmeklēšanas laiku apcietinātajiem un būtiski tika atjaunots korpuss notiesātajiem ieslodzītajiem, kā arī atjaunota skola un sporta zāle. Nepilngadīgajiem ir nodrošināta pietiekama dzīvojama platība, telpas ir labā tehniskā stāvoklī, tūras un labi apgaismotas. Tās ir arī atbilstoši aprīkotas, ieskaitot pilnībā nošķirtu sanitāro mezglu un iekšējo sakaru sistēmu. Tomēr CPT pēc vizītēm citās ieslodzījuma vietās – Daugavgrīvas cietumā, Jelgavas cietumā, Rīgas Centrālcietumā un Olaines cietuma slimnīcā (psihiatrijas nodaļā) konstatēja nepietiekamu higiēnas līmeņa, ventilācijas un dienasgaismas nodrošināšanu, kā arī nepietiekamu dzīvojamo platību katram ieslodzītajam, kas noteikta vismaz 4m² uz personu. CPT arī novēroja, ka joprojām vairums ieslodzīto gandrīz 23 stundas diennaktī pavadīja kamerās, tāpēc atbildīgām institūcijām rekomendēja izstrādāt un ieviest visaptverošu ārpus kameras aktivitāšu režīmu, tajā skaitā grupu kopīgas aktivitātes visiem ieslodzītajiem, ieskaitot zemākās pakāpes režīmā turētos ieslodzītos un uz izmeklēšanas laiku apcietinātos ar mērķi nodrošināt, lai visiem ieslodzītajiem būtu iespēja pavadīt ievērojamu dienas daļu ārpus savas kameras, iesaistoties

¹⁵⁸ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim, CPT/Inf (2017) 16, Pieejams: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

dažādās jēgpilnās nodarbēs (darbs, ieteicams ar arodapmācības ieguldījumu; izglītība; sports; atpūta / biedrošanās).

Nozīmīgākās pārmaiņas ieslodzījuma vietās sākās jau pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados ar Latvijas sodu izpildes kodeksa spēkā stāšanos 1994. gada 30. decembrī, kad tika atjaunota brīvības atņemšanas soda progresīvā sistēma, kas visus cietumus iedalīja pēc drošības pakāpēm. Ieslodzījuma vietu sistēmas attīstībā 90. gados būtiska loma bija starptautiskā projekta Nord–Balt Prison īstenošanā. Nord–Balt Prison projekta mērķis bija uzlabot un pilnveidot cietumu sistēmu Baltijas valstīs, gan palīdzot pārveidot cietumu vadības struktūru, gan veidojot cietumu personālā jaunu attieksmi pret ieslodzītajiem un soda izciešanu, gan palīdzot ieviest alternatīvus soda mērus, gan uzlabojot medicīnisko palīdzību, gan izveidojot sociālo darbinieku tīklu. Projekta ietvaros tika veicināta sadraudzība starp vairākām ieslodzījuma vietām, piemēram, starp Centrālcietumu un Oslo cietumu (Norvēģijā). Nord–Balt Prison projekta rezultātā tika iegūts ne tikai materiālais atbalsts, bet, kas vērtējams vēl augstāk, arī morālais atbalsts. Ieslodzījuma vietu personāls ieguva zināšanas citai pieejai, citiem standartiem, citai attieksmei pret notiesātajiem, tāpēc jau toreiz – 90. gados – varēja attīstīties ideja par ieslodzīto resocializāciju.

Būtiskas pozitīvas pārmaiņas tiek sagaidītas līdz ar jaunā Liepājas cietuma būvniecību, kas plānota pabeigt līdz 2025. gadam. Jaunais Liepājas cietums ir nozīmīgs infrastruktūras objekts, kas nodrošinās sabiedrības drošību un ļaus uzsākt jaunas sodu izpildes sistēmas ieviešanu, pilnveidojot ieslodzīto resocializācijas procesu, tādējādi radot ietekmi arī uz atkārtotu noziegumu izdarīšanas jeb recidīva rādītāju samazināšanu. Liepājas cietumā paredzētas vietas 1200 ieslodzītajiem. Visā kompleksā ietilpst astoņas dažādas ēkas. Kopējā teritorijas platība ir 305 116 m², kopējais apbūves laukums – 64 053,7 m², kopējā telpu platība – 51 092 m². Komplekss atradīsies 5,6 km attālumā no Liepājas centra. Kā viens no galvenajiem faktoriem cietuma projektēšanā izvirzīta gan ieslodzīto, gan arī personāla drošība. Cietuma kompleksā ietilpst ieslodzīto dzīvojamie korpusi. Jaunajā cietumā tiks nodrošināta jauna pieeja ieslodzījuma izpildes organizācijā, plašas ieslodzīto resocializācijas iespējas, plašs nodarbinātības centrs ar darba iespējām ieslodzītajiem, kā arī vieta ieslodzīto apmācībām. Liepājas jaunais cietuma komplekss būs paredzēts 1 200 ieslodzītajiem vīriešiem, tai skaitā 1 150 slēgta tipa ieslodzījumā un 50 atvērta tipa ieslodzījumā.

26.attēls. *Liepājas cietuma skice.*

Latvijā tiek risināta arī kvalificēta IeV personāla nepietiekamības problēma, uz ko norādīja arī CPT savā 2017. gada Ziņojumā. Lai nodrošinātu IeV korekcijas dienestu personālam pieejamo apmācību vidi teorētisko zināšanu un praktisko iemaņu apguvei un veicinātu personāla kvalifikācijas celšanu, 2021. gadā IeVP uzsāka būvprojekta izstrādi, būvniecību, autoruzraudzību un garantijas perioda nodrošināšanu Mācību centra un Atklāta cietuma paraugkorpusa izveidei Olaines cietuma teritorijā. Jaunajā Mācību centrā paredzētas telpas mācību procesu nodrošināšanai, konferenču zāle, dienesta viesnīca, kā arī āra sporta laukums ar stadionu un skatītāju tribīnēm, basketbola laukums, āra treniņi un šautuve. Moderna mācību centra izveidošana noteikti veicinās jaunu cilvēku motivāciju uzsākt savas darba gaitas IeVP struktūrās un iegūt

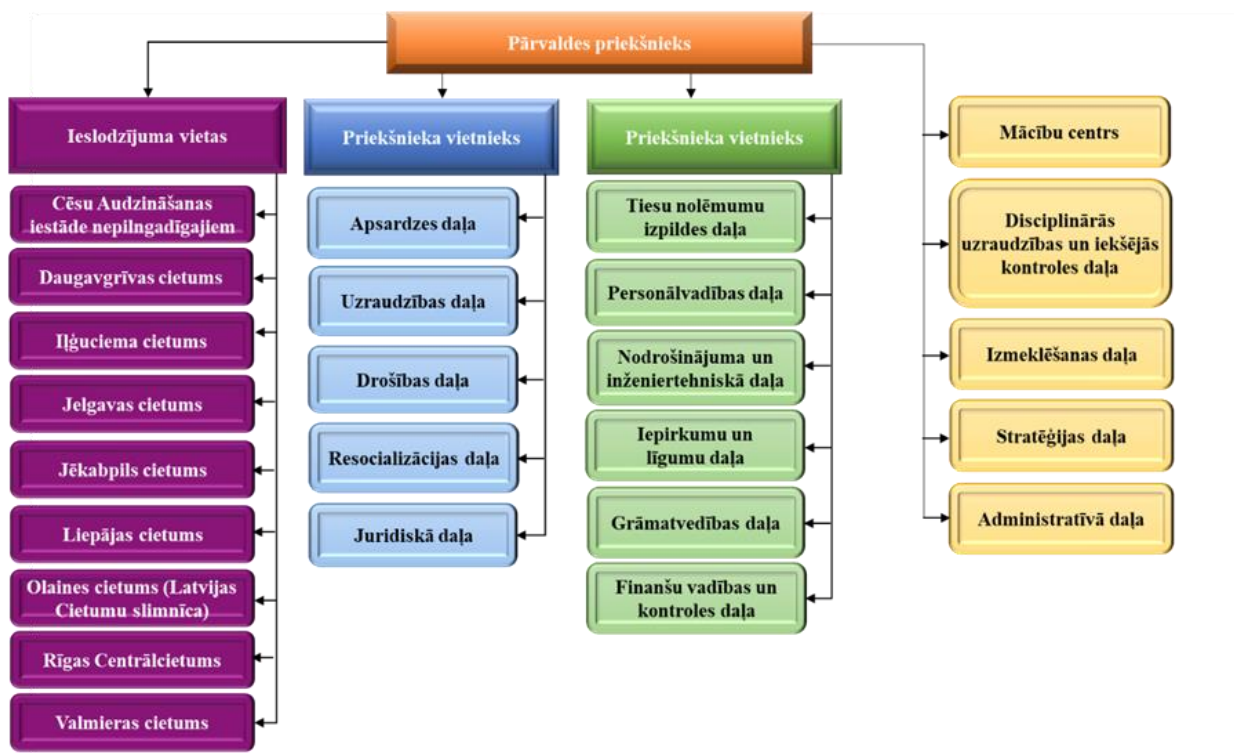
nepieciešamās zināšanas un praktiskās iemaņas darbā ar ieslodzītajiem. Tas sekmēs mūsdienīgas soda izpildes nodrošināšanu, kā arī notiesāto resocializācijas sistēmas pilnveidi ieslodzījuma vietās.

Veidojot mūsdienīgu sodu izpildes politiku, 2009. gadā Kriminālsodu politikas koncepcijā tika noteikts – lai novērstu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, kriminālsodam jābūt tādām, kas orientēts uz personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, resocializāciju. Piemērojot sodu, svarīgi motivēt personu iegūt izglītību, profesiju, sagatavoties dzīvei sabiedrībā, palīdzēt likumpārkāpējam pašam saprast savas problēmas, parādīt viņam, ka viņš ir spējīgs pats tikt galā ar tām, nenodarot kaitējumu citām personām. Uz minētās koncepcijas pamata 2011. gada Sodu izpildes kodekss tika papildināts ar devīto “A” nodaļu "Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācija", kur 61. pantā tika noteikts: "Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācijas process ir sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni."

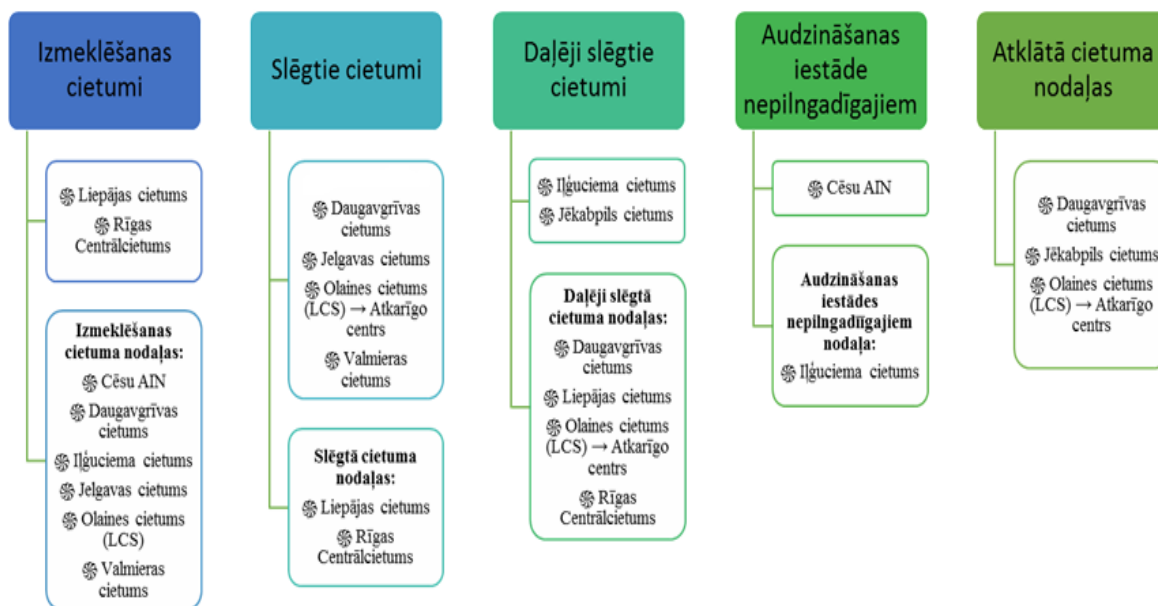
Ar izmaiņām normatīvā regulējumā aizsākās sociālais darbs ieslodzījuma vietās, mainījās sodu izpildē iesaistīto iestāžu darbs attiecībā uz aizturētām un notiesātām personām, kas tika vērsts ne tikai uz likumpārkāpēju izolēšanu, bet arī atturēšanu no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas pēc noteiktā soda izciešanas un iekļaušanos sabiedrībā.

2015. gadā tika apstiprinātas Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādnes un to Īstenošanas plāns, kuros jau lielāka uzmanība tika pievērsta esošo resocializācijas instrumentu satura kvalitatīvai izvērtēšanai un pilnveidošanai, lai tie atbilstu pasaules praksē pastāvošajiem kvalitātes kritērijiem, kā arī darbinieku kvalitatīvu mācību aspektam.

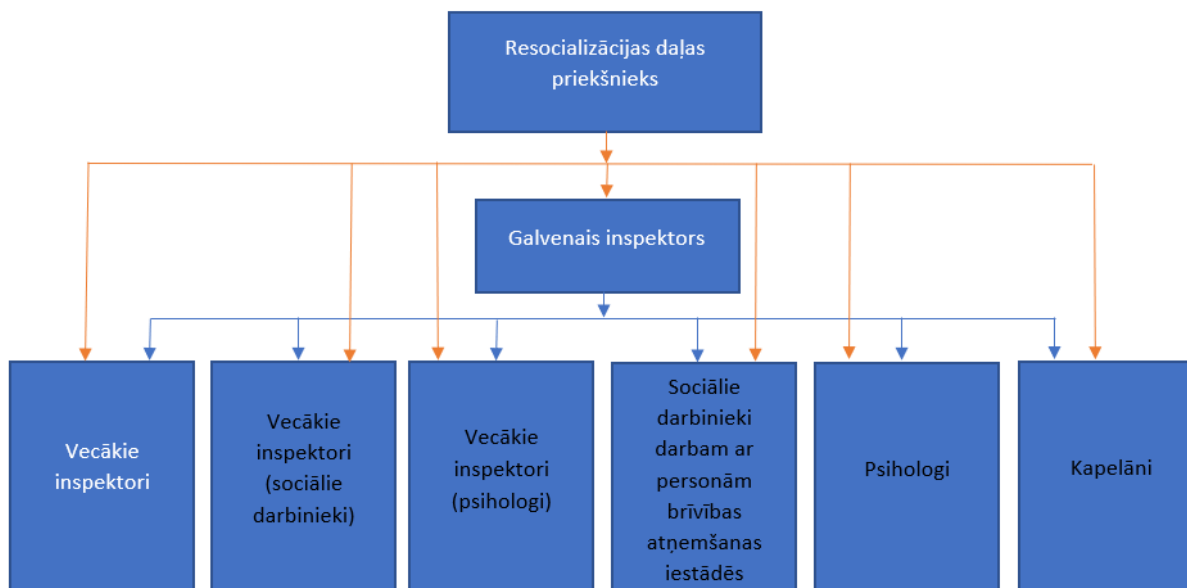
2022. gada 13. jūnijā Ministru kabinets apstiprināja **Resocializācijas politikas pamatnostādnes 2022.–2027. gadam**. Pamatnostādnēs paredzēta dziļāka koncentrēšanās uz ieslodzīto un probācijas klientu tuvināšanu sabiedrībā notiekošajiem procesiem, resocializācijas darba elastības veicināšana un darba metožu pielāgošanu ieslodzīto un probācijas klientu individuālajām un ļoti dinamiskajām vajadzībām. Resocializācijas politikas attīstības trešajā posmā īpaša uzmanība tiek pievērsta darba ar specifiskām mērķa grupām, piemēram, personām, kurām ir garīgās veselības problēmas, atkarīgie, sievietes, bērni un jaunieši, attīstībai, kriminālsodu izpildes (resocializācijas darba) efektivitātes pētījumiem, kā arī IeVP un VPD personāla profesionālās sagatavotības un noturības nozīmei un atbilstošai infrastruktūrai kā sekmīga resocializācijas procesa priekšnosacījumam.

27.attēls. IeVP struktūra.

28.attēls. IeVP pārraudzības ieslodzījuma vietas.

29.attēls. *IeVP Resocializācijas daļas personāls.*

Vairāk par IeVP darbību, aktualitātēm un cita informācija atrodama iestādes tīmekļvietnē www.ievp.gov.lv

Resocializācijas un sociālā darba jautājumos pašvaldību sociālie darbinieki un citu iestāžu pārstāvji var sazināties ar attiecīgo IeVP amatpersonu vai IeV iestādi, zvanot uz zemāk norādītajiem tālrunu numuriem, tomēr jāatceras, ka savstarpējā saziņā nav atļauta apmaiņa ar ieslodzījuma vietās esošo personu datiem, ja nav iespējams viennozīmīgi identificēt datu pieprasītāju.

IeVP Centrālā aparāta par resocializāciju un sociālo darbu atbildīgo amatpersonu kontakttālrunu numuri:	
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas priekšnieks	67290248
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzījuma vietu sociālā darba jautājumos	67290251
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzīto nodarbinātības un izglītības jautājumos	67290196
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzījuma vietu īstenoto resocializāciju programmu jautājumos	67290174
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzīto psiholoģiskās palīdzības jautājumos	67290248
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzījuma vietu starpinstitucionālās sadarbības un risku un vajadzību izvērtēšanas jautājumos	67290322
IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais Pārvaldes sadarbības jautājumos ar nevalstiskajām organizācijām un brīvprātīgā darba organizēšanu ieslodzījuma vietās	67290246

IeVP Centrālā aparāta Resocializācijas daļas nodarbinātais ieslodzīto garīgās aprūpes jautājumos	67290258
IeV Resocializācijas daļu priekšnieku kontakttālrunu numuri:	
Cēsu AIE	64127230
Daugavgrīvas cietums	65440679
Ilģuciema cietums	67815802
Jelgavas cietums	63022916
Jēkabpils cietums	65230162
Liepājas cietums	63429029
Olaines cietums	67962097
Olaines cietuma Atkarīgo centrs	29752365
Rīgas Centrālcietums	67272464
Valmieras cietums	64281464

10. tabula. Par resocializāciju un sociālo darbu atbildīgo IeVP Centrālā aparāta amatpersonu un IeV kontaktinformācija.

APCIETINĀTO UN NOTIESĀTO PERSONU TIESĪBAS UN PIENĀKUMI IESLODZĪJUMĀ

Brīvības atņemšanas iestādēs ievietoto personu tiesības, pienākumus un līdzatbildību nosaka vairāki normatīvie akti, kas ir pieņemti saskaņā ar starptautiskajām tiesību normām, ievērojot apcietināto un notiesāto personu cilvēktiesības un nodrošinot viņu pamatvajadzības.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 6. un 7. pantā noteiktas klienta tiesības un pienākumi sociālās palīdzības saņemšanas gadījumā uz apcietināto/notiesāto personu attiecināmi tikai tajos gadījumos, kad persona tiek iesaistīta sociālās uzvedības korekcijas programmās vai rehabilitācijas programmās.

Brīvības atņemšanas iestāžu slēgtā vide, ieslodzīto ierobežotas iespējas strādāt un gūt ienākumus, sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības ierobežota pieejamība, kā arī normatīvos aktos noteiktie ierobežojumi aizturētām un notiesātām personām neļauj izmantot savas tiesības un pildīt pienākumus to “klasiskajā” izpratnē.

Latvijas Soduzpildes kodeksā ir noteiktas vispārīgās notiesāto tiesības, kā arī uzskaitītas privilēģijas vai ierobežojumi, kas ir noteikti katram soda izpildes režīmam. Apcietināto personu tiesības un pienākumus reglamentē Apcietinājumā turēšanas kārtības likums, kā arī ieslodzītajiem ir saistoši 30.05.2006. Ministru kabineta noteikumi Nr.423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi”, kas nosaka brīvības atņemšanas iestādes iekšējo kārtību (skatīt 10.tabulu).

Apcietinātā tiesības	Notiesātā tiesības
<p>1) informēt vecākus, bērnus, adoptētājus, brāļus, māsas, vecvecākus, mazbērnus (turpmāk — radnieki), laulāto vai citu personu par savu atrašanās vietu;</p> <p>2) saņemt naudas pārvedumus;</p> <p>3) iegādāties pārtikas produktus un pirmās nepieciešamības priekšmetus izmeklēšanas cietuma veikalā;</p> <p>4) veikt ne mazāk kā stundu ilgu (ja ir attiecīgs ārsta norādījums, — ne mazāk kā pusotru stundu ilgu) ikdienas pastaigu;</p> <p>5) sazināties ar personām ārpus izmeklēšanas cietuma sarakstoties, kā arī ne retāk kā reizi nedēļā izmantojot izmeklēšanas cietuma tālruni (taksofonu). Atļautais sarunas ilgums ir ne mazāks kā piecas minūtes. Apcietinātajam ārvalstniekam un apcietinātajam, kuram pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija, papildus ir tiesības sazināties ar radniekiem, laulāto vai citām personām ar videozvanu divas reizes mēnesī uz laiku līdz 15 minūtēm izmeklēšanas cietuma pārstāvja klātbūtnē.</p> <p>6) uz vismaz stundu ilgu satikšanos ar radniekiem, laulāto vai citām personām ne retāk kā reizi mēnesī ģimenes un radniecisko attiecību saglabāšanai un sociāli lietderīgu kontaktu saglabāšanai un veicināšanai. Latvijas Cietumu slimnīcā ievietotajam apcietinātajam</p>	<p>1) iegādāties pārtikas produktus un pirmās nepieciešamības priekšmetus;</p> <p>2) bez ierobežojuma iegādāties literatūru grāmatu tirdzniecības tīklā, parakstīties uz laikrakstiem un žurnāliem un iegādāties rakstāmpiederumus par viņu personiskajā kontā esošajiem līdzekļiem;</p> <p>3) satikties ar radniekiem un citām personām bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes: īslaicīgi — uz laiku no vienas stundas līdz divām stundām, lai veicinātu sociāli lietderīgu saikņu saglabāšanu un atjaunošanu; ilglaicīgi — uz laiku no sešām līdz četrdesmit astoņām stundām, lai veicinātu radniecisko un ģimenes sakaru saglabāšanu (izņemot notiesātos, kas iesaistīti atkarību mazināšanas programmā, un ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātos);</p> <p>4) tikties ar aizstāvi, zvērinātu notāru un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzēju juridiskās palīdzības saņemšanai normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (tikšanās skaits un laiks netiek ierobežots, tikšanās ar aizstāvi netiek kontrolēta, bet satikšanās ar zvērinātu notāru un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzēju notiek vizuālās kontroles apstākļos);</p>

<p>atbilstoši ārsta norādījumiem tikšanās vietā nodrošina iespēju sazināties ar radniekiem, laulāto vai citām personām ar videozvanu;</p> <p>7) tikties ar aizstāvi, bet ārvalstniekiem — arī ar savas valsts diplomātiskās vai konsulārās pārstāvniecības pārstāvi vienatnē bez ierobežojuma, ievērojot izmeklēšanas cietuma dienas kārtību;</p> <p>8) abonēt preses izdevumus, kā arī izmantot izmeklēšanas cietuma bibliotēkas fondu;</p> <p>9) valkāt personisko veļu, apģērbu un apavus;</p> <p>10) izmantot personisko mazgabarīta sadzīves tehniku — televizoru un tam pievienojamās videospēles, kā arī ledusskapi, ūdens sildāmās ierīces, radiouztvērēju (bez balss ieraksta iespējām). Kopējais individuālajā lietošanā izmantojamās sadzīves tehnikas svars nedrīkst pārsniegt 30 kilogramus.</p> <p>11) glabāt pie sevis individuālai lietošanai atļautās mantas, izmeklēšanas cietuma veikalā iegādātos pārtikas produktus, saņemt ar sūtījumiem un pienesumiem nepārtikas preces izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumos paredzētajā kārtībā un daudzumā;</p> <p>12) atvadīties no miruša radnieka;</p> <p>13) Apcietinātajam ir tiesības rakstīt iesniegumus valsts un pašvaldības institūcijām. (Apcietinātā sarakste ar valsts un pašvaldību institūcijām, Tiesībsarga biroju, Apvienoto Nāciju Organizācijas vai Eiropas Padomes cilvēktiesību institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, prokuratūru, tiesu, aizstāvi, procesa virzītāju, ārstniecības iestādi, kā arī apcietinātā ārvalstnieka sarakste ar savas valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību vai tās valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, nav pakļauta pārbaudei.)</p> <p>Apcietinātās sievietes ar bāriņtiesas piekrišanu izmeklēšanas cietumā var iemīnāt arī savus bērnus, kuri nav vecāki par trim gadiem. Tādām sievietēm dienas režīmu saskaņo ar bērna/u vajadzībām un tajā paredz ne mazāk kā pusotru stundu ilgu pastaigu kopā ar bērnu. Bērni var uzturēties kopā ar māti izmeklēšanas cietumā līdz četrus gadus vecumam pilnā valsts apgādībā. Ja apcietinātajai sievietei piedzimst bērns, izmeklēšanas cietuma administrācijai ir pienākums rakstveidā informēt par šo faktu dzimtsarakstu nodaļu, kuras darbības teritorijā atrodas izmeklēšanas cietums, lai varētu reģistrēt bērna dzimšanu.</p> <p>Nepilngadīgajam apcietinātajam papildus ir noteiktas tiesības:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tikties ar radniekiem, laulāto vai citām personām reizi nedēļā; 	<p>5) ar sūtījumiem un pienesumiem saņemt tikai noteiktās nepārtikas preces;</p> <p>6) izmantot brīvības atņemšanas iestādes un personiskos televizorus un radiouztvērējus (bez balss ieraksta iespējām), kā arī citu personisko sadzīves tehniku brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumos noteiktajā apjomā, laikā un kārtībā;</p> <p>7) saņemt un noteiktu laiku izmantot palīgīdzekli (datortehniku) bakalaura darba, maģistra darba vai promocijas darba izstrādei augstākās izglītības iegūšanai akreditētā augstskolā;</p> <p>8) saņemt naudas pārvedumus bez apjoma ierobežojuma, sūtīt naudas pārvedumus radniekiem un citām personām (ar brīvības atņemšanas iestādes administrācijas atļauju) Naudu, ko notiesātais saņem pārvedumā, viņam neizsniedz, bet ieskaita Ieslodzījuma vietu pārvaldes ieslodzījuma vietām Valsts kasē atvērtajā kontā vai brīvības atņemšanas iestādes kasē.</p> <p>9) nosūtīt un saņemt vēstules un telegrammas bez skaita ierobežojumiem;</p> <p>10) īslaicīgi, līdz piecām diennaktīm, sakarā ar tuvu radnieka smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, atstāt brīvības atņemšanas iestādi (tikai notiesātais, kas sodu izcieš slēgtā vai daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem);</p> <p>11) īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, lai atvadītos no miruša radnieka ārpus brīvības atņemšanas iestādes teritorijas, vai atvadīties no miruša radnieka brīvības atņemšanas iestādes teritorijā brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnē (vizuālās kontroles apstākļos);</p> <p>12) notiesātajiem, kas sodu izcieš audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, notiesātajiem ārvalsts pilsoņiem, un notiesātajiem, kuru pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija, uz mūžu notiesātajiem un vājdzirdīgajiem un nedzirdīgajiem notiesātajiem ir tiesības uz videosaziņu ar radniekiem, laulāto un citām personām bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes šādā apjomā:</p> <ul style="list-style-type: none"> • notiesātajiem, kuri sodu izcieš audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem – vienu reizi mēnesī uz laiku līdz 30 minūtēm; • notiesātajiem ārvalsts pilsoņiem un notiesātajiem, kuru pastāvīgā dzīvesvieta
---	---

<ul style="list-style-type: none"> •doties uz ne mazāk kā divas stundas ilgu ikdienas pastaigu pastaigu laukumā, kas aprīkots ar inventāru aktīvām fiziskām nodarbībām. Ja nepilngadīgais apcietinātais ir ievietots soda izolatorā, viņam atļauta ne mazāk kā pusotru stundu ilga ikdienas pastaiga; •telefonsarunās sazināties ar radniekiem, laulāto vai citām personām bez skaita ierobežojuma, ja saņemta procesa virzītāja atļauja; •piedalīties izmeklēšanas cietumā organizētajos sociālās rehabilitācijas, uzvedības korekcijas, izglītības, kā arī kultūras un sporta pasākumos; •ar izmeklēšanas cietuma priekšnieka atļauju atstāt izmeklēšanas cietuma teritoriju uz laiku, kas nepieciešams eksāmenu kārtošanai vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē. Šajā laikā izmeklēšanas cietums nodrošina nepilngadīgā apcietinātā uzraudzību. Apcietinātos, kas sasnieguši 18 gadu vecumu, ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu pārvieto uz izmeklēšanas cietumu, kur izvietoti pilngadīgie apcietinātie. Lai nostiprinātu sociālās rehabilitācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo vai profesionālo izglītību, apcietinātos, kas sasnieguši 18 gadu vecumu, ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu var atstāt izmeklēšanas cietumā, kur izvietoti nepilngadīgie apcietinātie, līdz tiesas nolēmuma spēkā stāšanās dienai, bet ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Izņēmuma gadījumā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu apcietināto, kas sasniedzis 21 gada vecumu, var atstāt izmeklēšanas cietumā, kur izvietoti nepilngadīgie apcietinātie, līdz mācību gada beigām. Uz apcietinātajiem, kas sasnieguši 18 gadu vecumu un ir atstāti izmeklēšanas cietumā, kur izvietoti nepilngadīgie apcietinātie, attiecas nepilngadīgajiem apcietinātajiem noteiktais režīms, darba noteikumi, uztura, materiālo un sadzīves apstākļu normas. 	<p>nav Latvijā – divas reizes mēnesī uz laiku līdz 15 minūtēm;</p> <ul style="list-style-type: none"> • vārdzirdīgajiem un nedzirdīgajiem notiesātajiem – bez skaita ierobežojuma uz laiku līdz 30 minūtēm; • uz mūžu notiesātajiem: soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē – vienu reizi mēnesī uz laiku līdz vienai stundai, bet soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē – trīs reizes mēnesī uz laiku līdz vienai stundai; <p>13) rakstīt iesniegumus valsts iestādēm, sabiedriskajām organizācijām un amatpersonām. (Notiesāto sarakste ar valsts un pašvaldību institūcijām, Tiesībsarga biroju, Apvienoto Nāciju Organizācijas vai Eiropas Padomes cilvēktiesību institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, prokuratūru, tiesu, aizstāvi, procesa virzītāju, ārstniecības iestādi, kā arī notiesātā ārvalsts pilsoņa sarakste ar savas valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību vai tās valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, nav pakļauta pārbaudei);</p>
Apcietinātā pienākumi	Notiesātā pienākumi un aizliegumi:
<ol style="list-style-type: none"> 1) nodot cietuma administrācijai mantas, kuras neietilpst izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumos paredzētajā individuālai lietošanai atļauto mantu sarakstā, vai pārsniedz tajā noteikto daudzumu; 2) pakļauties šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteiktajam veselības pārbaudēm un pārmeklēšanai; 3) pildīt izmeklēšanas cietuma administrācijas likumīgās prasības un izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumus; 4) ievērot izmeklēšanas cietumā noteikto dienas kārtību; 5) uzņemt telpas izmeklēšanas cietuma dienas kārtībā noteiktajā laikā; 	<ol style="list-style-type: none"> 1) ievērot noteikto dienas kārtību; 2) saudzīgi izturēties pret brīvības atņemšanas iestādes īpašumu; 3) uzturēt kārtībā dzīvojamās telpas, koplietošanas telpas un darba vietas, ievērot personisko higiēnu. Notiesātie, kuri sodu izcieš brīvības atņemšanas iestādēs kamerā, to uzkopj noteiktajā rindas kārtībā; 4) no ceļšanās līdz naktsmieram uzturēt savu guļamvietu atbilstoši brīvības atņemšanas iestādē noteiktajam vienotajam paraugam;

<p>6) saudzīgi izturēties pret izmeklēšanas cietuma īpašumu;</p> <p>7) uzturēt kārtību izmeklēšanas cietuma telpās un ievērot personisko higiēnu;</p> <p>8) lietot cietuma ārstniecības personas noteiktos medikamentus ārstniecības personas klātbūtnē;</p> <p>9) pakļauties apcietinātā un tā sevišķo pazīmju fotoattēlu iegūšanas kārtībai;</p> <p>10) samaksāt par Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegtajiem maksas pakalpojumiem.</p>	<p>5) saņemt brīvības atņemšanas iestādes administrācijas atļauju lietot personisko sadzīves tehniku;</p> <p>6) būt pieklājīgiem saskarsmē ar citiem notiesātajiem, administrācijas pārstāvjiem un apmeklētājiem;</p> <p>7) saskaņā ar brīvības atņemšanas iestādes administrācijas norādījumiem pakļauties nepieciešamajai medicīniskajai izmeklēšanai un vakcinācijai;</p> <p>8) lietot zāles tūlīt pēc to saņemšanas brīvības atņemšanas iestādes darbinieka klātbūtnē;</p> <p>9) izpildīt brīvības atņemšanas iestādes darbinieku likumīgās prasības;</p> <p>10) pakļauties pārbaudei, lai konstatētu, vai nav lietots alkohols, narkotiskās vai psihotropās vielas.</p> <p>Aizliegts patvaļīgi atstāt savas nodaļas (iecirkņa) teritoriju; patvaļīgi atrasties objektos vai telpās, kurās notiesātie nestrādā vai nedzīvo; iegādāties, izgatavot, lietot vai glabāt izstrādājumus un vielas, kas brīvības atņemšanas iestādē ir aizliegtas; smēķēt neatļautā vietā; atsavināt vai atdot lietošanā citiem personiskās mantas, izstrādājumus vai vielas, kā arī iegādāties vai patapināt tās no citiem; spēlēt galda vai citas spēles, lai gūtu materiālu vai citāda veida labumu (azartspēles), kā arī glabāt spēļu kārtis; tetovēt sevi vai citus notiesātos; lietot lamuvārdus; izvietot kamerās attēlus, izņemot fotogrāfijas ietvarā; aizklāt savu guļamvietu, iekārtot guļamvietu sadzīves, darba vai dienesta telpās, kā arī savstarpēji apmainīties guļamvietām ar citiem notiesātajiem un patvaļīgi mainīt kameras aprīkojuma izvietojuma vietas; tīši kaitēt savai vai citu notiesāto veselībai.</p>
---	---

11. tabula. *Apcietināto un notiesāto personu tiesības un pienākumi.*

PROBLĒMJAUTĀJUMU APRAKSTS UN TO IESPĒJAMĀS RISINĀŠANAS PIEDĀVĀJUMS

1. Personas apliecināšanu dokumentu noformēšana

Ieslodzītie un bijušie ieslodzītie sava dzīvesveida dēļ vai ierobežotu naudas resursu dēļ daudzos gadījumos pasi vai personas apliecību vispār nesaņem (kā tam būtu jābūt, sasniedzot 15 gadu vecumu), vai nozaudē, vai nodod pret atlīdzību (piemēram, lai cita persona nelikumīgi varētu noformēt kredītu, līzingu un veikt citas pretlikumīgas (fiktīvas) darbības.

Ne visas personas apzinās, ka **bez derīga personas apliecināšanas dokumenta nevarēs saņemt nepieciešamos valsts/pašvaldības, banku un citu iestāžu pakalpojumus, tajā skaitā sociālo palīdzību pašvaldības sociālajā dienestā (izņemot naktspatversmē un krīzes centrā). Dokumenti ir nepieciešami personas identitātes apliecināšanai klātienē arī ārstniecības iestādēs, izglītības iestādēs un citur.** Tāpēc pases vai personas apliecības iegūšana vai atjaunošana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem, uzsākot sociālo darbu ar personu.

Personu apliecināšanu dokumentu likumā ir noteikti divi personu apliecināšanu dokumentu veidi: personas apliecība (eID karte) un pase.

2021. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Personu apliecināšanu dokumentu likumā, ar kuriem personas apliecība ir noteikta kā obligāts personu apliecināšanas dokuments Latvijas pilsonim vai nepilsonim, kurš sasniedzis 15 gadu vecumu, paredzot vēl divu gadu pārejas periodu. Likuma grozījumi paredz saglabāt personas tiesības izvēlēties abus personu apliecināšanu dokumentus (pasi un eID karti), vienlaikus nosakot dokumenta prioritāti – obligātais personu apliecināšanas dokuments turpmāk būs personas apliecība (eID karte). Visiem eID karšu turētājiem tiek nodrošināti bezmaksas parakstīšanas un autentifikācijas sertifikāti ar neierobežotu elektronisko parakstu skaitu, kas nozīmē, ka personas bez maksas un neierobežotā skaitā varēs noformēt (parakstīt) dokumentus ar juridisku spēku. eID kartēs tiks iekļauta arī iespēja izmantot tās elektroniskajai identifikācijai gan Latvijas, gan citu Eiropas Savienības (ES) valstu e-pakalpojumu saņemšanai.

Visiem Latvijas iedzīvotājiem turpmāk tiks nodrošināta iespēja droši apliecināt savu identitāti ne tikai klātienē, bet arī digitālajā vidē, kas ļaus iedzīvotājiem ērti, ātri un efektīvi saņemt jebkuru no valsts nodrošinātajiem elektroniskajiem pakalpojumiem. eID karte ir ne tikai personu apliecināšanas dokuments, bet arī viens no valsts garantētajiem identifikācijas rīkiem.

Tomēr pagaidām eID kartes turētājiem ieslodzījuma vietās vēl nebūs nodrošināta pieeja internetam un elektroniskai identifikācijai, bet šī jautājuma risināšana ir IeVP dienas kārtībā.

2. Citu dokumentu un izziņu iegūšana

Ieslodzījuma vietā vai pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, lai saņemtu sociālās garantijas, nodibinātu darba attiecības, uzsāktu izglītības apguvi, nokārtotu īpašuma tiesības, kā arī daudzos citos gadījumos, persona var saskarties ar situāciju, ka ir nepieciešams iegūt kāda dokumenta izrakstu vai izziņu, kas nepieciešama noteikto faktu pierādīšanai.

Vairākos gadījumos tie ir maksas pakalpojumi, tāpēc svarīgi, lai sociālie darbinieki palīdzētu personai iegūt naudas līdzekļus nepieciešamo dokumentu saņemšanai. Brīvības atņemšanas vietās, ja ieslodzītajam nav savu naudas līdzekļu un viņš nespēj tos nopelnīt, viņam biežāk palīdz radi vai paziņas, bet personām pēc ieslodzījuma pašvaldības sociālais dienests var izsniegt materiālo pabalstu konkrēto situāciju risināšanai, ja to paredz pašvaldības saistošie noteikumi. Svarīgi, lai

sociālais darbinieks izskaidrotu, kādā iestādē var pieprasīt noteikto dokumentu, kādā veidā ir aizpildāms pieprasījums un uz kādu adresi ir jānosūta pieprasījums. No tā ir atkarīga personas iespēja saņemt savlaicīgu un piemērotu palīdzību problēmsituācijas risinājumam.

Sociālais darbinieks, izmantojot pieejamo datortehniku, var palīdzēt klientam pieprasīt nepieciešamo informāciju. Atsevišķos gadījumos, konkrētā juridiskā fakta pierādīšana ir iespējama tikai tiesā, iesniedzot pieteikumu Civilprocesa likuma noteiktajā kārtībā juridiskā fakta konstatēšanai (radniecība, darba stāžs u.c.). Tādos gadījumos sociālajam darbiniekam būtu jāpalīdz klientam saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, sagatavojot iesniegumu Juridiskās palīdzības administrācijai.

3. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšana

Gadījumos, kad apcietinātai vai notiesātai personai ir nepieciešams steidzami aizstāvēt savas likumīgās intereses tiesā (piemēram, jautājumā par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atņemšanu, īpašumtiesībām, īres attiecībām, parāda piedziņu), sociālā darba ietvaros sociālajam darbiniekam ir jāpalīdz personai saņemt juridisko palīdzību. Ja personai ir savi naudas līdzekļi, tad tā pati vienojas ar zvērinātu advokātu par juridiskās palīdzības saņemšanas iespējām. Citos gadījumos sociālais darbinieks var palīdzēt apcietinātajam vai notiesātajam saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību.

Personai ir tiesības saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā paredzētajos gadījumos, veidos un apjomā.

Juridiskās palīdzības administrācija norāda, ka juridiskā palīdzība tiek nodrošināta civiltiesiska rakstura strīdos, civillietās, administratīvajās lietās, Satversmes tiesas procesā un kriminālprocesā. **Ja juridiskā palīdzība ir nepieciešama civiltiesiska rakstura strīdā, civillietā, administratīvajā lietā (bāriņtiesas lēmuma par bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzību pārsūdzēšanas ietvaros) un Satversmes tiesas procesā, ja tiesa ir atteikusi lietas ierosināšanu, kā lēmuma vienīgo pamatu norādot juridiskā pamatojuma neesību vai acīmredzamu nepietiekamību prasījuma apmierināšanai), tad ar iesniegumu par juridisko palīdzību — aizpildītu juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapu, jāvēršas administrācijā.**

Šajos gadījumos juridisko palīdzību ir tiesības saņemt personām, kuras ir ieguvušas maznodrošinātas vai trūcīgas mājāsaimniecības statusu, ko apliecina pašvaldības sociālā dienesta izsniegta izziņa, pēkšņi no tām neatkarīgu apstākļu dēļ nonākušas tādā situācijā un materiālajā stāvoklī, kas tām liedz nodrošināt savu tiesību aizsardzību, atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā, tajā skaitā, IeV).

Juridiskā palīdzība netiek piešķirta, ja tā attiecas uz prasījumu, kas tieši saistīts ar personas saimniecisko darbību vai komercdarbību, vai, neatkarīgu profesionālo darbību, ja tā ir saistīta ar muitas vai nodokļu jautājumiem, ja tā attiecas uz prasījumu par goda un cieņas aizskaršanu, saistīta ar morālā kaitējuma atlīdzināšanu, izņemot gadījumu, kad juridiskās palīdzības sniegšana ir saistīta ar noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušajam nodarītā morālā kaitējuma atlīdzināšanu u.c.

Iesniedzot administrācijā iesniegumu par juridisko palīdzību — aizpildītu juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapu, klāt jāpievieno dokumentu kopijas, kas apliecina veidlapā minētās ziņas. Minētais nosacījums ir it sevišķi svarīgs, ja nepieciešama ārpusstiesas juridiskā palīdzība civiltiesiska rakstura strīdā, kurā iespējama tiesvedība, lai sagatavotu prasības pieteikumu tiesai. Iesniedzot tiesā prasības pieteikumu, tam jāpievieno dokumenti, kas apstiprina apstākļus, uz kuriem prasījums pamatots.

Pēc iesnieguma izskatīšanas Juridiskās palīdzības administrācija nozīmē juridiskās palīdzības sniedzēju, kurš sazinās ar klientu un palīdz viņam kārtot juridiskos jautājumus. Jāatceras, ka administrācijas norīkotais juridiskās palīdzības sniedzējs nav personas pilnvarotais pārstāvis, līdz ar to viņš nevar personas vārdā iegūt dokumentus. Juridiskās palīdzības sniedzējs juridiskās konsultācijas laikā var izskaidrot, kādi papildu dokumenti personai ir nepieciešami un kā tos iegūt, taču personai pašai ir jāiegūst šie dokumenti. Tādos gadījumos sociālais darbinieks atkal var sniegt informatīvu atbalstu, gan iesaistīties attiecīgā dokumenta pieprasījuma sagatavošanā.

*Plašāka informācija par Juridiskās palīdzības administrācijas sniegtajiem pakalpojumiem ir pieejama tīmekļa vietnē <https://jpa.gov.lv/valsts-nodrosinata-juridiska-palidziba59>
Infografika par valsts nodrošināto juridisko palīdzību ir pieejama tīmekļa vietnē https://jpa.gov.lv/uploads/filedir/infografika_vnjp_lietu_kategorijas_2020.pdf
Savukārt buklets par aizstāvības nodrošināšanu kriminālprocesā pieejams tīmekļa vietnē https://jpa.gov.lv/uploads/filedir/buklets_kpl_aizstaviba.pdf*

4. Notariālo pakalpojumu saņemšana.

Pie Zvērināta notāra var saņemt zemāk uzskaitītos pakalpojumus:

- taisīt notariālos aktus;
- taisīt apliecinājumus;
- pieņemt glabājumā naudu, vērtspapīrus un dokumentus;
- pieņemt glabājumā saistības priekšmetu;
- vest mantojuma lietas;
- sastādīt mantas dalīšanas projektus likumā paredzētajos gadījumos;
- vest laulības šķiršanas lietas;
- legalizēt Latvijā izsniegtu publisku dokumentu ar apliecinājumu (apostille);
- veikt darbības, kas saistītas ar tiesību un tiesību nodrošinājumu nostiprināšanu zemesgrāmatā, ja nostiprinājumu pamato zvērināta notāra sastādīts notariāls akts;
- veikt citas likumos paredzētās darbības.

No 2022. gada 1. janvāra notāri sniedz jaunu pakalpojumu – fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām, kas dod iespēju trūcīgā un maznodrošinātā māsaimniecībā esošām personām, kuru ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai viņu sociālā un ekonomiskā stāvokļa dēļ, noteiktā kārtībā atbrīvoties no parādsaistībām, kas radušās no patērētāja kreditēšanas līguma Patērētāju tiesību aizsardzības likuma izpratnē (t.sk. “ātrie kredīti”). No parādsaistībām var atbrīvot fizisko personu, ja fiziskās personas visu parādsaistību pamatparāda un blakus saistību kopējais apmērs pārsniedz vienas valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru, bet nepārsniedz 5000 eiro, un ja vienlaikus pastāv astoņi nosacījumi, piemēram, pēdējā gada laikā parādnieka vidējie ienākumi mēnesī nav sasnieguši valstī noteikto minimālo mēneša darba algu un vismaz trīs mēnešus ir bijis trūcīgā vai maznodrošinātā māsaimniecībā esošas personas statuss. Jāatzīmē, ka Fiziskās personas atbrīvošanas no parādsaistībām likuma normas šobrīd nevar tikt piemērotas attiecībā uz aizturētām un notiesātām personām, kas atrodas ieslodzījuma vietā, jo šādām personām netiek noteikts trūcīgās/maznodrošinātās personas statuss. *Jaunais regulējums nav piemērojams gadījumos, ja parādsaistības ir radušās kādu citu, nevis “ātro kredītu” dēļ. Piemēram, ja ir parāds par uzturlīdzekļu nemaksāšanu, vai sakarā ar tiesas nolēmumu par zaudējuma atlīdzību cietušajam, vai sakarā ar mājokļa komunālo maksājumu parādu u.c.*

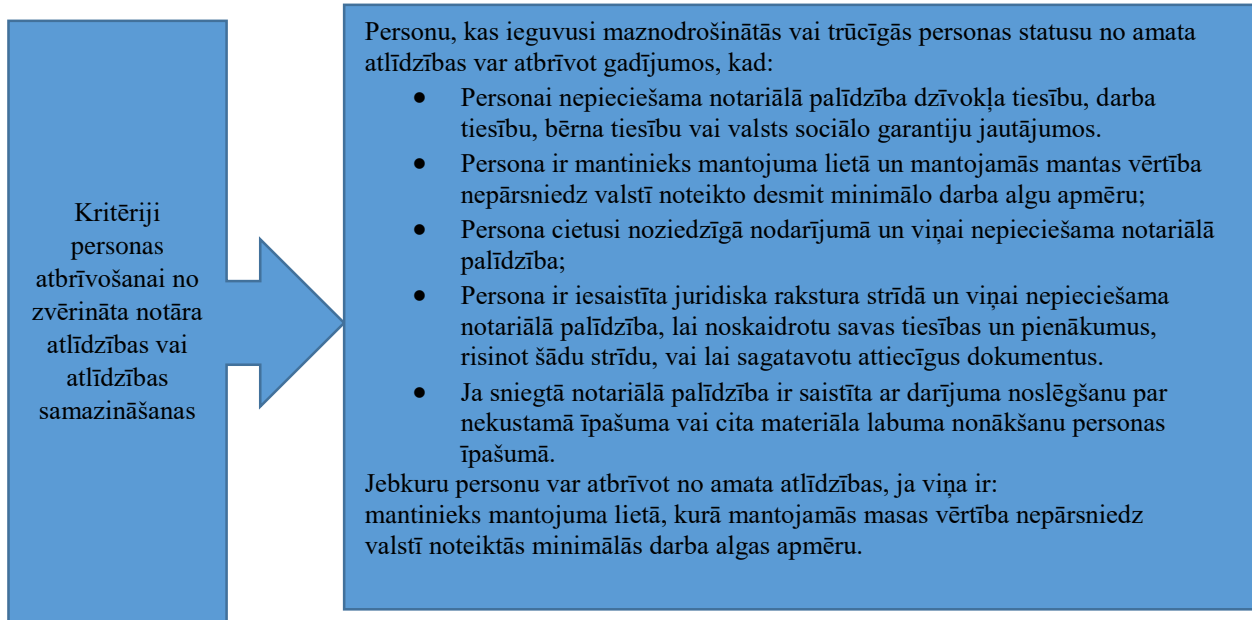
Procesa apraksts un shēma fiziskās personas atbrīvošanai no parādsaistībām ir atrodama mājaslapās:

<https://www.latvijasnotars.lv/articles/fiziskas-personas-atbrivosana-no-paradsaistibam>

<https://www.tm.gov.lv/lv/fiziskas-personas-atbrivosana-no-paradsaistibam>

Ieslodzījuma vietu sociālie darbinieki kā problēmu intervijās norādīja ieslodzīto nespēju apmaksāt zvērināta notāra pakalpojumus, tāpēc ir situācijas, ka finanšu līdzekļu trūkuma dēļ persona, nonākot brīvības atņemšanas vietā, nevar sakārtot kādus jautājumus (piemēram, izsniegt pilnvarojumu, notariālā kārtā šķirt laulību u.c.), kas varētu būt svarīgi ieslodzītajam un/vai viņa ģimenei. Tāpēc tādos gadījumos ieslodzītajiem palīdz radi, bet, ja tādu nav vai tie atsaka palīdzību, visbiežāk problēmjautājumi tā arī paliek neatrisināti līdz brīdim, kamēr persona atbrīvojas no ieslodzījuma vietas.

Tomēr Zvērināto notāru padome norāda, ka ir iespējams personu atbrīvot no amata atlīdzības par notāra veiktām darbībām, bet ir nepieciešams izvērtēt katru gadījumu individuāli. Lai persona saņemtu atbrīvojumu, viņai jāraksta iesniegums zvērinātam notāram, kurš vērsas Latvijas Zvērinātu notāru padomē, kas lemj par personas atbrīvošanu/neatbrīvošanu no atlīdzības vai tās apmēra samazināšanu.

30. attēls. Kritēriji personas atbrīvošanai no zvērināta notāra atlīdzības vai atlīdzības samazināšanas.

Kopš 2018. gada 1. jūlija zvērināts notārs var taisīt elektroniskus aktus un apliecinājumus, izmantojot www.latvijasnotars.lv portālu un Notāru informācijas sistēmu.

5. Parādu, uzturlīdzekļu piedziņa.

Brīvības atņemšanas iestādēs strādājošie sociālie darbinieki norāda, ka lielākai daļai ieslodzīto ir nenokārtotas parādsaistības pret valsti, tajā skaitā Uzturlīdzekļu garantiju fondu, tiesu izpildītājiem vai cietušām personām. Tiesu izpildītāju izpildraksti tiek nosūtīti arī uz IeVP piedziņas uzsākšanai, bet, tā kā cietumos ir ierobežotas iespējas strādāt un gūt ienākumus, lielākā daļa ieslodzīto nespēj nokārtot savas parādsaistības ne ieslodzījuma vietās, ne arī pēc apcietinājuma vai soda izciešanas.

Tāpēc sociāliem darbiniekiem būtu jāinformē klients par parāda piedziņas kārtību, lai persona nepaliktu bez iztikas līdzekļiem.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija norāda – ja uzturlīdzekļu maksāšanas pienākums ir uzlikts ar tiesas nolēmumu vai vecāku vienošanos, kas noslēgta tāda notariālā akta formā, kas izpildāms tiesas spriedumu izpildes kārtībā, tad tā izpildi veic zvērināts tiesu izpildītājs. Parādniekam maksājumi ir jāveic zvērināta tiesu izpildītāja depoziņā, kā arī parādniekam jāvēršas pie zvērināta tiesu izpildītāja, lai informētu par saviem ienākumiem un sprieduma izpildi.

Ja uzturlīdzekļu maksāšanas pienākums ir uzlikts ar Fonda administrācijas lēmumu, parādnieks var vērsties Fonda administrācijā, lai noslēgtu vienošanos par kārtību, kādā Uzturlīdzekļu garantiju fondā veicami uzturlīdzekļu un likumisko procentu maksājumi. Noslēdzot un pildot vienošanos, parādniekam ir iespējams izvairīties no vairākām negatīvām sekām, piemēram:

- 1) tiek apturēts likumisko procentu pieaugums;
- 2) netiek piemērots transportlīdzekļu un kuģošanas līdzekļu vadīšanas tiesību izmantošanas aizliegums;
- 3) netiek piemērota kriminālatbildība par izvairīšanos no bērna uzturēšanas pienākuma pildīšanas;
- 4) portālā www.latvija.lv citām fiziskām personām netiek sniegtas ziņas par uzturlīdzekļu parādu.

Ieslodzījuma vietā sociālais darbinieks var palīdzēt notiesātai/apcietinātai personai vienoties ar Fonda administrāciju un sagatavot iesniegumu, kurā norāda minimālā ikmēneša maksājuma summa, kuru parādnieks apņemas maksāt, kā arī norāda kontaktinformāciju un sniedz paskaidrojums par apstākļiem, kuru dēļ maksājums nevar tikt veikts lielākā apmērā.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija norāda, ka parādniekam būtu ieteicams savu iespēju robežās veikt kaut vai mazus, bet regulārus maksājumus uzturlīdzekļu parāda segšanai arī atrodoties ieslodzījumā. Tādējādi, tiekot atbrīvotam no brīvības atņemšanas iestādes, viņam būtu vieglāk resocializēties un nokārtot savas saistības. Uzsākot darba gaitas, parādniekam palielināsies ienākumi un viņš varēs arī palielināt ikmēneša maksājuma apmēru, lai ātrāk segtu parādu.

Būtiski ņemt vērā arī to, ka gadījumā, ja apcietinātā sieviete izmeklēšanas cietumā atrodas kopā ar savu bērnu (bērniem), viņa nav tiesīga pieprasīt uzturlīdzekļus no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. Šādā gadījumā visu nepieciešamo bērna uzturēšanai nodrošina ieslodzījuma vietas administrācija.

Informācija par uzturlīdzekļu parādnieku tiesībām un ierobežojumiem pieejama Fonda administrācijas mājaslapā www.ugf.gov.lv sadaļā “Uzturlīdzekļu parādniekiem”.

Informāciju par vecāka vietā veiktu uzturlīdzekļu izmaksu no Uzturlīdzekļu garantiju fonda, kā arī par Uzturlīdzekļu garantiju fondam atlikušā parāda apmēru iespējams uzzināt, izmantojot www.latvija.lv pieejamo e-pakalpojumu “Informācija par uzturlīdzekļu parādu”. Arī šo pakalpojumu var saņemt, piesakoties ar eParakstu vai ar citiem www.latvija.lv pieejamajiem autentifikācijas līdzekļiem (piemēram, internetbanku), (e-pakalpojums ieslodzītajiem pagaidām nav pieejams).

6. Tehnisko palīglīdzekļu saņemšana.

Sociālajam darbiniekam ieslodzījuma vietā atsevišķos gadījumos ir jāsniedz atbalsts un jāpalīdz risināt sociālās problēmas personām ar veselības traucējumiem vai invaliditāti, un jāpalīdz apcietinātai vai notiesātai personai saņemt palīglīdzekļus.

Ieslodzītajiem ieslodzījumā ir tiesības saņemt tehnisko palīglīdzekļu pakalpojumus, ja tie atbilst kādai no zemāk norādītajām personu kategorijām:

- 1) visu grupu invalīdiem un bērniem invalīdiem līdz 18 gadu vecumam;
- 2) personām, kurām tehniskais palīglīdzeklis nepieciešams, lai samazinātu vai novērstu funkcionālo mazspēju
- 3) personām ar prognozējamu invaliditāti, kurām šāda pakalpojuma nepieciešamība noteikta individuālajā rehabilitācijas plānā;
- 4) personām ar anatomiskiem defektiem — protēzi vai ortopēdiskos apavus.

Iepriekš norādītās personas ar tiftotehnikas un surdotehnikas pakalpojumiem nodrošina Latvijas Neredzīgo biedrība un Latvijas Nedzirdīgo savienība, bet ar pārējo tehnisko palīglīdzekļu pakalpojumiem — valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari”.

Informācija par tehnisko palīglīdzekļu pakalpojumiem ir atrodama Sociālās integrācijas valsts aģentūras tīmekļvietnē: <https://www.siva.gov.lv/>

**IEV SADARBĪBA AR IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒM
UN PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS PROGRAMMU IETVAROS
ĪSTENOTĀS SPECIALITĀTES**

Ieslodzījuma vieta	Izglītības iestāde	Specialitātes
Cēsu AIEŅ	Vidzemes Tehnoloģiju un dizaina tehnikums	kvalifikācija – šuvējs
Daugavgrīvas ciets	Daugavpils Draudzīgā aicinājuma vidusskola Daugavpils Tehnoloģiju un tūrisma tehnikums.	Ēdināšanas pakalpojumi (kvalifikācija – pavāra palīgs) Kokizstrādājumu izgatavošana (kvalifikācija – kokapstrādes iekārtu operators) Būvdarbi (kvalifikācija – bruģētājs, sausas būves montētājs, apdares darbu strādnieks, mūrnieks) Siltuma, gāzes un ūdens tehnoloģija (kvalifikācija – inženiersistēmu montētājs) Metālapstrāde (kvalifikācija – lokmetinātājs (MAG)) Enerģētika un elektrotehnika (kvalifikācija – elektromontieris)
Īļģuciema ciets	Rīgas Reinholda Šmēlinga vidusskola Profesionālās izglītības kompetences centrs "Jelgavas Tehnikums" Profesionālās izglītības kompetences centrs "Rīgas Stila un modes tehnikums"	Floristikas pakalpojumi (kvalifikācija – florists) Frizieru pakalpojumi (kvalifikācija – frizieris) Šūto izstrādājumu ražošanas tehnoloģija (kvalifikācija – šuvējs) Ēdināšanas pakalpojumi (kvalifikācija – pavāra palīgs) Viesnīcu pakalpojumi (kvalifikācija – viesnīcas istabenis) Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks)
Jelgavas ciets	Jelgavas Amatu vidusskola Profesionālās izglītības kompetences centrs "Jelgavas Tehnikums"	Metālapstrāde (kvalifikācija – rokas lokmetinātājs (MMA) metināšanā ar mehanizēto iekārtu aktīvās gāzes vidē (MAG)) Enerģētika un elektrotehnika (kvalifikācija – elektromontieris) Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks)
Jēkabpils ciets	Jēkabpils 2. vidusskola Aizkraukles profesionālā vidusskola	Kokizstrādājumu izgatavošana (kvalifikācija – kokapstrādes iekārtu operators) Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks)
Liepājas ciets	Profesionālās izglītības kompetences centrs "Jelgavas Tehnikums"	Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks) Enerģētika un elektrotehnika (kvalifikācija – elektromontieris)

<p>Rīgas Centrālcietums</p>	<p>Rīgas Reinholda Šmēlinga vidusskola</p> <p>Profesionālās izglītības kompetences centrs "Rīgas Stila un modes tehnikums"</p> <p>Profesionālās izglītības kompetences centrs "Jelgavas Tehnikums"</p>	<p>Šūto izstrādājumu ražošanas tehnoloģija (kvalifikācija – drēbnieks)</p> <p>Ēdināšanas pakalpojumi (kvalifikācija – konditora palīgs)</p> <p>Metālapstrāde (kvalifikācija – rokas lokmetinātājs (MMA) metināšanā ar mehanizēto iekārtu aktīvās gāzes vidē (MAG))</p> <p>Metālapstrāde (kvalifikācija – lokmetinātājs metināšanā ar volframa elektrodu inertās gāzes vidē (TIG/141))</p> <p>Kokizstrādājumu izgatavošana (kvalifikācija – kokapstrādes iekārtu operators)</p> <p>Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks)</p> <p>Enerģētika un elektrotehnika (kvalifikācija – elektromontieris)</p>
<p>Valmieras cietums</p>	<p>Valmieras 2.vidusskola</p> <p>Profesionālās izglītības kompetences centrs "Jelgavas Tehnikums"</p> <p>Profesionālās izglītības kompetences centrs "Rīgas Valsts tehnikums"</p>	<p>Metālapstrāde (kvalifikācija – rokas lokmetinātājs (MMA) metināšanā ar mehanizēto iekārtu aktīvās gāzes vidē (MAG))</p> <p>Būvdarbi (kvalifikācija – apdares darbu strādnieks)</p> <p>Kokizstrādājumu izgatavošana (kvalifikācija – kokapstrādes iekārtu operators)</p>

12. tabula. *IeV sadarbība ar izglītības iestādēm.*

**BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS VIETĀS PIEEJAMĀS
RESOCIALIZĀCIJAS PROGRAMMAS**

Nr. p.k.	Resocializācijas programmas nosaukums	Resocializācijas programmas mērķis
1.	"DAR" (ex-EQUIP)	Motivēt un iemācīt jauniešus domāt un rīkoties ar atbildības izjūtu, izmantojot savstarpējās palīdzības pieeju
2.	"Pārmaiņām Jā"	Veicināt un stiprināt notiesāto personu iekšējo motivāciju pārmaiņām
3.	"Esmu apzināts"	Veicināt ieslodzīto emociju pārvaldīšanas prasmes, apzinātību un spēju veidot starppersonu attiecības suicidālas uzvedības prevencijai.
4.	"Stresa mazināšanas programma"	Atpazīt savu stresu simptomus, iepazīt ķermeņa, emociju, prāta, garīguma resursus, atpazīstot antisociālus stresa pārvarēšanas paņēmienus, un pilnveidot adekvātus stresa pārvarēšanas stratēģijas un stresa mazināšanas paņēmienus.
5.	"Dzīves skola-4"	Sagatavot atbrīvošanai un integrācijai sabiedrībā personas, kuras izcieš sodu ar brīvības atņemšanu, izmantojot tēmai atbilstošu, informatīvi izglītojošu materiālu, kas balstīs uz aktuālu pētījumu atklājumiem, psiholoģijas nozarē sevi apliecinošām teorijām, dažādiem valsts normatīviem, vadlīnijām.
6.	"Es un citi" (ex-Vērtībizglītība)	Veicināt intrapersonālo un interpersonālo komunikācijas un saskarsmes prasmi attīstību, pilnveidošanu un nostiprināšanu
7.	"Riska mazināšanas programma"	Veicināt izpratni par riska mazināšanu saistībā ar narkotisko vielu lietošanu; seksuālajām attiecībām; higiēnu
8.	"Vardarbības mazināšanas programma"	Mazināt vardarbīgas uzvedības biežumu un smagumu. Specifiskie korekcijas mērķi, uz kuriem programma ir orientēta, ir dalībnieka domu, jūtu un uzvedības, kas ir saistīta ar vardarbību, koriģēšana.
9.	"Vecāku prasmes"	Veicināt prasmi veidot pozitīvas attiecības un saskarsmi ģimenē, samazināt konfliktus ģimenē; veicināt prasmes risināt problēmas ģimenē, stiprināt/veicināt saprātīgu kontroli un pārraudzību, pilnveidot bērna audzināšanas prasmes u.c.
10.	"Dzīve turpinās" (programma senioriem)	Veicināt iespēju izjust apmierinātību ar nekriminālām brīvā laika aktivitātēm, palīdzēt izstrādāt alternatīvus (veselīga dzīvesveida) uzvedības modeļus, veicināt sociāli vēlamas attieksmes, vērtības, pārliecību u.c.

11.	"Zinu, varu, daru: ceļvedis uz miera ostu" (programma no vardarbības cietušajiem)	Veicināt ieslodzīto personu informētību un uzvedības pašregulācijas prasmju nostiprināšanu un attīstīšanu, mazinot vardarbības pieredzes ietekmi un vardarbīgas uzvedības izpausmes.
12.	"R&R2" (plānots pārņemt no ārzemju kolēģiem un ieviestas praksē tiks 2023. gadā)	
12.1.	"R&R2" pamatprogramma	Palīdzēt programmas dalībniekiem apzināties savas antisociālās automātiskās domāšanas problēmas un aizvietot to ar prasmīgo (skilled) domāšanu
12.2.	Spriestspējas un rehabilitācijas programma nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ar uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu "R&R2ADHD"	Veicināt ieslodzīto personu prasmi mazināt uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroma izpausmes.
12.3.	Spriestspējas un rehabilitācijas programma nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ar psihiskās veselības traucējumiem "R&R2MHP"	Attīstīt un pilnveidot ieslodzīto personu ar psihiskās veselības traucējumiem prasmes tikt galā ar ikdienas pienākumiem, apgūt grūtību pārvarēšanas stratēģijas, tādējādi, sniedzot viņiem iespēju attīstīt sociālās kompetences

13. tabula. *Resocializācijas programmu apraksts.*

VPD ĪSTENOTAS SOCIĀLĀS UZVEDĪBAS KOREKCIJAS PROGRAMMAS

Nodrošinot probācijas klientu uzraudzību, VPD īsteno divu veidu probācijas programmas – septiņas sociālās uzvedības korekcijas programmas un divas sociālās rehabilitācijas programmas. Divas sociālās uzvedības korekcijas programmas tiek īstenotas personām, kuras veikušas noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību. Viena no tām tiek īstenota VPD, bet otra ieslodzījuma vietās.

Lai gan visām probācijas programmām ir vienots mērķis – sekmēt probācijas klienta domāšanas, attieksmes un uzvedības maiņu, katrai probācijas programmai ir specifisks mērķis, kas nosaka, kādas probācijas klienta kriminogēnās vajadzības un kādu sociālo prasmju trūkumu ir iespējams risināt ar konkrētās probācijas programmas palīdzību.

Arī probācijas programmām, kuras tiek īstenotas personām, kuras veikušas noziedzīgus nodarījumus pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību, ir savs specifisks mērķis – veicināt probācijas klientu veiksmīgāku sociālo adaptāciju un mazināt personu, kuras izdarījušas noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību agresīvo uzvedību, psihoterapeitiskā grupā izvērtēt riskus un izstrādāt ieteikumus, lai novērstu atkārtota nozieguma pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīšanu. Tāpat mērķis ir novērst recidīvu, mainīt indivīda uzvedību, mudinot domāt par notikumiem citādi, atzīt noziedzīgo nodarījumu, atpazīt upura ciešanas un attīstīt empātijas spējas un spējas veidot adekvātas partnerattiecības.

VPD piedāvātās sociālās uzvedības korekcijas programmas (grupu nodarbības, kuras īsteno divi probācijas programmu vadītāji):

Programmas nosaukums	Mērķis	Mērķgrupa	Ilgums
"Cienpilnu attiecību veidošana"	veicināt probācijas klienta vērtību, uzskatu un uzvedības izvērtēšanu, attīstīt sociālās prasmes, lai izbeigtu ļaunprātīgu izmantošanu partnerattiecībās.	probācijas klienti vīrieši, bez vecuma, sociālā stāvokļa ierobežojuma, kuri ir vardarbīgi partnerattiecībās vai ģimenē, arī pret bērniem	10 nodarbības x 2,5 stundas
"Vielu lietošanas mēdzments"	veicināt probācijas klientu atturēšanos no apreibinošo vielu lietošanas, kuriem ir risks atsākt apreibinošo vielu lietošanu vai kuriem nav vēlmes atturēties, stiprināt probācijas klientu zināšanas un atbalstu, lai viņi spētu uzņemties atbildību par apreibinošo vielu lietošanu	probācijas klienti bez vecuma, dzimuma, sociālā stāvokļa ierobežojuma un ņemot vērā faktoros, ka probācijas klients nav akūtā lietošanas fāzē vai ārstēšanā (alkohola, narkotisko vielu), noziedzīgais nodarījums ir vai var tikt izdarīts atkarību izraisošas vielu ietekmē; atkarību izraisošu vielu lietošana apgrūtina, ierobežo probācijas klienta sociālo dzīvi, atkarību izraisošo vielu lietošana rada risku brīvā laika pavadīšanā	18 nodarbības x 2 stundas

"Emociju menedžments"	noteikt probācijas klienta spontānas vardarbīgas uzvedības priekšnosacījumus, noteikt vardarbīgas uzvedības ietekmi uz sevi un citiem cilvēkiem, noteikt domāšanas veidu, kas noved pie vardarbīgas uzvedības, un mainīt to, lai nenonāktu pie vardarbīgas uzvedības un veicinātu paškontroles prasmes, noteikt riska faktorus, ierosinātājus un augsta riska situācijas, izveidot un pielietot nevardarbīgas uzvedības plānu	probācijas klienti bez vecuma, dzimuma, sociālā stāvokļa ierobežojuma, kuri ikdienā ir impulsīvi; noziedzīgo nodarījumu veikuši spontāni un balstoties uz mirkļa emocijām, ar vāji attīstītām emociju pārvaldīšanas spējām. Probācijas klienti, kuriem pastāv atkārtota vardarbīga noziedzīga nodarījuma risks saistībā ar impulsivitāti un vāju emociju kontroli	10 nodarbības x 2,5 stundas
"Motivācija izmaiņām"	mazināt probācijas klientu noziedzības recidīva risku, negatīvismu un sociālo atstumtību, teorētiski un praktiski attīstīt sociālās prasmes un spējas, izzināt sevi un apgūt sociālās uzvedības modeļus, morāli audzināt un sekmēt spēju uzņemties atbildību par savām emocijām, domām un uzvedību, palīdzēt iegūt lielāku ticību saviem spēkiem, veicināt motivāciju izvirzīt reālus un sociāli atbalstāmus mērķus	probācijas klienti jaunieši un arī vidējā briedumā bez dzimuma, sociālā stāvokļa ierobežojuma ar vāji attīstītām sociālajām prasmēm un spējām izzināt sevi un apgūt jaunus uzvedības modeļus. Probācijas klienti, kuriem trūkst spējas uzņemties atbildību par savām emocijām, domām un uzvedību, piemīt neticība saviem spēkiem, nepamatoti augsts pašvērtējums.	12 nodarbības x 2,5 stundas
"Uzmanību! Gatavību! Starts!"	attīstīt probācijas klienta sociālās prasmes ieraudzīt, izvērtēt un pielietot alternatīvus uzvedības modeļus noziedzīgai rīcībai, veicināt jauniešu iesaisti grupas darbā, palīdzēt pārvarēt bailes un kaunu, izzināt sevi un savas vajadzības, palīdzēt apzināties gan savas, gan citu cilvēku labās īpašības, dotības un resursus, stiprināt motivāciju un kompetences izjūtu probācijas programmā apgūto prasmju pielietošanai ikdienas situācijās pēc probācijas programmas beigšanas.	probācijas klienti – vīrieši vecumā no 17 līdz 25 gadiem, bez sociālā stāvokļa ierobežojuma, kuriem riska un vajadzību novērtējumā kriminogēnās vajadzības – draugu un paziņu loks, uzvedība un emocionālā stabilitāte, attieksme, novērtētas kā būtiskas.	34 nodarbības x 2,5 stundas

14. tabula. VPD īstenoto sociālā uzvedības korekcijas programmu apraksts.

PROGRAMMAS PROBĀCIJAS KLIENTIEM

Dalība probācijas programmā probācijas klientam sniedz iespēju analizēt dažādu dzīves situāciju cēloņu un seku sakarības, mazināt domāšanas kļūdas un riskus, kā arī veicināt atbildības uzņemšanos un stiprināt personas resursus. Probācijas programmas personai pēc ilgstošas atrašanās ieslodzījuma vietā palīdz pilnveidot prasmes, kas nepieciešamas ikdienas sadzīves jautājumu risināšanā, lai mazinātu sociālās atstumtības risku.

Programmas var tikt īstenotas gan grupā, gan individuāli personas dzīvesvietā atbilstoši VPD teritoriālai piekritībai.

Dalība probācijas programmā palīdz skaidrāk apzināties savas vajadzības, kļūdas un stiprās puses, kritiskāk izvērtēt atbildību par savu dzīvi un saskarsmi ar citiem cilvēkiem. Valsts probācijas dienesta ilggadējā pieredze probācijas programmu īstenošanā liecina par to, ka dalība probācijas programmā veicina probācijas klientu iespējas pārvērtēt savu redzējumu pašam par sevi, atklāt jaunas lietas par sevi un ieraudzīt citas iespējas dzīvē, kas palīdz uzlabot dzīves kvalitāti. Līdzīgas atziņas ir izteikuši probācijas klienti, kuri veiksmīgi pabeidz probācijas programmas. Visbiežāk dzirdēts: *“Es nebiju domājis, ka es kādreiz dzīvē ar kādu par to runāšu”*, *“Es tagad vairāk saprotu, ka...”*, *“Tas bija vērtīgi, es zinu dažus draugus, kuriem arī vajadzētu šeit piedalīties”*, *“Sākumā domāju, ka te būs garlaicīgi, bet beigās izrādījās, ka baigi noderīgi, ļoti cilvēcīgas sarunas, kas liek aizdomāties”*.

Programmas nosaukums	Mērķis	Mērķgrupa	Ilgums
"Dzīves skola 2"	veicināt sociālo integrēšanos sabiedrībā un attīstīt sociālās prasmes, zināšanas, iemaņas krimināli sodītām un no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām, kuras izjutušas sociālo atstumtību pēc ilgstošas atrašanās brīvības atņemšanas vietā, kā arī personām, kurām ir vāji attīstītas sociālās prasmes (jautājumos par darbu, dzīvesvietu, veselību) un zems izglītības līmenis, kas var veicināt sociālās atstumtības risku.	probācijas klienti bez vecuma, dzimuma ierobežojuma ar vāji attīstītām sociālajām prasmēm, zemu izglītības līmeni, ierobežotu lasītprasmi, rakstītprasmi un, kuriem nepieciešams attīstīt prasmes, zināšanas patstāvīgas dzīves uzsākšanai.	12 nodarbības x 2,5 stundas
"Vienkārši par sarežģīto"	veicināt sociālo integrēšanos sabiedrībā un attīstīt sociālās prasmes krimināli sodītām un no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām, kuras izjutušas sociālo atstumtību pēc ilgstošas atrašanās brīvības atņemšanas vietā, kā arī personām, kurām ir vāji attīstītas sociālās prasmes (jautājumos par	probācijas klienti bez vecuma, dzimuma ierobežojuma ar vāji attīstītām sociālajām prasmēm, zemu izglītības līmeni, ierobežotu lasītprasmi, rakstītprasmi un, kuriem nepieciešams attīstīt prasmes, zināšanas patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Probācijas klienti	10 nodarbības x 1 stunda

	darbu, dzīvesvietu, veselību) un zems izglītības līmenis, kas var veicināt sociālās atstumtības risku.	ar valodas uztveres traucējumiem un ierobežotām valodas zināšanām. Probācijas klienti ar ierobežotu spēju uztvert informāciju un citiem ierobežojumiem (apgrūtināta kustību kontrole, uzmanības deficīts, uztveres problēmas), runas vai dzirdes traucējumi.	
--	--	--	--

15. tabula. *Probācijas klientiem piedāvāto probācijas programmu apraksts.*

Probācijas klientiem, kuri tiek atbrīvoti no brīvības atņemšanas iestādes un kuriem ir nepieciešama izmitināšana, VPD, noslēdzot līgumu ar sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju, piedāvā sociālās rehabilitācijas pakalpojumu¹⁵⁹.

Zemāk ir norādītas vairākas biedrības, kuras piedāvā sociālās rehabilitācijas pakalpojumu personām pēc ieslodzījuma¹⁶⁰:

Biedrības "Labā cerība" sociālās rehabilitācijas centrs sievietēm, adrese: Gardenes iela 3–11, Rīga;

Biedrības "Labā cerība" sociālās rehabilitācijas centrs vīriešiem, adrese: Aglonas iela 35 k–3, Rīga;

Biedrības "Integrācija sabiedrībai" sociālās rehabilitācijas centrs vīriešiem, adrese: Ratnieki, Salas pagasts, Babītes novads;

Nodibinājuma "Nova Vita" sociālās rehabilitācijas centrs sievietēm un vīriešiem, adrese: Katoļu iela 14A, Rīga;

Evaņģēlisko kristiešu draudzes "Zilais Krusts" sociālās rehabilitācijas centrs vīriešiem, adrese: "Druvas", Lēdmanes pagasts, Lielvārdes novads;

Biedrības "Svētā Lūkas atbalsta biedrība" sociālās rehabilitācijas centra pakalpojums sievietēm un vīriešiem bez izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojuma personām pēc brīvības atņemšanas, soda izciešanas un/vai personām bez noteiktas dzīvesvietas, adrese: Bārddziņu iela 2, Rīga.

Informācija par probācijas programmām pieejama:

<https://www.vpd.gov.lv/lv/valsts-probācijas-dienesta-funkcijas>

Informāciju par VPD funkcijām, kuru sociālie darbinieki var sniegt klientiem, kuri ir arī VPD klienti ir pieejama šeit: <https://www.vpd.gov.lv/lv/probācijas-klientiem>

¹⁵⁹ Ministru kabineta 24.02.2015. noteikumi Nr.107 "Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests uzrauga nosacīti notiesātās, nosacīti pirms termiņa no soda izciešanas atbrīvotās, nosacīti no kriminālatbildības atbrīvotās personas un personas, kurām piemērots papildsods – probācijas uzraudzība", Publicēts oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" 03.03.2015., Nr.: 2015/44.2, <https://www.vestnesis.lv/op/2015/44.2>

¹⁶⁰ Rīgas valstspilsētas publiskotā informācija, <https://ld.riga.lv/lv/Socialas-rehabilitācijas-centra-pakalpojums.html>

PAŠVALDĪBĀS PIEEJAMĀIS ATBALSTS UN SOCIĀLIE PAKALPOJUMI PERSONĀM PĒC IESLODZĪJUMA

Viena mēneša laikā pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas, iesniedzot pašvaldības sociālajā dienestā iesniegumu un izziņu par atbrīvošanos no ieslodzījuma vietas, bijušajam ieslodzītajam ir iespēja saņemt pabalstu pamatvajadzību apmierināšanai pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktajā apmērā. Tāpat kā citām pašvaldības administratīvajā teritorijā deklarētām personām, arī personai pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas vietas ir tiesības saņemt garantētā minimālā ienākuma (GMI) pabalstu, mājokļa pabalstu un citus pabalstus, kas garantēti normatīvos aktos un kas noteikti katras pašvaldības saistošajos noteikumos.

Latvijā noteikti dažādi pašvaldības sociālās palīdzības pabalstu veidi:

Pamata sociālās palīdzības pabalsti:	Papildu sociālās palīdzības pabalsti:	Pabalsts krīzes situācijā
<ul style="list-style-type: none"> • garantētā minimālā ienākuma (GMI) pabalsts, ko aprēķina kā starpību starp garantētā minimālā ienākuma sliekšņu summu mājāsaimniecībai un mājāsaimniecības kopējiem ienākumiem; • mājokļa pabalsts, ko piešķir ar mājokļa izdevumiem saistītu izdevumu apmaksai. 	<p>Pabalsti atsevišķu izdevumu apmaksai – materiāls atbalsts personām sociālās funkcionēšanas un neatkarīgas dzīves nodrošināšanai, kuru piešķir par trūcīgu vai maznodrošinātu atzītai mājāsaimniecībai un šo pabalstu mērķus, apmēru, piešķiršanas un izmaksas kārtību nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos (piemēram, pabalsts pamatvajadzību apmierināšanai pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas, veselības aprūpes pakalpojumu apmaksai, obligātajai izglītībai, u.c.).</p>	<p>Operatīvi sniegts materiāls atbalsts ārēju notikumu radītu seku novēršanai vai mazināšanai, kura apmēru, piešķiršanas un izmaksas kārtību nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos (piemēram, pabalsts krīzes situācijā).</p>

16. tabula. Pašvaldībās noteikto pabalstu apraksts.

Patversmes/naktspatversmes pakalpojumi

Lai saņemtu sociālos pakalpojumus naktspatversmē, patversmē, dienas centrā, krīzes centrā un sociālā darba pakalpojumu kopienā, persona vēršas tieši pie pakalpojuma sniedzēja. Norādītie centri darbojas 24 stundas diennaktī, tāpēc persona, nonākusi krīzes situācijā, jebkurā diennaktī laikā var ierasties savai atrašanās vietai tuvākajā patversmē vai krīzes centrā un saņemt izmitināšanas pakalpojumu.

Tur persona ne tikai būs nodrošināts mitekļis un ēdiens, bet arī tiks sniegta sociālā darbinieka konsultācija un palīdzība krīzes situācijas risināšanā. Lai nepieļautu personāla vai citu klientu tiesību un interešu aizskaršanu un ievērotu drošības, higiēnas prasības, patversmes un naktspatversmes pakalpojuma sniedzējs izstrādā iekšējās kārtības noteikumus un iepazīstina ar tiem klientu. Klients parakstās par iepazīšanos ar noteikumiem. Noteikumu neievērošanas gadījumā klientam var tikt atteikta pakalpojuma sniegšana. Biežāk pārkāpumi patversmēs un naktspatversmēs ir novēroti saistībā ar klientu ierašanos alkoholisko vai citu apreibinošo vielu ietekmē un agresīvo uzvedību.

LM tīmekļvietnē ir iespējams iepazīties ar informāciju par visiem pakalpojumu sniedzējiem. Izvēloties opciju "Izvērsta filtrs", var atlasīt dažādus kritērijus, pēc kuriem ir iespējams izgūt tos pakalpojumu sniedzējus, kuri atbilst norādītajiem kritērijiem.

Saite: <https://vspmis.lm.gov.lv/Public/PublicetsPakalpojums>

Pārtikas un pamata materiālās palīdzības preču atbalsts

Lai sniegtu atbalstu iedzīvotājiem krīzes situācijās un mazinātu sociālo nevienlīdzību starp dažādām sabiedrības grupām, Sabiedrības integrācijas fonds realizē Eiropas Atbalsta fonda vistrūcīgākajām personām programmu, kuras mērķis sniegt pārtikas un pamata materiālo atbalstu, kā arī veicināt sociālo iekļaušanu ar dažādu papildpasākumu palīdzību. Fonds apvieno un efektīvi iesaista atbalsta sniegšanā nozīmīgas nevaldības sektora partnerorganizācijas visā Latvijā, to starpā "Samāriešu fonds", "Latvijas Samāriešu apvienība", "Latvijas Sarkanais Krusts" un "Pestīšanas armija", kas nodrošina pārtikas un pamata materiālās palīdzības komplektu izdali, maltīšu sagatavošanu un izdali un papildpasākumu īstenošanu.

Atbalstu pārtikas un pamata materiālās palīdzības preču un/vai gatavu maltīšu veidā var saņemt ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas, kuras:

- atbilst trūcīgas mājsaimniecības statusam;
- nonākušas krīzes situācijā;
- atbilst maznodrošinātas mājsaimniecības statusam, kurā ienākumi mēnesī nepārsniedz 327 EUR pirmajai vai vienīgajai personai, bet katrai nākamai personai mājsaimniecībā 229 EUR.

Atbalsta saņemšanai personai ir jāvēršas pašvaldības sociālajā dienestā, lai saņemtu izziņu par trūcīgas, maznodrošinātas vai krīzes situācijā nonākušas mājsaimniecības statusu. Bet, lai saņemtu maltīti, personai nav jāuzrāda statusa izziņa.

Atbalsta pakas var saņemt katrā pašvaldībā. Tajās ietilpst pārtikas preču komplekti un higiēnas un saimniecības preču komplekti, kā arī trīs dažādu veidu komplekti bērniem. Zupas virtuves maltīšu izsniegšana nodrošināta 27 vietās.

Atbalsta komplektu izdales un maltīšu saņemšanas vietu informācija skatāma tīmekļvietnē: <https://www.atbalstapakas.lv/atbalsta-vietas>

Palīdzība dzīvokļu jautājumu risināšana

Saskaņā ar likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14. panta pirmās daļas 5.punktā noteikto pašvaldībām pienākums pirmām kārtām ar dzīvojamo telpu nodrošināt maznodrošinātas personas, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ja tās pirms notiesāšanas dzīvoja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā un tām nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā, vai pēc ieslodzījuma no savas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ nav iespējams atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā, personai pirms brīvības atņemšanas soda izciešanas nav bijusi iepriekšēja pastāvīga dzīvesvieta.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā paredzētie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi ir pasākumu kopums sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanai vai uzlabošanai, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Dzīvesvietā tas ir individuāls sociālais darbs ar klientu, specializēto darbnīcu pakalpojumi, krīzes centru, dienas aprūpes centru u. c. pakalpojumi.

Personām, kurām ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem, pašvaldības sociālais dienests var piešķirt no valsts budžeta finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus atbilstoši klientu vajadzībām. To sniegšanas laikā bērniem un pilngadīgām personām tiek nodrošinātas psihologa, sociālā darbinieka, mentora, narkologa, bērnu psihiatra un psihiatra konsultācijas atkarībā no bērna vai pilngadīgas personas vajadzībām, lai atjaunotu vai uzlabotu bērna vai pilngadīgas personas sociālās funkcionēšanas spējas un nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā.

Rehabilitācija pieejama ne tikai personām, kuras ir atkarīgas no apreibinošajām vielām (alkohols, narkotikas, psihotropas vielas), bet arī no atkarību izraisošiem procesiem, piemēram, mobilā telefona, datorspēlēm un azartspēlēm. Precīzāks pakalpojumu saturs tiek noteikts pakalpojuma sniedzējā sagatavotā individuālajā sociālās rehabilitācijas plānā.

Pakalpojumu var saņemt dzīvesvietā vai institūcijā, kas sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus (turpmāk – institūcija). Pakalpojuma ilgums dzīvesvietā ir līdz 180 dienām. Pakalpojuma ilgums institūcijā ir līdz 12 mēnešiem.

Lai saņemtu pakalpojumu institūcijā, personām pirms pakalpojumu saņemšanas ir jāsaņem narkologa noteiktais ārstniecības pakalpojumu kurss narkologa noteiktajā vietā, veidā un apjomā.

Lēmumu par pakalpojumu piešķiršanu, atteikumu piešķirt pakalpojumu vai uzņemšanu pakalpojumu saņēmēju rindā gan bērniem, gan pilngadīgām personām pieņem Sociālās integrācijas valsts aģentūra (SIVA), kas veido un uztur sociālās rehabilitācijas informācijas sistēmu, kas ir valsts informācijas sistēma, tieši attiecībā uz pilngadīgām personām un bērniem, kuri ir atkarīgi no apreibinošām vielām un procesiem, un kuras ir pieprasījušas un saņem valsts finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.

Informācija par pakalpojumu sniedzējiem, kuriem ir tiesības sniegt valsts finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, tai skaitā sociālās rehabilitācijas institūcijas, kas sniedz pakalpojumu personām, kuras ir atkarīgas no apreibinošām vielām un procesiem, ir atrodamā LM vietnē <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialie-pakalpojumi/socialas-rehabilitācijas-pakalpojumi>.

Vardarbīgas uzvedības mazināšanas sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, kas tiek finansēts no valsts budžeta, pašvaldībā var saņemt vardarbību veikušās pilngadīgas personas. Pakalpojuma mērķis ir novērst vai mazināt turpmākus vardarbības riskus. Vardarbīgas uzvedības mazināšanas pakalpojumu nepiešķir personai, kura ir probācijas klients, uz laiku, kamēr tā piedalās probācijas programmā, kas koriģē ar vardarbību saistītu uzvedību.

Vardarbīgas uzvedības mazināšanas pakalpojumu sniedz vienā no šādiem veidiem:

- individuālu psihologa konsultāciju veidā – ne vairāk par desmit 45 minūtes ilgām konsultācijām;
- grupu nodarbību veidā – 16 divas stundas ilgas nodarbības līdz 12 personām grupā.

Vardarbīgas uzvedības mazināšanas pakalpojumu var pieprasīt persona:

- pret kuru uzsākta administratīvā pārkāpuma lietvedība par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu, kas saistīts ar vardarbību, vai kriminālprocess par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu;
- par kuru valsts vai pašvaldības policijas, sociālā dienesta vai bāriņtiesas rīcībā ir informācija, ka cilvēks izturējās vardarbīgi, vai, izteicis draudus pielietot vardarbību;
- kura baidās, ka viņš varētu izturēties vardarbīgi, vai atzīst, ka ir veicis vardarbību

Vardarbīgas uzvedības mazināšanas pakalpojumu piešķir pašvaldības sociālais dienests pēc personas deklarētās dzīvesvietas, bet apmaksā tiek veikta no Valsts budžeta līdzekļiem.